

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Latvijas vēstures institūts

Antonija Vilcāne

LATGAĻU KULTŪRAS VEIDOŠANĀS DZELZS LAIKMETĀ
(1-12.gs.)
(pēc Dubnas upes baseina arheoloģiskā materiāla)

Promocijas darbs

Rīga 2001

Satura rādītājs

Ievads

1.nodaļa. **Latgaļu senākās vēstures un Dubnas baseina arheoloģiskā izpēte..... 4 lpp.**

2.nodaļa. **Dubnas baseina apdzīvotība dzelzs laikmetā.....19**

3.nodaļa. **Kapulauki un apbedīšanas tradīcijas Dubnas baseinā 38**

3.1. Kapulauku raksturojums..... 38

3.2. Apbedīšanas tradīcijas līdzenajos kapulaukos..... 46

3.3. Kapa inventārs.....60

3.4. Kapa inventāra izkārtojums apbedījumos.....74

4.nodaļa. **Materiālās kultūras raksturojums pēc dzīvesvietu un kapulauku materiāla.....96**

4.1. **Apģērbs97**

4.1.a. Galvas segas.....98

4.1.b. Villaines un apmetņi.....99

4.1.c. Rokauti, roku aptinumi.....101

4.1.d. Kājauti un apavi.....102

4.1.e. Jostas.....102

4.2. **Rotas.....106**

4.2.a. Vainagi.....106

4.2.b. Kaklarotas.....109

4.2.c. Rotadatas.....120

4.2.d. Saktas.....125

4.2.e. Krūšu važiņrotas.....134

4.2.f. Aproces.....134

4.2.g. Gredzeni.....147

4.2.h. Piekariņi.....151

4.3. **Ieroči..... 153**

4.3.a. Šķēpa gali.....153

4.3.b. Cirvji.....159

4.3.c. Kaujas naži.....164

4.3.d. Zobeni, zobena maksts uzgaļi.....166

4.4. **Zirglietas un jātnieka piederumi167**

4.4.a. Iemauktu dzelži un laužņi, zvani.....167

4.4.c. Pātagas kāti, segļu kāpšļi, pieši.....168

4.5. **Darba rīki.....169**

4.5.a. Raukņi.....169

4.5.b. Sirpji, naži.....170

4.5.c. Īleni.....171

4.5.e. Dzirkles.....172

4.5.f. Vērpjamās vārpstas skriemeliņi.....172

4.5.g. Celu dēlīši.....174

4.5.h. Šujamadatas.....174

4.5.i. Šķīļamakmeņi un šķīļamdzelzis.....175

5.nodaļa. **Dzelzs laikmeta kultūru mijiedarbība Dubnas baseinā ...178**

Secinājumi.....209

Darbā izmantoto avotu un literatūras saraksts.....212

Saīsinājumi tekstā un darba pielikumā..... 248

Pielikumā: 74 attēli un Dubnas upes baseina arheoloģisko pieminekļu saraksts

IEVADS

Materiālajā kultūrā un apbedīšanas tradīcijās Latvijas teritorijā jau agrajā dzelzs laikmetā iezīmējas apgabali, kas saistāmi ar vēlākajos gadsimtos rakstītajos avotos pieminētajām baltu ciltīm. Katrā no šīm teritorijām dzelzs laikmeta ietvaros (1. - 12. gs.) etniskajās vienībās notika iekšēji konsolidācijas procesi, arī teritoriālas izmaiņas. Kultūras attīstība norisinājās savijoties un savstarpēji mijiedarbojoties dažādu kultūru elementiem.

Atsevišķu baltu cilšu izdalīšanās, apdzīvotā teritorija, specifiskās īpatnības ilgstoši ir pētnieku uzmanības lokā un raduši dažādus skaidrojumus zinātnieku darbos. Teiktais pilnā mērā attiecināms arī uz latgaļiem. Latgaļu etniskās vēstures izpētē veikts ievērojams darbs. Austrumlatvijas teritorijā, kas 13. gs. avotos raksturota kā latgaļu apdzīvotās zemes, veikti plaši sistemātiski arheoloģiskie izrakumi, kas apkopoti plašākos rakstos un rindā monogrāfisku izdevumu gan par atsevišķiem kapulaukiem un dzīvesvietām, gan latgaļu apbedīšanas tradīcijām, etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumiem.

Neskatoties uz paveiktā nozīmīgumu, izrakumos iegūtais apjomīgais arheoloģiskais materiāls nav pilnīgi izvērtēts. Atsevišķi jautājumi kā latgaļu kultūras veidošanās process, latgaļu un sēļu cilšu savstarpējo kontaktu un kultūras mijiedarbība, dažādu etnisku grupu ietekme uz latgaļu kultūru, ir papildināmi vai precizējami.

Latgaļi apskatāmā laika perioda beigu posmā apdzīvoja plašas teritorijas starp Daugavu un Gauju. Lai izzinātu tik lielas etniskas vienības kultūru, nepieciešams izanalizēt tās veidošanos mazākos mikroreģionos. Arheoloģiskā materiāla izpēte šādā aspektā nav veikta, lai gan arheologu darbos atrodamas norādes uz īpatnībām atsevišķu

kapulauku materiālā, atsevišķu senlietu izplatībā. Kranioloģiskā materiāla neviendabība vairākkārt akcentēta antropologu darbos.

Dubnas upes baseins, kas aizņem 2780 km² lielu teritoriju Latgales rietumu un dienvidrietumu daļā, raksturojas ar savdabīgu kultūras attīstību. Agrajā dzelzs laikmetā šī teritorija iekļaujas švīkātās keramikas kultūras areālā, kas aptvēra Augšzemes austrumdaļu un Latgales dienviddaļu līdz līnijai Līvāni- Rāznes ezers, Austrumlietuvu un Rietumbaltkrieviju. Dubnas baseinā iegūtas liecības par agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu ar akmeņu riņķi kultūras apbedījumiem, kuru izplatības pamatteritorija Daugavas kreisajā krastā Augšzemē un Vidzemes centrālajā daļā - galvenokārt Aiviekstes baseinā. 6. gs. - 7. gs. aplūkojamajā teritorijā parādās, bet no 8. gs. palielinās līdzeno kapulauku ar skeletapbedījumiem skaits. Vēlā dzelzs laikmeta beigu posmā šajā teritorijā ierīkoti arī apbedīšanas tradīciju un kapa piedevu ziņā līdzenajiem kapulaukiem līdzīgi uzkalniņkapulauki. Jāatzīmē arī, ka Dubnas upes baseins, sevišķi tās augšteces un vidusteces teritorijas, vēlajā dzelzs laikmetā ir vienas no Latvijā visblīvāk apdzīvotajām.

Darba mērķis ir balstoties uz Dubnas upes baseina arheoloģisko materiālu, raksturot latgaļu kultūras veidošanos dzelzs laikmetā no 1. – 12. gs. Šī mērķa sasniegšanai tiek risināti sekojoši uzdevumi:

- 1) analizēta apdzīvotība minētajā teritorijā dažādos dzelzs laikmeta periodos,
- 2) raksturotas apbedīšanas tradīcijas un kapu inventārs,
- 3) sniegta materiālās kultūras analīze, hronoloģija, izplatība,
- 4) skaidrota Dubnas baseina dzelzs laikmeta dažādu periodu kultūru savstarpējā mijiedarbība un kontakti ar kaimiņteritorijām.

Darba rezultāti svarīgi latgaļu kultūras veidošanās procesa izgaismošanai. Šajā procesā meklējamas Latgales novada vēsturiskās

savdabības saknes. Pētījumā gūtās atziņas nozīmīgas Latgales vēstures izpētes kontekstā, kam īpaši pievērsta uzmanība pēdējos desmit gados. Darbā izmantoti materiāli, kas glabājas Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas fondos, Latvijas vēstures muzejā un dažos novadu (Preiļu, Daugavpils) muzejos, kā arī Valsts Vēstures muzejā Maskavā un Valsts Ermitāžā Sanktpēterburgā.

1.nodaļa.

Latgaļu senākās vēstures un Dubnas baseina arheoloģiskās izpētes gaita

Rakstītajos avotos latgaļi, norādot, ka tiem ir sava valoda pirmoreiz minēti tikai 12.gs. sākumā Baltijas iedzīvotāju uzskaitījumā līdztekus prūšiem, lietuvjiem, zemgaļiem, kuršiem un lībiešiem senkrievu "Pagājušo laiku stāstā", kas sastādīts, balstoties uz agrākām 11.gs. senkrievu hronikām (*Mugurēvičs 1995, 7.lpp.*). Latviešu Indriķa hronikā latgaļi (Letti, Letthigalli) minēti 13.gs. sākumā (*IH, 438.lpp.*) kā Vidzemes austrumdaļā un Latgalē dzīvojoši.

Tā kā rakstīto vēstures avotu ziņas par latgaļiem ir pavisam skopas un dažas pat izraisījušas diskusijas, tad noteicošais latgaļu senākās vēstures izpētē ir arheoloģiskais materiāls, kas sāka uzkrāties 19.gs.pirmajā pusē. Šajā laikā arī meklējami aizsākumi latgaļu etniskās vēstures izpētei. Sākotnēji tā ir ar senatni aizrāvušos amatieru darbošanās, vācot gan senatnes priekšmetus un informāciju par pieminekļiem, gan izdarot izrakumus, galvenokārt lai iegūtu priekšmetus ar muzejisku vērtību. Par pirmajiem zinātniskajiem izrakumiem Austrumlatvijas teritorijā uzlūkojami Tērbatas universitātes profesora F.Kruzes pētījumi etniski jauktajā latgaļu un lībiešu kapulaukā 19.gs. 30.gadu beigās, kas vispārinājumu, kas gan bija kļūdaini, guva dažus gadus vēlāk iznākušā grāmatā (*Kruse 1842*).

Arheoloģiskais materiāls un ziņas no Dubnas baseina teritorijas zināmas kopš 19.gs. sākuma. Viens no pirmajiem arheoloģiskās informācijas par Latgali vācējiem bijis grāfs A. Plāters. Pateicoties viņam saglabājušās ziņas par 19.gs. pirmās puses atradumiem. 19.gs.40.gadu beigās A. Plāters raksta par 1800.gada senlietu atradumiem Skaistas muižā un 1845.gada atrastajiem seniem apbedījumiem Višķu pagasta

Špogos, kā arī par Preiļu muižas īpašnieka grāfa M. Borha 1840.gadā veiktajiem rakšanas darbiem Preiļu apkārtnē deviņu uzkalniņu kapulaukā (*Plater 1847, S.272-275*). 1878.gadā Jersikas pilskalna uzmērojumus izdarīja un plašāku aprakstu sniedza J. Dēriņš, argumentējot Jersikas pils lokalizēšanas pareizību šai pilskalnā (*Döring, 1878, S.56-59*). 1886.gadā A. Kruze savos īpašumos Aizkalnes Ludvigovā Stupānu ezera krastā atrada senlietas un 1887.gadā šai vietā, izdarot izrakumus, izpētīja četrus kapus (*MAP, 1890, C.45-60*).

19.gs. otrajā pusē Latgales teritorijā, kas ietilpa Vitebskas gubernijā, ar arheoloģiskā materiāla un ziņu vākšanu sāka nodarboties 1853.gadā izveidotā Statistikas komiteja, atspoguļojot savu darbību Krievijas arheoloģiskajos izdevumos.

Neskatoties uz Krievijas valdības pasākumiem pieminekļu aizsardzības jomā, Latgalē, senatnes pieminekļi gan tika postīti, gan rakšanas darbos iegūtās senlietas nomētātas vai pārkausētas. Par to uzskatāmi liecina A. Kruzes rakstītais, ka zemnieki visu izvazājuši pirms viņš paspējis ierasties- no bagātā kapa inventāra bija palicis vienīgi kaklariņķis (*Древности, с. 53*). Uzsāktā pieminekļu reģistrācija un senatnes priekšmetu vākšana modināja iedzīvotāju ziņkārību un mudināja rakšanas darbus mantas meklēšanas nolūkos, tādējādi postot senatnes liecības (*Brežgo 1931, 514., 516.lpp.*).

Krievu pētnieku darbs aktivizējās, gatavojoties 9. Viskrievijas arheologu kongresam Viļņā 1893.gadā un 10. kongresam Rīgā 1896.gadā. Vairākos kapulaukos tika veikti arheoloģiskie izrakumi J. Romanova vadībā. 1892.gadā izpētīja 14 kapus jau minētajā Aizkalnes Ludvigovā, Silajāņu Leiņukalnā-11 kapus, Galēnu Zeimuļos -19 kapus, kā arī izdarīja pārbaudes izrakumus Šnopstu pilskalnā.

1893.gadā J. Romanovs plašus izrakumus veica Kapiņu Releņģos (118 kapi), kā arī Jasmuižas Feldhofā (4 kapi), Aizkalnes un Aulejas Grāveru kapulaukā.

19.gs. otrajā pusē parādās pirmie nozīmīgākie baltu tautu izcelsmes skaidrojumi, kuros pausts viedoklis gan par lietuviešu- latviešu cilšu ienākšanu Austrumbaltijā 5. - 6.gs. slāvu spiediena rezultātā no austrumiem, gan to dzīvošanu Baltijas jūras austrumu krastā kopš neolīta (*Grewingk 1865, Бейценбергер 1897, c.87*). Balstoties uz rakstītajiem avotiem un valodniecības dotumiem tiek noteiktas baltu tautu robežas 13.gs. (*Bielenstein A. 1892, S. 74-101.*). Taču Austrumlatvijas arheoloģisko pētījumu rezultāti bija maz pazīstami plašākam zinātnieku lokam, par ko liecina arī 1896.gadā izdotā J.Zickas sastādītā karte, kurā Latgalē arheoloģiski pētītie objekti nav atzīmēti (*Sitzka 1896*). Bagātīgo izrakumu materiālu no Dubnas baseina pētnieki atsevišķi neizvērtēja un neapkopoja. No Latgales vienīgi materiālās kultūras un apbedīšanas tradīciju ziņā līdzīgo Ludzas Odukalna kapulauka apbedījumu (338 kapi) inventāru sistematizēja un publicēja, bet atradumus kļūdaini saistīja ar lībiešiem (*Стуцын 1893*).

Lielākā daļa krievu arheologu iegūtā materiāla glabājas Valsts vēstures muzejā Maskavā un Valsts Ermitāžā Sanktpēterburgā. Latvijas vēstures muzejā atrodamas tās kolekcijas, kāās sākotnēji tika nodotas Vēstures muzejam Viļņā (Zeimuļi, Leiņukalns). Atsevišķas ziņas par Dubnas baseina pieminekļiem (Kapiņu Gorodokas pilskalns, apbedījumi Reuta muižā) atrodamas arī vēl 20.gs. sākuma ziņojumos.

20.gs. pirmajos divos gadu desmitos baltu cilšu vēsturei kopumā tika pievērsta visai maza uzmanība. Tam par iemeslu bija ne tikai tendenciozā attieksme, kāda piemita daļai pētnieku pret Latvijas iedzīvotāju aizvēsturi, bet arī mazais izrakumu apjoms. Gadsimta sākumā publicētajos pārskatos par Baltijas arheoloģiju materiāla analīze

aprobežojās ar divu Austrumbaltijas kultūras apgabalu nodalīšanu, saistot ziemeļdaļu ar somiem, bet dienviddaļu – ar lietuviešu- latviešu ciltīm (*Hausman 1908, S.42-50, Ebert 1913, S.528-559*).

Atsevišķu baltu cilšu apskatam šajā laikā pievērsās F. Balodis (*Балод, 1910*). Maskavas arheoloģijas institūtā izstrādātajā disertācijā, balstoties uz agrākajiem A. Bīlenštiena pētījumiem, F. Balodis izdalīja divus latviešu cilšu kultūras apgabalus- austrumu (Vidzemes centrālā daļa, Latgale un Kurzemes austrumu daļa) un rietumu (Kurzemes rietumu daļa). Pirmo apgabalu pētnieks saistīja ar latgaļiem un sēļiem, otro- ar zemgaļiem. F. Baloža sastādītajā kartē 9.-13.gs. latgaļu teritorijas aizņēma Daugavas labā krasta zemes- Latgali, Vidzemes centrālo daļu un daļēji arī Ziemeļvidzemi, bet sēļu teritorijas situētas gar Daugavas kreiso krastu. Disertācijā iekļauts arī baltu cilšu antropoloģiskais raksturojums, norādot uz viedokļu daudzveidību pētnieku vidū. Pievērsoties latgaļu 9.-13.gs. apģērba un rotu aprakstam, F. Balodis analizējis latgaļu materiālās kultūras iezīmes. F. Baloža pētījumā arheoloģiskā materiāla ierobežotais apjoms, izrakumu metodikas trūkums un neprecīzā fiksācija atsevišķos gadījumos bija par iemeslu nepamatotai un nepareizai materiāla interpretācijai.

Pilnīgāks priekšstats par Latvijas pieminekļu lokālām īpatnībām, atšķirībām apbedīšanas tradīcijās un inventārā izveidojās 20.gs. 20.-30.gados, kad vadošās pozīcijās pētnieciskajā darbā pārņēma latviešu arheologi un ievērojami paplašinājās arheoloģisko izrakumu apjoms dažādu laika periodu pieminekļos (*Šnore R.1938, 39.-72.lpp., LA 1974, 11.,12.lpp.*). Somisko akmens krāvuma kapulauku apzināšana un pētniecība Vidzemes un Latgales teritorijā bija svarīga baltu un somu cilšu etniskās robežas noteikšanai, kā arī abu kultūru savstarpējās mijiedarbības skaidrošanai. Arī pētījumi agrā un vidējā dzelzs laikmeta kolektīvajos uzkalniņos Zemgalē (Īles Gailīšos, Rubas Rūsīšos-Debešos),

Augšzemē (Slates silā, Saukas Razbukos, Rites Melderišķos) un Vidzemē (Krapes Lejasokēnos, Ķeipenes Ūsiņos, Ļaudonas Midzenīcās) ļāva Vidus- un Austrumlatvijas uzkalniņu austrumu grupu identificēt ar sēļiem un latgaļiem, bet rietumu grupu- ar zemgaļiem. Izrakumi vidējā dzelzs laikmeta pieminekļos deva iespēju noteikt kolektīvo uzkalniņu izmantošanas izbeigšanas laiku, atsevišķos gadījumos to pārveidošanu līdzētajos kapulaukos, kā arī konstatēt latgaļu cilšu pārvietošanos uz ziemeļiem.

20.-30.gados izvērsās sistemātiska apzināšana, izpēte arī Dubnas baseina pieminekļos. Divdesmito gadu vidū Dubnas baseina pilskalnus apzināja Pieminekļu valdes organizētā un E. Brastiņa vadītā pilskalnu uzmērīšanas ekspedīcija. Uzmērīja, fotografēja un aprakstīja gandrīz visus Dubnas baseina pilskalnus (*Brastiņš 1928*). Ārpus pētnieku redzesloka palika visai nedaudzi pilskalni (Anspoku, Valaiņu, Okras, Brīveru, Ekšu pilskalni) (*Urtāns J. 1995, 76.-85., 100.-105.lpp.*). Pieminekļu valde aktivizēja vietējos senatnes pētniekus, kas tai sūtīja ievākto informāciju, bet valde šo informāciju publicēja presē. Tā R. Šnore, 1928. - 1930.gadā strādājot Krāslavas ģimnāzijā par skolotāju, ievāca ziņas par apkārtnes pieminekļiem no saviem skolēniem un piesūtīja tās Pieminekļu valdei. Aglonas apkārtņē aktīvi ziņas un arheoloģiskās senlietas no Aglonas, Aizkalnes un Kapiņu pagasta vāca M. Grigorovičs, rakstot par to arī presē (*Grigorovičs 1925, 376.-378.lpp., Grigorovičs 1927, 544., 545.lpp., Grigorovičs 1929, 791.lpp.*). Īpaši nozīmīgs ir B. Brežgo veikums. Būdams Pieminekļu valdes darbinieks, viņš piedalījās pilskalnu uzmērīšanas ekspedīcijā, bet vēlāk, strādājot par Latgales pieminekļu inspektoru, turpināja vākt informāciju par arheoloģiskajiem pieminekļiem. Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā atrodami B. Brežgo izraksti no Krievijas un Polijas 19.gs. izdevumiem par Latgales arheoloģiskajiem pieminekļiem. B. Brežgo

izstrādāja arī plānu Latgales arheoloģijas pieminekļu apzināšanai, ietverot tajā kartotēkas sastādīšanu, zinātniskajā literatūrā esošo ziņu apkopošanu, agrākos laikos Latgalē atrasto arheoloģisko priekšmetu glabāšanās vietas noskaidrošanu u.c. (*Strods 1990, 6.lpp.*). Viņš arī apkopoja paveikto senatnes pieminekļu aizsardzībā Latgalē 18. - 19.gs., analizēja šo pasākumu pozitīvās un negatīvās puses (*Brežgo 1931, 511.-522.lpp.*).

20.gadu beigās plašāki arheoloģiski pētījumi veikti Kristapiņu kapulaukā –1928.gadā R.Šnores (3 kapi) un F.Jākobsona (29 kapi) vadībā. Atkārtotus pētījumus šajā kapulaukā izdarīja 1938.gadā O.Kalēja vadībā (2 kapi). 1929.gadā H.Riekstiņš Jasmuižas Maskeviciškos atraca 14 kapus.

30.gadu otrajā pusē izrakumi bija vēl apjomīgāki.1937. - 1938.gadā E.Šnore atsedza 85 apbedījumus Višķu Maskavas kapulaukā, 1940.gadā - 22 apbedījumus Aizkalnes kapulaukā un 4 apbedījumus Kalupes Lazdānu kapulaukā. 1939.gadā P. Stepiņš izraka Skaistas Stirnu kapulaukā 10 kapus (*Šnore R. 1938, 39.-72.lpp.*).

Nozīmīga bija Jersikas arheoloģiskā kompleksa (pilskalns, senpilsēta, kapulauks) izpēte 1939. gadā F. Baloža un O. Kalēja vadībā, kas atšķirībā no citu arheoloģisko izrakumu materiāliem uzreiz apkopota plašākās publikācijās (*Balodis 1940, Kalējs 1940, 11.-29.lpp.*).

Līdztekus izrakumu darbam arheoloģiskos pieminekļus sistematizēja, noteica hronoloģiskās robežas un sastādīja pieminekļu izplatības kartes. 1930. gadā H. Riekstiņš publicēja Latvijas arheoloģijas kartes, kurās uzrādīti dzelzs laikmeta kapulauki un pilskalni, kā arī savrupatradumu vietas (*Riekstiņš 1930, 5.-35.lpp.*). R.Šnore precizēja pieminekļu veidu un hronoloģiju, un 1936.gadā publicēja divas kartes par agro un vidējo dzelzs laikmetu, norādot arī Dubnas baseinā vidējā dzelzs laikmeta kapulaukus un savrupatradumu vietas (*Šnore R.1936, 27., 38., 39., 53., 54.lpp., 2.karte*). Arheoloģiskā materiāla uzkrāšanās 20. -

30.gados pavēra iespēju nozīmīgām senlietu tipoloģiskām studijām (*Karnups 1930, S. 117-139, Šnore R.1930, S.39-87*), apbedīšanas tradīciju analīzei (*Riekstiņš 1935*) un sagatavoja bāzi etnisko jautājumu pētīšanai.

20.gs. 20. - 30.gados pētnieku vidū noteicošais bija viedoklis, ko daži pētnieki pauda jau 19.gs. otrajā pusē, ka senbalti dzīvo Austrumbaltijā jau kopš akmens laikmeta (*Šturms 1926, 25.lpp.*). Tādējādi arheologi pieņēma uzskatu par baltu kultūras nepārtrauktu attīstību Latvijā sākot ar neolīta beigām. Baltu kā etniskas kopības sadalīšanos atsevišķās ciltīs vai cilšu savienībās attiecina uz mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem (*Moora 1938, S. 599-637, 656-682, Balodis 1938, 79.-110.lpp.*). Vienlaicīgi izveidojās priekšstats par agrā dzelzs laikmeta pieminekļu lokālajām īpatnībām, atšķirībām apbedīšanas tradīcijās un kapu piedevu raksturu. Tā rezultātā tika vispāratzīts jau agrāk izteiktais uzskats par divām baltu kapulauku grupām – rietumu un austrumu grupu (*Riekstiņš 1935, 5.-19.lpp., Šnore R. 1936, 1.karte, 9.-15.lpp., Moora 1938, S.21-40*). Sarežģītāks jautājums bija austrumu grupas kolektīvo uzkalniņu etniskās piederības noteikšana un to saistība ar vidējā dzelzs laikmeta līdzenajiem kapulaukiem, kas radīja viedokļu dažādību. Trīsdesmito gadu beigās noteicošais kļuva F.Baloža uzskats par uzkalniņu ar akmeņu riņķi pārveidošanos par līdzenajiem kapulaukiem 6. - 7.gs., kurā sēji ignorēti kā etniska vienība (*Balodis 1938, 81., 7.lpp., LKS, VII-XIII lpp.*).

Līdztekus uzskatam par agrā un vidējā dzelzs laikmeta materiālās kultūras kontinuitāti (*Šnore E.1933, 22.-26.lpp., Šnore R. 1933-1934, 20270.- 20294.sl.*), pastāvēja viedoklis par līdzeno kapulauku kultūras nesēju- latgaļu ienākšanu Austrumlatvijā 6. - 7.gs. (*Jākobsons 1929, 2.-10.lpp., Šturms 1939, 38062.- 38065. sl.*), kas atbilda lietuviešu valodnieka K. Būgas hipotēzei, ar kuru saskaņā baltu senči sākotnēji

dzīvojuši Augšdņepras baseinā uz ziemeļiem no Pripetes un tikai 1. g. tūkst. vidū ienākuši Austrumbaltijā.

Pēc Otrā pasaules kara latgaļu pieminekļu izpētei arheologi veltīja lielu uzmanību. 40.gadu otrajā pusē un 50.gados apjomīgi pētīti Nukšu (218 kapi) un Kivtu (175 kapi) kapulauki latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumu daļā (*Шhope 1957, Šnore E.1987*), bet 60.gados – latgaļu zemju rietumdaļā un sēļu teritorijā – Lejasbitēnu (451 kaps), Kalniešu II (33 kapi), Lejasdopeļu (10 uzkalniņi, 42 kapi) un Božu kapulaukā (*Šnore E. 1997, 64.-81.lpp., Urtāns V. 1962, 15.- 17.lpp., Urtāns V. 1962a, 37.-78.lpp., Urtāns V. 1963, 16.lpp., Urtāns V.1964, 28.-30. lpp., Vankina 1962, 13.-15.lpp.*). 70. - 80.gados minētajiem pētījumiem pievienojās plaši izrakumi Vidzemē - Liepiņu kapulaukā (158 kapi), Ērgļu Jaunākēnos (89 kapi), Ģūģeros (160 kapi) (*Apals, Apala 1974, 5.,6.lpp., Graudonis 1973, 34.-39.lpp., Apala 1992, 8.-15.lpp.*).

20.gs. otrajā pusē sekmīgi turpinājās 20. - 30.gados uzsāktā agrā dzelzs laikmeta kolektīvo uzkalniņu ar akmeņu riņķi pētniecība gan Augšzemē (Saukas Ratulāni, Jēkabpils Zvanītāji, Sēlpils Kunči), gan Vidzemē (Vecpiebalgas Kalnabrici, Mārcienas Lejnieki u.c.). Arheoloģiskais materiāls apkopots monogrāfijā, kurā sniegta arī Latvijas austrumu daļas etnisko procesu analīze agrajā un vidējā dzelzs laikmetā (*Šnore E. 1993*).

Etniskās vēstures izpētē nozīmīgi arī izrakumi vēlā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulaukos latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumu daļā (Daņilovka, Cibla, Jaunpiebalga, Kuciņi, Cakuli u.c.) (*LA, 224.lpp.*). Atšķirības starp līdzenajiem un uzkalniņu kapiem izpaužas tikai uzbērumā virs apbedītā, tāpēc šo pieminekļu izcelsmei nav vienota skaidrojuma (*Moora 1952, 149.lpp., LA 1974, 171.lpp., Cedov 1987, c.362, Radiņš 1999, 49.- 50.lpp.*).

Arī dzīvesvietu pētniecībai liela nozīme etnisko īpatnību noskaidrošanā. Izrakumi pilskalnos, senpilsētās un lauka apmetnēs devuši iespēju izsekot dzīvojamo un aizsargceltņu veidam, plānojumam saimnieciskās darbības raksturam un attīstībai, iegūt bagātīgu keramikas materiālu. No plašāk pētītajiem pilskalniem jāatzīmē Asote, Oliņkalns, Lokstene, Koknese (*IIIhope 1961, Mugurēvičs 1977, 13.- 49.lpp., Stubavs 1967, 35.-38.lpp.*). Daļai no pētītajiem pilskalniem bijusi ievērojama loma atsevišķu latgaļu apdzīvoto novadu saimnieciskajā un politiskajā dzīvē, tie bijuši svarīgi administratīvi centri (Jersika, Koknese). Nozīmīgi pētījumi tika veikti no vēlā bronzas laikmeta līdz agrajam un vidējam dzelzs laikmetam apdzīvotajās švīkātās keramikas kultūras lauku apmetnēs Kerkūzos, Vīlmaņos, Indricā, Slobodā, Brikuļos (*Vasks 1994, 46.- 64.lpp., Zagorskis, Zagorska 1984, 109.- 112. lpp., Zariņa 1996, 191.- 211.lpp., Vasks 1994*). Apmetnēs iegūtais keramikas un senlietu materiāls pavēra iespējas izsekot švīkātās keramikas kultūras attīstībai, tās pastāvēšanas hronoloģiskajiem ietvariem.

Dubnas baseina pieminekļus gan apzināja, gan arī veica tajos apjoma ziņā vērienīgus izrakumus. Vairākums plašāko izrakumu bija Aglonas apkārtnē. No 1977.gada līdz 1988.gadam V.Urtāna vadībā izdarīja izrakumus Madalānu pilskalnā, ciema vietā un agrāk nezināmajos otrajos Madalānu senkapos (20 kapi) (*Urtāns V. 1978, 71.-76.lpp., Urtāne 1990, 153.-157.lpp.*). I. Kunigas (Briedes) vadībā no 1977. līdz 1980.gadam, no 1984. līdz 1987.gadam un 1999.un 2000.gadā plaši izrakumi veikti Kristapiņu senkapos (271 kaps) (*Briede 1978, 20.-22. lpp., Kuniga, 1988, 89.-92.lpp., Kuniga, 2000a, 125.-126.lpp.*). Divas sezonas - 1977. un 1979.gadā A. Radiņa vadībā tika pētīts Gūtiņu pilskalns (*Radiņš 1978, 60.- 62.lpp., Radiņš 1980, 84.-86.lpp.*). 1977.gadā J. Urtāns pētīja citu dzīvesvietu- Ciriša ezera Upursalas Upurkalna pilskalnu un apmetni (*Urtāns J.1978, 79.-83.lpp.*). 1990.gadā atsākās

izrakumi Jersikas senvietu kompleksā Ē. Mugurēviča un A. Vilcānes vadībā (*Mugurēvičs, Vilcāne 1992, 75.-80.lpp., Mugurēvičs, Vilcāne, 2000, 96.-106.lpp.*). Netālu no Jersikas pilskalna 1989. - 1991.gadā pētīja 1984.gada apzināšanas ekspedīcijā atklāto Ružu apmetni un kapulauku (*Jefimova 1990, 96.-100.lpp., Jefimova, 1992, 58.-63.lpp.*).

70. - 80.gados uzmanība tika pievērsta pieminekļu apzināšanai. 1971.gadā J. Graudoņa vadībā apzināja Dienvidlatgali (*Graudonis, 1972, 76.-80.lpp.*). Atklāja daudzus jaunus pieminekļus, bet pēc iegūtajiem savrupatradumiem bija iespējams precizēt pieminekļu hronoloģiju. Līdzīgas ekspedīcijas tika organizētas Daugavpils un Jēkabpils hidroelektrostacijas celtniecības zonas apzināšanai gar Daugavas krastiem (*Vasks, 1984*). Sakarā ar arheoloģisko pieminekļu saraksta sastādīšanu arī Dubnas baseinā pārbaudīja un precizēja informāciju par arheoloģiskajiem pieminekļiem, tika ievāktas arī jaunas ziņas. 1977.-1979. gadā J. Urtāna, A. Radiņa, D.Čudara vadībā apzināja Preiļu, Daugavpils un Krāslavas rajonu (*Urtāns J. 1978, 79.-82.lpp., Radiņš 1979, 65.,66.lpp., Urtāns J., Radiņš, Čudars 1980, 106.lpp.*). Konstatēja, ka Feldhofas un Džeriņu kapulaukā ir bijušas apmetnes, kā arī atklāja agrāk nezināmu pilskalnu Anspokos pie Preiļiem u.c. pieminekļus.

Arheoloģiskā izpēte dažādās vietās Austrumlatvijā pavēra plašas iespējas izsekot apdzīvotības izmaiņām un lokālajām īpatnībām apbedīšanas tradīcijās un kapu piedevās, konstatēt tirdzniecisko sakaru virzienus, skaidrot sociālos un etniskos procesus latgaļu apdzīvotajā teritorijā. Daļa izrakumos iegūtā materiāla apkopota monogrāfiskos izdevumos vai tematiskos rakstos. Dažas publicētās monogrāfijas saistītas ar atsevišķām latgaļu kultūras problēmām. A. Zariņas pētījumā "Seno latgaļu apģērbs 7.-13.gs." sistematizētas izrakumos iegūtās liecības par latgaļu apģērbu, kā arī izpētīti tā darināšanas un rotāšanas paņēmieni. Monogrāfijā uzskatāmi parādītas etniskās tradīcijas apģērba darināšanā,

iezīmētas kopējās un atšķirīgās pazīmes latgaļu, sēļu un zemgaļu apgērbā, norādīts uz slāvu ietekmi (*Zariņa 1970*).

Latgaļu zemju tirdznieciskie sakari ar kaimiņu zemēm izsekoti Ē. Mugurēviča monogrāfijā (*Myzypevuy 1965*). Ekonomiskie kontakti ar citām etniskajām vienībām ietekmēja vietējo materiālās kultūras formu, it sevišķi rotu, kas pamatoti tiek uzlūktas par etnisku pazīmi, attīstību un izmaiņas.

Apkopojums par latgaļu etniskajām pazīmēm 5.- 9.gs. apbedīšanas veidā, mirušajiem līdzdotajās rotās, ieročos un darbarīkos un piedevu izvietojumā sniegts V. Urtāna pētījumā (*Urtāns V.1970, 61.-83.lpp.*). Par šiem jautājumiem rakstīts kolektīvajā darbā "Latvijas PSR arheoloģija" (*LA 1974, 128.-130., 171., 172., 277.-282. lpp.*), kā arī jau norādītajās publikācijās par atsevišķiem kapulaukiem. Visu Austrumlatviju aptverošs arheoloģiskais materiāls par 10. - 13.gs. latgaļu apbedīšanas tradīcijām izanalizēts A. Radiņa rakstā (*Radiņš 1993, 13.-41.lpp., 1994, 9.-29. lpp.*).

Baltu cilšu, t.sk. latgaļu etniskās izpētes darbs sevišķi aktivizējās 20.gs. 70.gados, kad tika apkopots baltu tautu etnoģenēzes izpētē paveiktais un izvirzīti turpmākās pētniecības uzdevumi (*Mugurēvičs, Tautavičs 1978, 111.-119.lpp.*), kā arī tika uzsākta baltu etniskās vēstures starprepublikānisko konferenču organizēšana (1977., 1981., 1985., 1991.g.). Nozīmīgas atziņas par baltiem gūtas arī kaimiņtautu – slāvu un Baltijas somu starptaustiskajos kongresos (*Mugurēvičs 1996, 84.lpp.*).

Arheoloģiskais materiāls pētniekiem sagādāja grūtības atšķirt sēļu un latgaļu kultūras un izsekot šo cilšu atšķirīgajiem attīstības ceļiem. Respektējot rakstīto avotu ziņas un valodnieku pētījumus, ieviesās apzīmējums "latgaļu – sēļu ciltis", šo cilšu apdzīvotajā teritorijā iekļaujot visas zemes uz austrumiem no zemgaļiem Viens no pirmajiem šo apzīmējumu ieviesa H.Moora (*Moora 1952, 75., 76., 81., 110.lpp.*).

Latgaļu- sēļu cilšu teritoriju agrajā dzelzs laikmetā H. Moora saista ar uzkalniņkapu kultūras austrumu grupu, t.i. ar Augšzemi, Vidzemes dienvidaustrumu daļu, kā arī Latgales vidus un dienviddaļu. Kolektīvo uzkalniņu ilgā pastāvēšana šajās teritorijās salīdzinājumā ar uzkalniņu rietumu grupu tiek saistīta ar ražošanas un no to izrietošo sabiedrisko attiecību atšķirībām. Kā vienu iemeslu samērā ilgajai latgaļu kolektīvo uzkalniņu pastāvēšanai H.Moora min arī apbedīšanas paražu lielāku konservatīvismu.

Kaut arī tika konstatētas atšķirības apbedīšanas tradīcijās, kapu inventārā, tā izvietojums kapā, arī V.Urtāns nediferencē sēļu un latgaļu kultūru (*Urtāns V.1970, 67.-76.lpp.*). Līdzeno kapulauku parādīšanos 6.-7.gs. viņš saista ar jaunu iedzīvotāju – latgaļu pieplūdumu. Atnācēju radniecība un kultūras kopība starp atnācējiem un vecajiem iedzīvotājiem noteica to, ka kapu inventārā visumā saglabājas formas, kas pazīstamas no kapulaukiem, kur mirušie apglabāti kopš Kr.dzimšanas. Sēļu izlokšņu areāla saglabāšanos Daugavas labajā krastā V.Urtāns skaidro ar sēļu sākotnējo skaitlisko pārsvaru šajās teritorijās.

Etnonīmu “latgaļi – sēļi “ un “sēļi- latgaļi” apšaubīja antropologu pētījumi (*Денисова 1964, с. 19-30, 1990, с.68- 70*), kas parādīja šīs kultūras nesēju antropoloģisko neviendabību. Arī valodnieku pētījumos gūstami pierādījumi par atšķirīgu latgaļu un sēļu veidošanās vēsturi. Valodnieki vairākkārt pievērsa uzmanību sēlisko izlokšņu īpatnībām un norādīja uz to saistību ar agro uzkalniņu izplatības rajoniem, atzīmējot, ka Aiviekstes baseinā uzkalniņu un līdzeno senkapu vienlaicīgā pastāvēšanā atspoguļojas sēļu un latgaļu kopdzīve (*Ancītis, Jansons 1963, 52.-56.lpp., Rudzīte 1964, 408., 409.lpp.*). Jaunākie fonētiskie, morfoloģiskie un leksikoloģiskie pētījumi apliecina sēļu klātbūtni Daugavas labajā krastā, bet izvirza jautājumu, kad notika latgaļu un sēļu saplūšana (*Pydzume 1980, с. 159- 163*). Interesants ir lietuvieša V.Mažuļa uzskats par senbaltu

valodas dialektu areāliem. Arī te parādās atšķirības: latgaļi tiek saistīti ar centrālo areālu, bet sēļi – ar perifēro (*Мажулис 1981, c. 102, 103*).

Sēļu un latgaļu kultūras atšķirīgo iezīmju skaidrojumu meklējuši arī arheologi. Ē. Mugurēvičs tās saskata saimnieciskās darbības veidos (*Mugurēvičs 1977, 43.lpp.*). M. Atgāzis, pētot Latvijā dzelzs iedzītņa šķēpa galus ar atkarpēm, konstatē, ka dažu šo šķēpa galu izplatība sakrīt ar 2.- 6.gs. uzkalniņu austrumu grupas un sēliskā dialekta izplatību (*Amzāzuc 1980, c. 97,98, puc, 4.*). A. Stubavs, balstoties uz uzkalniņu kompakto skaitu sēlisko izlokšņu areālā (70) un nedaudzajiem uzkalniņiem (6) ārpus tā, uzskata šos pieminekļus par sēliskiem. Aiviekstes baseina kultūras līdzība ar latgaļu kultūru tiek skaidrota ar latgaļu migrāciju sēļu apdzīvotajā teritorijā (*Стыбаевс 1981, c. 48-52*). J.Graudonis norāda uz iespējamību izdalīt sēļus kā Austrumlatvijas uzkalniņkapu kultūras nesējus, balstoties arī uz konstatētajām Latvijas dienvidaustrumu daļas īpatnībām agrākos periodos (*LA 1974, 130.lpp., 58.att.*).

Konsekventi latgaļu izcelsmi no uzkalniņkapu ar akmeņu riņķi kultūras aizstāvējusi E.Šnore (*Банкина, Граудонис, Шноре 1964, c. 8, 9, LA 1974, 171.lpp., Шноре 1985, c. 39 –46, Šnore E. 1993, 79., 87.lpp.*). Arheoloģe balstās uz dažu zinātnieku atzinumu, ka agrajā dzelzs laikmetā atsevišķas baltu ciltis vēl nav noformējušās. Ienākot Latvijā sēļi ierīkojuši dzīvesvietas Augšzemē un Vidzemē, bet daļa ienācēju apmetusies uz dzīvi uz austrumiem no Lubāna ezera, kur valodnieki lokalizējuši augšzemnieku dialekta nesēliskās izlokšnes un kur arī konstatēti nedaudzi agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi un savrupatradumi, kas norāda uz nopostītiem uzkalniņiem. Atsevišķos agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos konstatētos vidējā dzelzs laikmeta apbedījumus ar līdzīgām apbedīšanas tradīcijām un kapu inventāru E. Šnore uzskata par kultūras nepārtrauktas attīstības pierādījumu. E. Šnore atzīmē nepieciešamību etnisko procesu

norisēs Austrumlatvijā ņemt vērā švīkātās kultūras un Baltijas somu līdzdalību. E. Šnores viedokļa trūkums ir tas, ka, lai gan visai pārliecinoši tiek argumentēta latgaļu materiālās kultūras kontinuitāte, tajā nav rodams pilnīgs skaidrojums latgaļu antropoloģiskajam neviendabīgumam, ko konstatējuši antropologi savos pētījumos (*Денисова 1990, c. 67-69*).

Antropologi pierāda, ka kranioģiskais materiāls neapliecina latgaļu izcelsmi no uzkalniņkapu kultūras un latgaļu ģenēzes pirmsākumus saista ar teritorijām ārpus Latvijas kā rezultātu migrācijas procesiem, kas noteica jaunu cilšu ienākšanu Lietuvā un Latvijā no austrumiem (dienvidaustrumiem) (*Denisova 1990, 79.-81.lpp.*).

Arheologu vidū pastāv arī uzskats, ka latgaļi veidojušies Austrumlatvijā, ietverot etniskās ģenēzes procesā vairākus dažādas izcelsmes komponentus: uzkalniņkapu ar akmeņu riņķi kultūras pārstāvjus, no Lietuvas ienākušās platsejainās austrumbaltu ciltis, Baltijas somu pārstāvjus un švīkātās keramikas kultūras pēctečus (*Vasks 1997, P. 67.*). Pēc A. Radiņa domām līdzeno kapulauku kultūra izveidojusies 5. - 7.gs. Daugavas labajā krastā uz rietumiem no Aiviekstes, piedaloties dienvidrietumu (zemgaļu) un dienvidu (Centrāllietuvas) līdzeno kapulauku pārstāvjiem, ko apliecina arī antropoloģiskais materiāls – attiecīgi masīvais šaursejainais un masīvais platsejainais antropoloģiskais tips (*Radiņš 1999, 155.-165.lpp.*).

Latgaļu senākā vēsture noslēdzas ar iekļaušanos latviešu tautas etnoģenēzes procesā. Atsevišķu Latvijā dzīvojošo tautību konsolidācijas un asimilācijas problēmas nopietni varēja sākt risināt pēc Otrā pasaules kara, uzkrājoties apjomīgam 13. - 17.gs. materiālam no dzīvesvietām un kapulaukiem (*LA 1974, 285., 295., 296., 320.- 322.lpp.*). Latgaļu kultūras specifisko un lokālo pazīmju izžušanu uz arheoloģiskā materiāla bāzes izsekojis Ē. Mugurēvičs (*Мугуревич 1981, c. 33- 35, Mugurēvičs 1997, P. 84*). Rakstītos avotus šādā aspektā analizējis T. Zeids (*Зейдс 1981, c.*

57- 61.), uzsverot latgaļu vadošo lomu latviešu tautas formēšanās procesā, ko noteica gan teritoriālais, gan skaitliskais pārsvars, gan labāka politiskā organizētība.

Dubnas baseina pieminekļos iegūtie materiāli ietverti gan plašākos monogrāfiskos pētījumos (*Грaйдoнuc 1967, Мызыpeвuч 1965, Backe 1991, Zariņa 1970*) un atsevišķos apkopojošos rakstos (*Radiņš 1993, 13.- 41.lpp. 1994, 9.-30.lpp., Urtāns J.1993, 34.-64. lpp.*), gan speciālos izdevumos, gan periodikā. Tikai pēdējos gados publicēti Višķu Maskavas un Aizkalnes kapulauka materiāli (*Vilcāne 1996, 162.-180. lpp., 1997, 82.-96.lpp.*). Apkopots arī plaši pētītā Kristapiņu kapulauka materiāls (*Kuniga 2000*), bet Madalāņu senvietu kompleksa u.c. izrakumu materiāla analīze un sistematizēšana vēl ir priekšdienu uzdevums.

Visumā jāsaprot, ka Dubnas baseinā arheoloģiskie pieminekļi pētīti ļoti nevienmērīgi. Plašāki izrakumi maz veikti dzīvesvietās- pilskalnos un apmetnēs, toties latgaļu līdzenie kapulauki pētīti vērīenīgi. Nepietiekamie pētījumi dzīvesvietās sarežģī daudzu pilskalnu un apmetņu rakstura un hronoloģisko ietvaru noteikšanu.

Latgaļu etniskās izpētes jomā izdarīts milzīgs darbs gan materiāla apkopošanas un sistematizēšanas, gan analīzes ziņā. Taču līdzšinējie pētījumi neatspoguļo visas latgaļu vēstures sarežģītās norises. Tie parāda nepieciešamību pēc agrāko kultūru ģenētisko sakaru, dažādu kaimiņu cilšu savstarpējo kontaktu, kultūru mijiedarbību, iedzīvotāju migrāciju un dažādu etnisko elementu asimilācijas procesu pamatīgākas un detalizētākas analīzes, visā latgaļu ģenēzes procesā balstoties ne tikai uz arheoloģisko materiālu, bet arī uz valodniecības un antropoloģijas dotumiem. Pētot latgaļu piedalīšanos latviešu tautas ģenēzes procesā, svarīgi ir tajā skaidrot teritoriālas un hronoloģiskas īpatnības.

2. nodaļa.

Dubnas baseina apdzīvotība dzelzs laikmetā

Dubnas baseins aizņem 2780 km² lielu teritoriju Latgales rietumu un dienvidrietumu daļā. Dubna, kuras garums ap 120 km, sākas Latgales augstienes dienvidrietumu daļā un ietek Daugavā pie Līvāniem. Dubna iztek no Cārmina ezera, lai gan par Dubnas upes iztekas vietu tiek minēti arī citi ezeri- Ārdavas, Sivera, Ojotnīku un Saldu ezeri (*Kovaļevska 1997, 25.lpp.*). Pati Dubna tek cauri rindai ezeru - Saikovas, Aksenovas, Luknas, Višķu ezeriem. Pavisam Dubnas baseinā 193 ezeri. Dubnas lielākās labā krasta pietekas Oša, Feimanka, Jaša, Tartaka, bet kreisajā krastā- Kalupe.

Dubnas baseina lielākā daļa ietilpst Austrumlatvijas zemienes Jersikas līdzenumā ar līdzenu vai lēzenviļņotu reljefu, bet austrumu daļa iesniedzas Latgales augstienes rietumu nogāzes Feimaņu un Dagdas paugurainē un ziemeļaustrumos nedaudz Maltas pazeminājumā. Ievērojamu platību Dubnas baseinā aizņem purvi. Lielie purvu masīvi Dubnas baseinu šķir no Daugavas rietumdaļā (Krievu-Jersikas, Nīcgales purvs) un no Neretas upes baseina ziemeļrietumos un ziemeļos (Pelečāres purvs). Baseina teritorijas rietumdaļā un ziemeļdaļā ne mazums arī vēl citu mazāku purvu un arī mežu masīvu (Nīcgales, Kalupes meži) (*LPE 1986, 120.lpp.*). Austrumu pusē Dubnas baseins pieslēdzas Maltas upes baseinam, bet dienvidu daļā tas sniedzas aptuveni līdz līnijai Līksna – Kombuļi - Skaista.

Senākajos rakstītajos avotos plašāks apskatāmā perioda ģeogrāfiskais raksturojums nav atrodams. Latviešu Indriķa hronikas autors vairākkārt min mežus un purvus Daugavas krastos, Gaujas baseinā un Ziemeļvidzemē (*IH IX:8, 9; XI:5,9; XIV:8, 12; XXV:4; u.c.*). Ņemot vērā tuvos ģeogrāfiskos

attālumus nosacīti uz Latgali varētu attiecināt Bartolomeja Angļa enciklopēdijā “De proprietatibus rerum”, kas sarakstīta laikā starp 1230. un 1240. gadu, sniegto Lietuvas zemju raksturojumu, kur tās aprakstītas kā auglīgas, ar mežiem, ūdeņiem un purviem bagātas zemes. Jāatzīmē, ka A. Švābes sastādītajā avota tulkojumā ir mēģinājums vārdu “Lietuva” aizstāt ar vārdu “Latgale” (*SLVA 1940, 236.dok., 224., 225.lpp.*). Konkrētākas ziņas 17. gs. Aulejas muižā dzīvojušam mācītājam Jordānam, kura 17. gs. notikumu apraksts saglabājies Dagdas muižas īpašnieka K. Buinicka atstāstījumā. Šajā vēstures avotā teritorijas no Aulejas līdz Daugavai un gar Daugavas labo krastu līdz Aiviekstei, kā arī no Liksnas līdz Višķiem un tālāk līdz Rāznas ezeram raksturotas kā lieliem mežiem apaugušas un purvainas (*Brežgo 1937, 680.lpp.*). Iespējams, ka vēl senākos laikos mežainība un purvainība bijusi vēl lielāka. Tādējādi Dubnas baseins visumā bijis lielu mežu, staigņu, grūti pārejamu purvu dabiski norobežots un daudzu ezeru ieskauts mikrorajons (1.att.).

Agrais dzelzs laikmets (1.- 4.gs.). Agrā dzelzs laikmeta dzīves vietu izdalīšana Dubnas baseinā ir visai nosacīta, jo praktiski te turpināja pastāvēt 1. g.t. pirms Kr. ierīkoto dzīvesvietu izmantošana (2.att.). Nošķirt tikai to daļu materiāla, kas attiecas tieši uz agro dzelzs laikmetu ir visai sarežģīti. Starp plašāk pētītajiem Dubnas baseina pieminekļiem minami Madalānu, Gūtiņu, Jersikas pilskalns, Ciriša ezera Upursalas pilskalns un dažas apmetnes, kuras atklājās veicot izrakumus kapulaukos (Kristapiņi, Aizkalne, Maskevicišķi).

Madalānu pilskalns atrodas pie Lielā Dubuļkas ezera ap 20 m augstā kalniņā (6.att.:1). V.Urtāna vadīto izrakumu gaitā noskaidrojās, ka 2,7- 3 m biežajā kultūras slānī izdalās četri horizonti, piedevām, senākais, kura

biezums sasniedz 1,5 m, atdalīts ar sterilu 3-5 cm biezu smilšu kārtiņu. Atradumu analīze parādīja, ka iedzīvotāji apmetušies uz dzīvi šī kalna centrālajā daļā 1. g. t. sāk. pirms Kr. Pilskalnā dzīve turpinājusies vēl līdz 1. g. t. pēc Kr. pirmā cet. beigām vai pat otrā cet. sākumam un īslaicīgi arī turpmākajos gadsimtos (*Urtāns V.1984a, 99.-103.lpp.*).

Gūtiņu pilskalns ierīkots 22 m augstā Pakalna ezera krasta kalniņā. Atradumi ļauj konstatēt, ka pilskalna apdzīvotība sākusies 1. g. t. beigās pirms Kr. un turpinājusies līdz 1. g. t. vidum vai 2. pusei pēc Kristus (*Radiņš 1978, 61., 62.lpp., 1980, 84., 85.lpp.*).

Līdzīgos hronoloģiskajos ietvaros iekļaujas arī Kristapiņu apmetne, kas situēta netālu no Rušona ezera piekrastes uz neliela paugura un, kā jau minēts, konstatēta pētot kapulauku. Bezripas trauku lauskas, akmens kalti, cirvja fragmenti norāda, ka apmetne ierīkota 1. g. t. beigās pirms Kr. un izmantota vēl 5. un 6. gs. (*Briede 1978, 21.lpp., Briede 1980, 29.lpp., Kuniga 1986, 83.lpp.*).

Aprakstītajos pieminekļos raksturīgākais atradums ir švīkāta keramika kompleksā ar gludo keramiku, kā arī iegūta apmestā, tekstilā, nagiespiedumu un gludinātā keramika, kas norāda uz apdzīvotību vēlākajos gadsimtos (*Backe 1991, c.68, 69, табл.17*). (4.att.:2,3) Madalānu, Gūtiņu, Upursalas pilskalna, Kristapiņu apmetnes, kā arī ārpus Dubnas baseina pētīto dzīvesvietu (Kerkūzi, Vilmaņi u.c.) keramikas analīze ļāvusi izdalīt bronzas laikmeta un agrā dzelzs laikmeta dienvidaustrumu Latvijas keramikas attīstībā divas fāzes, kuru pamatā keramikas masas sastāva, trauku formas, trauku izgatavošanas paņēmieni izmaiņas, kā arī dažādu keramikas veidu īpatsvara izmaiņas. Keramikas attīstības otrajai fāzei raksturīgi trauki ar lauztu plecu daļu, jauktu veidmasas sastāvu un lentveida

trauku darināšanas paņēmiens un gludās keramikas īpatsvara pieaugums (*Васкс 1991, с.79., 80., табл.18, 19*).

Uzskaitītie keramikas veidi iegūti veselā rindā Dubnas baseina pilskalnu un apmetņu kā savrupatradumi pieminekļu apzināšanas un apsekošanas laikā. Šos pieminekļus kartografējis A. Vasks, analizējot vēlā bronzas laikmeta un agrā dzelzs laikmeta keramiku (*Васкс 1991, приложение, рис.20*). Taču lielākajā daļā apmetņu un pilskalnos iegūto lausku skaits ir visai niecīgs (1-5 švīkātās, 5-10 gludās) un iztrūkstot citiem atradumiem vienīgais princips hronoloģisko ietvaru noteikšanai šīm dzīvesvietām var būt švīkātās keramikas kā keramikas pamatkompleksa izzušana, kas dienvidaustrumu Latvijā datējama ar 1. g. t. 4. -5. gadsimtu. Tādējādi agrā dzelzs laikmeta Dubnas pieminekļu vidū tiek iekļautas vairāk kā 10 lauku apmetnes, bet no šī perioda zināmo pilskalnu skaits divas reizes lielāks (2.att.).

Nocietinātās apmetnes jeb pilskalni novietojušies uz atsevišķi stāvošiem kalniem, morēnu kauprēm. Pilskalnu apkārtnē dažkārt vērojamas mitras pļavas vai purvāji. Tā, Madalānu pilskalns atrodas starp Lielo Dubuļkas ezeru un purvainu pļavu (6.att.: 1), bet Podgures pilskalns situēts uz savrupa kalna, kuram apkārt ieleja ar slapjām pļavām (5.att.:1). Nereti dzīves vietu ierīkošanai izmantotas paaugstinātas vietas upju un ezeru vai upju un strautu satekas vietās, kur ūdensteces gravas un stāvie krasti izmantoti kā dabiski aizsargšķēršļi. Tā, Krupenišķu pilskalns izvietojies uz šauras kalna muguras, vietā, kur strauts ietek Zalvu ezerā, bet Baranauskas pilskalns ierīkots strautiņa un Dubnas upes satekas vietā (5.att.:2). Savukārt, Jersikas pilskalns situēts Daugavas krastā uz savrupa kalna starp divām strautu gravām (6.att.:2). Nocietinātās apmetnes konstatētas arī uz morēnu

kauprēm, kur vērojami arī grāvji un vaļņi (Stanovišķi, Barauka u.c.) (5.att.:3). Taču jāatzīmē, ka bez arheoloģiskajiem izrakumiem nav nosakāms, uz kuru periodu attiecināmi ar cilvēka roku veiktie reljefa pārveidojumi, bez tam tie laika gaitā un arī pilskalnu apstrādes rezultātā ir aizmilzuši vai pat nopostīti. Tā pētītajā Ciriša ezera Upursalas Upurkalnā (5.att.:4) tikai izrakumu laikā konstatēja, ka kalna dienvidu nogāzē nelielais uzbedums atdalīts ar 1,25 m dziļu un ap 6 m platu grāvi, bet tā kā šajā vietā atradumus neieguva, tad šo pārveidojumu laiku nav iespējams precizēt (*Urtāns J. 1978, 83.lpp.*).

Šķiet, ka agrajā dzelzs laikmetā pilskalni bija visumā vāji nocietināti, pilskalnu reljefa pārveidojumi vairāk konstatēti nākamajos gadsimtos. Kā rāda izrakumi Madalānu pilskalnā, tad iedzīvotāji sākotnēji apmetušies uz dzīvi kalna centrālajā daļā, nocietinot to 3-5 m attālumā no kalna malām ar guļbaļķu sienu un zemē ieraktiem stabiem, kas satur sienas (*Urtāns V.1984, 99.-102.lpp.*). Gūtiņu pilskalnā par nocietinājumiem liecības nav iegūtas, jo kalna malas ilgstoši, lauksaimnieciski izmantojot zemi, noartas (*Radiņš 1980,84.,85.lpp.*). Jersikas pilskalnā aplūkojamā perioda kultūras slānis nav konstatēts, tomēr atradumi, t. sk. 2. gs. romiešu monēta un vēlā švīkātā keramika liecina, ka pilskalns šai laikā apdzīvots, vai izmantots par patvēruma vietu, kamēr pastāvīgi mitinājušies apmetnē pie pilskalna. F. Balodis pieņem, ka senākie iedzīvotāji varējuši mitināties pret Daugavu vērstajā kalna nogāzē, kur senāko mītņu slāņus nopostīja vēlāk veicot pilskalna nocietināšanas darbus (*Balodis 1940, 33.lpp.*). Pētītajās Dubnas baseina lauku apmetnēs liecības par nocietinājumiem nav iegūtas, taču švīkātās keramikas kultūras teritorijas apmetnēs dienvidaustrumu Latvijā, nocietinājumi žogu veidā ir konstatēti. Pamatzemē iedziļinātas mietu vietas

no pītā žoga uzietas Indricas apmetnes izrakumos (*Zariņa 1996, 198.lpp.*), mietu vietas no stāvkoku žoga konstatētas arī Kerkūzu apmetnē Daugavas kreisajā krastā (*Vasks 1994, 58.lpp.*).

Iedzīvotāju veiksmīgai saimnieciskai darbībai ne mazāk svarīgs noteikums bija ūdens tuvums. Ievērojams skaits pilskalnu un apmetņu situēti upju un ezeru krastos. Tā, Dubnas upes krastos novietojies Baranauskas pilskalns un apmetne, Leperu pilskalns, Jašas upes krastā - Aizkalnes apmetne, Gņilojručes krastā- Ambeļu apmetne, Rušas upes krastā- Rušenīcas pilskalns, Vārdavas krastā- Baraukas pilskalns, Tartakas krastā- Podgures pilskalns. Savukārt, Aulejas ezera krastā- Aulejas apmetne, Luknas ezera krastā- Grustanišķu apmetne, Drīdža ezera krastā- Katoļnieku apmetne, Višķu ezera krastā- Maskavas pilskalns, Zalvu ezera krastā- Krupenišķu pilskalns, Rušona ezera krastā- Blažēviču pilskalns, Stirnas ezera krastā- Ekšu pilskalns, M.Gaušļa ezera krastā- Žaunerānu pilskalns, Kustaru ezera krastā- Stanovišķu pilskalns, Sivera ezera krastā- Braslavas pilskalns.

Augstāk minētais uzskaitījums parāda arī to, ka uz agro dzelzs laikmetu attiecināmās dzīvesvietas koncentrējušās galvenokārt Dubnas baseina augštecē - ezeriem un upītēm bagātajā un, acīmredzot, saimniekošanai vispiemērotākajā Latgales augstienes dienvidrietumu daļā (2.att.).

Dubnas baseina teritorija agrajā dzelzs laikmetā iekļaujas švīkātās keramikas kultūras areālā, kas aptver Augšzemes austrumu daļu un Dienvidlatgali līdz līnijai Līvāni - Rāzns ezers, Austrumlietuvu un Rietumbaltkrieviju. Šīs kultūras nesēju apbedījumu vietas, kas papildinātu apdzīvotības ainu agrajā dzelzs laikmetā nav zināmas, jo pēc pētnieku

domām, arheoloģiski apbedīšanas tradīcijas nav konstatējamās (*Vasks 1998, 11.-13.lpp.*).

Taču Dubnas baseinā ir iegūtas liecības par agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu ar akmeņu riņķi kultūras apbedījumiem. Šīs apbedīšanas tradīcijas raksturīgas agrajā dzelzs laikmetā Daugavas kreisajā krastā Augšzemē un Vidzemes centrālajā daļā- galvenokārt Aiviekstes baseinā (*Šnore 1993, 84., 85.lpp., 80.att.*). Dubnas baseinā zināma viena šāda agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu lokalizācijas vieta - augstāk minētie uzkalniņi Preiļu apkārtnē starp Tistovas un Zeimaņu ciemiem, kura tiek identificēta ar apdzīvotu vietu Zeimuļi pie vecās Galēnu kapsētas netālu no Ošas upes krasta, balstoties uz Vitebskas Zinātniskās arhīvu komisijas locekļa G.Ansaberga 1910. gada referātu, kurā norādīts, ka Galēnu muižas tuvumā atradušies uzkalniņi (*Šnore 1993, 80.lpp.*). Jāpiebilst, ka Daugavpils apriņķa zemju aprakstos, kas sastādīti 1784. gada ģenerālmērīšanas laikā, ne Preiļu, ne Galēnu muižās Tistovas un Seimaņu ciemu nosaukumi nav minēti (*Brežgo 1943, 89.-94., 227.-237.lpp.*). Arī V.Zepa sastādītajā Latgales vietvārdu vārdnīcā šajā teritorijā tādi ciemi nav atrodami (*Zeps 1982, P. 449, 453, 527*). Tādējādi šo uzkalniņu atrašanās vietu ir grūti precizēt. Latvijas Vēstures muzejā glabājas daži savrupatradumi no šī kapulauka (*LVM DM IV 97-102*). To vidū Austrumlatvijas agrajiem uzkalniņiem visraksturīgākā rota- kaklariņķis ar konusu galiem, sfērisku līniju un pērlīšu ornamentu uz kaklariņķa galu pabiezinājuma daļas, kas pārstāv šo kaklariņķu vēlāko formu, kuram raksturīgi izcelti konusi un jūtams galu pabiezinājums (71.att.:3). Līdzīgi kaklariņķi zināmi no Melderišķu I uzkalniņa, Saukas Ratulānu 25. kapā, kuru E.Šnore datē ar 4. gadsimtu (*Šnore 1993, 53.lpp., 2.tab.: 4, 5*). Ar to pašu laiku datējas it sevišķi

Augšzemē bieži sastopamā lentveida aproce, ko rotā gropēs ievietots aukliņas ornaments (71.att.:2) (*Šnore 1993, 61.lpp., 5.tab.:5*). Atradumu vidū arī rotadata, kuras galu rotā ritenis ar astoņiem spieķiem (71.att.:1). Līdzīga riteņadata zināma no Melderišķu kapulauka II uzkalniņa, kas tiek datēta ar 4. gadsimtu (*Šnore E. 1993, 58.lpp., 4.tab.:2, Šnore R. 1930, 23.tab.:2*). Atrasts arī šaurasmens cirvis ar mēlesveida izlaidumiem kātcauruma sānos un ovālu kāta caurumu, kas sastopams vidējā dzelzs laikmetā (66.att.:3) (*Atgāzis M.1964, 111., 112.lpp.*). Šis atradums apliecina, ka uzkalniņu kapulauks izmantots ilgstoši. Savrupatradumi, kas raksturīgi agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kultūrai iegūti arī dažās citās vietās Dubnas baseinā. Stikānu ciemā atrasta jau minētā kaklariņķa ar konusu galiem fragments (*LVM A 6967*). Aizkalnes Ludvigovā 1886. gada atradumu vidū bronzas ripasdatas galva, kura pārstāv šo rotadatu senāko formu, t. i. agrā dzelzs laikmeta pirmās puses formu, kas vairāk pazīstama Rietumlatvijā (*Šnore E.1993, 81.lpp., Moora 1938, S.179, 180, Abb. 25:6*). Iespējams, ka agrā dzelzs laikmeta aproces un šaurasmens cirvjī ar apaļu kātcaurumu no tuvāk neraksturotām atradumu vietām Daugavpils apriņķī (*DNM 6195, 1398, 1691*) arī nākuši no aplūkojamās teritorijas.

Uzskaitītās agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kultūrai raksturīgās atradumu vietas Dubnas baseinā lokalizējas gandrīz uz švīkātās keramikas kultūras izplatības robežlīnijas, no kuras uz ziemeļiem, acīmredzot lielās purvainības dēļ, vērojama mazapdzīvota teritorija. Tādēļ, iespējams, ka agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kultūras nesēju atsevišķas saimes varēja ienākt Dubnas baseinā. E.Šnore uzskata, ka atsevišķi savrupatradumi arī apliecina, ka Latgale ietilpst šīs kultūras areālā, tikai zemes intensīvi izmantojot šīs liecības ir nopostītas (*Šnore E.1993, 80.lpp.*).

Vidējais dzelzs laikmets (5.-8.gs.). Vidējā dzelzs laikmetā Dubnas baseina apdzīvotībā daļēji turpinās iepriekšējā perioda tradīcijas. Perioda pirmajā pusē turpināja pastāvēt vecās apmetnes, tika izmantoti arī jau agrāk apdzīvotie pilskalni. Zināmas arī no jauna ierīkotas lauka apmetnes un apmetnes pie pilskalniem. Perioda otrajā pusē Dubnas baseina apdzīvotības raksturu atspoguļo latgaļu līdzeno kapulauku izvietojums. Tā kā dzīvesvietu arheoloģiskā izpēte Dubnas baseinā tikpat kā nav veikta, vidējā dzelzs laikmeta apdzīvotības aina šajā teritorijā ir nepilnīga (3.att.).

Uz vidējo dzelzs laikmetu attiecināms kultūras slānis konstatēts vairākās iepriekš aprakstītajās dzīves vietās. Madalānu pilskalnā cilvēki mitinājušies apskatāmā perioda pirmajā pusē, uz ko norāda atsevišķu senlietu atradumi- sirpis ar uzliektu galu, bronzas stopasaktas fragments, piesis ar atliektiem galiem, ovālais šķīļamakmens, nazis ar līko muguru, agrā tipa īleni u.c. (69.att.:4, 70.att.: 3, 4, 12) (*Urtāns V. 1979, 82.lpp., 14.att.: 4, 5, Urtāns V. 1980, 101.lpp., Urtāns V. 1982, 127.lpp.*). Ar 1. g. t. vidu datējamas bronzas stopasaktas fragments atrasts ap 100 m no pilskalna attāļajā kapulaukā (46.att.:1). Stopasaktai trīsstūra pēda un trīsinātas līnijas rotājums. H. Moora šādas saktas datējis ar 5.-7. gs. (*Moora 1938, S.156-160, Abb.23:1*). Līdzīgas stopasaktas zināmas Lietuvā, kur tās datējas ar 5.-6. gadsimtu (*LAA 1978,42.p.,27 pav.*). V. Urtāns uzskata, ka 1. g.t. vidū Madalānu pilskalns tiek apdzīvots īslaicīgi vai izmantots kā patvēruma vieta.

Arī Ciriša ezera Upursalas Upurkalna izrakumos nav iegūtas liecības par kalna patstāvīgu apdzīvošanu vidējā dzelzs laikmetā. No šī perioda pilskalnā iegūts ar 5. gs. datējamas aprocas fragments. Pilskalna ziemeļu pakājē konstatēts 0,7 m biezs kultūras slānis, kurā atrastas lauskas, kuru

vidū lielākoties bezripas gludās (93,49%), apmestās (3,96%) un daži citi atradumi liecina, ka ap 1. g. t. vidu te veidojusies apmetne, kura izmantota arī nākošajā periodā (2,09% ripas keramika) (*Urtāns J.1978, 83.lpp.*).

Kristapiņu kapulauka ziemeļaustrumu daļā, kur apmetnes kultūras slānis spēcīgi sapostīts ierokot 10 - 11. gs. apbedījumus, atrada dzelzs makšķerāķi, pinceti, piešus un stopasaktu ar atlikto pēdu, kas tiek datēta ar 5. - 6. gadsimtu (*Kuniga 1988, 92.lpp.*). Ap šo laiku apmetne tiek pamesta un vēlāk tur tiek ierīkots līdzenais kapulauks. Arheoloģiskajos izrakumos nav rasts skaidrojums, kāpēc daudzās dzīves vietās, gan apmetnēs, gan pilskalnos vidējā dzelzs laikmetā saimnieciskā aktivitāte samazinājās, vai vispār apsīka. Šī parādība vērojama arī ārpus Dubnas baseina vairākās citās pētītajās švīkātās keramikas kultūras apmetnēs, piemēram, Indricas, Slobodas un Kerkūzu apmetnēs Daugavas krastos. A. Zariņa un A. Vasks pieņem, ka, viens no iemesliem, kas izsauca šo apmetņu pamešanu bija klimata izmaiņas, mitruma pieaugums, kā rezultātā cēlās ūdens līmenis Daugavā, līdz ar to apmetnes, kuras bija ierīkotas reljefa zemākās vietās kļuva neizmantojamas (*Vasks 1994, 59.lpp., Zariņa 1996, 200., 204.lpp.*). Augsnes auglības pasliktināšanās, kā arī dabas resursu samazināšanās ilgstoši dzīvojot vienā vietā, piespieda mainīt dzīves vietas. Dzīves vietu maiņu varēja izsaukt arī jaunu iedzīvotāju pieplūdums Dubnas baseinā šajā periodā.

Apskatāmajā periodā no jauna ierīkota apmetne zināma Jersikas pagastā Daugavas krastā pie Ružu mājām (9.att.:3). Šķiet, ka dažus kilometrus lejpus Jersikas Daugavas krasta terasē apzināšanas laikā konstatētā Daugaviešu apmetne ar bezripas gludās un tipiskās apmestās keramikas atradumiem, kā arī Auzānu apmetne ar bezripas gludās

keramikas un ovālā šķīļamakmeņa atradumu apdzīvota vidējā dzelzs laikmetā (*LVI AA 528*). Ovālie šķīļamakmeņi ieviešas ar 5. gs. un pastāv visu periodu (*Moora 1938, S. 569-574*). Jāpiebilst, ka šādi šķīļamakmeņi kā savrupatradumi zināmi arī no citām Dubnas baseina vietām (Aulejas Kalna Kudiņi, Līksnas Kokinišķi, Leiņukalna sādža u. c.) (*LVM V 3728, A11981:2, A 11986*).

Ružu II apmetne ierīkota Daugavas krasta terasē uz neliela reljefa pacēluma. Arheoloģisko izrakumu laikā tika konstatēts 0,5 - 0,55 m biezs kultūras slānis. Apmetnē iegūtās senlietas (dz. sirpji, naži īleni, spieķadatas un kruķadatas u. c.), kā arī dažādu keramikas veidu (vēlā švīkātā, gludā, apmestā, nagiespiedumu keramika) atradumi rāda, ka apmetnē cilvēki mitinājušies vidējā dzelzs laikmetā, bet apmetnes apdzīvotības sākumu ļauj attiecināt uz 5. gs. otro pusi (*Jefimova 1992, 63.lpp.*).

Uz dienvidrietumiem no Ružu II apmetnes Daugavas krastā lēzenā ovālas formas smilšainā paugurā situēts minētajai apmetnei atbilstošs kapulauks. Kapulauka teritoriju postījuši 17. gs. ierakti apbedījumi un arī 1. pasaules kara laika tranšejas. Tādējādi izrakumu laikā izdevās konstatēt tikai četrus nepostītus vidējā dzelzs laikmeta apbedījumus. Daudzie savrupatradumi rāda, ka aplūkojamā periodā apbedīto skaits bijis krietni lielāks. Vienā kapā (13.k.) piedevu vidū dzelzs uznavas šķēpa gals, šaurasmens cirvis ar ovālu kātcaurumu, bronzas aproce ar paresninātiem vāļu galiem, bronzas spirālgredzeni un dzelzs īlenveida priekšmets, dzelzs kruķadata (22.att.). Kalniešu II kapulaukā kapi ar šādu inventāru tiek datēti ar 8. gadsimtu (*Urtāns V.1962, 53.lpp.*). Citos Ružu kapulauka kapos piedevu vidū bija stopasakta ar puslodes galiem un nelielu stiegras uzbiezinājumu un stopasakta ar trīsstūrveida pēdu (46.att.:2). Analogijas

šīm saktām zemgaļu un Lietuvas materiālā datējas ar 5.-6. gadsimtu (*Jefimova 1990, 98.lpp., 20.att., Jefimova 1992, 60., 62. lpp., 14., 15. att.*). Ružu kapulauks ir agrākais zināmais latgaļu līdzenais kapulauks Dubnas baseinā. Augšzemē un dienvidaustrumu Vidzemē pāreja uz līdzenajiem kapulaukiem sākās ar 6. - 7. gs. Latgalē līdzenie kapulauki izplatījās nedaudz vēlāk - 7. - 8. gadsimtā (*Vasks 1998, 18. lpp.*).

Dubnas baseinā līdzeno kapulauku, kuros konstatēti ar 7.-8. gs. datējami apbedījumi un senlietu savrupatradumi, ir visai nedaudz - Aizkalnes Ludvigova, Kristapiņi, Džeriņi, Muktupāveli (3.att.).

Jāatzīmē, ka Dubnas baseinā zināmas vairākas lauka apmetnes un arī pilskalni (Berezaukas, Kategrades, Šnopstu, Grundānu, Krupenišķu, Podgurjes u.c.), kuros nav veikti arheoloģiskie izrakumi, bet kuros kā savrupatradumi iegūta 1. g. tūkstošim raksturīgā apmestā keramika (4.att.:2,3). Kā rāda pētījumi, tipiskā apmestā keramika dienvidaustrumu Latvijā ieviesās pēc švīkātās keramikas izzušanas 6. un 7. gs. Konstatēts, ka Austrumlatvijā tipiskās apmestās keramikas izplatīšanās sakrīt ar arheoloģisko pieminekļu skaita ievērojamu pieaugumu t. i. līdzeno kapulauku izplatību (*Vasks 1996, 151., 152.lpp.*). Tādējādi iespējams, ka daļā dzīvesvietu ar tipiskās apmestās keramikas atradumiem dzīve atjaunojās aplūkojamā perioda beigās.

Vēlais dzelzs laikmets (9. - 12.gs.). Jau iepriekšējā periodā līdz ar līdzeno kapulauku parādīšanos Dubnas baseina apdzīvotībā iezīmējās kvantitatīvas izmaiņas (3.att.). Pilskalnos, kurus iepriekšējā periodā izmantoja īslaicīgi, atjaunojās intensīva dzīve. Plašāk pētītais šī perioda pilskalns ir Jersikas pilskalns - 1939. gada F. Baloža izrakumos un pēdējo gadu (1990. - 2001.g.) darba rezultātā izpētītā plakuma daļa kopumā sastāda

1150 m², t. i. izpētīta pilskalna plakuma viena septītā daļa (6.att.:2). Kultūras slāņa biezums pie vaļņa sasniedz 2,8-2,9 m. Visintensīvākā dzīve pilskalnā norisinājusies 10.-13. gs. pirmajos gadu desmitos. Pilskalna dienvidrietumu un rietumu daļā senākās apdzīvotības slānis datējas ar 9. gs. beigām - 10. gs. Apbūves paliekas 20 - 30 cm biežajā intensīvi melnas zemes slānī netika konstatētas. Slānī atrasto senlietu skaits niecīgs- ilkņa piekariņš, bronzas zvārgulītis, bronzas važiņa, dzelzs spieķadata, bezripas trauku lauskas. 10. gs. pilskalnā tiek veikti pirmie kalna pastāvināšanas darbi. Gar pilskalna rietumu malu 8 - 9 m platumā uzklāts māla slānis līdz 20 cm biezumā, tā kalna mala tika nolīdzināta un sagatavota vaļņa izbūvei. Pilskalna valnis uzpildīts pakāpeniski, pastāvinot nogāzi līdz 1,2 - 1,6 m. 11. gs. valnis nostiprināts ar koka konstrukcijām. No iekšpuses tam piebūvētas guļbūves sienas ar kamerveida izvirzījumiem, kuru izmēri 1,5-1,6x2,5-2,6 m. Izvirzījuma malas būvētas no guļbūvē liktiem baļķiem, kurus stūros saturējuši stabi. Iespējams, ka uz vaļņa pastāvējuši guļbūves tehnikā celti nocietinājumi, uz ko norāda vāji saglabājušos degušu apaļkoku fragmenti vaļņa augšdaļā. Arī no 1209. un 1214. gada cīņu aprakstiem Indriķa hronikā, konstatējams, ka Jersikas pili apjozis nocietinājums (arx munitio) ar vārtiem (porta) un grāvi (fossatum) (*IH, XIII:4, XVIII:4*). Slāni, kas pieslēdzas vaļņa nocietinājuma konstrukcijām, datē F.Baloža izrakumos atrastie monētpiekariņi- 11. gs. Rietumeiropas monētu atdarinājumi, kas pēc numismātu domām Latvijā parādās ar 11. gs. otro pusi (*Berga 1993, 23., 27.lpp.*). Šādam datējumam atbilst slānī iegūtās senlietas- vienpusīgās kaula ķemmes, gredzens ar vidusplāksnīti, sakta ar magoņpogaļu galiem u. c. Vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē Jersikas pilskalns bijis spēcīgi nocietināts un blīvi apbūvēts. Tam pakājē atradusies

ap 10 ha liela senpilsēta. Jersikas pilskalna izrakumu materiālā atspoguļojas Daugavas kā svarīga ūdensceļa un tirdzniecības ceļa nozīme. Pilskalna izdevīgais stratēģiskais novietojums, aktīva saimnieciskā un politiskā dzīve sekmēja Jersikas izveidošanos ne tikai par novada centru, bet arī par plašu latgaļu apdzīvoto zemju administratīvi politisku centru. Šajā teritorijā daļēji ietilpst arī Dubnas baseins (*Mugurēvičs 1999, 77.-82.lpp., 7.att.*).

Vēlā dzelzs laikmeta beigu posmā apdzīvotība atjaunojās Madalānu pilskalnā. 12.-13.gs. pilskalns bijis intensīvi apdzīvots un spēcīgi nocietināts. Izrakumu laikā konstatēti nocietinājumi, kas trīs reizes atjaunoti. Senākais nocietinājums stiepjas pilskalnam visapkārt gar pašu kalna malu, tas ir uz pamatzemes veidots māla uzpildījums 2-3 m platumā. Vēlāk uz tā būvētas baļķu konstrukcijas - kameras, pildītas ar māliem un akmeņiem. 13. gs. sākumā pilskalna aizsardzības spējas pilnveidotas izveidojot 4-5 m platas terases, kuras priekšā izrakts līdz 4 m plats un ap 1,5 m dziļš aizsarggrāvis. Terašu ārējā mala arī bijusi aizsargāta ar izbūvētu baļķu sienu (*Urtāns V.1988,142.lpp., Urtāns V.1978a, 73.lpp.*). Sākotnēji celtnes pilskalnā rindojušās gar nocietinājumiem, vēlāk apbūvēts arī pilskalna plakums. Madalānu pilskalnā atklātās daudzās dzīvojamo un saimniecības ēku vietas, pavardi, krāsnis, saimniecības bedres, podnieka ceplis, maltuve ar dzirnakmeņiem liecina par intensīvu saimniecisko darbību.

Jau 12. gs. Madalānu pilskalna dienvidu pakājē izveidojās ciems. Kultūras slāņa biezums ciema vietā sasniedz 1,5 m (*Urtāns V. 1982a, 142., 143.lpp.*). Iespējams, ka vienlaicīgi tika izmantota arī apmetne pilskalna austrumu pakājē, kur arheoloģisko izrakumu laikā neizdevās konstatēt celtņu vietas, bet tika iegūtas liecības par šīs vietas izmantošanu dzelzs

kausēšanai. Kultūras slāņa biezums apmetnē sasniedz 0,85 m, tajā ievērojams sārņu daudzums, kā arī atrasta gludā bezripas un apmestā keramika (*Urtāne 1990, 157.lpp.*).

Apmēram 300 m uz ziemeļrietumiem no pilskalna situēts viens kapulauks, bet uz dienvidrietumiem otrs kapulauks, kurā, izdarot izrakumus, atsegti 32 apbedījumi, kas datējami ar 12. - 13. gs.

Iepējams, ka 12.-13. gs. spēcīgi nocietinātā Madalānu pils ar ciemu un apmetni un diviem kapulaukiem bija ne tikai spēcīgs saimnieciskais centrs, bet varēja būt arī novada centrs.

Jāatzīmē, ka tuvākajā apkārtnē bijuši vairāki spēcīgi nocietināti pilskalni, taču tajos arheoloģiskie izrakumi nav veikti, daži no tiem pat ir nopostīti. Ne mazāk spēcīgi nocietināts, šķiet, bijis arī Gorodokas pilskalns, Gorodokas sādžā starp Madalāniem un Kapiņiem un Rušenīcas pilskalns. Gorodokas pilskalns ierīkots uz līdz 30 m augstas kaupres, 100 x 55 m lielo plakumu norobežojot ar vairākiem grāvjiem un vaļņiem, kuri veidojuši gredzenveida aizsardzības sistēmu (*Brastiņš 1928, 44., 45.lpp.*). Par pilskalna piederību vēlajam dzelzs laikmetam liecina atrastās ripas keramikas lauskas un spēcīgā nocietinājumu sistēma, kas raksturīga šim periodam. Ne mazāk varens bijis arī Rušenīcas pilskalns, kas tautā arī saukts par "Gorodok" (pilsētiņa). Pilskalns situēts stāvā Rušas upes krastā, 90 x 60 m lielais pilskalna plakums no trim pusēm apjots ar grāvjiem un vaļņiem. Pilskalnā arī atrastas ripas trauku lauskas (*Brastiņš 1928, 38., 39.lpp.*).

Apmēram 2 km uz dienvidaustrumiem no Aglonas dzelzceļa stacijas atradies vēl viens pilskalns- Kropovas Šancu kalns, situēts uz 250 m garas un 15 m platas kaupres, kur ar diviem grāvjiem un vaļņiem bijis nocietināts kaupres augstākais gals. Ziņas par dzelzs šķēpu atradumiem pilskalnā

norāda, ka tas varējis būt apdzīvots arī vēlajā dzelzs laikmetā. Diemžēl pilskalns pēc otrā pasaules kara pilnīgi nopostīts, līdzīgi kā netālu situētais Bašku Naudas kalns, kas arī bijis nocietināts ar grāvjiem un vaļņiem (*Urtāns J. 1995, 78., 79. lpp., Urtāns J. 1993, 57. lpp.*).

Dubnas baseinā zināmi vēl vairāki pilskalni, kas tautā saukti par “Gorodok” (Blažēviču, Krupenišķu, Podgurjes, Stanovišķu, Višķu), kuru reljefs liecina par spēcīgiem nocietinājumiem. Arī ripas keramikas atradumi šajos un dažos citos pilskalnās (Grundānu, Žaunerānu, Šnopstu, Anspoku), norāda uz šo nocietināto apmetņu izmantošanu vēlajā dzelzs laikmetā. Blakus atsevišķiem (Grundānu, Žaunerānu) pilskalniem konstatētas arī lauku apmetnes.

Bez pilskalniem un apmetnēm to pakājē, zināmas arī atsevišķas laukā apmetnes jeb ciemi (Ambeļi, Lielie Kusiņi, Grustanišķi, Katoļnieki, Ružu I u.c.). Par šo dzīvesvietu izmantošanu vēlajā dzelzs laikmetā liecina ripas keramikas atradumi. Lauka apmetnes jeb ciemu vietas tikpat kā nav pētītas.

Savukārt rindā kapulauku veikti samērā plaši pētījumi. Kapulauki parasti tika ierīkoti tiešā ūdens tuvumā, augstākās smilšainākās vietās, netālu no dzīvesvietām. Daļai kapulauku attiecīgas dzīves vietas nav zināmas - piemēram, Kristapiņu kapulauks, kurā atrakti 315 apbedījumi. Iespējams, ka šajā kapulaukā glabāti mirušie arī no plašākas apkārtnes.

Dubnas baseinā zināmi vairāk kā 70 kapulauki, 15 no tiem notikuši arheoloģiskie izrakumi, kuros kopumā atsegti vairāk kā 685 apbedījumi. Vairums no mirušajiem apglabāti 9. - 12. gs. Atsevišķi kapulauki ierīkoti vēlā dzelzs laikmeta beigās un lietoti arī viduslaikos (Madalāni, Kampāni-Kusiņi, Līvāni, Jāņsalas u.c.)

Iespējams, ka pastāvējušas arī nelielas savrupas apmetnes jeb

viensētas, uz ko netiešas norādes atrodamas "Atskaņu hronikā" (AH, 343.-345. rinda). Hronists, raksturojot latgaļus, raksta:

Savādi tie savā garā:
nedzīvo tie vienā barā,
bet savrup mežos mājas ceļ.

Taču, kā norādīts šīs hronikas komentāros, viduslaiku avoti un kartogrāfiskais materiāls rāda, ka latgaļiem dominējošā dzīvesvieta tomēr bijis ciems, bet viensētas vairāk sastopamas mežainākajā un purvainākajā teritorijas rietumdaļā (Mugurēvičs 1998, 307.lpp.). Ņemot vērā, ka ievērojama daļa Dubnas baseina teritorijas visai purvainā un mežaina, teikto varētu attiecināt arī uz aplūkojamo teritoriju. Šādas dzīvesvietas visai grūti konstatēt, jo dzīvojot nelielās saimēs, kultūrslānis uzkrājas lēnām, kā arī teritorija ar mītņu zemi ir visai neliela. Latvijā pagaidām atklāta tikai viena šāda dzīves vieta Daugavas lejtecē Vedmeros, kas apdzīvota jau vidējā dzelzs laikmetā (Urtāns V. 1969, 56., 57.lpp.).

Liela daļa Dubnas baseina dzīves vietu iekļaujas hronoloģiski plašākās robežās nekā aplūkojamais periods. Dzīves vietas ierīkotas 2. vai 1. g. t. pirms Kr. un izmantotas vēl viduslaikos, kas liecina par apdzīvotības stabilitāti un dabas resursu bagātību, kā arī to saimniecisku izmantošanu. Dzīvesvietās, kas ilgstoši izmantotas ir visai grūti izdalīt to materiāla daļu, kas attiecas uz konkrētu dzelzs laikmeta periodu, jo bieži vien vēlākās pārbūves sajauc slāņus. Savukārt tie nepētīto dzīves vietu savrupatradumi, kuru vidū visbiežāk ir keramika, kuras darināšanas tradīcijas maz mainās vairāku gadsimtu garumā, apgrūtina šīm dzīvesvietām noteikt hronoloģisko ietvaru.

Dzelzs laikmetā apmetņu izvietojumu galvenokārt noteica vietas

piemērotība zemkopībai un lopkopībai. Ne mazāk svarīgs bija ūdens tuvums. Dubnas baseinā aplūkojamajā periodā ar blīvu apdzīvotību izceļas upes augštece. Ezeriem un upītēm bagātīgā Latgales augstienes dienvidrietumu daļa acīmredzot bijusi vispiemērotākā iedzīvotāju galvenajām nodarbēm. Rušona, Višķu, Sivera, Drīdža, Ārdavas, Cārmina ezeru apkārtnē skaitliski visvairāk dzelzs laikmeta pilskalnu, apmetņu un kapulauku. Piemēram, Aglonas apkārtnē 10 - 15 km rādiusā konstatēti ap 30 arheoloģiskie pieminekļi. Višķu apkārtnē tikpat lielā teritorijā zināmi ap 20 pilskalni un kapulauki. Arheoloģiskajiem pieminekļiem bagāta arī Grāveru un Aulejas apkārtnē. Apdzīvotība vienmērīgāka Dubnas baseinā kļūst vēlajā dzelzs laikmetā. Šajā laikā parādās vairāki līdzenie kapulauki Dubnas vidustecē un lejtecē (Ančkinu, Dovules, Reutovas, Lazdānu, Līvānu u. c.) Atsevišķi pieminekļi zināmi arī no Dubnas baseina ziemeļdaļas, t.i. Dubnas pieteku Ošas un Feimankas baseina. Tie ir Leiņukalna, Skuteļu, Steķu kapulauki, Karakapu pilskalns. Visumā jāsaprot, ka vai nu Dubnas baseina ziemeļdaļa bijusi visai nepiemērota dzīves vietu ierīkošanai, vai arī tās nepietiekami līdz šim apzinātas. Šķiet, ka vēlā dzelzs laikmeta beigu posmā pastiprinās iedzīvotāju apmešanās uz dzīvi nelielos ciemos Daugavas krastos. Vairākas šādas apmetnes uzietas Jersikas pagasta Gosporos. Tās varētu būt vēlā dzelzs laikmeta pašās beigās ierīkotas ciema vietas, kas intensīvāk apdzīvotas viduslaikos. Liecības par šādām dzīves vietām Daugavas krastā iegūtas arī Nīcgales un Liksnas pagastos (Nīcgales, Muncišķu, Skrindževsku, Starikāņu u.c. apmetnes) (*LVI AA 528*). Arheoloģiskie pētījumi minētajās apmetņu vietās nav veikti, Daugavas krastu apzināšanas laikā iegūtas galvenokārt trauku lauskas. Apmetņu vietās atrasto ripas keramikas lausku māla masas sastāvs, lausku biežums, trauku

augšmalu forma norāda uz to darināšanu vēlā dzelzs laikmeta beigu posmā un turpmākajā periodā.

Agrajā dzelzs laikmetā Dubnas baseinā galvenā dzīves vieta bija atsevišķi pilskalni vai lauku apmetnes, bet vēlajā dzelzs laikmetā līdztekus pilskalniem un apmetnēm, veidojās atsevišķi lieli centri ar spēcīgi nocietinātu pili, kurā koncentrējās administratīvi politiskā vara. Blakus šiem centriem attīstījās amatnieku un tirgotāju apmetnes vai senpilsētas.

3. nodaļa.

Kapulauki un apbedīšanas tradīcijas Dubnas baseinā

Kapulauku raksturojums

Latvijas atsevišķu novadu kultūras īpatnības vislabāk novērojamas apbedījumu vietu uzbūvē, savdabīgajās bērnu paražās un kapu piedevu raksturā.

Apskatāmajā periodā Dubnas baseinā zināmi divu veidu kapu pieminekļi- uzkalniņkapi un līdzenie kapulauki. Zināmo kapulauku vidū noteicošie ir līdzenie kapulauki, kas hronoloģiski attiecināmi uz vidējo un vēlo dzelzs laikmetu. Literatūrā ir ziņas par agrā dzelzs laikmeta uzkalniņkapulauku pie Preiļiem. Savukārt, Dubnas baseina austrumdaļā zināmi atsevišķi uzkalniņkapulauki, kas ierīkoti vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē (10.gs. beigās). Pētījumi veikti tikai ārpus apskatāmās teritorijas - Latgales austrumdaļā ierīkotajos uzkalniņos. Iegūtā materiāla analīze rāda, ka apbedīšanas tradīcijas un kapu inventārs neatšķiras no līdzenajos kapulaukos konstatētā (*Radiņš 1999, 35.- 52.lpp.*).

Dubnas baseinā uzskaitīti 75 dzelzs laikmeta kapulauki. Relatīvi lielākais kapulauku skaits konstatēts Dubnas baseina augštecē un vidustecē-upēm bagātīgajās Latgales augstienes Dagdas un Feimaņu paugurainēs. Tikai daži kapulauki zināmi Dubnas lejtecē un Dubnas pietekas Ošas tuvumā.

No plašāk sistemātiski pētītajiem kapulaukiem minami sekojoši. Lielākais apbedījumu skaits atsegts Kristapiņu kapulaukā. Te I. Kunigas (Briedes) vadībā norokot ap 1800 m² izpētīti 271 apbedījumi, bet kopā ar agrākajiem izrakumiem kopumā izrakta ap 2050 m² liela platība un

konstatēti 315 apbedījumi (9.att.: 3). Jāatzīmē, ka daļa no šī kapulauka postīta ierīkojot kapsētu, rokot granti, meliorējot un lauksaimnieciski apstrādājot zemi.

Apjomīgi izrakumi pagājušā gadsimta beigās veikti Releņģu kapulaukā -118 kapi, taču iegūtais materiāls visai ierobežoti izmantojams apbedīšanas tradīciju analīzē, kas sakāms arī par vienlaicīgi pētīto Zeimuļu (19 kapi) un Leiņukalna (11 kapi) kapulauku. Višķu Maskavas kapulaukā pētījumu rezultātā atsegti 85 apbedījumi. Kapulauks izpētīts tikai daļēji. Arheoloģisko izrakumu materiāli nav pilnīgi saglabājušies- kara gados zudusi daļa kapu aprakstu un zīmējumu, zudis arī kapu kopplāns. Aizkalnes kapulaukā 513 m² lielā platībā konstatēti 22 apbedījumi. Vairākus hektārus lielajā Līvānu Jersikas kapulaukā, norokot 1511 m² lielu laukumu, izpētīti 32 apbedījumi. Šis kapulauks stipri postīts 1. pasaules kara laikā ierīkojot tranšejas, bet vēl agrāk to postīja Daugavas krastu izmantojot plienakmens radzes laušanai.

Dažos kapulaukos veikti tikai aizsardzības izrakumi (Lazdānu, Kampānu-Kusiņu, Līvānu, Skaistas Stirnas, Maskevicišķu, Ružu u. c.) (9.att.:1,3). Rinda kapulauku nav arheoloģiski pētīti. Uz to pastāvēšanu norāda Latvijas vēstures muzejā, Latvijas vēstures institūtā nonākuši savrupatradumi vai atrodamas ziņas.

Kopumā kapulaukos izpētīti ap 740 apbedījumi, no kuriem 685 attiecināmi uz apskatāmo laika periodu, bet pārējie uz viduslaikiem. Izpētīto kapu skaits sastāda ap 37% no Austrumlatvijas līdzenajos kapulaukos atsegto apbedījumu skaita.

Kā jau iepriekš minēts, līdz šim pētījumos nav izdevies atklāt apbedījumu vietas, kas attiektos uz 1. g.tūkst. 1. pusi un būtu saistāmas ar

švīkātās keramikas kultūras nesējiem. Pētnieki uzskata, ka piekoptas apbedīšanas tradīcijas, kas arheoloģiski nav konstatējamas- mirušie kremēti, bet kremācijas paliekas nogremdētas ezerā vai izkaisītas uz zemes. Izteikti viedokli, ka mirušos varēja ievietot arī koku dobumos u.c. (*Vasks 1998, 1.,13.lpp.*).

Vienīgā uz agrā dzelzs laikmeta beigu posmu attiecināmā apbedījumu vieta Dubnas baseinā zināma pēc 19. gs. izdevumiem (*Plater 1847, S.272-275*), kuros minēts uzkalniņu kapulauks Preiļu muižas īpašnieka M. Borha īpašumos starp Tistovas un Seimaņu (Zeimaņu) ciemiem. Kā jau minēts iepriekšējā nodaļā šī kapulauka atrašanās vieta nav īsti skaidra. Pie teiktā par šo uzkalniņu atrašanās vietu varētu piebilst, ka Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā atrodamas B. Brežgo ziņas, ka uz austrumiem no Plivdu pilskalna Preiļu pagastā atrodas nelieli uzkalniņi, no kuriem lielākā daļa ir noarta. Dabā šos uzkalniņus nav izdevies konstatēt.

Literatūrā norādīts, ka M. Borha pētītais uzkalniņkapulauks aizņēmis apmēram 40 kvadrātasis lielu teritoriju, kas pārrēķinot pēc 19. gs. Latgalē sastopamajiem laukuma mēriem, sastāda aptuveni 5,5 tūkst. m² lielu platību (0,55 ha) (*Zemzaris 1981, 205.-206. lpp.*).

Uzkalniņi atradušies plašā pļavā uz pakalniņa ūdens tuvumā. Šāda uzkalniņkapulauka novietojums parasts agrā dzelzs laikmeta baltu kapu uzkalniņiem. Parasti šādos kapulaukos dažāds gan uzkalniņu skaits, gan apbedījumu skaits vienā uzkalniņā. (*Šnore E. 1993, 33.lpp.*) Preiļu uzkalniņkapulaukā bijuši 9 lēzeni uzkalniņi, kuriem zem uzbēruma pēdas dziļumā riņķī atradies laukakmeņu loks. Konstatēti novietoti akmeņi arī pie apglabātajiem. Vienā uzkalniņā mirušajam blakus atradušies laukakmeņi,

divi katrā pusē un trešais pāri. Akmeņu novietošana pie apbedījumiem agrajā dzelzs laikmetā bijusi raksturīga parādība. Tam bijusi sava loma apbedīšanas rituālā (*Šnore E. 1993, 35., 38. lpp.*). E. Šnore šo parādību saista ar iepriekšējam periodam raksturīgo tradīciju apglabāt mirušos akmeņu šķirstos. Dubnas baseinā šāds uzkalniņš ar akmeņu konstrukcijām zināms Vārkavas Gavarišķos, kur mirušais guldīts uz paralēlās rindās saliktiem akmeņiem (*Граудонос 1967, с.47*), kas tiek datēts ar bronzas laikmeta beigām un senākā dzelzs laikmeta sākumu.

Pēc saglabājušamies ziņām konstatējams, ka M. Borhs izracis vairākus uzkalniņus. Vienā uzkalniņā konstatēts viens, otrā - divi, trešajā - trīs apbedījumi. Tie ir bijuši skeletkapi. Taču ugunspatinas pēdas uz viena no šajā kapulaukā atrastajiem cirvjiem pieļauj, ka kāds no mirušajiem ticis kremēts. Ugunskaņi Austrumlatvijas uzkalniņos ar akmeņu riņķi nav raksturīgi. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos atklāts tikai viens ugunskaņš Ratulānu uzkalniņā (18.k.), kas pēc dzelzs kruķadatas ar bronzas stieples notinumu tiek datēts ar 8. gs. (*Šnore E. 1993, 38. lpp.*). Ar šo laiku ugunskaņi sporādiski sāk parādīties Austrumlatvijas līdzenajos kapulaukos. Minētais šaurasmens cirvis ar mēlesveida izlaidumiem kātcauruma sānos un ovālu kātcaurumu arī varētu attiekties uz šo laiku (66.att.: 3) (*Šnore E. 1993, 67. lpp.*).

Aprakstā par Preiļu uzkalniņiem norādīts, ka mirušie gulējuši ar galvu pret austrumiem. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos iegūtā materiāla analīze ļāvusi konstatēt, ka šajā periodā mirušo orientācijas virzieni dažādi, lai gan vērojama tendence mirušos guldīt R - A un ZR - DA virzienā. Ilgstošāk izmantojot uzkalniņu, apbedot mirušos uzkalniņa malās, mirušo orientāciju noteica akmeņu riņķis, nereti apglabājot mirušo paralēli akmeņu

riņķim (*Šnore E. 1993, 41., 42. lpp.*), t.i. arī Z - D vai D - Z virzienā.

Vienā no uzkalniņiem M. Borhs atracis divus sieviešu apbedījumus, kuru piederība dzimumam noteikta pēc kaulu lieluma. Citā uzkalniņā atrakts vīrieša, sievietes un bērna apbedījums. Par mirušo novietojuma veidu tuvākas ziņas trūkst. Netiešas norādes, ka sievietei rokas atradušās uz krūtīm, spriežot pēc aproces novietojuma blakus krūšu kaulam. Blakus vīrieša ķermenim bijis novietots šķēps un duncis (*Plater 1847, Fig.54, Tab.III*). Sievietes kapā konstatēta riteņadata (*Plater 1847, Fig.24., Tab.II*) un lentveida aproce ar sašaurinātiem galiem (*Plater 1847, Fig.32., Tab.II*). Kapā konstatēts arī kaklariņķis (*Plater 1847, Fig.5, Tab.1*). Šo senlietu formas raksturīgas agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos sastopamajām.

Starp kapulaukā atrastajām senlietām minēts mirušajam zem kreisās rokas atrasts dzeramais rags (*Plater 1847, Fig.57., Tab.III*), spirālgredzeni (*Plater 1847, Fig.36., Tab.II*), galvas rota ar stikla pērlītēm, taču pēc apraksta un zīmējuma nav iespējams noteikt minēto atradumu hronoloģiju. Atradumi liecina, ka uzkalniņos mirušie glabāti ilgākā laika periodā no agrā dzelzs laikmeta beigām līdz vidējam un iespējams pat vēlajam dzelzs laikmetam.

Vidējā dzelzs laikmeta otrajā pusē Dubnas baseinā parādās līdzenie kapulauki (7.att.). Daži no tiem ierīkoti agrākā perioda dzīvesvietās. Tā Aizkalnes kapulauka izpētītajā daļā atklātas četras iedziļinātu pavardu vietas ar bezripas trauku lauskām, kas norāda uz apdzīvotību 1. g. tūkst. pr. Kr. un pirmajos gadsimtos pēc Kristus.

Agrākā perioda dzīvesvietā ierīkots arī Kristapiņu kapulauks. Te līdztekus 1. g. tūkst. pr. Kr. un 1. g. tūkst. 1. pusei pēc Kr. raksturīgajai keramikai uzietas arī atsevišķas senlietas, kas lietotas ap 5. vai 6. gs.

Līdzinie kapulauki ierīkoti augstākās vietās upju un ezeru krastos (9.att.), galvenokārt smilšainās vietās, nereti arī grantainos pauguros, kā rezultātā tiek postīti rokot smilti vai granti saimnieciskām vajadzībām. Kapulauki parasti konstatēti dzīves vietu tuvumā. Jašas upes krastā blakus viens otram izvietojušies Feldhofas kapulauks un apmetne, kuriem iepretim upes otrā krastā atrodas Maskevicišķu kapulauks, no kura 300 m attālumā upes nokalnē konstatēta Kozočku apmetne. Jašas upes krastā mālainā augsnē ierakti Aizkalnes kapulaukā apglabātie mirušie. Madalānu II kapulauks atrodas tikai 100-150 m uz dienvidiem - dienvidaustrumiem no pilskalna (6.att.:1). Jersikas kapulauks ierīkots Daugavas krastā ap 800 m lejpus pilskalna (6.att.:2). Smilšainā Daugavas krasta terasē izvietojies Jersikas Ružu kapulauks ar dažus simtus metru attālumā situētu apmetni (9.att.:3).

Vairākos gadījumos kapulaukam atbilstošas dzīvesvietas nav konstatētas. Tā, piemēram, Kristapiņu kapulaukam tuvākā apkārtnē tāda pagaidām nav zināma. Kapulaukam tuvākās dzīves vietas - 3,5 km attālumā esošais pilnīgi grantī noraktais Kurtoša jeb Rušonas pilskalns un postītais Reuta kalns, no kuriem ir dažas liecības par apdzīvotību vēlajā dzelzs laikmetā, kā arī 1,5 km attālais par kulta vietu uzskatītais Spuldziņu Melnais kalns, kurā konstatēts arī plāns kultūras slānis. Citas dzīvesvietas kā Rušenīcas pilskalns, nopostītie pilskalni Kropovas Šancu kalns un Bašķu Naudas kalns, kas spriežot pēc saglabājušamies aprakstiem, bijušas ar grāvjiem un vaļņiem apjotas nocietinātas dzīvesvietas, atrodas 5 - 8 km attālumā. Ņemot vērā, ka kapulaukā izpētīti vairāki simti apbedījumu, iespējams, ka šajā kapulaukā glabāja mirušos arī no plašākas apkārtnes. Taču domājams, ka kapulauka tuvumā varēja būt līdz šim vēl neuzieta vai

arī jau nopostīta apmetnes vieta. Atbilstošas dzīves vietas nav zināmas arī Aizkalnes, Ludvigovas, u. c. kapulauku tiešā tuvumā.

Kapulauki izmantoti ilgstoši vairāku gadsimtu garumā. Parasti hronoloģiski agrākie un vēlākie apbedījumi konstatēti jaukti visā kapulauka teritorijā, taču zināmas kapulauka daļu izmantošanas hronoloģiskās atšķirības vērojamas. Tas vislabāk izsekojams Kristapiņu kapulaukā. Šajā kapulaukā, kas ierīkots uz 300 m gara līdz 130 m plata līdz 6 m augsta ziemeļu-dienvidu virzienā orientēta pacēluma, senākie 8.gs. beigu - 8./9. gs mijas apbedījumi koncentrēti kapulauka D daļā, kur ierakti arī 9. - 10. gs. apbedījumi, retāk 11. gs apbedījumi. Kapulauka centrālajā un ziemeļaustrumu daļā atsegti 10.-11.gs. kapi, ziemeļrietumu daļā tos pārklāja 12. gs. apbedījumi, kas aizņēma arī kapulauka ziemeļu galu (*Kuniga 1988, 89. lpp.; 2000, 8., 10.att.*).

Gadījumu, kad ierokot vēlākus apbedījumus postīti agrākie, skaits nav liels. Tā Kristapiņu kapulaukā tādi ir tikai nedaudzi apbedījumi (264.-272., 260.-269., 281.-289. kapi) (*Kuniga 1988, 89.lpp.*). Tas ļauj pieņemt, ka kapu vietas bijušas iezīmētas (zemju uzbērums, kas izveidojās kapu aizberot, vai neliels akmeņu sakrāvums), kas laika gaitā zudis un vairs nav konstatējams (*Radiņš 1993, 18. lpp.*).

Kapulaukos lielāks apbedījumu blīvums vērojams centrālajā daļā, bet perifērijā dažkārt mirušie guldīti attālāk cits no cita. Plašāk pētītajos kapulaukos konstatēta mirušo apbedīšana vāji izteiktās rindās (10.att.:1) (*Kuniga 1988, 89. lpp., 2000, 15.lpp., 7., 9. att.*). Kristapiņu kapulaukā novērotas 4 šādas rindas ar 70-150 cm lielu atstarpi starp tām. Mazāk pētītajos kapulaukos visai reti novērotas rindas, drīzāk tās ir apbedījumu grupas- vairāki cieši blakus guldīti mirušie, ko varētu uzskatīt par radnieku

apbedījumiem. Tā, Jersikas kapulaukā līdzās konstatēti četri apbedījumi novietoti uz DA - ZR līnijas. Trīs no tiem orientēti ar galvām DR virzienā, viens pretēji – ZA virzienā (10.att.: 2) (*Balodis 1940, 43.att., 78.lpp., Kalējs 1940., 2. zīm., 17.lpp.*).

Kapu dziļums variē no dažiem centimetriem līdz 1,5 m. Atsevišķu apbedījumu seklums izskaidrojams ar augsnes kārtas noāršanu lauksaimnieciski apstrādājot teritoriju. Jersikas kapulaukā 12 gadījumos kapi atsedzās 20 - 30 cm dziļumā, 11 gadījumos - 31 - 50 cm, 6 gadījumos - 65 - 80 cm un trīs gadījumos 85 - 105 cm dziļumā (*Kalējs 1939*). Kristapiņu kapulaukā mirušie ierakti no 0,1 - 1,1 cm dziļi. (*Briede 1979,17. lpp.; Briede 1980, 81. lpp.; 1982, 53.lpp., Kuniga 1986, 81.lpp. Kuniga 1988, 89.lpp.*). Maskavas kapulaukā kapa bedres dziļums svārstās no 10-70 cm (*Vilcāne 1996, 163.lpp.*), Aizkalnes kapulaukā vairums apbedīto tika atsegti 50 - 80 cm dziļumā, bet daži tika konstatēti jau 30 cm dziļumā (*Vilcāne 1997, 83. lpp.*). Skaistas Stirnu kapulaukā kapi atsedzās līdz 30 cm dziļumā (*Stepiņš 1939*), bet Maskevičišķu kapulaukā jau aramkārtā (*Riekstiņš 1931*).

Kapa bedres izmēri dažādi atkarībā no apbedītā auguma garuma, ko noteica apbedītā dzimums un vecums. Parasti kapu bedres garums ir 1,8 - 2,2 m, platums 0,6 - 0,9 m. Aizkalnes kapulaukā kapa bedres garums svārstās no 0,95 - 2,3 m, bet platums 0,4 - 0,85 m. Vīriešu kapu bedrēm izmēri lielāki nekā sievietes kapiem. Tā Kristapiņu kapulaukā vīriešu kapu garums no 1,8 -2,4 m, bet platums 0,6 - 0,9 m. Dažkārt vērojamas arī 2,5 - 3,0 m garas un 0,65 - 1,1 m platas bedres. Sievietes kapu bedru izmēri 1,8 - 2,2 x 0,6 - 0,8 m, lai gan uzietas arī īsākas (līdz 1,7 m), gan garākas (līdz 2,35 m un pat 2,8 m) un platākas (līdz 0,9 m) kapu bedres. Bērnu kapos biežākie izmēri - 1,25 - 1,5 x 0,5 - 0,6 m, fiksētas arī 0,7 - 0,55 un 1,0 x 0,5

m lielas kapu bedres (*Kuniga 2000, 15. lpp.*).

Apbedīšanas tradīcijas līdzēnajos kapulaukos

Līdzēnajos kapulaukos vīriešu un sieviešu kapiem raksturīga pretēja orientācija- pirmie guldīti ar galvu austrumu , otrie- rietumu virzienā. Precīza orientācija lielākoties ir visai reti, bet arī novirzes nav lielas. Aizkalnes kapulaukā precīzi A - R virzienā guldīti vīrieši 16. un 18. kapā, bet ZA - DR virzienā vīrieši 12., 20., 21. kapā, AZA - DRR virzienā vīrieši 1., 13., 14. kapā. DR - ZA virzienā gulējusi sieviete 4. kapā, bet ZR - DZ virzienā - sieviete 22. kapā. Aizkalnes kapulaukā sieviešu apbedījumiem vairāk raksturīga RDR - AZA (7., 8., 9., 10., 11.k.) orientācija (*Vilcāne 1997, 83.lpp.*). Maskavas kapulaukā vīriešu apbedījumos visbiežāk konstatēta novirze DA - ZR virzienā, retāk ZA - DR, dažos gadījumos D - Z (2.k.) un ZR - DA (30.k.). Sieviešu apbedījumos līdztekus precīzai rietumu - austrumu orientācijai visbiežāk vērojama ZR - DA, retāk DR - ZA un pavisam reti DA - ZR (52.k.) orientācija (*Vilcāne 1996, 165.lpp.*). Kristapiņu kapulaukā no 136 vīriešu apbedījumiem 42,6 % guldīti ar galvu uz austrumiem, 13,9 % uz DA un 13,2 % uz ZA. Daži mirušie guldīti ar galvu uz DR vai ZR, reti uz Z un D. No 105 sievietēm 35,2 % guldītas ar galvu uz rietumiem, 18,1 % - uz DR, 5,7 %- uz ZR, 8,5% - uz DA. Vairākos sieviešu kapos vērojams arī austrumu, ZA, DA virziens. Līdzīgi orientēti arī zēnu un meiteņu apbedījumi, vienīgi bērnu kapos tikpat kā nav apbedījumi, kas orientēti pretējam dzimumam raksturīgos virzienos (*Kuniga 2000, 16.lpp.*).

Kapa bedres pildījumā, kas parasti iezīmējas kā tumšāka zeme, nereti vērojamas oglītes un pelni, bet kapa dibenā oglīšu un pelnu

piejaukums dažkārt ļoti izteikts. Zem pakauša oglītes konstatētas Jersikas kapulauka 18. sievietes un 4. vīrieša apbedījumā, bet 5. sievietes kapā oglītes uzietas zem muguras. (*Kalējs 1940, 15., 21., 17. lpp.*). Madalānu II kapulaukā 6. sievietes kapā zem galvaskausa arī bijušas oglītes un sīki akmentiņi, bet ap kapu tumšāki plankumi (*Urtāns V. 1980*). Sīkas oglītes atrastas Lazdānu kapulauka 2. sievietes apbedījumā. Ružu kapulaukā 30. kapā konstatēts intensīvs ogļains slānis (*Ефимова 1990*). Stirnu kapulaukā oglītes bijušas galvgalī 5. kapā, bet oglīšu piejaukums kapa pildījumam 3. sievietes kapā (*Stepiņš 1939*). Maskavas kapulaukā 26. kapā mirušais guldīts 40 cm biezā tumšā pelnu slānī, ogļaina zeme konstatēta arī vēl zem skeleta.

Retāk konstatētas ar ugunsritiem un ziedojuumiem saistītas vietas ārpus apbedījuma. Stirnu kapulaukā vienā no izraktās tranšejas posmiem uzietas oglītes un deguma slānītis, ko izrakumu veicējs P. Stepiņš skaidro kā bērnu mielasta vietu. Ružu kapulauka dienvidaustrumu malā atklātas divas rituālas ugunskuru un ziedojuumu vietas - 1 m plats un 0,6 - 1 m dziļš grāvis ar intensīvu ogļainu pildījumu. Grāvī dažās vietās sakārtoti ziedojuumi: sasisti māla trauki, šaurasmens cirvji, kakla gredzena fragmenti un uzmavas šķēpa gals. Apmēram 2,5 - 3,0 m attālumā uz dienvidaustrumiem no grāvja atradās rituāla bedre ar 1,5-1,6 m lielu diametru 0,4 m dziļa, ar lielu akmeņu sakrāvumu centrā un ogļu un pelnu pildījumu. Starp akmeņiem atrasti švikātās, gludās un gludinātās keramikas fragmenti (*Jefimova 1992, 60., 62. lpp.*).

Jersikas kapulaukā vairākās vietās blakus apbedījumiem fiksētas pavarda un ugunskura vietas, taču izrakumu dokumentācijā trūkst tuvāka šādu objektu apraksta. Viena no tādām ugunskura vietām atradusies pie

apbedījumu grupas 4.-8. kaps (*Balodis 1940, 43., 44. att., 79.lpp.*). Šādas konstrukcijas uzietas arī kapulaukos ārpus Dubnas baseina. Pavarda vieta zināma Jaunāķēnu kapulauka 52. kapa galā, kura tiek skaidrota ar bērna kapa vietas sasildīšanu (*Graudonis 1973., 36.lpp.*). Pildas Nukšu kapulaukā arī blakus bērna kapam (11.k.) fiksēta ieapaļa ap pusmetru diametrā liela ugunsкура vieta ar degušiem akmeņiem (*Шноре Э., Зейд 1957, с.19*). Liezeres Salnaskroga kapulaukā konstatētas piecas no 0,2 - 0,5 m diametrā lielas ugunsкура vietas (*Radiņš 1999, 21., 23.lpp.*).

Oglīšu un pelnu klātbūtni apbedījumā un kapulauka teritorijā pētnieki saista ar sarežģītiem rituāliem bērnu norises laikā. Tas varētu būt saistīts gan ar kapa vietas "attīrīšanu" vai "iesildīšanu", gan ar bērnu mielastu, uz ko norāda dažkārt apbedījumos uzietās māla trauku lauskas. Dažas podu lauskas un oglītes atrastas Jersikas kapulaukā 4. un 21. vīrieša kapā, arī 25., 27., 28. ugunskapā (*Kalējs 1940, 15. lpp.*), Stirnu kapulaukā 2. sievietes kapa galvgalī fiksēti deguma plankumi un atrastas trauku lauskas (*Stepiņš 1939*).

Māla traukos pildīja bērnu maltīti, bet mirušajam viņšaulē saskaņā ar ticējumiem deva sasistus traukus (*Šmits 1932, 774. lpp.*). Tiek pieļauta ugunsritu piekopšana arī citos nolūkos - mirušo piemiņa, zemes sasildīšana, lai sala laikā varētu izrakt kapa bedri (*Radiņš 1999, 21.lpp.*). Taču katrā konkrētā gadījumā nav iespējams izskaidrot kādās darbībās radušās oglītes, pelni, lauskas apbedījumos.

Savdabīga apbedīšanas tradīcija vērojama Aizkalnes kapulauka 15. kapā, kur kāju pēdu rajonā atrasta kaudzīte kalcinētu kaulu (dzīvnieku?). Šis sievietes kaps ar bagātīgu kapa inventāru, kurā arī reti sastopamā plākšņveida stopa - šķēršu sakta.

Mirušie apglabāti četrstūrainās kapa bedrēs ar noapaļotiem stūriem vai arī ovālas formas kapa bedrēs (11.att.). Vienā kapulaukā nereti sastopamas abu veidu kapa bedres. Kapa bedres līnija parasti neiezīmējas seklāk ieraktajiem kapiem, kas atsedzas pēc velēnas noņemšanas. Kristapiņu kapulaukā kapa bedres forma nebija nosakāma arī apbedījumiem, kas ierakti apmetnes kultūras slānī. Šajā kapulaukā dominējošā kapa forma ir ovāla, taisnstūrveida kapa bedre konstatēta 13 vīriešu apbedījumiem un 3 sieviešu apbedījumiem. Dažkārt kapa bedrei viens gals ovāls, otrs četrstūrveida (6 gadījumos) (*Kuniga 2000, 15. lpp.*). Aizkalnes kapulaukā 18 gadījumos mirušie apglabāti četrstūrveida kapa bedrēs ar noapaļotiem stūriem, lai gan atsevišķos gadījumos konstatēti izteikti asi stūri abos galos (1., 17. k.) vai kapa galvas galā (7., 11. k.). Jāatzīmē, ka vairākos no šiem apbedījumiem uzietas dēļu paliekas (3., 7., 11., 15., 17.k.). Varētu būt, ka bedres formu noteica dēļu paklāja vai šķirsta izmantošana, lai gan šajā pat kapulaukā 15. kapā ar visai ovālu bedres kontūru arī uzietas trūdējušas koksnes paliekas (*Vilcāne 1997, 83.lpp.*). Arī Jersikas kapulaukā 22. apbedījumā ar ovālu bedres formu, konstatētas dēļa paliekas. Jersikas kapulaukā, savukārt, vairums atsegtajiem kapiem - ovāla forma (4., 18., 22., 23., 29. k.), bet četrstūrainas formas bedrēs apglabāti tikai daži mirušie (11., 21.k.) (*Kalējs 1940, 12., 15., 16., 20., 22., 26.lpp.*). Tikai ovālas formas kapa bedres fiksētas arī Stirnu kapulaukā (*Stepiņš 1939*).

Kā jau minēts kapos nereti uzietas koksnes paliekas zem apbedītajiem. Aizkalnes kapulaukā šāds fakts konstatēts piecos 9. - 11.gs. sieviešu apbedījumos (3., 7., 11., 15., 17. k.). Kapu aprakstos izrakumu vadītāja E. Šnore norādījusi, ka zem mirušajiem dēļu paliekas uzietas gandrīz katrā apbedījumā, taču sīkāk tie aprakstīti minētajos apbedījumos.

7. kapā zem mirušās galvgalī attīrītas dēļa vai dēļu paliekas 45 cm platumā, bet virs tām konstatēti auduma fragmenti, kas varētu būt no kapa paklāja (*Vilcāne 1997, 83. lpp.*). Koksnes paliekas uzietas Maskavas kapulaukā divos 9. un 12. gs. sieviešu un divos 10. un 11.gs. vīriešu apbedījumos (*Vilcāne 1996, 163. lpp.*), Leiņukalna kapulauka 3. kapā (*LVMA 12010*).

Kristapiņu kapulaukā trūdējis koks zem mirušā konstatēts vairāk kā 15 apbedījumos. Tas varētu būt saglabājies kā no šķirsta tā arī dēļu izklājuma. Tā Kristapiņu kapulauka 78. vīrieša apbedījumā trūdējuša koka 15 cm garas un 5 cm platas plēksnes uzietas kapa bedres kreisajā pusē jostas vietā zem bronzas siksnas (*Briede 1979, 17.lpp.*), bet 79. sievietes apbedījumā 18 cm garas un 15 cm platas satrūdējušas koka paliekas konstatētas kāju rajonā (*Briede 1979, 17.lpp.*).

Nereti trūdējuša koka fragmenti fiksēti sieviešu kapu galvgalī 10 - 20 cm plata un līdz 25 gara trūdējuša dēlīša veidā. Kristapiņu kapulaukā zem galvas palikti koka dēlīši konstatēti 9 sieviešu apbedījumos, uz labāk saglabājušamies saskatāms virsmā iegriezts krustojušos līniju (rombu) raksts (*Kuniga 2000, 19.lpp.*). Dēlītis zem mirušās bijis arī Stirnu kapulauka 3. sievietes kapā (*Stepiņš 1939*). Šādi dēlīši, arī ornamentēti, atrasti Nukšu (*Шноре Э. 1957, с.18*), Odukalna kapulaukā (*Стуцун 1893, с. 6-7*).

Maskavas kapulaukā 35. kapā koka paliekas atsedzās skeletam abās pusēs, vertikāli ejošas dziļumā, kas neapšaubāmi liecina, ka mirušais guldīts šķirstā (*Vilcāne 1996, 163. lpp.*). Šķiet, ka Aizkalnes kapulauka 15. kapā sieviete arī bijusi guldīta dēļu šķirstā, uz ko norāda tas, ka trūdējušu dēļu paliekas uzietas gan virs mirušās, gan arī zem attīrītā skeleta (14.att.).

Savukārt, Madalānu kapulaukā sieviete ar bagātu kapa inventāru apglabāta ap 2 m garā un 0,35 - 0,4 m platā vienkocī, kura virsma bija

apdegusi, bet vienkoča apakša un mirusī labā stāvoklī. (*Urtāns V. 1988, 144. lpp.*). Bluķa šķirstā ar ovāliem galiem un 6 cm biezām sienām apbedīts mirušais vīrietis Kristapiņu kapulauka 210.kapā (*Kuniga 2000, 19.lpp.*).

E.Šnore atzīmējusi, ka vīriešu kapos uz bluķa šķirsta esamību varētu norādīt cirvju stāvoklis apbedījumā - vertikāli zemē ar pietu uz augšu un asmeni uz leju stāvošs cirvis, kas varējis būt iecirsts šķirsta grīdā (*Šnore E. 1987, 12. lpp.*). Taču faktiski šāds cirvja stāvoklis nedod pārlicinošu atbildi uz jautājumu vai mirušais apglabāts bluķa vai dēļu šķirstā, kādi Boķu kapulaukā konstatēti 8. gs. (*Vankina 1962,14.lpp.*). Cirvi var iecirst tiklab bluķa šķirstā, kā arī dēļu šķirstā un dēļu paklājā, kas bijis visa miruša garumā. Šajā sakarībā daži apsvērumi izsakāmi saistībā ar šķēpa galu novietojumu. Nereti vērojams to precīzs novietojums līdz galvaskausa vai kāju pēdu līnijai, kas varētu norādīt, ka šķēpa gals atdūries pret šķirsta galu.

Dubnas baseinā iegūto dēlišu, kapa paklāju koka suga nav noteikta. Runājot par šādiem atradumiem Nukšu kapulaukā, E.Šnore atzīmē, ka šiem nolūkiem izmantots priedes koks (*Шноре 1957, c.18*).

Līdzeno kapulauku skeletkapos konstatē arī koka mizu jeb kriju t.sk. bērza tāšu paliekas zem mirušā. Tāsis atrastas Jersikas kapulaukā 5. sievietes apbedījumā, bet koka mizas 29. meitenes kapā (*Kalējs 1940, 17., 27. lpp.*). Kristapēnu 1. un 98. sievietes kapā (*Šnore R. 1928a, Kuniga 2000, 19. lpp.*). Maskavas kapulaukā bērza tāsis atsegtas vairākos gadījumos, lielākoties sieviešu (10., 14., 25., 26., 35., 52.k.), retāk vīriešu (27.k.) apbedījumos. Divos gadījumos (35., 52.k.) šajā kapulaukā bērza tāsis konstatētas kapos, kur saglabājušās arī koksnes paliekas, kas norāda, ka ar tām izklāja ne tikai kapa bedri, bet nosedza arī dēļu klājumu vai šķirsta grīdu. Arī Releņģu kapulaukā 1. kapā tāsis atrastas virs koksnes paliekām

(Šnore R. 1928b).

Madalānu II kapulaukā 1. sievietes kapā kriju klājumam pa virsu bijušas noklātas papardes (*Urtāns V.1977a*). Kapulaukos sastopami apbedījumi, kuros papardes ieklātas virs dēļiem, arī šķirstos, parasti zem galvas. Tā Jersikas kapulaukā tās uzietas 22. sievietes un 29. meitenes apbedījumā. Pirmajā kapā tās bijušas zem galvas virs dēļu paliekām, otrajā kapā - virs koka mizu seguma (*Kalējs 1940, 26., 27. lpp.*). Kristapiņu kapulaukā virs koka plēksnēm papardes atrastas 187. sievietes kapā (*Briede 1982, 53.lpp.*). Stirnu kapulaukā uz dēļa paliekām vēl labi saglabājušās papardes fiksētas 3. sievietes kapā un arī 2. kapa sievietes pagalvī (*Stepiņš 1939.*). Interesanti atzīmēt, ka papardes konstatētas tikai sieviešu apbedījumos, parasti zem galvas. Domājams, ka papardes likšanai tieši sieviešu apbedījumos ir simboliska nozīme.

Papardei mītiskajās tradīcijās ir dažāda nozīme. Ticējumos un tautas dziesmās tā ir biežāk minētais augs. Tā ir iesaistīta kosmosa jeb gaismas pārradīšanā, simbolizēja saules enerģiju un tika saistīta arī ar viņsauli. Senākos laikos nelaiķis ticis nomazgāts, ietērpts labākajās drānās un guldīts silē, kuras iekšpuse bijusi izklāta ar paparžu lapām (*Kursīte 1999, 149-151. lpp., LTT 1941, 2061. lpp.*)

Nereti apbedījumos zem un virs mirušā konstatē auduma paliekas, kuru analīze rāda, ka tas izmantots kapa izklāšanai un mirušā pārsegšanai. Sieviešu apbedījumos dažkārt mirušajai pārsegta villaine. Šāda paraža fiksēta Kristapiņu kapulaukā vairākos sieviešu apbedījumos (60., 269., 300.k.). Bet 264. vīrieša apbedījumā augšdaļa līdz vidum pārsegta ar četrnīšu trīnītī austu brūnu vilnas audumu. Iespējams, ka Kristapiņu kapulaukā 13., 18. kapā zem galvaskausiem atrastais audums ticis izmantots

šo kapu izklāšanai (*Briede 1978, 21. lpp., Kuniga 2000, 19. lpp.*). Arī Aizkalnes kapulaukā 7. kapā mirušā galvgalī attīrītas dēļa vai dēļu paliekas 45 cm platumā, bet virs tām konstatēti auduma fragmenti, kas varētu būt no kapa paklāja. Arī zem 15. kapa dēļu paliekām virs mirušās bijis nātns audums, kas gar vienu sānu aizlocījies zem skeleta virs apakšējām dēļu paliekām. Domājams, ka arī citos šī kapulauka apbedījumos (5., 8., 11.k.) uzietie vilnas un nātņa auduma fragmenti bijuši kapa paklāji (*Vilcāne 1997, 83.lpp.*).

Apbedītie parasti guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras (ar uz augšu saliektiem ceļgaliem mirušais konstatēts tikai Maskavas 57. vīrieša kapā), galva dažkārt pagriezta uz viena vai otra sāna. Maskavas kapulaukā 20 apbedījumos galva novietota taisni, nedaudz noliekta uz labo pusi 21 apbedījumā, bet - uz kreisā sāna -6 apbedījumos. Jāatzīmē, ka uz labo pusi noliekta galva šai kapulaukā konstatēta gandrīz tikai vīriešu apbedījumos (*Vilcāne 1996, 164. lpp.*). Aizkalnes kapulaukā galvas stāvoklis konstatējams tikai dažos apbedījumos - tā bijusi pagriezta pa kreisi (10., 12., 17.k.) vai gulējusi uz pakauša (11., 15.k.) (*Vilcāne 1997, 83.lpp.*). Uzskata, ka galvas novietojuma variācijas izveidojušās zemes spiediena rezultātā (*Radiņš 1999, 24.lpp.*), lai gan nav izslēgta zināmu apbedīšanas paražu ievērošana.

Roku stāvoklis latgaļu kapulaukos ir ļoti dažāds. Plaši pētītajā Odukalnā norādīts uz 20 roku novietojuma veidiem (*Спицун 1893, с. 8*), Kivtu kapulaukā - 10 (*Šnore E. 1987., 12.lpp.*), bet Nukšu kapulaukā - 5 varianti (*Шноре Э. 1957, с.19, 20*).

Roku stāvokļa variāciju noteikšanu sarežģī dažādība kapu aprakstos, kā arī apbedīto skeleta sliktā saglabāšanās un postījumi. Jersikas kapulaukā

tikai 12 apbedījumiem nosakāmi roku novietojuma varianti (16.att.:1). Aizkalnes kapulaukā no 20 skeletapbedījumiem roku stāvoklis nosakāms 12 apbedījumiem, izdalot 8 variantus (16.att.:2). Divos sieviešu (7., 10.k.) un vienā vīriešu (12.k.) apbedījumā kreisā roka nolikta pāri viduklim, bet labā pacelta uz krūtīm ieslīpi pret plecu. 1. vīrieša un 15. sievietes apbedījumā labā roka nolikta uz iegurņa, bet kreisā taisni pāri viduklim. Sieviešu apbedījumos vienā gadījumā labā roka nolikta pāri viduklim, kreisā pacelta pret krūtīm (5.k.), abas rokas paceltas pret krūtīm.(8.k.), abas sakrustotas uz krūtīm, turklāt labā nolikta pāri kreisajai (17.k.), abas rokas novietotas gar sāniem (11.k.). Vienam vīrietim rokas bijušas pārliktas pāri viduklim (20.k.), bet citam - abas rokas sakrustotas gulēja uz iegurņa.(13.k.). Zēna kapā (18.k.) labā roka pacelta pret krūtīm, bet kreisā - nolikta pāri iegurnim (*Vilcāne 1997, 83.lpp.*).

Maskavas kapulaukā no izpētītajiem 85 apbedījumiem roku stāvoklis konstatējams 45 apbedījumos t. sk. 14 sieviešu un 31 vīrieša, 3 meiteņu un 2 zēnu apbedījumos. Izdalīti 11 roku novietojuma varianti sieviešu apbedījumos, 10 varianti vīriešu apbedījumos, 3 varianti meiteņu un 2 - zēnu apbedījumos (15.att.). Jāatzīmē, ka 9 no šiem apbedījumiem nav precīzi datējami. Šajā kapulaukā visbiežāk labā roka pacelta pret plecu, bet kreisā roka pārlikta taisni pāri viduklim. Jāpiebilst, ka gandrīz visi minētie kapi ir vīriešu apbedījumi. Galvenokārt vīriešu apbedījumos konstatētas uz krūtīm krustotas rokas. Piecos vīriešu apbedījumos elkoņos saliektas rokas paceltas pret galvu. Sieviešu apbedījumos nav izteikta viena roku novietojuma varianta - gandrīz vienlīdz bieži sastopamas pret zodu paceltas rokas, pāri viduklim pārliktas, gar sāniem, uz iegurņa noliktas rokas un varianti ar katras rokas atšķirīgu novietojumu. Bērnu apbedījumiem roku

novietojums neatšķiras no pieaugušajiem. Maskavas kapulaukā roku novietojuma variantos grūti izdalīt hronoloģiskas likumsakarības sakarā ar agrāko apbedījumu nelielo skaitu. Kapulaukā var vērot zināmas likumsakarības vīriešu un sieviešu apbedījumos. Vīriešiem visbiežāk labā roka pacelta pret galvu, bet kreisā pārlikta pāri viduklim, abas rokas paceltas pret galvu vai nekrustotas pārliktas pāri iegurnim. Sieviešu apbedījumos dominē pāri viduklim saliktas rokas, turklāt labā roka tuvāk galvai (*Vilcāne 1996, 164., 165.lpp.*). Plašāka latgaļu kapulauku materiāla analīze parāda noteiktas likumsakarības hronoloģiskā aspektā, turpretī starp vīriešu un sieviešu apbedījumiem tās nav vērojamas (*Radiņš 1993, 22.lpp.*). Iespējams, ka Maskavas kapulaukā aprakstīto situāciju noteica tas, ka kapulaukā iztrūkst 8.gs. un 8./9.gs. mijas sieviešu apbedījumi, gan arī vīriešu apbedījumu pārsvars pār sieviešu apbedījumiem.

Kristapiņu kapulaukā roku stāvoklis bijis nosakāms trešdaļai apbedīto (31,4 %). Vairumā apbedīto rokas saliektas elkoņos un paslietas pret galvu. Visbiežāk abas rokas nekrustotas (11 kapos) vai krustotas (7 kapos) noliktas ar plaukstām uz krūtīm. Nereti plaukstas atrastas zem zoda (7 kapos) vai uz atslēgas kauliem (6 kapos). Retāk sastopami gadījumi (12 kapos), kad abas rokas paceltas uz augšu pret galvu, bet katra novietota savādāk. Rindā apbedījumu mirušajiem rokas saliektas elkoņos, viena paslieta pret galvu, bet otra pārlikta pāri jostas vietai (12 kapos), vai arī viena roka paslieta pret galvu, otra likta ieslīpi uz jostas vietas vai ieslīpi uz iegurņa kaula (13 kapos). Dažos kapos viena roka likta uz iegurņa, bet otra pāri jostas vietai. Dažkārt mirušajam rokas nedaudz ieliektas elkoņos un saliktas uz iegurņa, gan krustotas, gan nekrustotas. Reti abas rokas noliktas gar sāniem, viena roka nolikta gar sāniem, otra pārlikta pāri jostas vietai, vai

paslieta pret galvu (*Kuniga 2000, 16. lpp., 14., 15.att.*).

Līdztekus skeletapbedījumiem septiņos Dubnas baseina kapulaukos konstatēti ugunskapi (Jersika - 1., 15., 25., 27., 28.k., Maskeviciški - 2., 3.k., Ludvigova, Maskava - 6., 12., 57., 68.k., Aizkalne - 6., 19.k., Kristapiņi - 17 kapi, Zeimuļi) (12.att.). Ugunskapi izvietojušies gan izklaidus pa visu kapulauku, gan viens otram blakus. Vienkopus uzieti divi (Maskeviciški) vai pat četri (Kristapiņi) apbedījumi. Ugunskapi nereti atsegušies tūlīt pēc velēnas noņemšanas (Maskeviciški) vai 20-25 cm dziļumā. Kristapiņu kapulaukā vairumā gadījumu tie iezīmējušies 30-45 cm dziļumā, krietni dziļāk (95 cm) ierakts tikai viens kaps (199.k.) (*Kuniga 2000, 25.lpp.*). Jersikas kapulaukā trīs ugunskapi atsegušies 0,1 - 0,25 m dziļumā, ceturtais - 0,75 m, bet piektais - 0,85 - 1,05 m dziļumā (*Kalējs 1939*).

Ugunskapu piedevas liecina, ka kremēti tikuši gan vīrieši, gan sievietes. Tā, Aizkalnes kapulaukā 6. kapā (12.att.:1), kas atsedzās 50 cm dziļumā, atrasta ar 9. gs. datējama vīriešu apbedījumiem raksturīgā bronzas stopasakta ar magoņpogaļu galiem, kā arī bronzas spirālgredzens un dzelzs nazītis, bezripas trauku lauskas (*Vilcāne 1997, 84.lpp.*). Savukārt, Višķu Maskavas 12. kapā atrastas ar 10./11. gs. miju datējamās sieviešu apbedījumos liktās lentveida aproces ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu u.c. senlietas (*Vilcāne 1996, 165.lpp.*). Arī Jersikas 1. kapā apbedīta kremēta sieviete, uz ko norāda kapā atrastās divas bronzas spirālaproces, bronzas vītā un kaklariņķa ar noplacinātiem galiem fragmenti, bronzas stienīšu važiņa ar mēnestiņu piekariņiem, dzelzs nazītis (*Kalējs 1940, 15. lpp.*). Dažkārt divu indivīdu kremācijas paliekas ieraktas vienā kapa bedrē. Šāds gadījums konstatēts Maskavas kapulaukā 6. kapā (12.att.:2), kur 25 cm dziļumā uzietas divas kalcinētu kaulu kaudzītes 15 -

20 cm biezumā. Vienā no kaudzītēm atrastas gan vīrieša (dzelzs platismens cirvis, šķīlamdzelzs, bronzas jostas detaļas), gan sievietes (četri bronzas kaklariņķi, bronzas aproce, vērpjamās vārpstas skriemeļi, celu dēlītis) kapa inventārs, kas datējams ar 11. gs. (*Vilcāne 1996, 165.lpp.*). Dubnas baseinā mirušo kremācija notikusi ārpus apbedīšanas vietas. Daļa kremēto ierakti formas, izmēru un orientācijas ziņā skeletkapiem līdzīgās kapa bedrēs, daļai apbedījumu kalcinētie kauli un senlietas atrastas apaļas vai ieapaļas formas bedrēs vai bedrītēs. Kapa bedrēs kalcinēto kaulu, ogļīšu un pelnu slānītis parasti 10 - 25 cm biezs.

Austrumu - rietumu virzienā orientētās taisnstūrveida vai ovālās kapa bedrēs ierakti vairāki mirušie Kristapiņu kapulaukā (199., 277.k.) (*Kuniga 2000, 25.lpp.*) (12.att.:6). Šādos apbedījumos kalcinētie kauli novietoti kapa bedres galos vai vidū, dažkārt izkaisīti pa visu kapa bedri. Šķiet, ka kalcinēto kaulu kaudzīte novietota tajā kapa bedres galā, kas domāts galvgalis. Senlietas parasti bijušas ugunī un bieži vien stipri sadegušas un iespējams pat salauztas, bet ja senlietas nav kremētas tad tās izvietotas līdzīgi kā skeletkapā. Maskevičišķu kapulauka 2. kapā kremācijas paliekas ieraktas taisnstūrveida kapa bedrē ar noapaļotiem stūriem (12.att.:3). Kalcinētie kauli sabērti apaļā laukumīnā kapa galā. Šķiet, ka skeletkapam līdzīgā kapa bedrē bijis apbedīts Maskavas 57. kapa vīrietis. Te 23 cm dziļumā iezīmējās ogļaini plankumi. Kapā vidusdaļā atsedzās ogļains plankums ar kalcinētiem kauliem un apdegušām trauku lauskām, bet vienā kapa galā uz neliela akmens viens virs otra uzlikti divi dzelzs uznavas šķēpa gali, turpat blakus melnā plankumā arī spirālgredzens. Senlietas nav bijušas sārtā (*Vilcāne 1996, 165.lpp.*).

Nereti kremācijas paliekas apbedītas dažāda lieluma apaļas vai

ovālas formas bedrītēs (12.att.:1,3,4). Lielākā skaitā šādi ugunskapi konstatēti Kristapiņu kapulaukā (7 kapi) (*Jākobsons 1928, Kuniga 2000, 25.lpp.*). Tāds ir arī Maskevicišķu 1. ugunskaps (12.att.:3a). Jersikas 1. ugunskaps ierakts 0,45 x 0,3 m lielā ovālā bedrītē, kuras pildījums pelnaina ogļaina zeme, kur dažādā dziļumā (0,1 - 0,25 m) atrasti kalcinēti kauli un senlietas. Apaļas vai ieapaļas formas ugunskapos (Aizkalnes 6., 19.k.) kalcinēti kauli, ogļītes , pelni, senlietas dažkārt izkaisītas, lai gan fiksēti gadījumi, kad tās saliktas kaudzītē (Maskavas 6.k.) (12.att.:2, 5). Aizkalnes 19. ugunskapā aptuveni 0,75 x 0,6 m lielā ieapaļa laukumīnā 18 cm biezā slānītī konstatēti kalcinēti kauli, bronzas pakavsakta ar tordētu loku un dažas uz ādas sloksnītēm uzvērtas bronzas spirālītes. Apaļas formas pelnainā laukumīnā ap 20 cm dziļumā 15-20 cm biezā slānītī konstatēts ugunskaps Maskavas 68. kapā (12.att.:5). Kopā ar kalcinētiem kauliem kaudzītē atrasts dzelzs uznavas šķēpa gals, šaurasmens cirvis, bronzas lentveida aprobe un putna nags.

Ugunskapos līdzīgi dotas gan sārtā vienlaicīgi ar mirušo dedzinātas, gan nededzinātas kapa piedevas. Maskavas 57. vīrieša kapa, Aizkalnes kapulauka ugunskapu senlietas nav bijušas sārtā. Kristapiņu kapulaukā ugunskapos atrastās senlietas gan dedzinātas (5 kapos), gan nededzinātas (5 kapos), retāk abējādas (*Kuniga 2000, 25.lpp.*). Iespējams, ka nededzinātās senlietas kapā liktas kā ziedojušas. Šķiet, ka sārtā nav bijis Maskavas kapulauka 68. kapa putna nags un 6. dubultkapa celu dēlītis. Kristapiņu kapulaukā šādu senlietu vidū šķīļamdzelzs vīrieša kapā, īleni u.c. senlietas. Kapa piedevas parasti saliktas kalcinēto kaulu, pelnu, ogļīšu virspusē, vai novietotas līdzīgi kā skeletapbedījumos. Ugunskapu inventārs līdzīgs skeletkapos iegūtajam.

Savdabīgi kremētais apglabāts Kristapiņu kapulaukā 132. kapā. Te kalcinētie kauli uzieti 52 x 32 cm lielā koka kastītē sabērti uz bērza tāsīm. Senlietas, kas pārstāv sievietes kapa inventāru, nededzinātas saliktas uz kalcinētiem kauliem. Kastīte bijusi pārsegta ar vairākkārt salocītu villaini. Iespējams, ka līdzīgi apbedīta arī šī kapulauka 247. kapa sieviete - 75 cm garā un 45 cm platā kapa bedrē uz trūdējuša koka paliekām atsegta kalcinētu kaulu kaudzīte. Kapa piedevas nebija degušas, bet salauztas saliktas uz kalcinētiem kauliem un apsegtas ar villaini (*Briede 1980, 31.lpp.*). Kremācijas palieku novietošana uz dēļu paklāja novērota arī Nukšu (*Шноре Э., Зейд 1957, с.18*) un Odukalna kapulaukā (*Стуцун 1893, с.10*). Iespējams, ka kastīte simboliski aizstāj šķirstu.

Latgaļu teritorijā kapulaukos ugunskaņi sastopami, kopš 8. gs. (*Šnore E. 1987, 13., 37.lpp.*) un konstatēti vēl 15. gs. (*Berga 1986, 38.lpp., Berga 1988, 41., 42.lpp.*). Ugunskapu inventāra analīze rāda, ka ugunskapu lielākais vairums Dubnas baseinā attiecināmi uz 10. - 11. gs. Kristapiņu kapulaukā puse no izpētītajiem ugunskapiem ierakti 10. gs. otrajā pusē un 11. gs. (*Kuniga 2000, 26.lpp.*). Maskavas kapulauka vīriešu ugunskaņi (57., 68.k.) un Aizkalnes kapulauka vīrieša ugunskaņš (6.k.) ierakti 9. gs., bet sieviešu ugunskaņi (6., 12.k.) - 10./11. gs mijā un 11. gs.

Sieviešu ugunskaņus pētnieki tradicionāli skaidro ar ieprecētām lietuvietēm vai slāvietēm, jo šajās teritorijās pastāvējusi mirušo kremācija (*Riekstiņš 1935, 56., 57. lpp., Urtāns V.1968, 71. lpp., Шноре Э., Зейд 1957, с. 22., 23.*). Arī pie lībiešiem Doles salas kapulaukos ugunskapu skaits visai ievērojams (*Šnore E. 1996, 114. lpp.*). Lietuviešu apbedīšanas tradīcijas konstatētas Jersikas kapulaukā, kur pie ugunskapa apbedīts zirgs (*Kalējs 1939*). Kremēto vīriešu apbedījumus pētnieki saista arī ar tālumā

krituša karavīra apbedījumu, jo šādā veidā bija iespējams vieglāk kritušo atgādāt mājās.

Iespējams gadījumos, kad mirušo nevarēja pārvest mājās, piederīgi to simboliski apglabāja. Simboliskajos apbedījumos parasti uzietas senlietas, kas izvietotas līdzīgi kā skeletkapos (13. att.). Šādus apbedījumus grūti konstatēt, jo ne vienmēr droši nosakāms vai mirušā kauli satrūdējuši, vai nav vispār. Droši simboliskie apbedījumi izdalāmi tur, kur zemes raksturs nav ļāvis skeletiem satrūdēt. Daži simboliskie apbedījumi konstatēti Kristapiņu kapulaukā, kas bijuši ierakti grantī kapulauka centrālajā daļā. Grants, kā zināms nodrošina visai labu skeleta kaulu saglabāšanos. Apbedījumi ierakti 50 - 70 cm dziļi, 2,1 - 2,20 x 0,85 - 1,15 m lielās ovālās kapa bedrēs. Kapos konstatēta vīriešiem raksturīgā kapa orientācija un ar 8./9.gs. datējams kapa inventārs, kurā bijuši dzelzs šaurasmens cirvji komplektā gan ar diviem šķēpa galiem, gan - ar dzelzs vienasmens zobenu (*Kuniga I.1979.,8.,10.lpp.*). Simboliskie apbedījumi zināmi arī no citiem latgaļu kapulaukiem (*Шноре Э., Зейд 1957, с. 23, Šnore E. 1987,13. lpp.*). Jāatzīmē, ka arī Kivtu un Nukšu kapulaukā tie ir hronoloģiski agrākie vīriešu apbedījumi ar minētajam līdzīgu kapa inventāru.

Kapa inventārs

Pastāvošās apbedīšanas tradīcijas noteica mirušā apbedīšanu svētku tērpā ar noteiktu kapa piedevu saturu, kurā ietilpa rotas, ieroči (tikai vīriešu apbedījumos), darba rīki. Pakāpeniskas izmaiņas vērojamas gan kapa inventāra sortimentā, gan skaitliskajā sastāvā, ko noteica sabiedrības sociāli ekonomiskā attīstība un mirušā materiālās iespējas, kā arī modes tendences

tērpā un rotās.

Dubnas baseinā lielāks skaits senāko **8. gs. 2.puses - 8./9. gs. mijas** apbedījumu konstatēts Maskavas un Kristapiņu kapulaukā, atsevišķi kapi zināmi no Ružu, Maskevicišķu kapulauka. Kopumā ar šo laiku datējami 29 vīriešu apbedījumi un 5 sieviešu apbedījumi.

Šī perioda sieviešu apbedījumi pārstāvēti tikai Kristapiņu kapulaukā. Sieviešu kapa inventārā ietilpa bronzas spirāļu lentveida vainagi, bronzas kaklariņķi ar noplacinātiem galiem vai seglu un kāša galiem, bronzas manšetaproces, kā arī dobās aproces ar garenvirzienā profilētu vai šķērsrievotu loku. Tērpa saspraušanai lietotas kruķadatas un spieķadatas (*Kuniga 2000, 9.tab.*) (17.att.).

Vīriešu apbedījumos likts noteikts ieroču komplekts- dzelzs šaurasmens cirvis, īsais vienasmens zobens (skramasaks) un iedzītņa šķēpa gali (21., 22. att.). Dzelzs šaurasmens cirvis iegūts gandrīz visos šī perioda vīriešu apbedījumos. Iedzītņa šķēpa gali atrasti gandrīz pusē no nepostītajiem vīriešu kapiem. Savukārt vienasmens zobens dažkārt aizvietots ar dzelzs dunci, retāk nazi. Pilns apbruņojuma komplekts iegūts 5 no 18 šī perioda apbedījumiem Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 1.tab.*). Maskavas kapulaukā ar laiku ap 8./9. gs. miju datējami 7 vīriešu apbedījumi (1., 2., 3., 4., 5., 15., 18.k.), no kuriem daļēji postīts 15. kaps. Neiztrūkstoša piedeva lielākajā daļā apbedījumu ir šaurasmens cirvis (5 kapos). Pa pārim liktie iedzītņa šķēpa gali ar vītollapas veida lapu līdzīgi doti trijos kapos (1., 4., 15.k.). Vienasmens zobens likts trijos kapos (1., 3., 5.k.), bet 5. kapā tas bijis vienīgā kapa piedeva. Dažos apbedījumos (2., 4., 18. k.) vienasmens zobens aizstāts ar dzelzs dunci, kas atšķirībā no vienasmens zobena ir bez izteikta asmens paplašinājuma pret smaili un mazāks arī izmēru ziņā.

Vairākos kapos atrasti spirālgredzeni (1., 4., 15., 18.k.). 15. kapā likta dzelzs kruķadata ar bronzas stieples notinumu, 3. un 4. kapā bijusi dzelzs jostas sprādze, bet 2. vīrieša kapā- dobā aprobece ar sašaurinātiem galiem un šķērsvītrojumu (18.att.).

Ružu kapulaukā ar 8. gs. datētā kapa (13.k.) inventārā atrasts dzelzs šaurasmens cirvis kopā ar uznavas šķēpa galu un nazi (19. att.). No rotām kapā pārstāvēta dzelzs spieķadata un aprobece ar vāļu galiem (*Jefimova 1989*). Kapa inventārs tuvāks Kalniešu kapulaukā vērotajam. (*Urtāns V. 1962, 52., 53. lpp.*).

Kopumā minētājā periodā kapu inventārs ir visai vienvēidīgs un skaitliski neliels.

Ar 9. gs. kapu inventārā parādās jaunas rotu formas, pieaug piedevu skaitliskais sastāvs. Raksturīgākie šī perioda kapa piedevu komplekti iegūti Kristapiņu kapulaukā 27 vīriešu un 28 sieviešu apbedījumos (*Kuniga 2000, 2., 10. tab.*). Maskavas kapulaukā uz šo periodu attiecināmi trīs sieviešu apbedījumi (32., 52., 72.k.), kas diemžēl ir postīti, un 9 vīriešu apbedījumi (5 postīti). Aizkalnes kapulaukā ar 9. gs. datējami divi apbedījumi (11., 6.k.).

Maskavas kapulaukā 9. gs. sievietes kapa piedevās ietilpst bronzas grīstes vainags, dzelzs rotadatas (kruķadatas, spieķadatas) ar bronzas stieples notinumu, bronzas spirālgredzeni. Jāpiezīmē, ka 72.un 32.kapā kruķadatas liktas pa pārim un iespējams lietotas krūšu važiņrotu saturēšanai. Visos sieviešu apbedījumos atrasti kauri gliemežvāki, 52. kapā iegūti villaines fragmenti un bronzas gredzentiņi un spirālītes no tās rotājuma, bet 72. kapā liecības par apavu rotājumu (bronzas spirālītes). Savukārt, 32. kapa inventārā atrasts dzelzs sirpis. Aizkalnes kapulauka 11. apbedījumā sievietei

piedevās dots lielais grīstes vainags ar “bizi”, divi noplacinātie kaklariņķi, bronzas cilindrišu kaklarota, divas spirālaproces, četras bronzas pakavsaktas ar trīstūrveida griezumā un tordētu loku, bronzas kružadatas ar br. stieples notinumu, kauri gliemežvāki. Kapā iegūtas liecības par villaini. Šī kapa inventārs atspoguļo tendenci palielināt kapa piedevu daudzumu un dažādot rotu sortimentu, kas labi izsekojama Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 10.tab.*).

Atradumi Kristapiņu kapulauka 9. gs. sieviešu kapos rāda, ka bronzas spirālīšu lentveida vainagu vietā iecienītāki kļūst grīstes vainagi, savukārt kaklariņķu vidū joprojām dominē kaklariņķi ar noplacinātiem galiem. Lietoti arī kaklariņķi ar seglu un kāša galiem, no jauna parādās kaklariņķi ar tordētu loku un četrskaldņu galiem, kauri gliemežvāku un bronzas skārda cilindrišu kaklarotas. Joprojām apbedījumos bieži tiek liktas manšetaproces, sastopamas arī šķērsvītrotās dobās aproces, bet dažos apbedījumos konstatētas jau spirālaproces un lentveida aproces ar paplašinātiem griezumā trīstūrveida galiem. Līdzīgi Maskavas kapulaukā arī Kristapiņu kapulaukā šajā periodā lietotas kružadatas un spieķadatas. Neatņemama kapu piedevu sastāvdaļa spirālgredzeni. Arī Kristapiņu kapulaukā divos 9. gs. sieviešu apbedījumos konstatēta ar bronzu rotāta villaine. Daži sieviešu apbedījumi apliecina tradīciju mirušajai līdzīgi dot darbarīkus. Apbedījumos atrasts dzelzs sirpis komplektā ar celu dēlīti (238.k.), dzirkles (118.k.).

9. gs. vīriešu apbedījumi galvenokārt pārstāvēti Maskavas un Kristapiņu kapulaukā, kopumā 37 apbedījumi, no kuriem 11 postīti. Kristapiņu kapulaukā no 20 nepostītajiem kapiem tikai divos pilns apbruņojuma komplekts (*Kuniga 2000, 2.tab.*). Maskavas kapulaukā starp 9

vīriešu apbedījumiem ir tikai viens nepostīts kaps ar pilnu ieroču komplektu (šaurasmens cirvis, šķēpa gals un duncis) (75.k.). Kapā līdzīgi doti arī trīs spirālgredzeni un bronzas pakavsakta ar daudzskaldņu galiem. Šī kapulauka 77. kapā šaurasmens cirvis likts kopā ar diviem šķēpa galiem (20.att.). Postītajā 40.kapā iedzītņa šķēpa gals ar vītollapas veida lapu atrasts kopā ar iedzītņa šķēpa galu ar atskabargām, dobo šķērsrievoto aproci, dzelzs kruķadatu ar bronzas stieples notinumu un 2 spirālgredzeniem (20.att.: 8-12). Šķēpu pāris konstatēts arī 40., 57. un 67. kapā, kā arī vairākos vīriešu kapos Kristapiņu kapulaukā, taču vērojama šo šķēpu nomaīņa ar uznavas šķēpa galiem (Maskavas 68.,69.k., Kristapiņu 117., 135., 266.k.) (20.att.: 6). Tērpa saspraušānai izmanto vēl kruķadatas (20.att.:10), bet līdztekus paplašinās pakavsaktu lietošana. Maskavas postītajā 63. kapā kopā ar pakavsaktu atrasta arī reti sastopamā stopa šķēršu sakta, bet Kristapiņu kapulauka 117. un 153. kapā līdzīgi dota greznā pūcessakta, kas arī visai reti atradums kapu inventāros un sastopamas 8.-9.gs. tikai vīriešu apbedījumos ar bagātāku piedevu klāstu, kas parāda apbedītā atšķirīgo stāvokli sabiedrībā (*Briede 1979, lpp., 1980, 31. lpp.*). Aizkalnes kapulaukā postītā 6. kapa piedevās likta stopasakta ar magoņpogaļu galiem, tās iegūtas arī dažos Kristapiņu kapulauka vīriešu apbedījumos. Kristapiņu kapulaukā 5 nepostītajos kapa inventāros konstatēta arī karavīru aproce (*Kuniga 2000, 2.tabula*).

Ar 10. gs. datētu apbedījumu skaits Dubnas baseina pētītajos kapulaukos krietni pieaudzis. Maskavas kapulaukā atsegti 23 kapi (postīti 9 kapi), Aizkalnes kapulaukā uz šo laiku attiecināmi 9 sieviešu un 8 vīriešu apbedījumi (postīti 5 kapi). Kristapiņu kapulaukā šādi tiek datēti 41 vīriešu (8 postīti) un 23 sieviešu (8 postīti) apbedījumi (*Kuniga 2000, 1., 10.tab.*).

10. gs. sieviešu apbedījumos joprojām raksturīgākās rotas ir grīstes vainagi, kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, bronzas skārda gredzenu kaklarotas, pakavsaktas, spirālaproces, lentveida aproces ar paplašinātiem galiem, spirālgredzeni. Gandrīz izzudušas ir rotadatas. Raksturīgi, ka pieaudzis atsevišķu rotu kategoriju skaitliskais sastāvs. Vienā apbedījumā atrasti divi vainagi (Aizkalnes 2., 7., 17.k.). Kopā ar noplacinātajiem kaklariņķiem, kas sastopami gandrīz katrā sievietes apbedījumā, dažos pat divos eksemplāros (Kristapiņu 14., 18.k.), konstatēti kaklariņķi ar cilpu galiem (Aizkalnes 15.k.- divi), kaklariņķi ar četrskaldņu galiem (Kristapiņu 138.k.), konusu galiem (Kristapiņu 300.k.), seglu un kāša galiem (Aizkalnes 17.k.). Aizkalnes kapulaukā lentveida aproču skaits vienā apbedījumā variē no 2-5 aprocēm (5., 7., 8., 15.k.).Ievērojami pieaudzis spirālgredzenu skaits, piemēram, Aizkalnes kapulauka 2. kapā un 17. kapā atrasti trīs spirālgredzeni, bet 10. kapā - seši. Ar kapu piedevu bagātību izceļas Aizkalnes kapulauka 15. kaps (21.att.), kurā atrasti trīs kaklariņķi- ar noplacinātiem un līkloču līnijām rotātiem galiem un divi kaklariņķi ar cilpu galiem. Kapa inventārā arī 2 spirālaproces ar caurumiņiem vijas galā (bronzas zvaniņu piekāršanai) un 5 lentveida aproces ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu, uz ādas siksnīņām uzvērtu bronzas spirālīšu vainags un ar bronzu rotātas villaines paliekas. Bez tam kapā atrasta arī plākšņveida stopa - šķēršu sakta. Jāpiezīmē, ka šī sakta latgaļu teritorijā ir visai rets atradums- iegūts nedaudzos eksemplāros, līdzīgi kā Aizkalnes 7. kapā konstatētā zvaigžņu sakta. Aizkalnes kapulauka 8. un 10. sievietes kapā liktas retāk lietotās lentveida aproces ar loka trīsstūrveida griezumam un nelielu loka vidusrievu jeb gropi pa vidējo šķautni.

No Aizkalnes kapulauka sieviešu apbedījumiem īpaši atzīmējams

17. kaps (22. att.), kas parāda tās tendences, kuras izteiktāk vērojamas ar 10. gs. 2. pusi un ar laiku ap 1000. gadu - t.i. kapa piedevu skaita ievērojamu palielināšanos un sortimenta dažādošanos atsevišķos apbedījumos. Šajā kapā mirušajai līdzī doti trīs kaklariņķi (noplacinātiem galiem un trapeceveida mēlīšu piekariņiem, seglu un kāša galiem, konusu galiem) mazais grīstes vainags ar "šleifīti" aizmugurē, lielais grīstes vainags ar "bizi", 2 spirālaproces, 2 lentveida aproces ar paplašinātiem galiem, bronzas profilētu cilindrišu kaklarota, kauri gliemežvāki, 3 pakavsaktas, bronzas spieķadata ar bronzas stieples notinumu, 3 spirālgredzeni, 2 kaula ķemmītes un villaine. Kapā arī darba rīku komplekts- dzelzs sirpis, dzelzs īlens ar kaula rokturi un divi celu dēlīši. Kapa kājgalī likts latgaļu apbedījumiem neraksturīga piedeva- bezripas māla podiņš (14.att.:2).

Maskavas 10.gs. sieviešu kapa inventārs stipri līdzīgs, bet vienveidīgāks un pieticīgāks. Apbedījumos iegūti bronzas rievoto cilindrišu grīstes vainagi (45., 76.k.), noplacinātie kaklariņķi (76.k.), kauri gliemežvāki (45., 76.k.), pakavsaktas (45.k.), 2-4 bronzas aproces paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu (45.k.), spirālaproces (45., 76.k.), 1- 5 spirālgredzeni (31., 45.k.), rievoto skārda cilindrišu kaklarota (31.k.), bronzas gredzentiņi un cilindriši no villaines (45.k.), darbarīki - dzelzs īlens (45., 76.k.). Jāatzīmē, ka 12. ugunskapa piedevu raksturs līdzīgs skeletkapiem, tikai skaitliski mazāks (2 lentveida aproces ar pinuma ornamentu, 2 spirālgredzeni, bronzas cilindrišis, māla trauka lauska).

Arī Kristapiņu kapulaukā vērojama līdzīga aina. Masveidīgāko atradumu vidū grīstes vainagi, kaklariņķi noplacinātiem galiem, bronzas skārda cilindrišu kalarotas, pakavsaktas, spirālaproces, lentveida aproces paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu, spirālgredzeni. Sieviešu

apbedījumos tikai pa retam sastopami bronzas spirāļu vainagi, kaklariņķi ar segļu un kāša galiem, rotadatas. Turpretī ar 10. gs. 2. pusi un ap 1000. gadu datētos kapos pieaug ar bronzu rotāto villaiņu atradumi. Vairākos kapos atrasti arī darba rīki- dzelzs īleni, sirpji, kaula celu dēliši, māla skriemeļi (*Kuniga 2000, 11. tab.*).

10. gs. vīriešu apbedījumus Aizkalnes kapulaukā raksturo ieroči, kas atrasti visos nepostītajos kapos. Iepriekšējam periodam raksturīgos iedzītņa šķēpa galus, nomainījuši uznavas šķēpa gali (1., 16., 21.k.). Iedzītņa šķēpa gals Aizkalnes kapulaukā atrasts vienā eksemplārā postītajā 13. kapā, kopā ar masīvo pakavsaktu ar daudzskaldņu galiem, kas iepriekšējos periodos nebija lietošanā. Šī kapulauka 1. kapā ieroču komplektā pārstāvēts arī dzelzs duncis, bet 16., 20., 21. kapā likti neliela izmēra naži. No rotām bez minētās pakavsaktas apbedījumos atrastas arī mazākas pakavsaktas (20., 21.k.). 16. kapā kā vienīgā rota iegūta manšetaproce. 2. kapā atrasti 2 spirālgredzeni, bet 20. kapā līdztekus trim spirālgredzeniem mirušajam līdzī dotas divas aproces ar sašaurinātiem galiem un šķērsriezumā ovāli trīsstūrainu loku. Šādas aproces sastopamas latgaļu teritorijā vīriešu apbedījumos 10.-11. gs.

Īpaši atzīmējams Aizkalnes kapulauka 1. vīrieša apbedījums, kurā kapa inventārs sastāv no uznavas šķēpa gala, platasmens cirvja, dunča, karavīra aproces, aproces ar paplašinātiem griezumā segmentveida galiem, 3 pakavsaktām ar atrotītiem galiem, masīvas pakavsaktas ar četrskaldņu galiem, 4 spirālgredzeniem un gredzena ar vidusplāksnīti un bronzas gredzentiņiem un spirālītēm rotāta rokas aptinuma. Aprakstītā kapa piedevas atspoguļo pārmaiņas sabiedrības sociālekonomiskajā attīstībā, kas vērojamas arī Maskavas kapulauka 10./11. gs. mijas un 11. gs. pirmās puses apbedījumos.

Maskavas kapulaukā uz 10.gs. attiecināmi 17 vīriešu apbedījumi, no kuriem 7 postīti. Izrakumos iegūtais kapu inventārs rāda, ka gandrīz pilnīgi izzudis iepriekšējam periodam raksturīgais ieroču komplekts. Dzelzs šaurasmens cirvis pārstāvēts 12 apbedījumos komplektā ar uznavas šķēpa galu (10.,67.k.), vienasmens zobenu (33.,84.k.). 67. kapā vienasmens zobens aizstāts ar dzelzs dunci, bet 6 kapos likts tikai nazis (9., 29., 48., 51., 55., 65.k.). Visos vīriešu apbedījumos saspaušanai un rotāšanai izmantotas pakavsaktas ar atrotītiem galiem un dažādu loka veidojumu un nereti liktas kapā pa divām (28., 29., 49.k.). 51. kapā atrasta bronzas pakavsakta ar skaldņotu loku un daudzskaldņu galiem, bet 66. kapā pēc šo pakavsaktu parauga ornamentēta pakavsakta ar atrotītiem galiem. Faktiski Maskavas kapulauka vīriešu apbedījumos izdalās trīs kapa inventāra komplekti. Viens - šaurasmens cirvis, nazis, 1-2 pakavsaktas, 1-6 spirālgredzeni (9., 48., 50., 65., 51., 66.k.), otrs- šaurasmens cirvis, dzelzs duncis, uznavas šķēpa gals, spirālgredzeni, pakavsakta (67.k.), trešais- šaurasmens cirvis, vienasmens zobens, spirālgredzens (33.k.). Šajā kapā iegūtas arī dobas apaļas podziņas no cepures apšuvuma (24.att.: 1-4).

Ar bagātīgām un greznām kapu piedevām apveltīts Maskavas kapulauka 55. kapā apglabātais vīrietis (25.att.). Šī kapa inventārā iezīmējas tās izmaiņas kapa piedevu līdzdošanas parašās, kas spilgti vērojamas 11. - 12. gs. Minētajā apbedījumā līdzī do to ieroču komplekts sastāv no dzelzs šaurasmens cirvja un uznavas šķēpa gala. Šaurasmens cirvis izceļas ar labu izveidi un vieglumu (sver tikai 206 g). Šādus cirvīšus nereti atrod piedevām bagātos vai vidēji bagātos apbedījumos un tie tiek uzskatīti ne tikai par kaujas cirvjēm, bet arī par noteiktas varas vai dižciltības pazīmi (*Atgāzis 1964, 118., 119. lpp.*). Līdzīgs cirvītis (270 g) atrasts arī Kristapiņu 31.

kapā, kura kapa inventārs līdzīgs 55. kapa piedevām (šķēps, nazis, karavīra aproce, lentveida aproce ar paplašinātiem galiem, 5 spirālgredzeni, 2 pakavsaktas (*Atgāzis 1964, 119.lpp.*). Maskavas kapulauka 55. kapa rotu vidū zīmīga ir uz kreisās rokas nēsātā karavīra aproce. Ievērojamā skaitā (5) kapā uzietas pakavsaktas, no kurām viena masīva ar četrskaldņu galiem, spirālgredzeni (6) Kapa piedevās arī aproce ar paplašinātiem segmentveida galiem. Mirušā īpašo lomu sabiedrībā pasvītro pār labo plecu liktā ar bronzas taisnstūrveida plāksnītēm apkaltā ādas josta. Jostas apkalumi noslēdzās ar bronzas riņķīšiem pie kuriem bijis piestiprināts uz ādas sloksnītēm uzvērtas bronzas spirālīšu rindas, kas noslēdzās ar pincetveida apkalumiem. Riņķīšus izmantoja arī dažādu priekšmetu, piemēram, naža piekāršanai, kas iegūts arī šajā kapā. Domājams, ka līdzīgs kapa inventārs bijis arī Maskavas kapulauka postītajā 34. kapā, kurā konstatēts rokauts, ar bronzu apkaltas jostas paliekas, 2 pakavsaktas, bronzas spirālgredzens un dzelzs nazis. Zaļganie mirušā skeleta roku kauli un galvaskauss norāda, ka kapā bijušas liktas arī aproces un ar bronzu rotāta galvassega.

10. gs. 2. pusē un ar laiku ap 1000. g. arī Kristapiņu kapulauka materiālā izdalās rinda vīriešu apbedījumu ar bagātu un ļoti līdzīgu kapa inventāru. Šajos apbedījumos ir ar bronzu rotātas virsdrēbes, rokauti vai roku aptinumi, ar bronzu grezni apkaltas ādas jostas, karavīra aproces, kopā ar aprocēm ar griezumā puslodesveida galiem vai segmentveida galiem, vairākas pakavsaktas, spirālgredzeni, dunči vai naži, šaurasmens cirvji, uznavas šķēpa gali un zirglietas (76., 91., 211., 284.k.). Dunči vai naži dažkārt ielikti ar bronzu apkaltās ādas makstīs (91.,211.k.), bet cirvjiekāts notīts ar bronzas skārda lentu (264.k.) (*Kuniga 2000, 3.tab.*). Maskevicišķu kapulaukā 5. kapā atrasts arī patāgas kāts kopā ar slaidas

formas uznavas šķēpa galu (līdzīgu Maskavas 55.k. eksemplāram), dzelzs īlenu ar kaula spalvu, nazi, kas bijis ievietots makstī, 2 gredzeniem ar vidusplāksnīti, celu dēlīti (*LVM 73339:20*). No Kristapiņu kapulauka šī perioda vīriešu apbedījumiem īpaši izceļams daļēji postītais 280. kaps, kurā atrasts ar ažūru bronzas uzgali apkaltā koka makstī liktais vienīgais divasmens zobens Dubnas baseinā. Mirušajam uz vienas bijis rokauts, uz otras- rokas aptinums, līdzī dotas 4 bronzas lentveida aproces, spirālgredzeni, dzelzs cirvis, uznavas šķēpa gals, nazis un laužņi (*Kuniga 1988, 9. lpp.*).

Arī citos pētītajos kapulaukos konstatēti vīriešu apbedījumi ar bagātīgu kapa inventāru, kura zīmīgākā piedeva - karavīra aproce. (Maskavas 29. k., Aizkalnes 12. k., Višķu Dārzkopības skola, 2. k.) (23.att.). Šajos apbedījumos atrasti dzelzs cirvji (12., 29.k.), šķēpa gali (2., 12.k.), dzelzs naži, rokauti (Maskavas 29.k.). Dārzkopības skolas 2. kapā likts arī duncis greznā ar bronzu apkaltā ādas makstī. Divos no šiem kapiem (2., 12.k.) zīmīga piedeva kaula pīlītes ar bronzas trapecveida piekariņiem. Kaula pīlītes iegūtas arī līdzīgā vīrieša kapa inventārā Leiņukalna kapulaukā (*LVM A 12010*). Līdzīgi Kristapiņu kapulauka 91. kapā mirušā svārki nošūti ar bronzas spirālītēm un trapecveida mēlītēm, uz krūtīm 3 pakavsaktas, divas kaula pīlītes ar astē un knābī ievērtām trapecveida mēlītēm, uz rokas karavīra aproce ar rokautu, pāri jostas vietai viensmens zobens ādas makstī ar apsudrabotiem bronzas apkalumiem, pie kreisās kājas dzelzs šaursmens cirvis, laužņi, uznavas šķēpa gali, uz kājām trapecveida mēlītes (*Briede I. 1979, 18. lpp.*). Dārzkopības skolas 2. kaps izceļas ar pakavsaktu skaitu (8), no kurām viena grezni ornamentēta ar četrskaldņu galiem. Kapā arī divas rombveida griezuma lentveida aproces ar

sašaurinātiem galiem, 7 spirālgredzeni un ar grezniem apkalumiem rotāta ādas josta.

11. gs. raksturo Kristapiņu kapulaukā 30 vīriešu (11 postīti), 20 sieviešu (6 postīti), Maskavas kapulaukā 7 vīriešu (4 postīti), 6 sieviešu (2 postīti) un Jersikas kapulaukā 5 vīriešu un 3 sieviešu kapi un daži apbedījumi no Višķu Dārzkopības skolas, Leiņukalna, Zeimuļiem un Lazdāniem.

Vīriešu apbedījumos joprojām kapa inventāra galvenā sastāvdaļa ir platasmens cirvis, kurš apbedījumos gandrīz pilnīgi nomainījis šaurasmens cirvi un šķēpa gali, galvenokārt uzmaņas (iedzītņa šķēpi Jersikas 21., 23.k.). Gandrīz katrā vīrieša apbedījumā atrodams nazis. Apbedījumos mazāk sastopama karavīra aprobe, aprobe ar zvērgalvu galiem. Apbedījumos nav vērojamas greznās masīvās pakavsaktas ar skaldņotiem galiem, sastopamas tikai nelielās pakavsaktas ar atrotītiem galiem un dažādu loka noformējumu. Maskavas kapulaukā 20. kapā atrasta pakavsakta ar atrotītiem galiem sešskaldņainu un grezni ornamentētu loku kā pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem atdarinājums. bet 44. kapā atrasts fragments no masīvās stopasaktas ar noplacinātu magoņpogaļu galiem. Jersikas kapulauka 21. kapā savukārt līdzīda pakavsakta ar magoņpogaļu galiem.

Jāatzīmē, ka Maskavas 21. kapā likts līdz šim nesastapts priekšmets-šķiļamdzelzs. Iedzīves priekšmetu līdzdošana vērojama arī Kristapiņu kapulauka dažos apbedījumos, kur arī atrasts dzelzs šķiļamdzelzs, kaula ķemmīte, maks. Šī kapulauka 102. kapā mirušajam līdzīda kaula adatu kārba ar bronzas šujamadatu un dzelzs īlens rotātā kaula rokturī (*Kuniga 2000, 4. tab.*).

11. gs. sieviešu kapos līdztekus grīstes vainagam (Kristapiņos 7

kapos), pieaugusi lentveida vainaga lietošana (Kristapiņos 4 kapi). Kristapiņu kapulaukā konstatēti arī vienā rindā uz ādas sloksnītēm uzvilktu spirālīšu vainagi. Kaklariņķu vidū iecienītākie kļūst noplacinātie kaklariņķi ar piekariņiem un vītie kaklariņķi ar cilpu galiem. Tikai dažos eksemplāros iegūti kaklariņķi ar seglu un kāša galiem, konusu, četrskaldņu galiem. Apbedījumos parādās lociņa važtuos nēsātas krūšu rotas, kauri gliemežvāku rotas. Plaši lietotas, parādās sieviešu apbedījumos pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem. Neiztrūkstošas ir spirālaproces, lentveida aproces ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu, ieviešas aproces ar zvērgalvu galiem. Gredzenu vidū noteicošie spirālgredzeni, bet gredzeni ar paplašinātu priekšpusi reti lietoti. Joprojām atsevišķos apbedījumos atrod darba rīkus, kuru vidū naži, dzelzs sirpjī, dzelzs dzirkles, īleni, kaula celu dēlīši, šujamادات, vērpijamās vārpstas skriemeļi. Sieviešu apbedījumos konstatētas villaines.

Višķu Maskavas kapulaukā uz šo periodu attiecināmi 6 sieviešu apbedījumi (2 postīti) (26.,27 att.). Divos šī kapulauka apbedījumos atrasts bronzas spirālīšu lentveida vainags (10.,25.k.), bet grīstes vainags vienā kapā. Kaklariņķi likti 4 kapos, tikai 26. kapā atrasts viens kaklariņķis (noplacinātais), pārējos tie likti pa diviem, bet 10. kapā pat 4 eksemplāri. Lietoti lielākoties noplacinātie kaklariņķi ar trapecveida mēlīšu piekariņiem kopā ar vītiem kaklariņķiem ar cilpu galiem (14.,25.k.), bet 10.kapā šis kaklariņķis bija komplektā ar diviem kaklariņķiem ar cilpu galiem un kaklariņķi ar konusu galiem. No aprocēm joprojām tiek lietotas spirālaproces, zvērgalvu galu aproces (10., 25.k.), aproces ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu (14., 25.k.). Visos sieviešu apbedījumos sastopami spirālgredzeni, to skaits vienā apbedījumā svārstās no (2 - 9

eksemplāri). Sieviešu apbedījumos atrastas tikai pakavsaktas ar atrotītiem galiem, 10. kapā tās ir trīs, bet 14. kapā - tikai viena. 26. kapā iegūta spieķadata. 10. kapā atrasts rozā šīfera vērpsamās vērpsas skriemelītis.

Uz 12. gs. attiecināmo apbedījumu skaitu sastāda 19 vīriešu kapi, no kuriem viena trešā daļa postīti un 22 sieviešu kapi (6 postīti). Lielākā daļa no šiem apbedījumiem izpētīta Kristapiņos - 14 vīriešu un 15 sieviešu (*Kuniga 2000, 5., 13.tab.*), pārējie apbedījumi nāk no Maskavas, Stirnu, Jersikas kapulauka.

Vīriešu apbedījumos piedevas vienveidīgas un līdzīgas 11. gs. Pusei no atsegtajiem apbedījumiem līdzī doti. platasmens cirvjī un naži, nedaudz mazāk apbedījumos likti iedzītņa šķēpi (5 kapos) un vienkāršiem apkalumiem rotātas jostas (6 kapos). Dažos apbedījumos atrasti īleni, kaula ķemmes. Tērpā saspaušanai izmantotas pakavsaktas, kuras lietotas lielākoties pa vienai. Kapos liktas tikai aproces ar zvērgalvu galiem, līdztekus spirālgredzeniem parādās gredzeni ar vītu priekšpusi un pītu priekšpusi. Jersikas kapulauka 4. kapā līdztekus nosauktajiem priekšmetiem kapā bijuši arī bronzas un dzintara krustiņi Jersikas kapulaukā pārstāvēts vienīgais apbedījums Dubnas baseinā, kura inventārā uzieti pie kreisās kājas novietoti svariņi un atsvariņi (11.k.). Vēl kapā konstatēts platasmens cirvis, uznavas šķēpa gals, nazis ar maksts paliekām, pakavsakta un 3 gredzeni (*Kalējs 1940, 15., 19.lpp.*).

Maskavas kapulauka abos šī perioda kapos (19., 27.k.) inventārs stipri līdzīgs- abos likts platasmens cirvis, īlens, josta ar bronzas apkalumiem, vairākas pakavsaktas un spirālgredzeni, vienā kapā bijušas 4 aproces (19.k.)- ar zvērgalvu galiem un vītu loku, nazis, otrā- aproce ar zvērgalvu galiem, šķiļamdzelzs.

Sieviešu apbedījumos vērojama lielāka daudzveidība kapā likto rotu klāstā (28.att.). Plašāk lietotas stikla kreļļu, kauri kaklarotas kopā ar dažādiem piekariņiem -krustiņiem un zvārgulīšiem (Jersikas 5., 22.k, Stirnas 2.k.). Grīstes vainags konstatēts tikai Maskavas 35.kapā kopā ar bronzas spirālīšu lentveida vainagu, kas dominē Kristapiņu kapulaukā (6 kapos). Kaklariņķu vidū biežāk lietots tordētais kaklariņķis ar četrskaldņu galiem (9 kapos), noplacinātie kaklariņķi ar piekariņiem (5 kapos), ar cilpu galiem (4 kapos), reti kaklariņķis ar konusu galiem. Vairākos kapos liktas lociņa važturim piekārtas krūšu važiņrotas (Stirnas 3.k., Maskavas 35.k., Kristapiņos- 3 kapi). Gandrīz visos apbedījumos uzietas pakavsaktas-galvenokārt atrošiem galiem un tordētu loku. *Zvārgalvu* aproces konstatētas Stirnu 2. un 3. kapā, Maskavas 35. kapā komplektā vēl ar spirālprocēm, kas jau gandrīz izgājušas no lietošanas. Kristapiņu kapulaukā sastopamas gandrīz tikai aproces ar zvārgalvu galiem (9 kapi). Gredzenu vidū joprojām biežāk lietotie spirālgredzeni, gredzeni ar vītu priekšpusi iegūti dažos kapos. Atsevišķu apbedījumu inventārā darba rīki - naži, vērpijamās vārpstas skriemeļi, dzirkles (tikai Kristapiņos 1 kapā).

Kapa inventāra izkārtojums apbedījumos

Kapulaukos pastāvējušas ne tikai noteiktas tradīcijas līdzdoto priekšmetu sortimentā, kuram vajadzēja nodrošināt mirušajam “viņā saulē” līdzvērtīgu dzīvi, bet svarīgs bija arī tā izkārtojums kapā. Līdzdoto rotu un citu priekšmetu novietojums kapā faktiski atspoguļo to nēsāšanas un lietošanas tradīcijas dzīvē. Atšķirības starp sieviešu un vīriešu apbedījumu inventāru noteica abu dzimumu dažādā loma sabiedrībā. Tās vērojamas līdzdoto priekšmetu sortimentā un daudzumā. Kapa inventāros konstatētas

specifiskas tikai sievietēm vai tikai vīriešiem raksturīgas kapa piedevas. Daļa līdzdoto mantu sastopama pie abiem dzimumiem, lai gan to lietošanā un novietojumā kapā nereti novērojamas atšķirības. Kapa piedevu izkārtojumā sieviešu un vīriešu apbedījumos ievērota noteikta kārtība.

Raksturīgs atradums sieviešu apbedījumos- villaines. Villaine nav bijusi visu sieviešu apģērba sastāvdaļa, vismaz ar bronzu grezni rotātās. Kristapiņos tā atrasta 21 kapā (*Kuniga 2000, 8.-13. tab.*), Aizkalnes kapulaukā 6 apbedījumos (*Vilcāne 1996, 85.lpp.*), bet Maskavas kapulaukā tikai divos apbedījumos (*Vilcāne 1996, 168.lpp.*). Dubnas upes baseina kapulaukos villaini parasti atrod apliktū mirušajai ap pleciem un priekšpusē saspraustu ar saktu (Maskavas 35.k.), bet atsevišķās reizēs, kā jau minēts, tā izmantota mirušās apsegšanai. Taču šāda tradīcija Dubnas baseina pētītajos kapulaukos nav plaši izplatīta, kā tas vērojams Nukšu kapulaukā, kur 16 gadījumos villaine pārsegta pāri mirušajai un tikai 11 gadījumos apņemta ap pleciem un sasprausta ar saktu (*Шноре Э., Зейд 1957, с. 33, 34*). Savukārt, Kivtu kapulaukā biežāk tā bijusi apņemta ap pleciem (*Šnore E. 1987, 14.lpp.*)

Īpašu vietu sieviešu kapa inventārā ieņem vainagi. Pētījumi rāda, ka vainagi likti apbedījumos sasniedzot noteiktu vecumu (meiteņu kapos nav konstatēti) un līdzīgi doti arī gados vecākām sievietēm (*Шноре Э., Зейд 1957, с. 35; Zariņa 1999, 66.lpp.*). Arī vainagi nav sastopami visos sieviešu apbedījumos. Aizkalnes kapulaukā tie bija 72,7 %, bet Maskavas kapulaukā tikai 25,9 % sieviešu apbedījumu. Kristapiņu kapulaukā vainagi pārstāvēti 58,09% sieviešu apbedījumu (*Kuniga 2000, 8.-13.tab.*).

Raksturīgi, ka nosauktajos kapulaukos grīstes vainagu skaits divreiz pārsniedz bronzas spirālīšu lentveida vainagu skaitu (56 pret 26). Bez tam

biežāk lietoti lieli grīstes vainagi, kas darināti vilnas dzijas grīstei uzverot bronzas spirāles. Tā Aizkalnes kapulaukā no 8 grīstes vainagiem 5 ir lieli grīstes vainagi, Kristapiņu kapulaukā attiecīgi -39 pret 25. Tikai Maskavas kapulaukā šī attiecība ir 5:2. Līdzīga aina vērojama arī Nukšu un Ludzas Odūkalna, Radžu kapulaukā (*Шноре Э., Зейд 1957, c.34, Ступун 1893, c.1-35, Mugurēvičs Ē. 1977,114.lpp.*), vienīgi pēdējā kapulaukā lietoto grīstes vainagu vidū bijuši tikai mazie no bronzas rievotajiem cilindrišiem veidotie vainagi. Šī parādība pirmām kārtām saistīta ar apbedījumu hronoloģiskajām atšķirībām. Kapulauku materiāla analīze rāda, ka bronzas spirālīšu lentes vainagi lietoti līdz 9. gs. un no jauna iecienītāki kļūst ar 12. gs. Jāņem vērā, ka hronoloģiski agrāko apbedījumu skaits ir salīdzinoši neliels. Taču arī plašāki pētījumi rāda, ka kopumā grīstes vainagi teritorijā uz austrumiem no Aiviekstes upes izplatīti vairāk (*Radinš 1999, 60.lpp.*). Nereti sievietēm kapos līdzī doti vairāki vainagi. Komplektā parasti lietoti mazais grīstes vainags ar lielo grīstes vainagu (37. att.:2). Bronzas spirālīšu lentveida vainags retāk uzziets kopā ar grīstes vainagu (37.att.:1). Aizkalnes kapulaukā šāds salikums konstatēts vienā (7.k.), Maskavas kapulaukā novērots divos kapos (10.,35.k.), Kristapiņu kapulaukā 132. ugunskapā un 259. kapā (*Briede 1980.,31.lpp., Kuniga 2000, 12.tab.*). Minētais vainagu komplekts vērojams piedevām bagātākajos apbedījumos. Jāpiebilst, ka vairāku vainagu salikums kopā nav bijusi tikai apbedīšanas tradīcija. Pētījumos konstatēts, ka vainagi dažkārt savienoti kopā, kas nozīmē, ka tie šādi nēsāti arī dzīvē (*Zariņa 1999, 65. lpp.*).

Noteiktas tradīcijas vērojamas arī kaklariņķu lietošanā, kas arī tipiska sieviešu kapa inventāra sastāvdaļa. Atskaitot Kristapiņu kapulauka pusaudzes kapu (107.k.) un Maskavas 14. kapu, citos meiteņu apbedījumos

aplūkojamā teritorijā kaklariņķi nav uzieti. Meiteņu apbedījumos biežāk liktas kauri gliemežvāku, stikla kreļļu un dažādu piekariņu rotas.

Maskavas kapulaukā kaklariņķi konstatēti 8 no 27 sieviešu apbedījumiem (29,6%), Aizkalnes kapulaukā 7 no 11 apbedījumiem (63,6%), bet Kristapiņu kapulaukā kaklariņķi iegūti 59 % sieviešu apbedījumu (*Kuniga 2000, 8.-13.tab.*). Dubnas baseina kapulaukos sastopami visi 5 latgaļu teritorijai raksturīgie kaklariņķu tipi. Parasti katrā kapulaukā pārstāvēti visi kaklariņķu tipi, taču atsevišķu tipu īpatsvars katrā kapulaukā un kopumā visā aplūkojamā teritorijā atšķirīgs. Tā Kristapiņu kapulaukā 36,7 % sastāda kaklariņķi ar noplacinātiem un pāri ejošiem galiem, 6,6%- kaklariņķi ar noplacinātiem galiem un piekariņiem, 11,3% - ar seglu un kāša galiem, 19,8 % - kaklariņķi ar tordētu loku un četrskaldņu galiem, 18,8 %- kaklariņķi ar vītu loku un cilpu galiem, 6,6% - vītu loku un konusu galiem. Līdzīgas attiecības kaklariņķu veidu īpatsvarā vērojamas arī Maskavas, Aizkalnes kapulaukos, kur noplacinātie kaklariņķi sastāda attiecīgi 37,9% un 46,6% no visu atrasto kaklariņķu skaita.

8.- 9. gs. pastāv tradīcija kaklariņķus ar noplacinātiem galiem likt kopā pa vienam eksemplāram. Kristapiņu kapulaukā tikai minētajā pusaudzes kapā līdzīgi divi šādi kaklariņķi. Šajā periodā noplacinātie kaklariņķi dažkārt lietoti kopā ar kaklariņķiem ar seglu un kāšu galiem, kas 8.-9. gs. ir otrs iecienītākais kaklariņķis un pamazām izzūd no lietošanas, ieviešoties jaunām kaklariņķu formām 10.- 11. gs. Turpretī noplacināto kaklariņķu skaits pieaug, jo kopā tie nereti likti pa diviem eksemplāriem (Kristapiņos - 5 kapos). Nereti šie kaklariņķi likti komplektā ar vienu vai diviem (Aizkalnes 15.k., Maskavas 35.k.) kaklariņķiem ar cilpu galiem, ar kaklariņķiem ar četrskaldņu galiem, retāk konusu galiem.

Starp biežāk lietotajiem kaklariņķiem minami arī kaklariņķi ar tordētu loku un četrskaldņu galiem (Maskavas kapulaukā -10,3%, Aizkalnes -20%), un kaklariņķi ar cilpu galiem (Maskavas- 31%, Aizkalnes -20%, Kristapiņu kapulaukā- 18,8%). Kapulauku materiāla analīze rāda, ka kaklariņķu daudzums apbedījumos palielinās ievērojami 11.-12. gs., kad parasti kapā likti divi eksemplāri, bet dažkārt pat 3-5 eksemplāri. Visumā apbedījumu skaits ar vairākiem kaklariņķiem nav visai liels. Trīs kaklariņķi konstatēti 7 Kristapiņu kapulauka apbedījumos, 2 Maskavas kapulauka kapos (6.,35.k.) Aizkalnes (15., 17.k.) (21., 22.att.), Stirnu (3.k.) kapulaukā. Četri kaklariņķi līdzīgi doti Kristapiņu kapulauka 269. kapā (noplacinātiem, seglu, konusu un četrskaldņu galiem), 132. ugunskapā (noplacinātais ar piekariņiem, 2 cilpu galiem, četrskaldņu un seglu galiem) (*Kuniga 2000, 12.tab.*) un Maskavas kapulauka 10.kapā (26.att.).

Jāatzīmē, ka Dubnas baseina kapulaukos noplacinātais kaklariņķis bez piekariņiem nav lietots komplektā ar kaklariņķiem ar noplacinātiem galiem un piekariņiem, atšķirībā no Nukšu kapulauka, kur šāds salikums novērots 11 apbedījumos. Dubnas baseinā šie kaklariņķi parasti lietoti kopā ar kaklariņķiem ar cilpu galiem, atsevišķos apbedījumos kopā ar kaklariņķiem ar konusu galiem (Jersikas 16.,29.k.), vai ar kaklariņķi ar četrskaldņu galiem (Kristapiņu 13.k.).

Apbedījumos ar vairākiem kaklariņķiem, tie parasti atšķiras pēc lieluma- masīvākie, lielākie likti pirmie, bet mazākie greznāk ornamentētie (parasti noplacinātie) pēdējie tā, ka kaklariņķi viens otru neaizsedza. Nereti reizē ar kaklariņķiem nēsātas arī kauri gliemežvāku, stikla kreļļu un dažādu piekariņu virtenes, kā arī bronzas cilindrišu un gredzenu kaklarotas (22, 26, 28.att.). Kristapiņu kapulaukā pēdējās atrastas 14 sieviešu un meitenes kapā,

kur tās valkātas kopā ar vienu (7 kapos), diviem (2 kapos) un pat trim (281.k.) kaklariņķiem (*Kuniga 2000, 8.-14.tab.*).

Gan sievietes, gan vīriešu kapa inventāros ievērojamā skaitā sastopamas saktas, kas gan rotāja tērpu, gan saturēja to. Atsevišķu saktu formas raksturīgas tikai vīriešiem. Tās ir pūcessaktas un stopasaktas. Pūces saktas ir visai rets atradums. Kristapiņu kapulaukā šīs saktas atrastas tikai divos ar 9. gs. datētos apbedījumos, bet stopasaktas - 4 kapos (*Kuniga 2000, 1., 2. tab.*). Rets atradums Dubnas baseina kapulaukos ir arī plāksņveida stopa - šķēršu sakta, kas zināma no Aizkalnes 15. kapa (21. tab.: 9), kur tā likta sievietes apbedījumā. Latgaļu teritorijā šīs saktas parasti ir bagātāko vīriešu kapa piedevu sastāvā (*Ильиница Э., Зейд 1957, с. 38*), bet sievietes apbedījumos tās sastopamas pie zemgaļiem (*LA 1974, 216. lpp.*). Vēlākas formas stopa - šķēršu sakta zināma no Leiņukalna kapulauka vīrieša apbedījuma (*LVM A 12010: 16*). Apbedījumos šīs saktas novietotas krūšu un jostas rajonā, un tiek uzskatīts, ka tās lietotas svārku un apmetņu saspraušanai. Šo saktu greznā izveide un retā sastopamība, domājams kalpoja kā atšķirības zīme, kas norādīja uz īpašu sociālo statusu.

Pakavsaktas kapa piedevās konstatētas gan sievietes, gan vīriešu apbedījumos. Pakavsaktas 8. gs. otrās puses apbedījumos uzietas tikai vīriešu apbedījumos. Salīdzinot ar sievietes apbedījumos konstatētajām, vīriešu pakavsaktas atšķiras ar lielāku formu daudzveidību, nereti ar formu masivitāti un greznāku ornamentāciju. Vīriešu apbedījumos parasti liktas lielās saktas ar skaldņotiem galiem un grezni ornamentētu loku (Maskavas 51., 55.k.) (25.att.). Arī pakavsaktas ar atrotītiem galiem un tordētu loku vairāk bija iecienījuši vīrieši. Maskavas kapulaukā tās atrastas 9 vīriešu un 3 sievietes apbedījumos, tas pats vērojams Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga*

2000, 50.-53. lpp.) Bieži vien saktas pārstāvētas vienā kapā vairākos eksemplāros (22. ,23. ,26. ,28.att.). Saktu novietojumā kapā konstatēta liela daudzveidība, kas saistīta ar tās praktiskajām funkcijām. Saktu novietojuma variācijas to pielietojuma aspektā sīki izanalizētas gan uz Kristapiņu kapulauka materiāla bāzes, gan plašākā teritorijā (*Radiņš 1999, 89.- 91. lpp., 44. att.: 2, 61. att.: 8*). Vīriešu apbedījumos Kristapiņu kapulaukā izdalīti 8 saktas novietojuma varianti, kuru vidū dominē saktu novietojums krūšu un vidukļa rajonā., sievietes apbedījumos - 9 varianti, starp kuriem raksturīgākā vieta- krūšu rajons, labais plecs, labajā pusē galvai. Nereti apbedījumos uzietas 2-3 un dažkārt pat vairāk saktas. Apbedījumos ar divām vai vairākām pakavsaktām vērojama tā pati aina - raksturīgākā kombinācija- viena sakta krūšu, otra - vidukļa rajonā.

Dubnas baseina kapulaukos viena no visbiežāk līdzīgi dotajām rotām ir aproces. Tās pārstāvētas kā sievietes tā vīriešu kapu inventāros. Aizkalnes kapulaukā aproces liktas visos sievietes un bērnu apbedījumos un 5 no 8 vīriešu apbedījumiem. Kristapiņu kapulaukā aproces atrastas 85 % nepostītajos sievietes un meiteņu kapos , 52% vīriešu un 55% zēnu un pusaudžu kapos (*Kuniga 2000, lpp.*). Maskavas kapulaukā aproces iegūtas nedaudz mazākā skaitā - 38,5 % no nepostītajiem apbedījumiem. Raksturīgākās sievietes aproces- spirālaproces, manšetaproces, lentveida aproces ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu. Tipiskas vīriešu aproces- karavīra, dobās skārda aproces ar sašaurinātiem galiem un garenvirzienā profilētu loku, aproces ar vāļu galiem, masīvās aproces ar griezumā segmentveida vai puslodes veida galiem, šaurās lentveida aproces ar sašaurinātiem galiem.

Sievietes apbedījumos aproces parasti atrod uz abām rokām. Aproces

uz vienas rokas sastop reti- Kristapiņu kapulaukā šādu apbedījumu skaits- 10 % no visiem apbedījumiem ar aprocēm (*Radiņš 1999, 75. lpp.*). Šādos gadījumos lielākoties apbedījumā viena aproce (Aizkalnes 4.,10.k.). Ja kapā vairākas aproces tās reti nēsātas uz vienas rokas, kā tas konstatēts Madalānu II kapulauka 1. kapā, kur mirušajai uz kreisās rokas bijušas 2 aproces (*Urtāns V.1977a*). Ja apbedījumā viena aproce, tad tā likta gan uz labās, gan kreisās rokas. Sieviešu apbedījumos parasti atrod vienādas aproces vienādā skaitā uz katras rokas un lielākoties tās arī līdzīgi ornamentētas, kas liecina, ka aproces izgatavotas vienā reizē vajadzīgajā skaitā, atkarībā no valkātājas materiālajām iespējām.

Arheoloģiskajā materiālā no sieviešu aprocēm vispazīstamākās ir spirālaproces, kuras tradicionāli liktas uz katras rokas un apbedījumos parasti sastopamas pāros. Višķu Maskavas kapulaukā spirālaproces atrastas tikai pa pāriem sešos, Aizkalnes kapulaukā- piecos sieviešu apbedījumos. Šāda paraša vērojama arī Kristapiņu kapulaukā, kur nepostītajos sieviešu apbedījumos tās atrastas tikai pa pāriem. Pa vienai tās liktas tikai dažos meiteņu apbedījumos komplektā ar cita veida aprocītēm uz otras rokas. Interesanti atzīmēt, ka šī kapulauka vienā kapā (259.k.) konstatēts rets gadījums, kad uz labās rokas bijušas divas spirālaproces, bet uz kreisās- viena spirālaproce un divas aproces ar zvērgalvu galiem (*Kuniga 2000, 57. lpp.*).

Aizkalnes kapulaukā spirālaproces atrastas apbedījumā vienas vai kopā ar lentveida aproci ar nedaudz paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu (21.att.). Maskavas kapulaukā tās biežāk lietotas kopā ar aprocēm ar zvērgalvu galiem (26.att.). Daudzveidīgāks aproču salikums vērojams Kristapiņu kapulaukā, kur spirālaproces lietotas komplektā ar

lentveida aprocēm ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu (8 kapos), ar aprocēm ar zvērgalvu galiem (6 kapos), retāk ar lentveida aprocēm paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu un manšetaprocēm (*Kuniga 2000, 57. lpp.*).

8. gs. 2.p.- 9./10. gs. mijas sieviešu apbedījumos otra raksturīgākā aprobe- manšetaproce līdzīgi kā spirālaproce nēsāta pa vienai uz katras rokas un parasti kapā bijušas vienīgās aprocēs. Kristapiņu kapulaukā tās atrastas 20 no 26 šī perioda sieviešu apbedījumiem. Tikai dažos apbedījumos tās bijušas komplektā ar spirālaprocēm un ar dobajām skārda aprocēm ar sašaurinātiem galiem un garenvirzienā profilētu loku vai šķērsrievotu loku (*Kuniga 2000, 56. lpp.*). Maskavas kapulaukā šīs aprocēs iegūtas tikai kā savrupatradumi. Aizkalnes kapulaukā 4. kapā tā atrasta vienā eksemplārā, bet 16. kapā, domājams tā bijusi likta kā ziedojums, jo atrasta kājgalī mirušajam, kura kapa inventārā šķēpa gals un dzelzs nazis.

Pie aprocēm, kas lielākoties kapā atrastas pa vienai uz katras rokas piederīgas arī aprocēs ar nedaudz dobu loku, mazliet paplašinātiem galiem, rotātiem ar pinuma ornamentu. Šīs aprocēs parastākas 10.- 12. gs. sieviešu apbedījumiem. Maskavas kapulaukā tās liktas 5 sieviešu apbedījumos (12., 14., 22., 24., 26.k.), Aizkalnes kapulaukā- 3 (5., 7., 15.k.), bet Kristapiņu kapulaukā 14 sieviešu apbedījumos (*Kuniga 2000, 61. lpp.*). Aizkalnes kapulaukā tā atrasta arī zēna kapā (18.k.), bet Kristapiņu kapulaukā zēna un arī vienā vīrieša apbedījumā. Maskavas kapulaukā tikai divos apbedījumos (24., 26.k.) tās bijušas pa divām uz katras rokas. Aizkalnes kapulauka 7. kapā šīs aprocēs iegūtas 3 eksemplāros, bet 15. kapā- 5 eksemplāros un nēsātas komplektā ar spirālaprocēm (21.att.). Maskavas kapulaukā 14. meitenes kapā uz labās rokas liktas trīs šīs aprocēs, bet uz kreisās rokas trīs

aprocītes ar zvērgalvu galiem. Kristapiņu kapulaukā 10 apbedījumos tās lietotas kopā ar spirālaprocēm un divos- ar zvērgalvu aprocēm.

Karavīra aproce, tipiska vīriešu rota, kas satopama tikai vīriešu apbedījumos, konsekventi nēsāta uz kreisās rokas (34.att.:3). Uzskata, ka tām bijusi zināma loma aizsardzībā, uztverot sitienus, ko atvairīja ar vairoga palīdzību. Maskavas kapulaukā karavīru aproces atrastas 5 apbedījumos (23., 29., 30., 55., 74.k.), t. sk. 2 zēnu apbedījumos, bet Aizkalnes kapulaukā- 2 apbedījumos. Lielākais skaits karavīra aproču iegūts Kristapiņu kapulaukā - 30 vīriešu un 8 zēnu kapos (*Kuniga 2000, 2.- 4. tab., 15.tab.*). Karavīra aproces atrastas piedēvētām bagātākajos apbedījumos (23., 25.att.). Maskavas kapulaukā vienā no apbedījumiem konstatēts ar bronzu rotāts rokauts (29.k.), bet otrā kapā (55.k.)- grezna bronzas josta, lai gan šie abi kapi pēc līdzdoto piedevu skaita nav paši bagātākie apbedījumi kapulaukā.

Karavīra aproces nereti lietotas kopā ar uz labās rokas vilktām lentveida aprocēm ar segmentveida galiem (Aizkalnes 1.k., Maskavas 55.k., Kristapiņu kapulaukā - 5 kapi), kuras dažkārt mēdz būt ļoti masīvas ar gandrīz puslodes veida galiem (Aizkalnes 12.k., Kristapiņu kapulaukā- 5 kapi). Maskavas kapulauka 23. zēna kapā karavīra aprocīti pavadījušas uz labās rokas liktas divas aprocītes ar zvērgalvu galiem.

Kristapiņu kapulauka materiāla analīze parādījusi, ka karavīra aproce ir neiztrūkstoša piedeva kapos ar pilnu apbruņojuma komplektu (13 kapi) (*Kuniga 2000, 2., 3. tab.*). Maskavas kapulaukā nevienā no apbedījumiem ar pilnu ieroču komplektu nav konstatēta karavīra aproce. Šajā kapulaukā tās atrastas komplektā ar cirvi, šķēpu un nazi. Te jāpiebilst, ka divi no šiem apbedījumiem (23.,55.k.) izceļas ar līdzdoto priekšmetu

bagātību. Kivtu kapulaukā šī aproce iegūta apbedījumos, kuros šķēpu vispār nav (*Šnore E. 1987, 27. lpp., 16., 18. att., XVI tab.: 2-4*). Tas pats vērojams arī Nukšu kapulaukā (*Шноре Э., Зейд 1957, таб. XIX: 1, 4, таб. XX, XXI: 1-3, XXII: 1, 4, 6*). Savukārt, vienīgajā ar pilnu apbruņojuma komplektu kapā Aizkalnes kapulaukā (I.k.) iegūta arī karavīra aproce un samērā daudzveidīgas arī citas kapa piedevas (*Vilcāne 1997, 92. lpp.*). Dažos pieaugušu vīriešu apbedījumos ar karavīra aproci, kuros bagātīgas piedevas, kapa inventārā ir tāda zīmīga krūšu rota kā kaula pīlītes ar trapeceveida piekariņiem, kurām, domājams bijusi simboliska nozīme, parādot indivīda īpašo lomu sabiedrībā (23.tab.:7).

Dubnas baseina kapulaukos nelielā skaitā pārstāvētas aproces ar vāļu galiem, kas atrastas hronoloģiski agrākajos vīriešu apbedījumos (Kristapiņu, Ružu kapulauks (19.att.)). Kristapiņu kapulaukā vienā no kapiem ar šo aproci likta arī pūcesakta. Kalniešu II kapulaukā šīs aproces atrastas vīriešu kapos pa vienai uz kreisās rokas, arī komplektā ar pūcesaktu vienā apbedījumā un šaurasmens cirvi, dunci un stopasaktu ar noplacinātu pēdu otrā apbedījumā, bet sieviešu apbedījumos pa vienai uz katras rokas, kopā ar kruķadatām, kaklariņķi ar seglu galiem, kaklarotu no spirālītēm un sirpi (*Urtāns V. 1962b, 52., 53. lpp.*).

Bronzas dobās skārda aproces ar sašaurinātiem galiem un garenvirzienā profilētu loku apbedījumos iegūtas tikai Kristapiņu kapulaukā 13 vīriešu un 3 sieviešu apbedījumos. Vīriešu apbedījumos tās valkātas pa vienai uz kreisās rokas, sieviešu apbedījumos pa vienai uz katras rokas (*Kuniga 2000, 55. lpp.*). Otra veida dobās skārda aproces ar sašaurinātiem un šķērsievotu loku zināmas no Maskavas un Kristapiņu kapulauka apbedījumiem. Pirmajā tās atrastas tikai vīriešu apbedījumos pa

vienai uz kreisās rokas komplektā ar dzelzs šaurasmens cirvi, iedzītņa šķēpa galiem līdzīgi kā Kalniešu II kapulaukā (*Urtāns V. 1962b, XXI tab.:2, XXIII tab.:4*), bet otrajā- tikai sieviešu apbedījumos pa vienai uz katras rokas komplektā ar manšet- vai lentveida aprocēm ar griezumā trīstūrveida galiem, ar kaklariņķiem ar noplacinātiem vai seglu un kāša galiem un dzelzs spieķadatu.

Sākot ar 11. gs. kā vīriešu, tā sieviešu un bērnu apbedījumos tiek liktas aprocas ar zvērgalvu galiem. Vīriešu apbedījumos iegūtās aprocas parasti ir samērā masīvas ar spēcīgi veidotām stilizēto zvēru galvām un stipri izceltām ausīm, darinātas no griezumā trīstūrveida vai segmentveida lentas un rotātas bieži vien ar rombu vai trīstūrīšu ornamentu. Sieviešu apbedījumos konstatētās aprocas darinātas no šaurākas lentas, aproču galos parasti nelieli izcilņi ausu vietā, vai tās iezīmētas ar iecirstām krusteniskām svītrām. Sievietes vilkušas šīs aprocas uz abām rokām, bieži vien vairākos eksemplāros uz katras rokas, tādējādi radot spirālaproces iespaidu.

Maskavas kapulaukā aprocas ar zvērgalvu galiem atrastas 5 sieviešu apbedījumos 16 eksemplāros un 4 vīriešu apbedījumos 6 eksemplāros. Kristapiņu kapulaukā no 11.-12. gs. nepostītajiem 52 pieaugušo apbedījumiem aprocas ar zvērgalvu galiem līdzī dotas 21 kapā (*Kuniga 2000, 61. lpp., 4.,5.tab.*).

Maskavas kapulaukā vīriešu apbedījumos šīs aprocas parasti atrastas pa vienai uz kreisās rokas (19., 27., 41.k.). Tikai 23. kapā abas aprocas konstatētas uz labās rokas, jo uz kreisās likta karavīra aprobe. Savukārt, Kristapiņu kapulaukā vīriešu kapos aprocas ar zvērgalvu galiem konstatētas pa vienai (3 kapi), retāk pa divām (93.k.) uz labās rokas. Vēl retāk šīs aprocas liktas pa vienai uz katras rokas (3 kapi) (*Kuniga 2000, 62. lpp.*).

Sieviešu apbedījumos aproces ar zvērgalvu galiem atrod uz abām rokām. Maskavas kapulaukā divos apbedījumos (25., 35.k.) tās uz katras rokas bijušas divas, vienā apbedījumā (14.k.) uz kreisās rokas- trīs, uz labās- viena aproce ar zvērgalvu galiem. Varākos apbedījumos aproces ar zvērgalvu galiem atrastas komplektā ar spirālaprocēm (10., 22., 25., 35.k.) uz abām rokām (28.att.). Šāds aproču salikums uziets arī Lazdānu 2. kapā (*Šnore E. 1940*), Stirnu kapulaukā 3. kapā (*Stepiņš 1939*). Kristapiņu kapulaukā raksturīgākais šo aproču nēsāšanas veids- pa divām uz katras rokas un nereti arī kopā ar spirālaprocēm, retāk ar aprocēm ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu. Kristapiņu kapulauka 1. un 2. kapā zvērgalvu aproces pavadījušas abas iepriekšminētās .

Neatņemama kapa piedevu sastāvdaļa ir gredzeni, kas skaitliskā ziņā kapu inventāros ir visplašāk pārstāvētā rota un sastopama apbedījumos ar trūcīgām kapu piedevām un dažkārt ir vienīgā kapa piedeva (Kristapiņu 36., 38., 303.k.). Kristapiņu kapulaukā gredzeni iegūti 66,6 % no visiem nepostītajiem sieviešu un 70,2 % vīriešu apbedījumiem (*Kuniga 2000, 62. lpp.*). Maskavas kapulaukā tie konstatēti 57 apbedījumos t. sk. 27 vīriešu, 21 sieviešu un visos bērnu apbedījumos un iegūto gredzenu skaits sasniedz 166 eksemplārus. Aizkalnes kapulaukā gredzeni atrasti 6 vīriešu un 9 sieviešu apbedījumos, Jersikas kapulaukā 7 sieviešu un 2 vīriešu apbedījumos. Visiemīlotākie bijuši spirālgredzeni. Maskavas kapulaukā gredzeni bieži vien nēsāti pa vienam gan uz labās, gan uz kreisās rokas (14 vīriešu, 8 sieviešu kapi). Divi eksemplāri iegūti 6 vīriešu un 4 sieviešu kapos, trīs eksemplāri- 4 vīriešu un 4 sieviešu kapos, 4-6 eksemplāri - 6 vīriešu un 3 sieviešu apbedījumos. Vienā sievietes kapā (45.k.) uz pirkstiem bija 7, otrā (25.k.) - 9 spirālgredzeni. Apbedījumos ar lielāku gredzenu skaitu tie nēsāti

gan vienādā, gan dažādā skaitā uz katras rokas. Gredzeni vilkti pa vienam uz pirksta, taču ir zināms gadījums, kad uz viena pirksta bijuši divi gredzeni. Aizkalnes kapulauka 12. kapā uz labās rokas vilkti 4 gredzeni, uz kreisās - 3 gredzeni. Uz labās rokas gredzeni konstatēti pa vienam uz mazā un lielā pirksta, bet uz zeltneša - divi gredzeni. Plašāka arheoloģiskā materiāla analīze rāda, ka dažādās gredzenu skaita kombinācijās uz abu roku pirkstiem, vērojama tendence uz kreisās rokas biežāk vilkt gredzenu (*Radiņš 1999., 81. lpp.*).

Bronzas gredzeni ar vidusplāksnīti biežāk atrodami vīriešu kapos. Maskavas kapulaukā gredzens ar vidusplāksnīti uziets 27. vīrieša kapā, Aizkalnes kapulaukā divos vīriešu kapos (1., 12.k.), Jersikas kapulaukā vienā kapā (13.k.). Kristapiņu kapulaukā tas bijis 12 vīriešu, pusaudža un 4 sieviešu kapa inventārā (*Kuniga 2000, 63. lpp.*). Arī citi gredzeni (rievotie cilindriši, gredzeni ar paplašinātu priekšpusi un pāri saejošiem galiem) lielākoties likti vīriešu apbedījumos un valkāti komplektā ar spirālgredzēniem (Aizkalnes 12.k.). Gredzeni ar vidusplāksnīti dažkārt apbedījumā lietoti vieni paši divos eksemplāros (Jersikas 13.k., Kristapiņu 136.k.). Sieviešu apbedījumos gredzeni ar vidusplāksnīti biežāk tiek izmantoti kakla rotu darināšanai (Maskavas 10.k.).

Vīriešu tērpa svarīga sastāvdaļa bijušas jostas, no kurām lielākoties iegūtas jostas sprādzes. Taču atsevišķos kapos atrodamas detaļas no ļoti greznām jostām (bronzas apkalumi, piekari), dažkārt pat labi saglabājušās jostas (36.att.). Tādas pārstāvētas Maskavas kapulauka 19., 22., 34., 55.kapā, Aizkalnes kapulaukā, Višķu Dārzkopības skolas 2. kapā. Vairāki eksemplāri zināmi no Kristapiņu kapulauka. Viens no tiem ar 11. gs. datētā 136. kapā (*Briede 1984, 19. lpp.*). Jostas kapā parasti atrod vidukļa rajonā,

kas atbilst to nēsāšanas vietai. Taču atsevišķos gadījumos tās bijušas pārliktas slīpi pār labo plecu (Maskavas 55.k., Kristapiņu 210.k.) (36.att.:1).

Rokauti un roku aptinumi- specifiska vīriešu tērpa piedeva, kurām bijušas gan praktiskas gan rotājošas funkcijas. Ar bronzas gredzentiņiem greznotos rokautus un uz ādas sloksnītēm savērto bronzas spirālīšu aptinumus atrod visai reti ar piedevām bagātākajos apbedījumos, kas acīmredzot atspoguļo mirušā sociālo lomu dzīvē. Rokauti konstatēti uz kreisās rokas, bet aptinumi gan uz kreisās, gan uz labās, gan abām rokām. Maskavas kapulaukā liecības par rokautiem iegūtas divos 10. un 11. gs. apbedījumos (29.,34.k.). Raksturīgi, ka šo apbedījumu kapa inventārā atrodama arī karavīra aprobe. Rokauts komplektā ar karavīra aprocī rotājis vīrieša kreiso roku, kurā cīņu laikā parasti turēja vairogu. Ar bronzas stīpiņām rotātā lente, vairākās kārtās aptīta ap roku, aizsargāja to no ievainošanas (34.att.:3).

Dubnas baseina kapulaukos kapa inventāros tiek atrasti darba rīki, kuru novietojumā kapā un līdzdošanas parašās savas īpatnības. Tikai sieviešu apbedījumos likti sirpjī, dzirkles, celu dēlīši (22.att.). Vīriešu apbedījumos, savukārt, konstatētas šķiļamdzelzis, galodas, kaula ķemmītes. Kā vienos, tā otros - sastopami vērpijamās vārpstas skriemeļi, īleni, naži, šujamادات. Darbarīkus parasti atrod pie labajiem vai kreisajiem sāniem, gan pie galvas, gan kājgalī.

Naži kopš 10. gs. atrodami vīriešu, zēnu un sieviešu apbedījumos. Kristapiņu kapulaukā tie uzieti 36 vīriešu un 6 sieviešu apbedījumos (*Kuniga 2000, 3., 4., 5., 9., 12., 13. tab.*). Maskavas kapulaukā naži atrodami vīriešu apbedījumos, kuros nav likti vienasmens zobeni vai dunči. Tie atrasti 8 ar 10. gs.datētos, 4 ar 11. gs. un 1 ar 12. gs datētā kapā. Naži

novietoti apbedījumā līdzīgi kā viensmens zobeni vai dunči- uz bļodas kaula gan kreisajā, gan labajā pusē, kreisajā pusē zem elkoņa, pie augšstilbiem. Naži nēsāti makstī, piekārti pie jostas, tāpēc tie visbiežāk uzieti jostas un bļodas kaula rajonā (*Vilcāne 1996., 177.lpp.*).

Arī dzelzs īleni konstatēti ar 10. gs.-12. gs. sieviešu un vīriešu apbedījumos. Sieviešu kapos tie uzieti biežāk (Kristapiņos- 8 kapi, Maskava -2 kapi, Aizkalnes 2.,17.k.) kā vīriešu (Kristapiņos 3 kapi, Maskava- 2 kapi, Jersikas 12.k.). Īlenu novietojumam kapā dažādas variācijas: pie vai uz labās un kreisās kājas augšstilba (Aizkalnes 17.k.), pie kreisās rokas elkoņa, starp kāju pēdām, uz kreisās puses atslēgas kaula. Sieviešu kapos īleni bijuši komplektā ar vērpijamās vārpstas skriemeļiem, sirpjiem, celu dēlīšiem. Vīriešu kapos tie atrasti kopā ar nazi, šķiļamdzelzi.

Dzelzs sirpji sastopami jau 9. gs. apbedījumos, bet plašāk atrodami vēlākos kapos (Kristapiņos 8 kapi, Maskava- 32.,79.k.), visbiežāk komplektā ar īlenu (Kristapiņos- 5 kapi), retāk ar vērpijamās vārpstas skriemeļiem, reti ar dzirkļēm, celu dēlīšiem. Sirpji novietoti aiz pakauša, kreisajā pusē pie jostas un apakšstilba kaula, labajā pusē pret krūtīm un pie apakšstilba kaula, virs kāju pēdām.

Dzirkles iegūtas 3 sieviešu apbedījumos Kristapiņu kapulaukā komplektā ar sirpi, īlenu un vārpstas skriemeļi novietotas uz kāju pēdām, vai novietotas labajā pusē pie augšdelma. (*Kuniga 2000, 75.lpp.*).

Vērpijamās vārpstas skriemeļi lielākoties atrasti sieviešu apbedījumos (10 kapos). Maskavas kapulaukā tie iegūti sieviešu apbedījumos (10., 24., 35.k.) (26., 27., 28.att.) un ugunskapā (6.k.), kura inventārā gan sievietes, gan vīrieša kapa piedevas. Kristapiņu kapulaukā daži vērpijamās vārpstas skriemeļi konstatēti arī vīriešu apbedījumos (2

kapi). Dažos apbedījumos likti pat divi skriemeļi (Kristapiņos 65., 70.k.) Vērpjamās vārpstas skriemelīši novietoti mirušajam kreisajā pusē jostas rajonā (Maskavas 24. k.) un pie galvas (Maskavas 10.k.) gan labajā pusē dažādās vietās. Maskavas kapulauka 35. kapā skriemelītis piestiprināts pie stienīšu važiņas un iespējams izmantots kā rota (28.att.).

Celu dēļiši (Kristapiņos -4 kapi, Aizkalnes 17.k.) likti sievietēm kapā parasti pa pāriem, komplektā ar īleniem (Kristapiņos 148.,281.k.), vārpstas skriemeļiem (Kristapiņos 132.,148.k.), sirpjēm (Kristapiņos 238.k.) (*Kuniga 2000, 76. lpp.*). Aizkalnes 17. kapā ceļu dēļiši bija novietoti labajā pusē pie galvas zem grīstes vainaga bizes kopā ar divām kaula ķemmītēm.

Maskavas kapulaukā 3 vīriešu apbedījumos un 6. ugunskapā konstatētas šķiļamdzelzis, kas atrastas jostas rajonā (*Vilcāne 1996, 177.lpp.*).

Darba rīku atradumi apbedījumos ir Dubnas baseina kapulauku īpatnība (74.att.). Sevišķi izceļas Kristapiņu kapulauks ar mirušajiem līdzīgi doto darba rīku daudzveidību. Darba rīki kapa inventāros nav raksturīgi nevienam no plaši pētītajiem Nukšu un Kivtu kapulaukiem. Šajos kapulaukos parastākais ir naža atradums, bet sirpis atrasts tikai vienā Kivtu un Nukšu kapulauka apbedījumā. Tikai divos apbedījumos vienā un otrā kapulaukā uzietas šķiļamdzelzis. (*Шноре Э. 1957, с. 30; Šnore 1987, 29. lpp.*) Turpretī Radžu un Kokneses kapulaukā līdzīgi doto darbarīku sortiments plašāks (*Mugurēvičs 1977, 110., 111. lpp., Žeiere 1988, 168. lpp., 1990, 190. lpp.*).

Noteikta kārtība vērojama arī vīriešu apbedījumos ieroču novietojumā. Cīrvji, kuriem apskatāmajā periodā ne tikai darba rīka, bet arī

ieroča funkcijas, konstatēti vīriešu un pusaudžu apbedījumos. Maskavas kapulaukā cirvji bijuši 29 no 44 vīriešu apbedījumiem (*Vilcāne 1996, 176., 177.lpp.*). Šaurasmens cirvis, kas šajā kapulaukā likts 24 gadījumos, kapā bijis novietots tā, ka kāts parasti bijis vērsts pret galvu. Kāts uz leju (pret kājām) vērsts visos gadījumos, kad cirvis kapā likts kreisajā pusē vai labajā pusē pie elkoņa (2., 65.k.). Cirvis parasti ticis novietots mirušajam labajā pusē (18 gadījumos), visbiežāk kāju rajonā pie ceļgala (1., 15., 18., 29., 55.k.) vai nedaudz augšpus tā (9., 67., 80.k.), blakus apakšstilbam (48., 51., 61., 66.k.), blakus pēdai (33., 75., 77.k.). Trīs gadījumos šaurasmens cirvis bijis novietots labajā pusē pie elkoņa (2., 54., 65.k.). Šaurasmens cirvis Maskavas kapulaukā atrasts mirušajam kreisajā pusē pāri ceļgalam (50.k.), pie gurniem (85.k.), pie elkoņa (81.k.). Vienā kapā (4.k.) cirvis pārlikts pāri abu kāju apakšstilbiem, bet citā (84.k.)- tas atrasts uz jostas vietas (29., 30. att.). Ar kātu uz leju vērsti šaurasmens cirvji Ružu kapulauka 13. un 30. kapā. Austrumlatvijas līdzenajos kapulaukos tradicionāli cirvis novietots ar kātu galvas virzienā. Otrs variants konstatēts atsevišķos gadījumos hronoloģiski agrākajos apbedījumos. Jāpiebilst, ka kapu aprakstos parasti norādīts pieta vai asmens virziens, kas nedod iespēju noteikt kāta virzienu, kurš aprakstos parasti nav minēts. Raksturīgākais cirvja stāvoklis kapā- ar pietu uz augšu un asmeni ieslīpi zemē, gandrīz tikpat bieži konstatēts horizontāli guļošs cirvis ar uz kapa bedres ārpusi vērstu asmeni. Citi varianti - ar asmeni pret galvu, ar asmeni pret mirušo , vai ar asmeni uz augšu ir visai reti.

Platasmens cirvji, kas Maskavas kapulaukā iegūti 4 apbedījumos, mirušajam novietoti kreisajā pusē pie galvas (19.k.), labajā pusē pie jostas vietas (23.k.), pie kreisās (22. k.) un labās (27.k.) pēdas. Dubnas baseina

apbedījumos raksturīgākais platasmens cirvja novietojums - pie apakšstilba un pēdām (31.att.).

Vīriešu kapos atrastajiem šķēpa galiem apbedījumos parasti arī noteikts novietojums (32., 33.att.). Maskavas kapulaukā 10 apbedījumos konstatēti 17 iedzītņa šķēpa gali, uznavas šķēpa gali atrasti trīs slēgtos kapu inventāros (54., 67., 69. k.) un trīs postītos kapos (23., 55., 68.k.). Vītollapas iedzītņa šķēpa gali apbedījumā parasti sastopami divos eksemplāros un novietoti mirušajam gar labajiem sāniem ar smaili uz leju pie potītēm (1., 15., 61.k.), vai ar smaili uz augšu blakus galvai (4.k.). Interesanti atzīmēt, parasti kapā līdzīgs viens lielāks un viens mazāks vītollapasveida iedzītņa šķēpa gals, turklāt tuvāk ķermenim parasti novietots lielākais eksemplārs. Iedzītņa šķēpa gals ar atkarpēm (40.k.), kas kapā bija kopā ar vītollapasveida šķēpa galu, bija nolikts mirušajam kreisajā pusē pie galvas, turklāt tuvāk tai nekā tam blakus esošais vītollapasveida šķēpa gals. Šķēpa gals ar rombveida lapu, tāpat likts mirušajam kreisajā pusē, paralēli potītēm ar smaili uz augšu. Visi uznavas šķēpa gali apbedījumos atrasti pa vienam eksemplāram, izņemot 69. kapu, kur tas konstatēts kopā ar iedzītņa šķēpa galu ar vītollapas veida lapu. Arī vairums uznavas šķēpa galu likti mirušajam labajā pusē pie stilbiem, ar smaili uz leju (23.,54.k.), pie pēdām ar smaili uz leju (55.,69.k.), pie galvas ar smaili uz augšu (27.k.). Vienā gadījumā (67.k.) uznavas šķēpa gals konstatēts mirušajam kreisajā pusē pie stilba (*Vilcāne 1996, 176.lpp.*).

Līdzīgi arī citos Dubnas baseina kapulaukos šķēpa gali visbiežāk novietoti mirušajam labajā pusē pie pēdām vai apakšstilbiem ar smailēm pēdu virzienā, retāk pie ceļgaliem, augšstilbiem, vidukļa un galvas. Dažkārt šķēpa gali atrasti kreisajā pusē - parasti pie apakšstilbiem vai pēdām.

Tuvcīņā lietotais cērtamais ierocis - vienasmens zobens konstatēts astoņos Maskavas kapulauka apbedījumos (*Vilcāne 1996, 177. lpp.*). Kapā tas likts vienā eksemplārā. Tie parasti novietoti šķērsām pāri gurniem ar roktura galu labās rokas rajonā, retāk - paralēli labajiem sāniem. Tas bijis novietots arī mirušajam kreisajā pusē gar sāniem (65.k.), pāri gurnam (5.,33.k.). Maskavas kapulaukā atšķirībā no Kivtu kapulauka šie zobeni nav atrasti zēnu apbedījumos.

Septiņos apbedījumos Maskavas kapulaukā atrasti vienasmens zobeniem līdzīgie dunči. To novietojums kapā visumā analogs vienasmens zobenu novietojumam- pāri bļodas kaulam (63., 67., 69.k.), kreisajā pusē paralēli gurniem (18.k.), paralēli gurniem labajā pusē (2.k.).

Pilns ieroču komplekts (cirvis, šķēps, vienasmens zobens vai duncis) konstatēts tikai piecos Maskavas kapulauka apbedījumos (1., 4., 54., 67., 75.k.), tikpat daudzos gadījumos vienkopus atrasts cirvis, vienasmens zobens vai duncis (2., 18., 33., 84., 85.k.), bet četros apbedījumos (15., 27., 61., 77.k.)- cirvis kopā ar šķēpa galu.

Paradums līdzīgi dot mirušajam dzīvē lietotās mantas vērojams arī bērnu apbedījumos. Maskavas kapulaukā atsegti 6, Aizkalnes kapulaukā -2, Jersikas - 1, Kristapiņu kapulaukā- 48 bērnu apbedījumi. Atbilstoši bērna dzimumam kapā liktas piedevas. Bērnu kapi gan lielākoties kapa piedevu un sortimenta ziņā atpaliek no pieaugušo kapu inventāra. Atsevišķos gadījumos arī bērnu, it sevišķi pusaudžu kapi izceļas ar piedevu bagātību, kas nozīmē, ka bērni agri tika uzskatīti par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem. Bērnu kapos parasti atsevišķu kapu piedevu kategorijas iztrūkst. Tā meiteņu kapos, kā jau minēts, nav uzietas villaines, vainagi, arī kaklariņķi - visai rets atradums. Tāpat meiteņu kapos nav likti darbarīki. Savukārt, zēnu

apbedījumos neatrod greznās saktas (pūcessaktas, masīvās pakavsaktas, masīvās aproces ar puslodesveida galiem). Turpretī karavīra aproces nereti tiek konstatētas, vienīgi šīs aprocītes izmēru ziņā ir mazākas, forma un ornamentācija vienkāršota, dažkārt pat ļoti pavisā. Bērnu apbedījumos līdzdoto priekšmetu novietojums tāds pats kā pieaugušo apbedījumos.

Dubnas baseina kapulaukos apbedīšanas tradīcijās, kas saistītas ar kapa piedevu saturu vērojamas atsevišķas savdabības. Katrs kapulauks atspoguļo konkrētas apdzīvotas vietas sabiedrību un apbedīšanas tradīciju īpatnības. Tā, Maskavas kapulaukā trūkst vīriešu masīvās profilētās aproces un dobās profilētās aproces, kas Kivtu kapulaukā veido attiecīgi 38% un 28% no tur atrasto aproču skaita (*Šnore E. 1987., 23.lpp.*). Austrumlatvijas vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos komplektā ar karavīra aproci mirušajam parasti līdzī doti arī masīvā segmentveida aproce ar lāsīšu ornamentu. Maskavas kapulaukā šī aproce nav atrasta. Karavīra aproce lietota viena vai komplektā ar aprocēm ar zvērgalvu galiem vai mazāk masīvu segmentveida aproci. Maskavas kapulauka sieviešu apbedījumos nav konstatēts aproču komplekts: spirālaproce, dobā aproce ar sašaurinātiem galiem, manšetaaproce. Dobā aproce ar sašaurinātiem galiem Maskavas kapulaukā, kā jau minēts, konstatēta vīriešu apbedījumos. Ar kapa piedevu daudzveidību izceļas Kristapiņu kapulauks. Šajā kapulaukā atradumu vidū arī zirglietas (laužņi, zvani, pātagas kāts), kas, atskaitot Maskevicišķu un Maskavas kapulauku, citos kapulaukos nav pārstāvētas.

Dubnas baseina kapulauku īpatnība - plašā sortimentā konstatētie darbarīki gan vīriešu, gan sieviešu apbedījumos, kas nav raksturīgs plaši pētītajiem Kivtu un Nukšu kapulaukam, bet savukārt līdzēno kapulauku izplatības rietumu daļā ir kapa piedevu sastāvdaļa.

Kopumā Dubnas baseina kapulaukos iezīmējas vairākas īpatnības apbedīšanas tradīcijās (darba rīku atradumi, atsevišķu kapa piedevu izplatības un valkāšanas atšķirības). Tas liecina par atšķirībām kultūras veidošanās gaitā un sociāli ekonomiskajos procesos šajā teritorijā dzelzs laikmetā.

4.nodaļa.

Materiālās kultūras raksturojums pēc dzīvesvietu un kapulauku materiāla

Materiālo kultūru raksturo gan dzīvesvietās iegūtā lietiskā informācija par celtniecību un nocietinājumu sistēmām, gan dzīvesvietās un kapulaukos atrastie darba rīki, sadzīves priekšmeti, ieroči, rotas, keramika.

Dzīvesvietas Dubnas baseinā maz pētītas, liecības par celtniecību fragmentāras, jo celtnes un nocietinājumu sistēmas vāji saglabājušās - spēcīgi trūdējušas vai gandrīz pilnīgi nodegušas. Šie jautājumi skarti jau 2.nodaļā, analizējot apdzīvotību Dubnas baseinā.

Dubnas upes baseinā iegūtais keramikas materiāls daudzveidīgs. Dzelzs laikmeta ietvaros mainās gan trauku izgatavošanas veids (ar rokām darinātos traukus perioda beigās nomaina uz ripas izgatavotie), mainās veidmasas sastāvs, mainās trauku forma un rotāšanas paņēmieni. Agrā dzelzs laikmeta sākumā dominējošā ir švīkātā keramika, kuru pamazām nomaina gludā keramika. Vidējā dzelzs laikmetā aplūkojamajā teritorijā blakus gludajai keramikai parādās apmestā keramika un nagiespiedumiem rotātie trauki. Tiek lietoti joprojām gludinātie un spodrinātie trauki. Vēlā dzelzs laikmeta dzīvesvietu slāņos keramika pārstāvēta ļoti bagātīgi. Uz ripas darināto trauku pārsvars vērojams ar 11.gs., taču, piemēram, Madalānu pilskalnā vēl 12. un 13.gs. slāņos atrasti arī ar rokām izgatavotie gludie un apmestie trauki (*Urtāns V. 1978, 73.lpp.*).

Skaitliskā izteiksmē keramikas materiāls ir ļoti liels, piemēram Jersikas pilskalna 1990. - 2000.gada izrakumos iegūtas gandrīz 25000 lauskas. Keramikas jautājumiem veltīti vairāki pētījumi (*Cimermane 1968, 1974,*

Цимермане 1980, Васкс 1991, Vasks 1996), taču tajos nav aptverts viss Dubnas baseina arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls. Sevišķi maz uzmanības līdz šim veltīts vēlā dzelzs laikmeta keramikas analīzei. Analizējamā materiāla apjoma dēļ pie materiālās kultūras formu apskata, keramika netiek aplūkota. Tā varētu būt atsevišķa pētījuma tēma.

Gan dzīves vietu kultūras slāņos, gan apbedījumu piedevās atrastie darba rīki, sadzīves priekšmeti, ieroči un rotas izceļas ar formu daudzveidību un ļauj izsekot arī to attīstībai. Ieroču, bet sevišķi darba rīku un sadzīves priekšmetu formas ir samērā līdzīgas visā Latvijas teritorijā. Etniskās īpatnības zīmīgāk izpaužas tieši apģērbā un rotās.

Apģērbs

Apģērba paliekas saglabājušās vienīgi kapulaukos. Lielākoties tās ir ļoti fragmentāras. Lielākoties apbedījumos par apģērbu liecina vienīgi pie kapa inventāra priekšmetiem pieoksidējušies auduma fragmenti vai bronzas rotājuma paliekas.

Aizkalnes kapulaukā pie senlietām pieoksidējušos vilnas un nātņa auduma paliekas tiek uzskatītas par svārku (1., 6., 12., 18.k.) un apmetņa (12.k.) fragmentiem (*Zariņa 1970, 25., 26. tab.*). Šī kapulauka 18. kapā iegūti daži norādījumi par svārku piegriezumu - to priekšpuse apvīlēta un sasprausta ar saktu, bet priekšdaļas izgriezums rotāts ar uzšūtām bronzas spirālīšu rindām (*Zariņa 1970, 153. lpp., 87. att.:1*). Svārku priekšpuses rotājums konstatēts arī 1. kapā, kur krūšu rajonā atrada bronzas stīpiņas un spirālītes. Vilnas vienkārtas auduma fragments saglabājies Maskavas kapulauka 2. kapā (8.gs.) (*LVM V 7336.3*), bet pie šķiļamdzelzs pieoksidējies nātņa auduma fragments 21.kapā (11. gs.). Maskevicišķu

kapulauka 5.kapā pie rotadatas atrastais auduma fragments varētu būt no krekla (11. gs.) (*Zariņa 1970, 25. tab.*). Fragmentāras liecības par vīriešu virsdrēbēm iegūtas arī Kristapiņu kapulaukā, kur arī tikai dažos vīriešu un zēnu kapos konstatēti svārku priekšpuses rotājumi (*Kuniga 2000, 29. lpp.*). Šajā kapulaukā vienam mirušajam (264.k.) krūšu rajonā iegūts arī neliels kažokādas fragments. Lielākoties par iespējamām vīrieša tērpa sastāvdaļām jāspriež pēc saktu daudzuma, lieluma un veidiem apbedījumā. Tiek uzskatīts, ka ar lielākām saktām sasprauda apmetni, ar mazākām - svārku vai kreklu (*Zariņa 1970, 169. lpp.*). Tā, Aizkalnes 1. kapā mirušajam uz krūtīm atrasta liela sakta ar četrskaldņu galiem un zem tās rindā - trīs mazākas pakavsaktas atrotītiem galiem, līdzīgi arī 12. kapā, kur krūšu rajonā atradusies lielāka bronzas pakavsakta un trīs mazas pakavsaktas ar atrotītiem galiem (*Vilcāne 1997, 84. lpp.*).

Galvas segas

Maskavas kapulauka 33. vīrieša kapā uz **galvas segu** norādīja pie galvaskausa divās rindās saglabājušās pusapaļas bronzas podziņas (24.att.: 3). Līdzīgas podziņas atrastas Ludvigovā - pie galvaskausa 4 rindās cieši virs uzacu lokiem, šķiet, visapkārt galvai (*LVM A 12007:50*). Podziņas audumā bijušas iestiprinātas ar atliecamām divām kājiņām. Audumā vai kažokādā vairākās rindās iestiprinātas dobas bronzas podziņas kā cepuru rotājumi zināmi no 6. - 7. gs. sēļu apbedījumiem (Spietiņu I uzkalniņš) un 4. gs. kuršu sievietes cepures (*Zariņa 1970, 167. lpp.*).

Rotājumi no cepures fiksēti arī Aizkalnes kapulauka 12. kapā. Galvaskausa aizmugurē konstatētas piecas spirālīšu rindas, kuras sazarājušās- divas rindas stiepās virs acu kauliem un trīs rindas - pāri galvas

vidum (*Vilcāne 1997, 85. lpp.*). Bronzas spirālītes cepuru rotāšanai izmantotas 9. - 12. gs., uzverot tās vai nu uz ādas siksnīnām vai vilnas dzijas pavedieniem un piešujot cepures malai vienā vai vairākās rindās visapkārt vai tikai priekšpusē (*Zariņa 1970, 167. lpp. 28. att.: 2*). Dubnas baseinā ar spirālītēm rotātas cepures zināmas no Kristapiņu kapulauka, kur visos apbedījumos cepuru rotāšanai izmantotas bronzas spirālītes, kas izkārtotas 1 - 3 rindās gan visapkārt galvassegai, gan tikai tās priekšpusē. Dažos gadījumos cepures aizmugurē bronzas spirālīšu važiņā iekarināts arī kaula ķemmes piekariņš (*Kuniga 2000, 28. lpp.*).

Rotātas cepures konstatētas samērā reti. Kristapiņu kapulaukā tās atrastas tikai 10,6 % vīriešu apbedījumu. Nukšu kapulaukā rotātas cepures bijušas tikai 24,5 % vīriešu apbedījumu, Radžu kapulaukā - 15 % (*Шноре Э., Зеүд 1957, сmp.36, Mugurēvičs 1977, 116. lpp.*).

Villaines un apmetņi

Aplūkojamā periodā apģērba sastāvdaļa arī plecu sega- taisnstūrveida auduma gabals, ko lietojušas kā sievietes, tā vīrieši. Vīriešiem šīs segas jeb apmetņi nav rotāti, tāpēc gandrīz nav saglabājušies. Par tiem liecina tikai nelieli rupjāka vilnas auduma fragmenti (Aizkalnes 12.k.), kas pieoksidējušies pie dzelzs un bronzas priekšmetiem, un rotadatu vai saktu izkārtojums kapā.

Sieviešu plecu segas jeb **villaines** (35.att.) nereti rotātas, tāpēc to saglabāšanās pakāpe labāka. Dubnas baseinā nerotāta villaine zināma no Ludvigovas kapulauka (8.-9.gs.) (*Zariņa 1970, 6. tab.*), bet rotātas villaines iegūtas Aizkalnes, Maskavas, Kristapiņu, Zeimuļu kapulaukos un kā savrupatradums Višķu pagastā (*LVM V 7599:11*). Aizkalnes kapulaukā

villaines konstatētas 6 sieviešu apbedījumos. Vairākums no tām (3., 7., 11., 17.k.) tiek pieskaitītas pie 9. - 11.gs. visplašāk izplatītās villaiņu grupas. Šīm villainēm rotājums sastāvējis no 3 - 12 stīpiņu rindām villaines galos un pušķiem gala celainē (*Zariņa 1970, 10. att., 28. att.: 1*). Līdzīgi rotātas arī Kristapiņu kapulaukā savrupatradumu villaines (*LVM V 9212:20, 7126:4*). Šādas villaines nereti uzietas Kivtu, Odukalna, Nukšu kapulaukā (*Zariņa 1970, 10.tab.*). Visapkārt rotāta villaine atrasta Zeimuļu kapulauka 6. kapā (*LVM*). Līdzīgi rotātas villaines zināmas no Nautrēnu Smiltaines, Aizkraukles Lejasbitēniem, Baižkalna Upmaļiem (*Zariņa 1970, 11.tab.*). Gar malām ornamentēta villaine, kas papildināta ar ugunskrustu ornamentu, nāk no Višķu pagasta Špogiem (*LVM 7599:11*). Villaines ar līdzīgu rotājuma veidu plašāk sastopamas Vidzemes, mazāk Latgales kapulaukos (Kārļu Ainava, Stāmerienes Annasmuiža, Lubānas Līčagals, Litenes Lešķi u.c.) (*Zariņa 1970, 13.tab.*). Savukārt, Aizkalnes kapulauka 2. kapā iegūtā villaine (35.tab.:3) pārstāv retu villaiņu tipu - tā ir villaine, kurai rindu ornaments papildināts ar figūru ornamentu, rotājums tās galos ir platāks, malās - šaurāks, bet viduslaukums ir bez rotājuma. Līdzīga villaine konstatēta Nukšu kapulauka 202.kapā (*Zariņa 1970, 12. tab.*). Minētā kapulauka 15. kapā villaine atšķiras no iepriekšējās ar to, ka tai daļēji rotāts arī viduslaukums (*Zariņa 1970, 12. att.*). Šai villainei galu rotā 12, bet malas 3 stīpiņu rindas (10.gs.). Līdzīgs stīpiņu izkārtojums arī Maskavas 35.kapa villainei (11./12.gs.) (35.att.:2). Aprakstītajam līdzīgs rotājums konstatēts visai plaši 11./12. - 12.gs. villainēs Vidzemes teritorijā (Vecpiebalgas Raskumi, Sāvienu, Lejasbitēni, Krustpils Oglenieki, Kauguru Beites, Liepkalnes Ķesteri) (*Zariņa 1970, 12.tab.*). Kristapiņu kapulaukā liecības par rotātām villainēm iegūtas 20,79 % sieviešu apbedījumu, taču

lielākoties tās vāji saglabājušās un grūti rekonstruējamas (*Kuniga 2000, 27. lpp.*).

Villaines nēsājušās saspraustas ar rotadatām vai pakavsaktām, par ko liecina dažkārt saglabājušies villaiņu fragmenti ar iespraustām pakavsaktām, piemēram, Aizkalnes 2. kapā (35.att.:1).

Rokauti

Īpatnēja vīriešu tērpa sastāvdaļa - rokauti (34.att.), no kuriem fragmentāri saglabājušies tikai ar bronzas gredzentiņiem rotāti. Maskavas 29. kapa rokauts (11. gs.) bijis noīts 13 - 14 cm platumā (34.att.:3). Lenti rotājušas šķērsriezumā trīstūrainas 2 mm platas stīpiņas. Arī 34. kapa rokauts (10. gs.) ornamentēts ar līdzīgām 1,5 - 2 mm platām stīpiņām (*Vilcāne 1996, 168. lpp.*). Astoņās kārtās aptīts rokauts atrasts Ludvigovas kapulaukā (34.att.: 2), kuram apakšmalā četras stīpiņu rindas, bet gals rotāts ar trīsstūru, kuriem pa vidu rombs, rakstu. Kristapiņu kapulaukā saglabājusies rotāta rokauta mala 87 cm garumā (34.att.:1).

Rokauti atrasti 9. - 11. gs. piedevām bagātākajos apbedījumos. Kristapiņu kapulaukā tie konstatēti 6,6 % vīriešu apbedījumu. Ārpus Dubnas baseina pētītajos kapulaukos tie vēl retāki atradumi- Nukšu kapulaukā – 1,1%, Kivtu kapulaukā - 1,96%, Ģūģeru kapulaukā - 1,59%, Radžu - 0,4% vīriešu apbedījumu.

Roku aptinumi

Funkcionāli līdzīgi kalpojuši roku aptinumi, kuri salīdzinot ar rokautiem bija vieglāk izgatavojami. Roku aptinumi veidoti uz ādas siksnīņām vai vilnas dzijas pavedieniem uzverot spirālītes un aptinot blīvi ap roku virs krekla piedurknes. Roku aptinumi uzieti Aizkalnes kapulauka 1. un 12. kapā

izirušā stāvoklī uz kreisās rokas zem karavīra aproces (*Vilcāne 1997, 85. lpp.*). Kristapiņu kapulaukā tie konstatēti 11 kapos (*Kuniga 2000, 30. lpp.*). Šajā kapulaukā visos apbedījumos ar rokautu uz kreisās rokas, uz labās rokas bijuši arī 5 - 6 rindu spirālīšu tinumi. Pārējos apbedījumos notīta bijusi kreisā roka (6-8 tinumi) zem karavīra aproces, bet zēna kapā atrasti 3 rindu aptinumi uz abām rokām. Dubnas baseina kapulaukos atrastie roku aptinumi nav skaitliskā pārsvarā salīdzinot ar rokautiem. Salīdzinājumam: Nukšu kapulaukā to attiecības ir 33 pret 1 (*Шноре Э., Зейд 1957, сmp. 37*).

Kājauti un apavi

Dažos vīriešu kapos pie ceļgaliem un zemāk ceļgaliem atrastas spirālītes un gredzentiņi, tādējādi iespējams, ka vīrieši nēsājuši ar bronzu rotātus **kājautus**. Aizkalnes kapulaukā vairākas sīkas spirālītes ciešā rindā zem ceļgaliem un potīšu rajonā atradušās 11. kapā (*Vilcāne 1997, 86. lpp.*). Kristapiņu kapulaukā līdzīgas liecības iegūtas 5 apbedījumos (*Kuniga 2000, 31. lpp.*).

Arī uz **apavu** lietošanu vienīgās norādes br. spirālītes, zvārgulīši, dažkārt sīki ādas fragmenti. Kristapiņu kapulaukā šādas liecības iegūtas 5 sieviešu un 4 vīriešu apbedījumos (*Kuniga 2000, 31. lpp.*). Maskavas kapulauka 72. kapā pie abu kāju pirkstiem atrastas pa divām spirālītēm, Madalānu II kapulauka 1.kapā - zvārgulītis pie labās kājas purngala (*Urtāns V. 1977a*).

Jostas

Nepieciešams tērpa atribūts ir jostas (36.att.). Par jostu lietošanu sieviešu apģērbā Dubnas baseinā visai trūcīgas ziņas. Uz jostu pastāvēšanu norāda atsevišķu darba rīku un sadzīves priekšmetu novietojums kapā jostas

rajonā. Izteikta doma, ka tās bijušas austas, kādas ārpus Dubnas baseina dažos kapulaukos arī ir uzietas (*Zariņa 1970, 59. lpp.*).

Ievērojami bagātīgāks materiāls iegūtas par vīriešu lietotajām jostām, kas saglabājušās pateicoties bronzas apkalumiem. Jostas veidotas, sastiprinot miecētas ādas 2 - 4 cm platas sloksnes, bet lai josta būtu stingrāka, pa vidu nereti ielikta bērza tāss (Dārzkopības skola 2.k.) (*Zariņa 1970, 156.lpp.*).

Senākajām jostām, kuras pārstāvētas Kristapiņu kapulaukā (ap 800. g vai 9. gs. sāk.) šauri bronzas taisnstūrveida nerotāti apkalumi aplocīti ap ādas sloksni (*Kuniga 2000, 31. lpp.*). Vienlaicīgi patāvējušas jostas bez apkalumiem, no kurām saglabājušās tikai dzelzs jostas sprādzes (Maskava 4., 85. k.) (36.att.:11,15). Atrastas četrstūrveida jostas sprādzes ar nedaudz iežņaugtiem sāniem, līdzīgas Kalniešu II (*Urtāns V. 1962 b, V. tab.:17,19, 20*) un Nukšu (*Шноре Э., Зейд 1957, табл.: 6*) kapulauka 8. gs. apbedījumos atrastajām. Tādi paši jostu darināšanas paņēmieni šajā periodā izsekoti Kivtu (97., 79.k.) un Lejasbitēnu kapulaukā (*Šnore E. 1987, VIII tab.: 3, Zariņa 1970, 158. lpp.*).

Kopš 10. gs. apbedījumos atrod ļoti greznas jostas. To darināšanai izmantotas ornamentētas taisnstūrveida, kvadrātveida, trapecveida plāksnītes, apaļas podziņas, kas pie ādas sloksnītēm pietiprinātas ar kniedīšu palīdzību. Dažkārt pie taisnstūrveida vai trapecveida apkalumiem apakšmalā pievienoti bronzas riņķi, pie kuriem piekarināja gan līdzī nēsajamos darba rīkus un sadzīves priekšmetus, gan arī greznus spirālīšu piekarus. Šādas jostas eksemplārs konstatēts Maskavas 55. kapā (10.gs.) (36.att.:1). Četrus centimetrus platā ādas josta apkalta ar četrstūrveida bronzas plāksnītēm, kurām lejasgalā cilpiņās ievērti bronzas riņķīši. Pie

viena riņķīša pievienotas spirālītes, kas noslēdzas ar pincetveida bronzas apkalumiem. Līdzīga josta arī Dārzkopības skolas 2. kapā. Atšķiras tikai šo jostu sprādze. Pirmā - lokveida, ar masīvu, lielām saulītēm un trīsinātām līnijām ornamentētu, taisnstūrveida siksnas gala apkalumu. Otrā - nierveida, rotāta ar trīsstūrīšiem un trīsinātām līnijām, tāpat ornamentēts arī siksnas taisnstūrveida gala apkalums. Šīs jostas gala noformējums līdzīgs Kivtu 99. kapā atrastajai jostai (*Šnore E. 1987, VII. tab.:1*). Nierveidīga sprādze ar garu taisnstūrveida (3 x 7 cm) jostas gala apkalumu, kas rotāts ar pinuma ornamentu, un taisnstūrveida apkalumi ar riņķīti, iegūti arī Leiņukalna 1. tranšejas 3. kapā (*LVM 12010: 20, 21*). Citā šī kapulauka apbedījumā (2.tr., 1.k.) arī iegūta nierveida sprādze un 2,3 cm plats jostas gala apkalums, kurš rotāts ar trīsstūrīšu ar lāsītēm rindām. Pati josta bijusi apkalta šaurām taisnstūrveida plāksnītēm. Jostai divdaļīgs sadalītājs un lielāks trapecveida apkalums - piekars (*LVM A 12010:57*). Līdzīga josta ar taisnstūrveida sprādzi noapaļotiem galiem zināma no Maskavas 34. kapa (10.gs.) (36.att.:2). Pati sikсна bijusi apkalta ar kvadrātveida un šaurām taisnstūrveida plāksnītēm. Šķiet, ka arī šai jostai bijis piekars, par ko liecina kapā atrastie apkalumi ar šķeltņi vienā galā un daudzskaldņi otrā galā. Ar šaurām taisnstūrveida bronzas plāksnītēm apkaltas ādas siksnas un to fragmenti konstatēti Maskavas 6., 22., 27.kapā (11., 12. gs.) (36.att.:14).

Uz 10. gs. vai 10./11. gs. miju attiecināmas 3 - 3,7 cm platas jostas ar taisnstūrveida vai trapecveida apkalumiem uzietas arī vairākos Kristapiņu kapulauka apbedījumos. Šīm jostām apkalumu cilpās ievērti riņķi un piekarināti spirālīšu piekari ar pincetveida apkalumiem (*Kuniga 2000, 32. lpp.*).

Atšķirīgāk rotāta Maskavas kapulauka 19.kapa (12. gs.) josta. Tās 2,5

cm plato ādas sloksni greznoja divās rindās izkārtotas apaļas apkaluma podziņas, trapeceveida siksnas gala apkalums ar lirasveida sprādzi un divdaļīgs siksnas sadalītājs. (36.att.:16) Vienā rindā izvietotām podziņām apkalta ādas josta atrasta arī Kristapiņu kapulaukā (170.k.) (11. - 11./12.gs. mija) (*Kuniga 2000, III.att.:20*).

Reti sastopami apkalumi fiksēti Jersikas kapulauka 24.kapā un Jersikas pilskalnā - četrstūrains bronzas apkalumi ar zirdziņa attēlu (*Kalējs 1940, 20. att., LVM A 10332: 58*). Apkalumi ar zirdziņa attēlu atrasti vēl Odukalnā, Cesvaines Kalnapaukšu 1. kapā latgaļu teritorijā un Lielstraupes Pūricu kapulauka 11. kapā lībiešu novadā (*Спицун 1893, табл.: 12, сmp.16, RK 1896, Tafel 14:7, Urtāns V. 1974, 216. lpp., 10. att.: 7, 8*).

12. gs. jostas kļūst šaurākas (1,5 - 2,7 cm). To apkalumos vērojamas formas, kas sastopamas plašās teritorijās arī ārpus Latvijas, kas nonākušas te tirdzniecisko sakaru ceļā. Siksniņām nereti izmantotas lirasveida sprādzes (36.att.:12,13). Tā Kristapiņos atrasti 6 (*Kuniga 2000, 33. lpp.*), Jersikas pilskalnā - 4 šādu sprādžu eksemplāri (*LVI 300: 138,1245, LVM A 10330: 450, 889*). Dārzkopības skolas 2. kapā atrastajam četrstūrveida apkalumam ar lilijas zieda motīvu stūru rotājumā (36.att.:3) līdzības Pievolgas izstrādājumos, bet šajā kapā atrastie apkalumi ar ziediņa motīvu (36.att.:4) sastopami plašās teritorijās austrumos, kā arī Somijā, Birkā. Apkalumi ar krustveida motīvu zināmi no Jersikas pilskalna un Līvānu apkārtnes (36.att.: 7) (*LVI 300: 1055, 1075, LVM A 11645: 4*) Tādi sastopami Krievijas ziemeļrietumu daļā, arī Somijā un Zviedrijā. Tirdzniecisko sakaru ceļā šie jostu rotājumi nonākuši arī citās Austrumlatvijas vietās (Asotē, Raunā, Trikātā, Odukalnā). Izteikta doma, ka šie priekšmeti izgatavoti Krievzemē - teritorijās, kas bija hazāru vai bulgāru kultūras ietekmētas (*Музыревич*

1965, *cmp. 80, табл. XVI: 1,2,3,10*).

Jersikas pilskalnā (*LVI 300: 800, 895, 1135*) un Līvānu apkaimē (*LVM A 11645: 3*) uzieti apkalumi, kuros vērojamas skandināviskas ietekmes (36.att.: 6-8).

Rotas

Vainagi

Dubnas baseina kapulaukos sieviešu apbedījumos konstatētās galvasrotas- vainagi pārstāv vairākus veidus.

Bronzas **spirālīšu lentveida vainagi** darināti, uzverot bronzas spirālītes uz lūkiem vai ādas sloksnītēm, sakārtojot tās vairākās rindās un sastiprinot ar bronzas skārda plāksnītēm- starpskārdītēm, aplokot tās ap lūkiem vai ādas sloksnītēm.

Dubnas baseinā agrākie šī veida vainagi pārstāvēti Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 34.lpp.*). Tie sastāv no 4 spirālīšu rindām, kas pārņemtas ar 1,4-1,7 cm platām un 2,6-2,9 cm garām starpskārdītēm, kuras rotātas ar iegravētām vertikālām un šķērseniskām līnijām. Ar 8./9.gs. miju un 9. gs. 1. pusi Kristapiņu kapulaukā konstatēti lentveida vainagi jau ar 5 rindām spirālīšu. Piecu rindu spirālīšu lentveida vainagi zināmi no Aizkalnes kapulauka 10. gs. apbedījumiem (5., 7.k.), Jersikas 22. kapa (37.att.:4). Maskavas kapulaukā diviem vainagiem spirālītes sakārtotas 5 rindās (22.,25.k.), bet pārējiem- 6 rindās (10.,35.k.). Kivtu kapulaukā piecristu spirālīšu lentveida vainagi parādās 8./9. gs. mijā (*Šnore E. 1987,16.lpp.*). Nukšu kapulaukā šādi vainagi tiek datēti ar 11. gs. (*Шноре Э., Зейд, 1957, с.56- 66*). Kristapiņu kapulauka senākajiem vainagiem spirālīšu rindas aizmugurē sastiprinātas ar skārda plāksnītēm (līdzīgas starpskārdītēm), pie

kurām nereti mēdza važtuos piestiprināt važiņas ar piekariņiem. Aizkalnes kapulauka vainagiem aizmugures daļā spirālīšu noslēgumu veido tauriņveidā sakārtotas spirālītes. Arī Kristapiņu 164.kapa (37.att.:5), Maskavas 35. kapa un Brūveru kapulauka (*LVM V 7990:12*) vainagi noslēgušies ar “šleifīti” jeb “taurenīti”. Šāds spirālīšu lentveida vainaga noslēgums sastopams visai bieži- konstatēts Nukšu 2. kapā (*Шноре Э., Зеūd 1957, табл. XIV:4*), Kivtu 165.kapā (*Šnore E. 1987., 17.lpp.*), Drabešu Liepiņu kapulaukā (*Apals, Apala 1991, 22.att.*). Savukārt, Maskavas 10. kapā vainaga aizmugures noslēgumu veido blakus novietotas trīs starpskārdītes, līdzīgi arī Jersikas kapulauka 22. meitenes kapa (37.att.:4) un Kristapiņu 269.kapa vainagam (*Kuniga 2000, IV att.:5*).

Dažādi ornamentētas arī vainagu starpskārdītes. Senākajiem vainagiem Kristapiņu kapulaukā starpskārdītes rotātas ar gravētām šķērsvītrām, trīsinātām līnijām, trīsstūrveida iecirtumiem, kas veido skujiņu, rombu, krustojušos līniju rakstu (*Kuniga 2000, 35. lpp.*). Vainagu starpskārdītes ornamentētas ar reljefu valnīti gar starpskārdītes malām (Maskavas 25.k., Maskevicišķi) (*LVM V 7236: 22*), ar reljefu valnīti gar malām un iespiestām saulītēm pa vidu (Maskavas 10., 35.k., Dārzkopības skola, Stupānu ez., Zeimuļu 6.k.), ar izspiestu punktiņu dubultrindu (Maskavas 22.k., Lazdānu 1., 2.k., s.a., Madalānu II 1.k.) vai aukliņveida valnīti gar starpskārdītes malām (Vecstupelišķi) (*LVM A 10129:7*), kā arī ar aukliņveida valnīšiem gar malām un saulītēm pa vidu (Līvānu 1.k.) (*LVM A 11881:29*). Savdabīgāk ornamentētas Aulejas, Kazaku salas vainaga starpskārdītes - ar gravētu līniju rombu rakstiem, ar līnijām aizpildītiem četrstūrīšiem pa starpskārdītes vidu (*LVM V 6341, 9244:2*).

Lentveida vainagiem dažkārt aizmugurē pie starpskārdītēm vai

vienkāršiem važturīšiem piekarināja važiņas ar piekariņiem galos (Vecstupelišķi, Auleja). Stirnu 3. kapā (12. gs.) vainaga piekars sastāvējis no važiņām, pie kurām piekarinātas trapecveida mēlītes, zvārguliši, tauriņveida piekars. Līdzīga vainaga “bize” zināma arī no Lazdānu 1. kapa un Madalānu II kapulauka 1.kapa. Kristapiņu kapulaukā vienam no vainagiem piestiprināts segmentveida važturis, pie kura piekārtas važiņas un zvārguliši (*Kuniga 2000, IV att.:8*).

Kristapiņu kapulaukā konstatēti bronzas spirālīšu lentveida vainagi, kas sastāvējuši no vienā rindā uz ādas sloksnītēm uzvērtām bronzas spirālītēm (*Kuniga 2000, 34. lpp.*). Šie vainagi nāk no 10. - 12. gs. apbedījumiem. Uz ādas sloksnītēm uzvērtas spirālītes fiksētas arī citos kapulaukos, norādot kā uz galvassegas rotājumu. Maz pazīstami vainagi, kas veidoti ap trim ādas siksnīņām aplokot griezumā trīsstūrveida bronzas stīpiņas, atrasti Kristapiņu kapulaukā (9. un 9./10. gs. mija) (195., 295.k.) (*Kuniga 2000, 35.lpp.*).

Grīstes vainagi pārstāv divus šo vainagu veidus. Vieni darināti ap lūkiem, kas notīti ar vilnas pavedienu, aplokot bronzas rievotus cilindrišus (37.att.: 2,3). Šādi grīstes vainagi uzieti 9.-10. gs. apbedījumos Maskavas (24., 52., 76.k.), Aizkalnes kapulaukā (2., 7., 17.k.) un 14 eksemplāros Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 36.lpp.*). Šos vainagus nereti valkāja saliekot kopā divas grīstes (Maskava, Aizkalnes 7.k., Stupānu ez. (*LVM V 9201:29*)). Vainagiem aizmugurē dažkārt pievienoja “tauriņu” - uz ādas sloksnītēm uzvērtu spirālīšu pušķi līdzīgi kā spirālīšu lentveida vainagiem (Maskevicišķu 1.k., Aizkalnes 17.k., Kristapiņu kpl.). Otra veida grīstes vainagus darināja uz vilnas dzijas grīstēm uzverot bronzas spirāles vai spirālgredzenus (37.att. :2). Spirāles darinātas no griezumā trīsstūrveida, segmentveida vai apaļas stieples. Lielie grīstes vainagi konstatēti

apbedījumos no 11. gs. Aizkalnes kapulaukā tie atrasti 5 sieviešu apbedījumos (2., 8., 9., 11., 17.k.). Grīstes vainagiem parasti pievienoja arī “bizes”- sazarotu spirālīšu vērumu, kas noslēdzās ar trapecveida mēlītēm (37.att.:2) Aizkalnes kapulaukā “bize” pievienota trim lielajiem grīstes vainagiem (2., 11., 17.k.). Maskavas kapulauka 35. kapa vainagam bijusi pievienota 30 cm gara dubultriņķīšu važiņa ar ornamentētu bronzas ķemmītes piekaru. Līdzīgs arī Maskevicišķu 3. kapa vainaga piekars.

Bronzas lentveida vainagi pazīstami zemgaļu apdzīvotajās zemēs kopš 5. gs., bet grīstes vainagi parādās Austrumlatvijas teritorijā 9.gadsimtā. Dubnas baseinā tie dominē gandrīz līdz 11./12. gs. mijai.

Kaklarotas

Parastas un plaši lietotas kaklarotas- bronzas kaklariņķi, skārda cilindrišu un gredzenu, stikla kreļļu un kauri gliemežvāku rotas.

Kaklariņķu senāko eksemplāru vidū Austrumlatvijas agrajiem uzkalniņiem ar akmeņu riņķi visraksturīgākā rota- **kaklariņķis ar konusa galiem** (71.att.:3), sfērisku līniju un pērlīšu ornamentu uz kaklariņķu galu pabiezinājuma daļas, kas pārstāv šo kaklariņķu vēlāko formu, kurai ir raksturīgi izcelti konusi un izteikts galu pabiezinājums. Dubnas baseinā zināmi divi šādi kaklariņķi - no M. Borha pētītajiem uzkalniņiem Preiļu apkārtnē (*LVM IV 97*) un no Stikānu ciema (*LVM V 6967*). Pēdējais no tiem ir ar aizmugures daļas tordējumu. Līdzīgi kaklariņķi zināmi no Melderišķu II uzkalniņa (s.a.), Razbuku uzkalniņa centrālā vīrieša kapa un Ratulānu 25. kapa, kuru E. Šnore datē ar 4. gs. (*Šnore E.1993, II tab.:4, 66. att.:1, II tab.:5, 53. lpp.*). Latvijas austrumdaļas uzkalniņos (Slatē, Melderišķos, Ņeipenē u.c.) šie masīvie kaklariņķi ar spēcīgiem galu konusiem valkāti 4.

gs. un vēlāk (*LA 1974, 112. lpp., Moora 1938, S. 294- 296*). Lietuvā sastādītā šo kaklariņķu izplatības karte rāda, ka tie izplatīti 10 Austrumlietuvas un Žemaitijas kapulaukos (*Atlasas IV 1978, Žemél. 7: 4*), kur tiek datēti ar 4. gs. 2.pusi - 5. gs.

Ružu kapulaukā uziets **kaklariņķa ar rombiskiem galiem** fragments (72.att.:2). Kaklariņķa aizmugures daļa apaļa, priekšpuse noplacināta izveidojot rombisku skaldni, bet gals noslēdzas ar nelielu āķi. Kaklariņķis tiek datēts pēc blakus atrastā uznavas šķēpa gala, kuram līdzīgs zināms no Mūkukalna III depoziāta, kas tiek attiecināts uz laiku ap 500. gadu (*Urtāns V.1977, 51. att.: 10*). Tāds pats kaklariņķis atrasts Ratulānu uzkalniņa 59. vīrieša kapā kopā ar dzelzs uznavas šķēpa galu, šaurasmens cirvi, nazi, spieķadatu un agras formas kaklariņķi ar segliem un kāsi (*Šnore E. 1993, 67. att.*). Līdzīgs sudraba kaklariņķis zināms no Lietuvas Girkalnišķiem (*Šnore E. 1993, 55.lpp.*). Kaklariņķis tiek datēts ar 6. gs. Jāatzīmē, ka arī vēlākie 7.-8. gs. kaklariņķi ar masīvajām rombveida skaldnēm atrasti kopā ar kaklariņķiem ar seglu un kāša galiem (*Urtāns V.1977b, 19. lpp.*) un sastopami arī sēļu, zemgaļu teritorijā un Austrumlietuvā.

Kaklariņķu ar noplacinātiem galiem (38.att.) attīstības līnijai izsekojusi un izplatības karti sastādījusi E. Šnore (*Šnore E. 1994,105.-107. lpp.*). Šī kaklariņķu forma ir viena no tipiskākajām Austrumlatvijā. Par kaklariņķu ar noplacinātiem un pamīšus ejošiem galiem agrāko formu tiek uzlūkoti kaklariņķi ar visai bieziem un šauriem galiem, kuri šķērsgrīzumā trīsstūrveida. Agrāko kaklariņķu galus rotā gan dziļas reljefas fasetes, gan grafisks ornaments- rombi un trīsstūri (38.att.:1). Tuvākais agrajai formai kaklariņķa fragments zināms no Kristapiņu kapulauka, kur iegūts kā savrupatradums (*Kuniga 2000, 37. lpp.*). Dziļām fasetēm rotāti kaklariņķi

pārstāvēti šī kapulauka 8. gs. beigās- 9. gs. sākuma apbedījumos. Samērā dziļas fasetes arī Maskevicišķu kapulaukā savrupatrastajam eksemplāram (*LVM 8235:1*). Ar 9. gs. vidu un beigām datētajiem kaklariņķiem fasetes ir īsākas, galu noslēgumi nereti atstāti nerotāti, vai tajos skujiņas un rombu raksts (Aizkalnes 11.k., Kristapiņu 21.k.) (38.att.:2,3). 10. gs. kaklariņķiem fasetes vēl īsākas un seklākas (Aizkalnes 8.k., Maskavas 76.k.), dažkārt tos galos rotā tikai svītrveida iecirtumi, skujiņas vai rombu raksts. Nedaudz vēlāka forma Maskavas savrupatraduma eksemplāram (*LVM V 9471:5*), Dārzkopības skolas 3. kapa (*LVM A 10826:5*), Brūveru kapulauka kaklariņķiem (*LVM A 7990: 1, 10617: 18, 19*), kuru rotājums līdzīgs Kivtu kapulauka 85.kapā atrastajam eksemplāram. Kristapiņu kapulauka kaklariņķu analīze rāda, ka ap 1000. g. un 11. gs. kaklariņķu loks vēl vairāk noplacinās, iecirtumi kļūst ļoti neizteiksmīgi. Kaklariņķu rotājumā parādās rombu un saulīšu ornamenti (*Kuniga 2000, 38. lpp.*). No 1000. g. kaklariņķiem sāk piekarināt trapecveida mēlītes (38.att.:4,5), bet nedaudz vēlāk ap 1100. g. arī zvārgulīšus. Šajā laikā noplacināto kaklariņķu gali kļūst platāki, tie rotāti ar trīsinātas līnijas rombu rakstiem (Maskavas 24., 26. k.). Kaklariņķi ar trapecveida mēlītēm iegūti Jersikas kapulaukā (1.,29.k.), ar trapecveida mēlītēm un zvārgulīšiem Maskavas (25.k.) un Jersikas (16.k.) kapulaukā. Dažkārt 12. gs. sastopami eksemplāri ar visai platu iedobu loku un asiem sānu lūzumiem galu noslēgumos. Kaklariņķu galu ornamentēšanai izmantotas līkloču līniju veidoti rombu raksti, kas nereti papildināti ar saulītēm (Kristapiņu 6.k., Žaunerānu pilsk., Mazkusiņi) (*LVM V 8083, A 10054: 2*). Savdabīgi ornamentēti Līvānu kapulauka savrupatradumos iegūtie eksemplāri. Vienam no viņiem (*LVM A 11881: 17*) viens gals rotāts ar trīsinātām līnijām aizpildītiem trīsstūriem, kuri ietver

ornamenta rombus, bet otrs gals - ar trīsinātu līniju trīsstūriem ar no to virsotnes atejošām divām paralēlām trīsinātām līnijām. Līdzīgi ornamentēts kaklariņķis zināms no Kivtu kapulauka 11. kapa (*Šnore E.1997, II tab.: 6*), kas tiek attiecināts uz laiku no 8. gs. sāk.- 9. gs. sāk., jo šāds rotājums novērots uz šī perioda manšetaprocēm. Līvānu kapulauka cita kaklariņķa ar piekariņiem eksemplāram arī līdzīgs rotājuma motīvs (*LVM A 11881:24*), bet gals tam nedaudz sašaurināts un atliekts. Vēl vienam eksemplāram no šī kapulauka aprakstītais motīvs papildināts ar saulītēm (*LVM A 11607: 11*). Dubnas baseinā noplacinātie kaklariņķi līdzīgi kā visā Austrumlatvijā ir vieni no plašāk lietotajiem - bez piekariņiem zināmi no 17 atradumu vietām, bet ar piekariņiem- no vairāk kā 20 atradumu vietām pāri par 40 eksemplāriem. Lielākā daļa to iegūti kā savrupatradumi, tāpēc to hronoloģija izsekojama pēc analogijām plaši pētītajos kapulaukos.

Vairāk kā 60 eksemplāros Dubnas baseinā atrasti **vītie kaklariņķi ar cilpu galiem** (39. att.). Šie kaklariņķi darināti, savijot trīs vienāda resnuma stieples, no kurām ar vienu galā veidota cilpa, bet divas pārējās aptītas ap loku pirms cilpas. Dažkārt cilpa noplacināta un ornamentēta saulītēm. Novēroti arī bronzas spirāļu vērumi uz šo kaklariņķu loka, dažkārt cilpās ievērti riņķīši un gredzentiņi, pievienojot cilpu kaklariņķa lokam (Maskavas 14. k.). Aizkalnes kapulaukā vītie kaklariņķi ar cilpu galiem darināti no vidēja lieluma stieplēm ar nelielām cilpām galos (7., 15.k.) un konstatēti apbedījumos, kas tiek datēti ar 10. - 11. gs. Kristapiņu kapulaukā tikai daži eksemplāri tiek attiecināti uz laiku ap 1000. g. un 11. gs. vidu (55., 132.k.). Lielākais vairums no šī veida kaklariņķiem atrasti apbedījumos kopā ar 11. gs. beigām un 12. gs. raksturīgu kapa inventāru (*Kuniga 2000, 39. lpp.*). Maskavas kapulaukā šie kaklariņķi iegūti piecos, galvenokārt, ar 11. un 12.

gs. datētos apbedījumos, kopumā ar savrupatradumiem- 8 eksemplāros (*Vilcāne 1996, 171. lpp.*). Kaklariņķi ar cilpu galiem tipiska vēlā dzelzs laikmeta rota, kas pārsvarā lietota 11. - 12. gs., gan latgaļu un sēļu, gan Daugavas lībiešu un kuršu teritorijā (*LA 1974, 231. lpp.*).

Mazāk izplatīts otrs vītā kaklariņķa veids- **kaklariņķi ar konusu galiem**. Šiem kaklariņķiem no trim stieplēm vīts loks, vienā galā uz stieplu galiem perpendikulāri lokam uzsēdināti trīs konusi, otrā galā - divas stieples noplacinātas, retāk atrofītas (Kristapiņi) (*LVM A 6330*), bet trešajai pa vidu piestiprināts konuss (39.att.:1). Konusu augstums svārstās no 1,5 - 2,5 cm, apakšmalas diametrs 1,2 - 2 cm. Maskavas kapulaukā šāds kaklariņķis iegūts 10. kapā (11.gs.). Tas veidots no samērā masīvām stieplēm, ar masīviem konusiem galos, bet noplacinātie stieplu gali ornamentēti ar laužiem likločiem, kas veido rombu rakstu (39.att.:2). Otrs Maskavas kapulaukā uzietais šī tipa kaklariņķis ir savrupatradums. Tas ir neliela diametra un mazāk masīvs, tā noplacinātās stieples nav ornamentētas. Šis kaklariņķis varētu būt hronoloģiski agrāks par iepriekš aprakstīto (*Vilcāne 1996, 171. lpp.*). Aizkalnes kapulauka 17. kapā liktais kaklariņķis ar konusu galiem masivitātes ziņā līdzīgs Maskavas 14. kapa eksemplāram, vienīgi plāksnītes, kuru malas viļņotas, rotātas ar trīsinātu līniju gar malām un divām šķērsvītrām pa vidu (*Vilcāne 1996, 86. lpp.*) Savukārt, Dārzkopības skolas savrupatraduma eksemplārs izceļas ar ļoti lielo diametru - 25 cm (konusu augstums - 1,5 cm, diametrs - 1,8 cm). Kristapiņu kapulaukā atrasto kaklariņķu ar konusu galiem skaits nav visai liels - 7 eksemplāri, 5 no tiem nāk no 10.-11. gs. apbedījumiem (*Kuniga 2000, 40. lpp.*). Dubnas baseinā šie kaklariņķi lielākoties ir savrupatradumi, kopumā zināmi no 11 atradumu vietām 23 eksemplāros (40.att.:3). Kaklariņķi ar konusu galiem

Austrumlietuvas un Rietumbaltkrievijas pieminekļos parādās jau 8. gs. (*Urtāns V. 1977, 22. lpp.*). Lietuvā šie kaklariņķi zināmi 8. - 11. gs. apbedījumos no vairāk kā 20 atradumu vietām (ap 40 eksemplāriem) (*Atlasas IV 1978, Žemēl 19: 1, 30. lpp.*).

No 16 atradumu vietām Dubnas baseinā pārstāvēti **tordētie kaklariņķi ar četrskaldņu galiem**. Kaklariņķiem aizmugures daļu veido apaļa stieple, kura uz galiem tordēta un noslēdzas ar četrskaldni (41.att.:3). Agrākajiem kaklariņķiem skaldnes ir gludas, vēlākajiem - uz skaldņu sāniem galos ir trīsstūrveida iecirtumi (41.att.:2). Galu skaldnes dažkārt ornamentētas ar svītriņām, lauztām līkloču līnijām (Dārzkopības skola) (*LVM A 10827: 16*) vai saulītēm. Aizkalnes kapulaukā kaklariņķi ar četrskaldņu galiem uzieti trīs eksemplāros 10. - 11. gs. apbedījumos (7., 22.k.) un kā savrupatradumi. Kaklariņķi ir neliela diametra ar samērā smalku tordējumu, to gali bez iecirtumiem, bet savrupatrastajam kaklariņķim gali rotāti ar iegravētām šķērsvītrām. Nelieli ir arī Maskavas kapulaukā atrastie kaklariņķi (6.k., s.a.), to gali ir bez iecirtumiem. Kapā atrastais kaklariņķis bijis kopā ar inventāru, kas datējams ar 11. gs. Šie kaklariņķi pa diviem atrasti trijos Stirnas kapulauka apbedījumos (1., 2., 3.k.), kas datējami ar 12. gadsimtu. 1. kapā vienam no kaklariņķiem gali iešķelti un rotāti ar saulīti. Sevišķi masīvs šī veida kaklariņķis nāk no Piperu kapulauka (*LVM V 9339: 4*). Kaklariņķa galu skaldnes rotātas ar šķērsvītrām un dziļiem iecirtumiem. Otrs kaklariņķis no šīs atradumu vietas (*LVM V 9339: 2*) arī visai masīvs, ar īpatnēji darinātu vienu galu - neveidojot četrskaldni, puse no tā nošķelta un tajā izurbti divi caurumiņi (iespējams važiņu rotas piekārsanai). Dažkārt šo kaklariņķu gali noapaļoti (Piperi) (*LVM V9339: 11*) vai arī ļoti smaili (Zeimuļu 6.tr. 6.k. (*LVM A*

12009: 62). Kaklariņķi ar ļoti smalku tordējumu atrasti Ludvigovā (41.att.:1). To diametrs ap 15 cm, loka diametrs 4 - 5 mm, gali bez iecirtumiem. Viens no šiem kaklariņķiem darināts no sudraba (*LVM A 12007: 51*).

Dubnas baseina apbedījumos agrākie tordētie kaklariņķi pārstāvēti Kristapiņu kapulaukā. Šiem ar 9. - 10. gs. datētajiem kaklariņķiem gali gludi, atsevišķi eksemplāri sīki tordētu loku. Vairums kaklariņķu konstatēti ar 12. gs. datētos kapos, kuri izceļas jau ar savu masivitāti un iecirtumiem galos (*Kuniga 2000, 39. lpp.*).

Kaklariņķi ar tordētu loku un četrskaldņu galiem ir lokāla Austrumlatvijai raksturīga forma (*LA 1974, 231. lpp.*) (41.tab.:3). Lietuvā šie kaklariņķi- atrodami no 8. gs., bet vairāk valkāti 10. - 11. gs. (*Volkaite-Kulikauskiene 1970, 146. lpp., Atlasas IV 1978, žemel 14:4*). Reģistrētas 19 atradumu vietas ar 35 eksemplāriem - galvenokārt Šauļu, Jonišķu rajonos un Lietuvas rietumu daļā. Zināmi arī Baltkrievijā (*Cepzeeva 1985, c. 126, 231*).

Galū noformējuma ziņā īpatnēji ir **kaklariņķi ar seglu un kāša galiem**.

Senākajiem šī tipa kaklariņķiem segli un kāsis ir mazi (42.att.: 1). Segli ar mazliet izliektu augšdaļu un nelielu profilētu valnīti pa vidu, bet kāsis ar nelielu ieliekumu, kas vairāk līdzinās kruķim. Loks tiem ir viscaur vienādā resnumā, loka gali notīti ar šķērsgrīzumā trīsstūrīgu stiepli, notinums apņem arī kāša brīvo galu un segla "kāju". Šādi darināti kaklariņķi ir agrākie Dubnas baseinā, taču tie nepārstāv šo kaklariņķu senākās formas, kādas zināmas no Ratulānu 59. kapa (6. gs.), Ķeipenes Saliņu 6.kapa (7. gs. 2.puse) vai Boķu IV uzkalniņa 12. kapa (ap 700.g.) (*Šnore E. 1993, 67.att., Urtāns V. 1962b, 41. lpp., Vankina 1962, 14.lpp.*).

Dubnas baseinā agrāko šī tipa kaklariņķu attīstības forma vērojama dažos

Kristapiņu un Aizkalnes (*PLMNM 3749,3750*) kapulauka kaklariņķos. Vairumam no tiem loks un gali notīti ar griezumā trīsstūrveida stiepli. Kristapiņu kapulaukā tie nāk no kapu inventāriem, kas tiek datēti ar laiku ap 800.g. - 9. gs. Kristapiņu kapulauka agrākajos apbedījumos atrasts arī kaklariņķis ar seglu un kāša galiem un tordētu (42.tab.:3), kā arī fasetētu loku (*Kuniga 2000, 39. lpp.*). Līdzīgas formas zināmas arī no Kivtu (*Šnore E. 1987,19. lpp., III. tab.: 5*) un Kalniešu II kapulauka 8. gs. 2. puses apbedījumiem (*Urtāns V.1962b, III tab.: 7, 41. lpp.*). Kivtos senākie kaklariņķi ar stieples notinumu tiek datēti ar 8. gs. (*Šnore E. 1987, 19. lpp.*). Maskavas kapulaukā šo kaklariņķu savrupatradumu eksemplāri pārstāv vienu vidējā dzelzs laikmeta otrās puses kaklariņķu ar seglu galiem variantu (42.tab.:2). Šiem trim kaklariņķiem loks notīts ar griezumā segmentveidīgu stiepli. Segli, kuriem pa vidu neliels profilēts valnītis, gandrīz taisni. To garums svārstās no 1,7 - 2,0 cm, kāsis ieliekts - krukveidīgs (*Vilcāne 1996, 171. lpp.*). Līdzīgs kaklariņķis no Kivtu 105. kapa tiek datēts ar periodu no 700. - 800. gadam (*Šnore E.1987, 19. lpp.*).

Šiem kaklariņķiem attīstoties pakāpeniski izmainās seglu forma – segli izliecas un tiek rotāti ar diviem valnīšiem, pieaug seglu garums. Ar bronzas stieplīti notītos kaklariņķu lokus nomaina skaldņotie un fasetētie jeb ar dziļi iecirstu rombu rindām ornamentētie. Eksemplārs ar fasetētu loku, bet vēl taisniem segliem, kuram pāri viens valnītis, bet krietni garākiem segliem (2,5 cm) zināms kā savrupatradums no Līvānu kapulauka (*LVM A 11881:16*), kas domājams pārstāv pārejas posmu no agrākajiem kaklariņķiem uz vēlākajiem, kuriem segli ieliekti. Līdzīgs kaklariņķis ar fasetētu un skaldņotu loku atrasts arī Višķu ezera krastā (*LVM V 9112:7*). Kaklariņķis ar fasetētu loku un ar taisnu seglu muguru, kurš jau rotāts ar

diviem valnīšiem, zināms no Grāveriem (*LVM V 7004:1*).

Pie šo kaklariņķu vēlākajām formām, kas lietotas 10.-12. gs. pieskaitāms Aizkalnes kapulaukā 17. kapā mirušajai līdzī dotais kaklariņķis, kuram loks ornamentēts ar fasetēm, seglu mugura stipri ieliekta ar diviem reljefiem valnīšiem pa vidu, seglu gali spēcīgi izcelti. Kaklariņķa otrs gals nav saglabājies. Šim kaklariņķim raksturīgs arī loka uzbiezinājums virzienā uz galiem (22.att.:5). Kristapiņu kapulauka vēlākajiem eksemplāriem loks ir masīvs ar īsiem un sekliem svītrveida iecirtumiem, bet segli, kuru garums sasniedz 2,6 cm, ar spēcīgi uz augšu izslietiem galiem un diviem reljefiem valnīšiem pa vidu (*Kuniga 2000, 39. lpp*) (42.tab.:4). Līdzīgi kaklariņķi atrasti Nukšu (*Шноре Э. 1957, табл. I: 4*), Ģūģeru (*Apals, Apala 1991, 82. att.*) u.c. kapulaukos. Kaklariņķis ar fasetētu un skaldnotu loku nāk no Zeimuļu kapulauka 6.tr. 6. kapa (42.tab.:5). Šim kaklariņķim segli arī spēcīgi ieliekti, to garums 3 cm. Ar savu masivitāti izceļas Lazdānu kapulaukā atrastais eksemplārs, kuram segli samērā taisni, bet to garums - 4 cm (*LVM A 19221:1*).

Savdabīga divu kaklariņķu kontaminācijas forma, kur seglu un kāša gali pievienoti noplacinātā kaklariņķa galiem, vērojama pie Aglonas stacijas atrastajam (*LVM 12675:1*) (38.att.:5) un Kristapiņu 247. kapā liktajam kaklariņķim (*Kuniga 2000, VIII. att.: 5*). Šo kaklariņķu gali atbilst vēlajiem kaklariņķiem raksturīgajam izveidojumam. Līdzīgi divu kaklariņķu elementu apvienojumi zināmi no Nukšu kapulauka 11. gs. apbedījuma (210.k.) (*Шноре Э., Зейд 1957, стр. 65, табл.:1:7*) un Tauresnes Lazdiņiem, kur kaklariņķim ar noplacinātiem galiem un piekariņiem viens gals arī noslēdzas ar maziem segliem, bet otrs nolūzis (*LVM A 234*).

Kaklariņķu ar seglu galiem izcelsmi saista ar Dņepras augšteces

apgabaliem (*LA 1974, 231.lpp.*). Austrumlatvijā senākās formas attiecināmas uz 7.gs. (*Urtāns V. 1977b, 21.lpp.*).

Kaklariņķu ar seglu un kāša galiem atradumu vietu un iegūto eksemplāru skaits Dubnas baseinā nav liels, tas pats sakāms par visu Austrumlatvijas teritoriju (42.att.:6). Lietuvas teritorijā šādi kaklariņķi pazīstami kopš 6. gs., bet sevišķi iemīļoti 9. - 10. gs. Konstatētās 28 atradumu vietas (ap 40 eksemplāri) koncentrējas Austrumlietuvā (*Atlasas 1978, žemēl 16:1*).

Sievietes ap kaklu valkājušas **cilindrīšu rotas**, kas nokarājoties greznojušas arī krūtīs (43 att.). Aizkalnes kapulaukā šādas rotas konstatētas trīs sieviešu apbedījumos. Tās veido cits citā ievērti bronzas skārda cilindriši, kuru diametrs ap 2 cm. Vislabāk saglabājusies 11. kapa rota. Tā izgatavota no bronzas cilindrišiem, kuriem sāni ar vidusprofilējumu jeb vidusvalnīti. Cilindrīšu virkne, kuras garums izstieptā veidā ap 40 cm, aizmugurē savienota ar bronzas riņķi un 2,5 viju spirālgredzeniem. Aizkalnes kapulauka 17. kapā atrastajai rotai līdztekus cilindrišiem ar vidusprofilējumu lietoti arī daži šķērsrievotie cilindriši, bet virkne savienota ar riņķī saliektu spirālaproces fragmentu (43.att.:2). Maskavas 31. kapa rota izgatavota no taisniem, bet 71.kapā - no rievotiem bronzas skārda cilindrišiem. Grezna rota atrasta šī kapulauka 10. kapā (43.att.:4). To veido cits citā savērti dažādi gredzeni. Vairākums no tiem (18 eksemplāri) ir no šķērsriezumā apaļas vai segmentveidīgas, kā arī no savītām stieplītēm veidoti spirālgredzeni. Rotas izgatavošanā izmantoti 6 gredzeni ar vidusplāksnīti, 14 cilindriši ar vidusprofilējumu un viens gredzens ar rozetveida jeb savītiem galiem. Šīs savērtās virknes garums izstieptā veidā 66 cm. Līdzīgas rotas atrastas arī Kristapiņu kapulaukā, kur senākās no 9. -

10. gs. kapu inventāriem darinātas no bronzas skārda cilindrišiem ar vidusprofilējumu, bet 11. gs. apbedījumu eksemplāri - savērti no spirālgredzeniem (*Kuniga 2000, 41. lpp.*). Šo virkņu savienošanai izmantoti bronzas riņķi, kas konstatēti labāk saglabājušos virteņu galos. Konstatētas šādas rotas piestiprinātas arī lociņa važturim, piemēram, Dārzkopības skolas kapulauka eksemplārs (*LVM A 10827: 14*) (43.att.:3), kuram virkne sastāv lielākoties no spirālgredzeniem, kas darināti no apaļas stieples, un diviem gredzeniem ar vidusplāksnīti. Savukārt, Ostravas rotā lociņa važturim pievienoti 47 spirālgredzeni t. sk. 5 ar vidusplāksnīti (*LVM A 8851: 161*).

Ar lociņa važturiem saturētas arī bronzas **riņķišu važiņas**. Šāda važiņu rota bijusi Maskavas kapulauka 12. gs. apbedījumā (35.k.), kur lociņa važturim 6 rindās pievienotas bronzas dubultriņķišu važiņas, kas sasniedz 42 cm garumu (*Vilcāne 1996, 171. lpp.*). Stirnu kapulaukā pie lociņa važtura saturētām bronzas riņķišu važiņām piestiprināti zvārgulīši, trapecveida mēlītes un ilknītis (1., 2., 3.k.) (12. gs.). Lociņa važturu forma lielākoties ir ļoti vienkārša. Tā, Maskavas kapulauka eksemplāram 1 cm platai noplacinātai plāksnītei gali saliekti kāšī, pie kuriem lokveida stieples važturītī piestiprinātas važiņas. Dārzkopības skolas eksemplāram lociņš veidots no griezumā četrstūrveida noapaļotas stieples, kurai gali atlocīti un sarullēti. Ostravas važturis izgatavots no apaļas stieples, kurai gali atlocīti un sarullēti, bet vidusdaļa noplacināta lentveidīgi. Arī Kristapiņu kapulaukā 11. - 12. gs. apbedījumos atrastie lociņa važturi ir puslokā izliektas šauras noplacinātas, vai griezumā segmentveida lentes ar cilpveidā atlocītiem galiem. Šajā kapulaukā pārstāvētas arī dažas greznākas lociņa važtura formas. Tā, 13. kapā atrastajam eksemplāram bronzas lenta galos gareniski iešķelta, atliekta un sarullēta gliemezītī (*Kuniga 2000, X att. :10,11, 14*).

Lociņa važturu lentas ornamentētas ar līkloču līnijām, saulītēm (Stirnas 3.k., Kristapiņu, Līvānu, Jersikas kpl.) (43.att.:1,5).

Tā kā važiņu rotas nēsājušas tikai turīgākās sievietes, tad Dubnas baseinā iegūto važiņrotu skaits nav visai liels. Visumā tās bijušas iecienītas rotas 11. -12. gs. visā Austrumlatvijā (*LA 1974, 230., 231. lpp.*).

Līdztekus važiņrotām valkātas arī **kreļļu rotas**, kuru veidošanā izmantoti kauri gliemežvāki, stikla krelles, bronzas spirālītes, bronzas gredzentiņi un dažādi piekariņi. Kaklarotas kapos lielākoties tiek atrastas sairusā stāvoklī. Tā, Maskavas kapulaukā tikai 58. kapā konstatējams, ka rota veidota no vienas dzintara un stikla krelles, 7 kauri gliemežvākiem, 7 skārda gredzentiņiem un 17 spirālītēm (*Vilcāne 1996, 171. lpp.*). Stirnu kapulauka 3. kapa kreļļu rotā bijuši 4 emaljēti krustiņi, vairāki zvārgulīši, kauri gliemežvāki, stikla krelles, bronzas spirālītes. Līdzīgas kreļļu rotas iegūtas Vecstupelišķos (*LVM A 10129:8*), Piperu (*LVM A 8854:6,7,9*), Kristapiņu (*Kuniga 2000, 41. lpp.*) un Jersikas kapulaukā.

Rotadatas

Tērpa saspraušanai un arī rotāšanai, sevišķi važiņrotu piestiprināšanai izmantoja rotadatas.

Senākās rotadatas fragments – bronzas **ripasadatas** galva iegūta Ludvigovas kapulauka 1886. gadā izrakto senlietu vidū. Tā pārstāv šo adatu senāko formu, t.i. agrā dzelzs laikmeta pirmās puses formu, kas vairāk pazīstama Rietumlatvijā (*Moora 1938, S.179,180, Abb.25: 6*).

Uz agro dzelzs laikmetu attiecināma **riteņadata** saglabājusies Preiļu uzkalniņos atrasto senlietu vidū (*LVM RDM IV 98*)(71.att.:1). Tā ir rotadata, kuras galu rotā ritenis ar astoņiem spieķiem. Līdzīga riteņadata zināma no

Melderišķu kapulauka II uzkalniņa, kura tiek datēta ar 4. gs. (*Šnore E. 1993, 4.tab.:2, 58.lpp., Šnore R. 1930, 23.tab.:2*).

Tā kā lielākā daļa rotadatu izgatavotas no dzelzs, tad tās saglabājušās vāji un dažkārt to veids nav nosakāms. Dubnas baseinā iemīļotas bijušas **spieķadatas**, kuras izgatavotas gan no dzelzs, gan bronzas - ar bronzas stieples notinumu un bez tā.

Hronoloģiski agrākās spieķadatas atrastas Ružu kapulaukā un apmetnē (*LVI 298: 42: 11 1990.g*) (72.att.:10,11) Tām raksturīga horizontāli ovāli noplacināta vai noapaļota trīsstūra formā izliekta galva un ciešā gliemezītī satīts un pie rotadatas kakla piespiests gals. Gliemezītis dažkārt ir nolūzis un galva atgādina noslēgtu ovālu gredzenu (Ružu apmetne) (*LVI 298: 27, 1991.g*). Slates uzkalniņos līdzīgas rotadatas tiek datētas ar 3.-4. gs. (*Šnore R. 1930, 40., 41.lpp, I tab.: 1-7, II tab.: 1*). Šādas rotadatas uzietas arī Jersikas pilskalnā (*LVI 300: 91, 625*) (44.att.:3,4).

Vidējā dzelzs laikmetā spieķadatas iegūst bronzas stieples notinumu (44.att.: 5,6). Spieķadatas ar notinumu saglabājušās Maskavas (6.,45.,52.k.) un Kristapiņu kapulaukā (12 eks.) (*Kuniga 2000, 47.lpp.*). Tās 9. - 11. gs. lietotas galvenokārt važiņrotu saturēšanai. Līdzīgas spieķadatas vērojamas Asotes pilskalnā tā pat laika perioda slāņos (*Шноре Э. 1962, табл. XI:2,4,7*). Aizkalnes kapulaukā (17.k.) spieķadata darināta no bronzas un notīta ar šķērsgrīzumā segmentveida bronzas stiepli. Notinums sedz visu adatas galvu un stāvu līdz pusei (22.att.:3). Spieķadatai galvas forma vertikāli ovāla, nedaudz noliekta uz priekšu. Rotadatas forma līdzīga ar Kivtu dzelzs rotadatām ar notinumu, Radžu un Nukšu kapulauka spieķadatām bez notinuma (*Šnore E. 1987, XI tab.:1, Mugurēvičs 1977, XLIX tab.:7, LI tab.:10, Шноре Э. 1957, табл. III:7*). Kristapiņu kapulaukā

atrastas arī spieķadatas, kas darinātas no dzelzs bez notinuma un iegūtas ar 8. gs. b. un 9. gs. 1. puses datētos kapu inventāros (*Kuniga 2000, 47.lpp.*). Dzelzs spieķadatas bez notinuma ar vertikāli ovālu galvu nelielā skaitā (5 eks.) pārstāvētas arī Jersikas pilskalnā (44.att.:10), Madalānu pilskalnā (44.att.:7). Šīs rotadatas lielākoties izgatavotas no dzelzs, bet dažkārt atrastas arī no bronzas darinātas - Maskavas 26. kapā (11.gs. sāk.), Zeimuļu 6.tr. 6.k. (*LVMA 12009:63*).

Spieķadatas Austrumeiropā lietotas jau bronzas laikmetā (*Moora 1938, S.169*). Agrajā dzelzs laikmetā tās izplatītas Augš- un Vidusdņepras, Augšņemunas un Daugavas augšteces apgabalos - teritorijās, kas saistītas ar austrumbaltu ciltīm. Šo rotu izplatības sakritība arī ar baltu hidronīmu izplatības areālu, pēc V. Sedova domām ļauj spieķadatas uzlūkot par austrumbaltiem raksturīgu rotu (*Cedoe 1967, c. 131, puc.3*). Spieķadatu attīstību saista ar Vidusdņepras apgabaliem, no kurienes tās izplatījušās pārējās jau minētajās teritorijās. Konstatēts, ka Austrumbaltijā spieķadatas parādās vienlaicīgi ar Dņepras augšteces eksemplāriem un iegūst plašu izplatību 1. gadu tūkst. 1. pusē (*Cedoe 1967, c. 137*). Latvijā un Lietuvā zināmās 2. - 4. gs. rotadatas pēc formas neatšķiras no Vidusdņepras un Augšdņepras eksemplāriem. 1. gadu tūkst. vidū baltu teritorijās šīs rotadatas izzūd, 5. - 8. gs. tās valkātas Lietuvā un Austrumlatvijā, kur atsevišķi eksemplāri ar nedaudz atšķirīgu galvas izveidojumu sastopami vēl 12. gs. (*Šnore R.1930, 62.lpp., Cedoe 1967, 137, LA 1974, 232.lpp.*).

Rotadatu vidū iecienītas bijušas arī **kruķadatas**. Atšķirībā no spieķadatatām, kruķadatas - tipiska vidējā dzelzs laikmeta baltu cilšu rota (*Šnore R. 1930, 66.lpp.*). 6. - 7. gs. sastopamas kruķadatas bez notinuma. Ružu apmetnē atrastajam eksemplāram (LVI 298:35) raksturīgi asi kruķa

izliekuma stūri un tordēts adatas galvas kakliņš (44.att.:2). Šādas kruķadatas atrastas arī Dignājas pilskalna vidējā dzelzs laikmeta slāņos (*Balodis 1939, 6.att.:10-12,7-9*), Pļavniekkalna, Lejasbitēnu, Kalniešu, Boķu u.c.kapulaukos (*Šnore R. 1930, 66.lpp., XI tab.:1, X tab.:4*). Dzelzs kruķadatu izplatības karte rāda, ka šīs rotas izplatītas agrā dzelzs laikmeta uzkalniņkapu teritorijā Augšzemē un Vidzemē, bet ārpus Latvijas atrastas Ziemeļaustrumu Lietuvā un Ziemeļaustrumu Igaunijā (*Ciglis 2000, 10.att., 135.lpp.*).

Vidējā dzelzs laikmeta otrajā pusē arī kruķadatas iegūst bronzas notinumu un to lietošana paplašinās. No dzelzs gatavotas kruķadatas, kurām stāvs notīts ar šķērsgriezumā trīsstūrveida bronzas stiepli, Maskavas kapulaukā atrastas 12 eksemplāros 9. gs. sieviešu (24., 25., 26., 72.k.) un vīriešu (15., 40., 57., 80.k.) apbedījumos un arī kā savrupatradumi (*Vilcāne 1996, 171.lpp.*). Dažas kruķadatas ar notinumu uzietas Ludvigovas (*LVM A 12007:79*), Zeimuļu (*LVM A 12009:41,42*), Kristapiņu (52., 195., 200.k.) kapulaukos (44.att.:1). Mazākā skaitā konstatētas no bronzas izgatavotas kruķadatas, kuru stāvs arī notīts ar šķērsgriezumā trīsstūrveida stiepli (Kristapiņi, Aizkalnes 11.k.). Aprakstītās rotadatas līdzīgas Kalniešu II (*Urtāns V. 1962, V tab.:1,2*) un Kivtu (*Šnore E. 1987, XI tab.:2,3*) kapulaukā atrastajām. Kruķadatas raksturīga Austrumlatvijas rota, kas plaši lietota 7. - 8. gs. un sastopamas arī vēl 9. gs. (*LA 1974, 160., 232.lpp.*).

Austrumlatvijā kruķadatas un spieķadatas ir raksturīgākais rotadatu veids un tikai paretam sastopamas citas. **Rotadatas ar apaļu paplašinātu un koncentrikām līnijām rotātu galu** un ar vairāk vai mazāk izteiktu austiņu sānos važiņu piestiprināšanai zināmas no Džeriņu kapulauka kolekcijas (*LVM 9568:16*). Pēc važiņā piekarinātajiem zvaniņiem tās tiek

datētas ar 7. gs (45.att.:2, 72.att.:2). Arī Maskavas kapulaukā (32.k.) kopā ar 2 dzelzs kruķadatām ar bronzas stieples notinumu lietota 7 cm gara rotadata ar nedaudz plakanu galvu un apaļu aci tās vidū (44.att.:9). Adatas galva rotāta ar skujiņas veidā iecirstām svītriņām (*Vilcāne 1996, 171.lpp.*). Pēc formas līdzīgas rotadatas atrastas Slates sila uzkalniņos, kuras tiek pieskaitītas pie agrā dzelzs laikmeta beigu posma rotadatām (*Šnore E. 1933, XXIII tab.:9, 24.lpp., Šnore R. 1930., VI tab.:10,11, 57.lpp.*). Formas ziņā līdzīga rotadata ir arī Kivtu materiālā (*LA 1974, 43.tab.:6*).

Ružu kapulaukā atrasta **rotadata ar plakanu, smailu galu un aci galvas vidū** važiņu piekāršanai (72.att.:8). Līdzīgas rotadatas ir Kalniešu II kapulauka (*Urtāns V. 1962., V.tab.:7*), kā arī tālāku arheoloģisko pieminekļu- Nītaures 3. kapa un Doles Lejasķivutu materiālā. Tās tiek attiecinātas uz 3.-4.gs., pieļaujot arī to izmantošanu vidējā dzelzs laikmetā (*Šnore R. 1930, 55. lpp., VI tab.: 1,2*). Kārļu Simtēnu kapulaukā rotadata ar noplacinātu smailu galu uzzieta 6. -7. gs. inventārā (*Amzazuc 1980, puc.3: 7*).

Kristapiņu kapulaukā konstatētas divas rotadatas, kas lietotas vidējā dzelzs laikmetā zemgaļu teritorijā. Viena no tām **rotadata ar riņķveida galvu**, kura notīta ar bronzas (šķērsgriezumā trīstūrveida) stiepli, otra **krustadata** ar platējuma paliekām (*Kuniga 2000, 48.lpp., LA 1974, 160. lpp., 41.tab.:22, Šnore R. 1930, 76., 77. lpp.*). Arī masīvajai **krustadatai ar sēņu galiem** un segmentveida važturi no Jersikas kapulauka (*LVM A 7839:3*) analogijas atrodamas zemgaļu teritorijā, piem. vidējā dzelzs laikmeta rotadata ar līdzīgu važturi no Mežotnes centra kapulauka (*LA 1974, 41.tab.:9*).

Saktas

Dubnas baseinā atrasto saktu vidū nelielu grupu veido **stopasaktas**.

No Ludvigovas kapulauka kā savrupatradums zināma smagnējā **stopasakta ar atliektu taisnstūrveida pēdu** (72.att.:7). Saktas galvas spirāles ass galus rotā divas profilētas pogas. Stiegra rotāta ar nelielām fasetēm, bet pēda - ar skujiņas rakstu un laužto līkloci (*LVM A 12007:52*). Saktas galvas garums -10 cm, saktas augstums -8 cm. Tipoloģiski līdzīgas saktas, tikai nedaudz mazākas, zināmas no Kalniešu kapulauka 16. un 28. vīrieša kapa, kur bijušas komplektā ar dzelzs šaurasmens cirvi, īso plato vienasmens zobenu jeb skramasaksu, uznavas šķēpa galu un aproci ar vāļu galiem un tiek datētas ar 8. gs. 1. pusi un vidu (*Urtāns V.1962, IV tab.:1,2, XXII tab.:3, XXV tab.:1, 40.lpp.*).

Šīs saktas senākie un greznākie (sudraba) eksemplāri iegūti zemgaļu teritorijā (*Urtāns V. 1977, 26.lpp., 64.att.:3, LA 1974, 41. tab.:21, 158.lpp., LKS, XXVIII tab.:7*). Šo saktu skaits nav liels, bet tās sastopamas plašās teritorijās - Austrum- un Viduslatvijā (*Ciglis 2000, 3.att.*), Viduslietuvā (*LAA 1978, 43. lpp, žemél 29*) un tiek datētas ar 7. - 8.gs.

Dažos eksemplāros Dubnas baseinā atrastas **stopasaktas ar trīsstūrveida pēdu**. Viena no šīm saktām kā savrupatradums iegūta Lopatišķu pilskalnā (72.att.:6). Saktas augstums 6 cm, spirāles ass garums 3,5 cm, trīsstūrveida pēdas pamatnes garums 2,2 cm. Formas un izmēru ziņā līdzīga sakta uzietā arī Madalānu II kapulauka teritorijā (46.att.:1). Šai saktai trīsinātas līnijas rotājums uz pēdas. Izmēru ziņā lielāka sakta ar lēzenāku trīsstūrveida pēdu iegūta Ružu kapulaukā (46.att.:2). Šīs saktas augstums 7,5 cm, pēdas pamatnes garums 8,8 cm, bet spirāle nav saglabājusies.

Pirmajām divām saktiņām līdzīga zināma arī no Saukas (*LA 1974, 42. tab.: 4*), Slates, Zesas Antūžiem, (*Urtāns J., Vilka 1991, 8.lpp.*) no zemgaļu teritorijas (*Atgāzis 2000, 1.att.:2*). Ievērojamākā skaitā tās izplatītas Lietuvas teritorijā (*Moora 1938, S.156-160, Abb.23:1, LAA 1978, 42. lpp., žemél. 27, Tautavičius 1996, pav. 86, lpp.198,199, Kazakevičius 1993, 109.lpp., pav.166: 22, pav.167:11*), kur zināmas no 35 atradumu vietām ap 120 eksemplāros. Jāpiebilst, ka tās savā izveidojumā ir atšķirīgas. Latvijas eksemplāriem vislīdzīgākās ir atsevišķas saktas no Plinkaigailis kapulauka (*Kazakevičius 1993, pav. 166: 22, 11*), Rikliku (Riklikai) kapulauka Anīkšču rajonā (*Vaitkunskiene 1981, . pav. 24: 2*), Grinūnu (Griniūnu) kapulauka Paņevēžu rajonā (*Tautavičius 1996, pav. 86, p.198-200*) u.c., kur tās atrastas 5. - 6. gs. apbedījumos. Lietuvā šīs saktas sastopamas tās centrālajā daļā, mazāk rietumu un austrumu daļā.

Ružu kapulaukā iegūts **stopasaktas fragments ar puslodes veida noslēgumiem spirāles ass galos** un nelielu stiegras uzbiezinājumu (*Jefimova 1992, 14.att.: 3*). Šai saktai analogijas saskatāmas Rūsīšu depoziā un 5. - 6. gs zemgaļu materiālā (*Urtāns V.1977, 52.att.: 2, 26.lpp.; Moora 1938, S.148.,150.*). Šajā pat laikā tās lietotas arī Lietuvā (*LAB, 327.,329.,232. att.*).

Dubnas baseinā nav iegūtas **stopasaktu ar magonpogaļām** spirāles galos senākās formas ar dziļā slīpgrebuma tehnikā rotātām pogaļām, loku un kāju. Atrastās stopasaktas pārstāv šo saktu vēlāko formu, kurai raksturīgs sīks un sekls rievojums un stilizēts zvēra veidols uz saktas kājas. Saktu adatas parasti darinātas no dzelzs, dzelzs stienītis veido arī spirāles asi. Senākās ar laiku ap 800.g. datētās šī veida saktas zināmas no Kristapiņu kapulauka. Šīm saktām kāja visā garumā ir vienlīdz plata vai ar nelielu

paplatinājumu uz leju, bet šķērsgriezumā veido vienādsānu trīsstūri (*Kuniga 2000, 49. lpp.*).

9. gs. saktām vērojams slaidāks stāvs, lokam un kājai lineārs rotājums, pogaļas spirāles galos kļuvušas garenākas (Kristapiņi, Maskava) (46.att.:3). Uz šo laiku tiek attiecināts arī Līvānu kapulaukā atrastais savrupatraduma eksemplārs (*LVM A 11881: 1, Ģinters 1937, 49. lpp., 7.att.: 3*) (46.att.:4).

Masīvāka stopasakta atrasta Aizkalnes kapulauka 6. kapā (9.gs.). Sakta atšķiras no iepriekš aprakstītajām ar magoņpogaļas paplatināto pamatni. Lielāki arī šīs saktas izmēri - saktas garums -12,8 cm, spirāles un pogaļu garums ap 12,5 cm. Saktas pēdas platums 1,5 cm. Uz saktas stiegras un kājas pa diviem apaļiem izcilnīšiem. Šī sakta atgādina masīvo stopasaktu, kuras fragments - magoņpogaļa uzietā Maskavas kapulauka 44. kapā. Tā ir gandrīz apaļa ar plakani ovālu šķērsgriezumū, rotāta ar šķērsrievojumu un trīsstūrīšu josliņu pa vidu (45.att.:5). Kaps tiek datēts ar 11. gs. Līdzīgas saktas zināmas no Mērdzenes Dzērvju, Odukalna, Drabešu Liepiņām u.c. kapulaukiem (*LVM A 9074:26, Спущин 1893, табл. VI:18, Apals 1972, 37.att., 1.att.*). Izplatītas tās arī Lietuvā, sevišķi rietumdaļā (*LAA 1978, žēmel 31*).

Plākšņveida stopa - šķēršu saktas atrastas Aizkalnes, Maskavas, Kristapiņu un Leiņukalna kapulaukā. Viena sakta uzietā Aizkalnes kapulauka 15. kapā (10.gs.) (46.att.:6). Saktai šķērši ornamentēti ar piecām kārpiņu rindām, kuras ierāmētas ar reljefu valnīti, bet loks rotāts ar reljefiem, galos noapaļotiem valnīšiem. Šīs saktas izceļas ar rotājuma daudzveidību - grūti atrast divus pilnīgi vienādus eksemplārus. Aizkalnes saktai vistuvākās līdzības ar Odukalnā un Vampeniešu I kapulaukā atrastajām. Šīs saktas parādās arheoloģiskajā materiālā ar 9. gs. un

atrodamas visā Latvijas teritorijā un Lietuvas materiālā (*LA 1974,216.lpp., Šnore E. 1996, 10. att.: 8, LAA 1978, žemel 32: 3-5*).

Atšķirīgas formas sakta zināma no Leiņukalna kapulaukā 3. vīrieša kapa (46.att.:7). Šīs saktas forma daļēji līdzīga greznajai Mežotnes pilskalna depozītā atrastajai saktai, un daļēji līdzīga hronoloģiski vēlākajām, vienkāršotās formas saktām, kuras eksemplārs atrasts arī Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 49. lpp.*). Līdzīgas saktas zināmas, piemēram, no Mežotnes centra kapulauka, Lejasdopelēm, Vampeniešiem, Mārtiņsalas u.c. (*Urtāns V.1977, 70.att.: 2, 28.lpp., LA 1974, 57.tab.:18, LVI :2081, KA 1896, Taf.7:11, 13*).

Skaitliski lielāko saktu grupu veido **pakavsaktas**. Tās ir daudzveidīgas gan galu, gan loka izveidojuma ziņā.

Dubnas baseinā senākā pakavsakta uzzieta Releņģu kapulaukā un pārstāv **emaljēto pakavsaktu** vēlo formu (49.att.:13). Saktas loks šķērsgrīzumā trīsstūrveida, tā ārmalai piestiprinātas 11 lunulas, kuru galus noslēdz trīs kārpiņas. Saktas galos ir divi apaļi laukumiņi, bet vidū četrstūrainis - laukumiņš pildīts ar sarkanu emalju. Sakta tiek datēta ar 6. gs. Nav izslēgts, ka arī otra sakta ar nedaudz atšķirīgu saktas loka malas izveidojumu, kas atrasta būvējot dzelzceļu Daugavpils - Pleskava nāk no aplūkojamās teritorijas (*Корзухина 1978, c.80, Таб. 24: 3*). Abas saktas pēc lunulu skaita un formas piederīgas šī tipa saktu diviem variantiem. Pētnieki emaljēto saktu izcelsmi saista gan ar Vidusdņepras teritoriju, gan Lietuvu. Dienvidaustrumbaltijā šādas saktas atrastas nevien lielākā skaitā, bet šeit pārstāvēti arī hronoloģiski agrākie eksemplāri. (*LA 1974,159.lpp., 83.att.:1, Moora 1938, Abb. 20., 21, S.109: Puzinas 1938, Abb.17, Корзухина 1978, c.31,53*).

Plašāk lietotas **pakavsaktas ar atrotītiem galiem** un dažādu loka noformējumu (griezumā trīsstūrveida, segmentveida, apaļu, rombisku vai tordētu loku) (48., 49.att.). Hronoloģiski senākās pakavsaktas ar atrotītiem galiem zināmas no Kristapiņu kapulauka, kur atrastas ar 8. gs. beigām un 9. gs. sākumu datētos apbedījumos. Šīm saktām loks darināts no apaļas dzelzs stieples, kas notīts ar griezumā trīsstūrveida vai segmentveida bronzas stiepli. Šīs saktas atrastas pārsvarā vīriešu apbedījumos kopā ar bronzas skārda dobajām aprocēm ar sašaurinātiem galiem un profilētu loku, vītollapas iedzītņa šķēpa galiem, šaurasmens cirvi (*Kuniga 2000, 50., 51.lpp.*), līdzīgi kā Kivtu kapulaukā (*Šnore E.1987, 15.lpp.*).

Visbiežāk lietotas pakavsaktas ar atrotītiem galiem un šķērsgriezumā trīsstūrveida loku (ap 135 eks.) (48.att.:2,9,10,11,12). Pakavsaktas ar šķērsgriezumā trīsstūrveida loku valkātas 9.-12. gs., bet visplašāk tās pārstāvētas Kristapiņu kapulaukā 10. un 11. gs., bet Maskavas kapulaukā 11. gs. apbedījumos. Šīs saktas lielākoties ir neliela izmēra, bet kopumā to diametrs svārstās no 2,5 - 4,7 cm. Saktas loks visbiežāk ornamentēts ar ļoti smalku zigzaglīniju gar tā vidusšķautnes malu. Maskavas kapulauka 83. kapa pakavsaktiņas loka skaldnes rotātas ar saulīšu ornamentu. Šāds ornaments arī vienai šai kapulaukā savrupatrastajai saktiņai, turklāt tai rotāta arī zoslas pēda. Saulīšu rotājums ir arī vairākām Kristapiņu kapulauka saktiņām (*Kuniga 2000, XII att.: 8,10, 11*).

Iecienītas bijušas arī pakavsaktas ar atrotītiem galiem un tordētu loku (48.att.:6,7). Kristapiņu kapulaukā tās pārstāvētas ap 50 eksemplāros (*Kuniga 2000, 50.lpp.*). Maskavas kapulaukā iegūtas 16 šādas saktas. Saktu izmēri svārstās no 4 - 6,5 cm. Maskavas kapulaukā tās konstatētas 10. - 12. gs. kapa inventāros, bet vairākums kapu ar šo saktu atradumiem attiecas uz

10. gs. (*Vilcāne 1996, 172.lpp.*). Hronoloģiski agrākajām saktām, kas atrastas Kristapiņu kapulaukā ar laiku ap 800. gadu datētos apbedījumos tordējums ir smalks. Vēlākajām saktām tordējums ir rupjāks, bet saktu gali izslieti uz augšu un nereti platāki par loku (*Kalējs 1940, 13. att.:1, 5*). Kristapiņu kapulauka materiāla analīze parādījusi, ka 10. gs. un ar 10./11. gs. miju datētos kapos šīs saktas bijušas kopā ar vienu vai divām citām mazākām pakavsaktām, bet 12. gs. tās parasti ir vienīgās apbedījumos. Tordētās pakavsaktas iegūtas arī dzīvesvietās - Jersikas pilskalna (9 eks.), Madalānu pilskalna (*LVM 112511:58*) 11.-13. gs. slāņos.

Mazāk sastopamas pakavsaktas ar atrotītiem galiem un griezumā rombveida loku (48.att.:1). Šīs saktas ornamentētas līdzīgi pakavsaktām ar griezumā trīsstūrveida loku - ar sīku lauztu līniju, trīsstūrīšu un šķērsvītru rotājumu, arī izmēru ziņā tās ir nelielas. Šī veida pakavsaktas biežāk lietotas 10.gs. un 11.gs. pirmajā pusē. Pakavsaktas ar atrotītiem galiem un griezumā rombveida loku atrastas Kristapiņu (14 eks.), Maskavas (3 eks.), Aizkalnes (12.k.), Releņģu (1.k.), Maskevicišķu (4., 6.k.), Lazdānu kapulaukā.

Nelielā skaitā sastopamas arī pakavsaktas ar atrotītiem galiem un apaļu vai ovālu loku (48.att.:4,5). Saktu loks parasti gluds, rotāts reti. Tās atrastas 9. - 12. gs. apbedījumos Kristapiņu (9 eks.), Maskavas (8., 40.k., s.a.) Jersikas (29.k.) kapulaukā un Jersikas pilskalnā (*LVM A 12330:911,1178; LVI 300:158,1146*). Pakavsakta ar atrotītiem galiem un ovālu loka šķērsgriezumu zināma no Leiņukalna (*LVM A 12010:73*). Pakavsaktas loks savdabīgi ornamentēts - ar iecirstām seklām fasetēm.

Maz lietotas arī pakavsaktas ar atrotītiem galiem un šķērsgriezumā segmentveida loku (48.att.:3). Tās atrastas 10. - 11. gs. apbedījumos. Maskavas kapulauka 45. sievietes kapa pakavsaktiņa ornamentēta ar smalku

trīsinātu līniju (*Vilcāne 1996, 172.lpp., 9. att.: 8*) un izmēru ziņā līdzinās nelielajām pakavsaktām ar šķērsgrīzumā trīsstūrīgu loku. Līdzīgi divās josliņās ar smalku trīsinātu līniju ornamentēta arī Aizkalnes 17. kapa saktiņa. Kristapiņos atrastas 4 šādas pakavsaktas (*Kuniga 2000, 52.lpp.*).

Pakavsaktas ar atrotītiem galiem un grīzumā sešskaldņainu loku (48.att.:13), kā rāda Kristapiņu kapulaukā konstatēto 20 saktu analīze, biežāk sastopamas 10. gs. un ap 1000. g., bet agrākās konstatētas kopš 9. gs. (*Kuniga 2000, 51.lpp.*). Šo saktu diametri svārstās no 2,4 - 8 cm. Lielajām saktām loka platums 0,7 - 1,2 cm, tas nereti rotāts ar pretstatītu trīsstūrīšu rindām (Zeimuļi) (*LVM A 12009:54*), bet dažkārt arī ar mazām saulītēm. Mazās saktas ornamentētas ar iecirtumiem vai smalkām lauztām līnijām (Leinūkalns) (*LVM A 12010:1*).

Jersikas pilskalnā tranšejas A 1.kārtā (*LVM 10330:324*) un Kristapiņu kapulaukā ar 12. gs. datētā vīrieša apbedījumā (45.k.) (*LVM A 12378:1*) konstatēta pakavsakta ar atrotītiem galiem un profilētu loku. Līdzīgas saktas zināmas no Mērdzenes Dzērvju (*LA 1974, 63.: tab.20*), Bukmuižas Niperiem un dažām citām vietām (*Мызьевич 1965, табл. XIX:4,5*). Šo saktu loks gar vidusprofilējumu rotāts trīsstūrīšu rindām.

Ar savu masivitāti un grezni ornamentētu loku izceļas **pakavsaktas ar skaldņotiem galiem** (49.att.:14). Divas pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem un šķērsgrīzumā sešstūrīgu loku bijušas pie mirušā Maskavas kapulauka 51. un 55. kapā, bet Aizkalnes kapulauka 1. un 13. kapā atrastas saktas ar četrskaldņu galiem. Šo saktu diametrs 7 - 8 cm. Pēc galu veidojuma un loka ornamentācijas tās līdzīgas Kivtu kapulauka 62. un 99. kapa saktām (*Šnore E.1987, 7. att., 9. att.:16*). Aizkalnes 1. kapa pakavsaktai loks ornamentēts ar pretstatītu trīsstūrīšu rindām. Grezni rotāta

pakavsakta ar sešskaldņu loku, kas rotāts ar trīsstūrīšu rindām, un skaldņotiem galiem, konstatēta Dārzkopības skolas 2. kapā (*LVM A 10825:19*). Ludvigovas kapulaukā atrastajai saktai loks trīsstūrveida, rotāts ar svītriņu rindu, gali četrskaldņu ar nelielām sānu iežmaugām (*LVM A 9201: 9*). Apbedījumos šīs saktas parādās 10. gs. ar piedevām bagātos vīriešu apbedījumos un raksturojas ar daudzveidīgiem loka ornamenta motīviem. Kristapiņu kapulaukā tās pārstāvētas 7 eksemplāros (*Kuniga 2000, 53.lpp*). Aprakstītās saktas aizgūtas no Skandināvijas un raksturīgas vikingu ietekmes skartajām teritorijām (*Thunmark- Nylén 1998, Taf.81,84,87,89 u.c., Šnore E. 1996, 124.lpp.*).

Jersikas pilskalnā atrastas divas vidēja izmēra pakavsaktas ar četrskaldņu galiem un gredzenveida valnīti to pamatnē. Saktu loks apaļš, bez ornamenta (*LVM A 120330: 21, 120333: 367*). Vienai no saktām galu plaknes rotātas ar piecām saulītēm.

Dubnas baseinā nelielā skaitā sastopamas pakavsaktas ar **magoņpogaļu galiem** (49.att.:6,10,11). Šīs saktas parasti vidēja izmēra (3,5 - 4,5 cm) ar apaļu nerotātu loku un uz augšu izceltiem galiem. Senākajām saktām vērojams gredzenveida valnītis galvas pamatnē. Kristapiņu kapulaukā šīs saktas konstatētas ar piedevām bagātākajos 11. gs. 2. puses - 12. gs. sieviešu apbedījumos (*Kuniga 2000, 53.lpp*). Sakta ar magoņpogaļu galiem atrasta Jersikas kapulaukā (21.k.) un Jersikas pilskalnā (3 eks.) 11. -12. gs. slāņos (*LVM 100330:56,1093, LVM 300:583*).

Jersikas kapulauka 25. kapā un pilskalnā (*LVI 300:32,729*) uzietas neliela un vidēja izmēra **pakavsaktas** ar apaļu loku un paplašinātiem **vāļu galiem** (49.att.:5,8). Pakavsakta ar vāļu galiem, šķērsvītru grupām un saulītēm ornamentētu loku izrakta arī Madalānu pilskalna augšējā horizontā,

kas tiek datēts ar 12. - 13. gs. (*Urtāns V. 1982, 128.lpp., 20.att.:3*). Madalānu saktai līdzīgi ornamentēta sakta zināma no Tērvetes pilskalna, kas tiek datēta ar 13. gs. (*Brīvkalne 1974, 132. lpp., 6. att.: 6*). Pakavsaktām ar vāļu galiem paralēles atrodamas arī kuršu materiālā (*Karnups 1936, 80., 84.lpp., 13.att.:13, Šturms 1936, 81.-86. lpp., 12. att.: 9*). Latvijā pakavsaktas ar paresninātiem vāļu galiem diezgan izplatītas, bet Austrumlatvijā tā ir mazāk iecienīta saktu forma (*LA, 230.lpp.*).

Jersikas pilskalnā 12. gs. slānī un Aizkalnes kapulaukā 7. kapā iegūtas **zvaigžņu saktas**. 7. kapā mirušajai līdzīgi dotajai saktai 9 stari. Saktas staru ārmalā gluds reljefs valnītis, gar tā iekšpusi padziļinājumā - pērlīšveida izcilnīši (50. att.:2). Līdzīgu izcilnīšu josla noslēdz saktas iekšējo loku. Vistuvākā līdzība šai saktai ir ar Mālpils pagastā savrup atrasto eksemplāru (*LVM 64838*). Jersikas pilskalna saktai ar 15 galos noapaļotiem stariem (50.att.:1) līdzīgas zināmas no vairākiem pieminekļiem Austrumlatvijas teritorijā, mazāk lībiešu un zemgaļu zemēs. Latvijā zināmo zvaigžņu saktu skaits sasniedz 50 eksemplārus (*Vilcāne 1983, 63.- 65. lpp.*). Lielākā skaitā tās uzietas Latgales austrumu daļā, Vidzemes teritorijā un gar Daugavu. Ārpus Latvijas tās pazīstamas Latgalei austrumos pieguļošajās teritorijās, Dņepras augšteces apgabalā, Lietuvas ziemeļaustrumos un Baltkrievijas ziemeļrietumos (50.att.:3). Tiek uzskatīts, ka šo saktu formas izcelsme un attīstība sakņojas baltu kultūrā un saktu atradumi slāvu zemēs saistāmi ar baltisko substrātu (*Седов 1982, стр.164, табл.: LXVIII:13*).

Pakavsakta ar konusveida galiem nāk no Jersikas pilskalna 12. gs. slāņa (49.att.:2). Saktas loks ornamentēts ar reljefu augu rakstu. Šādas saktas vairāk pazīstamas Krievzemes ziemeļrietumu teritorijās, kur tās arī atrastas nelielā skaitā (*Мальм 1967, с. 1163, 164, 184; Седова 1981, стр.*

52, 54).

Dubnas baseinā atrastās **pakavsaktas ar zvērgalvu galiem** (49.att.:7) lielākoties iesniedzas jau 13. gs. Šādas saktas konstatētas Jersikas (*LVM A 10330:138, 10331:382, 929*) un Madalānu pilskalnā (*Urtāns V.1986, 21.att.: 5*).

Krūšu važiņrotas

Nereti pie rotadatām un saktām pievienoja važiņas ar dažāda veida piekariņiem. 7. - 9. gs. apbedījumos konstatēti kruķadatu pāri, kuri savienoti ar bronzas važiņu virkni. Piemēram, Maskavas kapulaukā kruķadatu pāri uzieti trīs apbedījumos, Kristapiņu kapulaukā- vienā apbedījumā (*Kuniga 2000, 10.tab.*). Apbedījumos vairākkārt atrastas rotadatas ar piekarinātām važiņām. Piemēram, Džeriņu kapulaukā atrasta rotadata ar bronzas riņķīšu važiņu, kurai galā piekarināti bronzas zvaniņi (7.gs.) (45.att.:2)

Maskavas kapulaukā kā savrupatradumi iegūtas divas krūšu rotas – pie segmentveida važturīšiem piestiprinātas 9 rindas važiņu ar bronzas zvaniņiem galos (45.att.:1). Šīs greznās rotas sieviešu apbedījumos atrod pa pāriem, bet samērā reti (Kivtu 105.k.) (*Šnore E.1987, VII.tab.:3*). Vīrieši dažāda veida važturus ar važiņam izmantoja svārku rotājumam. Tika lietoti gan cilpveida un viļņveida stieples važturi, trapecveida un segmentveida formas važturi, kas atšķiras viens no otra ne tikai ar formu, bet arī ar rotājumu. Važturi bija sevišķi zīmīga rota 10.gs. beigās un 11.gs. sākumā un lielākoties uzzieta piedevām bagātīgos kapa inventāros (*Kuniga 2000, 43.lpp.*). Krūšu važiņrotas sastopamas visā latgaļu apdzīvotajā teritorijā.

Aproces

Senākās aproces konstatētas Preiļu uzkalniņkapulaukā. Tās ir divas **lentveida aproces ar sašaurinātiem galiem**, kuru loku rotā divās gropēs izvietots aukliņas ornaments (*LVM DM IV 100*) (71.att.:2). Līdzīga aproce atrasta Melderišķu II uzkalniņa 1. kapā (*Šnore E. 1993, V. tab.:5, 61.lpp.*), Slates sila uzkalniņkapulaukā (*Šnore E. 1933, XXIV tab.:3,5,6*). Šo aproču agrākās formas parādās jau 2. gs. Zemgalē (*Moorā 1938, S. 375*). Minētās aproces lietotas vēl 4. gs. H. Mooras sastādītā šo aproču izplatības karte rāda, ka tās sastopamas Augšzemē, Lielupes baseinā, arī Lietuvas teritorijā, reti Vidzemē (*Moorā 1938, Kartenbeilage IX*).

Ružu kapulaukā atrasta reti sastopama **aproce**, kas darināta **no apaļas** vienmērīga resnuma **stieples**, bet **gali noplacināti** un rotāti ar maziem četrstūrveida iespaidumiem (72.att.:4). Līdzīgas aproces vairākos eksemplāros vēl zināmas tikai no Ratulānu kapulauka un pēc senlietu komplekta 27. vīriešu kapā tiek datētas ar laiku ap 600. gadu (*Šnore E. 1993, 62. lpp., VI tab.: 12,18*).

Ružu kapulaukā konstatēta **plāna lentveida aproce ar nedaudz paplašinātiem galiem** un trīsinātas līnijas diagonāla krusta rotājumu uz galiem (72.att.:3). Līdzīgi eksemplāri zināmi Sēlpils Ķunču (s.a.), Slates sila uzkalniņu materiālā (III gr., 2.uzk., B kaps), un arī Nautrēnu Smiltaines līdzenajā kapulaukā, kur atrastais eksemplārs pēc kaklariņka ar pabieziem noplacinātiem galiem tiek datēts ar 7. gs (*Šnore E. 1993, 62. lpp., V tab.:22, 23*).

No 12 atradumu vietām 14 eksemplāros Dubnas baseinā pārstāvētas **aproces ar vāļu galiem** (51.att.). Apbedījumos šīs aproces uzietas vienīgi Ružu un Kristapiņu kapulaukā un tiek datētas ar laiku ap 800. gadu un 9. gs.

(Kuniga 2000, 55. lpp.). Atrastajiem eksemplāriem raksturīga šo aproču vēlā forma ar griezumā sešstūrīgiem un noapaļotiem galiem (51.att.:1, 72.att.:1). Aproces ornamentētas ar vidējam dzelzs laikmetam raksturīgo šķērsvītru, pinuma un saulīšu rotājumu. Līdzīgas aproces ar vāļu galiem konstatētas Kalniešu II kapulaukā, lielākoties 8. gs. 1. puses apbedījumos (Urtāns V. 1962, VI. tab.: 3, 5, 6, 7, 39. lpp.). Aproces ar vāļu galiem Latvijā lietotas no 5. gs. (Šnore E. 1993, 62.lpp., Urtāns V. 1977, 32.lpp., Moora 1938, S. 434), bet Austrumlatvijā no 6. gs. (Božu III uzkalniņa 23.k.), bet plašāk iecienītas 7.gs. Uzskaitīti 144 šo aproču eksemplāri no 40 atradumu vietām (Ciglis 2000, 1., 4.att.). Ievērojamā skaitā aproces ar vāļu galiem pārstāvētas Lietuvā. Plinkaigailis kapulaukā tās sastāda 40% no visām aprocēm. Tās lietotas visā Lietuvā, bet biežāk sastopamas Viduslīdīstuvā 5. - 6. gs. (Kazakevičius 1993, p. 118., 119, Tautavičius 1996, pav. 120, p. 250). Uzskata, ka aproces ar vāļu galiem cēlušās Dienvidkrievijā (Moora 1938, S. 430, 431). Latvijā agrākie eksemplāri vairāk zināmi no kuršu, mazāk no zemgaļu teritorijas (LA 1974, 161.lpp.).

Dubnas baseinā vienīgi Kristapiņu kapulaukā 4 eksemplāros atrastas **masīvās aproces ar paplašinātiem garenvirzienā profilētiem galiem** (52.att.:1). Tās atrastas bērnu kapos (Kuniga 2000, 55. lpp.). Šī vidējā dzelzs laikmeta vīriešiem raksturīgā aproču forma plašāk pārstāvēta Lejasbitēnu un Kivtu kapulaukā. Kivtu kapulaukā šīs aproces sastāda 38% no vīriešu aproču kopskaita un tiek datētas ar laiku ap 700. g. Šīs aproces nav plaši izplatītas- zināmas 12 atradumu vietas (52.att.:3).

Dobās skārda aproces ar sašaurinātiem galiem un profilētu loku (52.att.:2) Dubnas baseinā zināmas no piecām atradumu vietām 25 eksemplāros (52.att.:3). Sākotnēji šīm aprocēm ir divi profilējumi loka

garenvirzienā (Grāveri) (*LVM A 6337,6338*), Maskevicišķi (*LVM A 7526:2*), Ludvigova (9.tr. 2.k.). Šo aproču gali rotāti ar 3 - 4 šķērsrieviņu grupām. Maskevicišķu kapulauka eksemplāram loks ornamentēts ar trīsinātas līnijas rombiem. Daļai aproču masīvāka forma: lokam garenvirzienā četri profilējumi (Mazkusiņi) (*LVM A 10054:5*), bet galos - šķērssvītru grupas vai rombu un saulišu rotājums. Kristapiņu kapulauka materiāls rāda, ka šīs aproces liktas 8.gs. beigu un 9. gs. kapu inventāros (*Kuniga 2000, 54.lpp.*). Kivtu kapulaukā aproces ar sašaurinātiem galiem un profilētu loku tiek datētas ar laiku ap 800. gadu. Šīs aproces izplatītas galvenokārt Latgalē, bet uzietas arī Boķu kapulaukā un Čunkānu - Dreņģeru kapulaukā. Jāatzīmē, ka šī tipa masīvās aproces vairāk atrastas Latgales ziemeļaustrumu daļā un Vidzemē, bet dobās- Dubnas baseinā (52.att.:3).

Vienlīdz bieži ar iepriekš aprakstītajām sastopamas **dobās skārda aproces ar sašaurinātiem galiem un šķērssvītrotu loku** (23 eksemplāri no 5 atradumu vietām) (53.att.:4). Aproču rotājums sastāv no šķērsrievojuma posmiem, kas mijas ar 4 - 13 gludām (Maskavas 40.k.), ornamentētām ar saulītēm (Maskavas 2., 81.k., Zeimuļi, Maskevicišķi) vai reljefa līkloča (Ludvigova), retāk smalka pinuma raksta (Maskavas kpl., s.a.) joslām. Hronoloģiski senākās aproces attiecināmas uz laiku ap 800. gadu un uzietas Maskavas (2.k.) un Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 55.lpp.*). Šīm aprocēm raksturīgs dziļāks, reljefāks šķērsrievojums. Maskavas kapulauka 40. kapā atrastā aproce pēc dzelzs iedzītņa šķēpa gala ar atkarpēm datējama ar 9. gs. Līdzīgas aproces atrastas ar 8. gs. 2. pusi datētos vīriešu apbedījumos Kalniešu II kapulaukā (*Urtāns V.1962, 52., 53.lpp., XXI tab.:2, XXIII tab.: 4*) Kivtu kapulauka apbedījumi ar šo aproci tiek datēti galvenokārt ar laiku no 700. - 800. g. (*Šnore E. 1987,1. pielikums.*). Šīs

aproces atrastas arī Lejasbitēnos, Laizānu Smiltainē, Boķos. Izteikta doma, ka aproču forma cēlusies no šķērsgrizumā apaļām aprocēm, kuru loks rotāts iegravētu līniju joslām. Šāda aproce (6.gs.) atrasta J. Romanova izrakumos Krustpils Dreimaņos (VI. tr., 1.k.) (*Šnore 1987, 21.lpp.*). Taču šķiet, ka tuvākas šo aproču formai ar 7. gs. datētās Pļavniekkalnā, Dolē un Slates sila uzkalniņos atrastās aproces ar grizumā segmentveida loku, kurš visā garumā šķērsrievots un sadalīts posmos ar reljefām līkloču līnijām (*Šnore E.1933, 25.lpp., XXV tab.: 8; Moora 1938, Abb. 52, tafel. XXV: 3, S. 425.*).

Ievērojami plašāk valkātas **manšetaproces** (73 eksemplāri, 9 atradumu vietas). Pie hronoloģiski senākiem eksemplāriem pieskaitāmi savrupatradumi no Džeriņu kapulauka (*LVM A 11924, 9569:14*), kas pārstāv vidējā dzelzs laikmeta otrajai pusei raksturīgo formu ar uz āru izvīzītu masīvu vidusšķautni (*LA 1974, 41. tab.:15,16, 41.lpp.*) (54.att.:2). Aproču loka platums minētajām aprocēm atšķirīgs. Līdzīgas divas aproces atrastas arī Lejasbitēnu kapulauka 33. kapa inventārā (*LVM A 11822: 103,104*). Tādējādi, neskatoties uz atšķirību aproču loka platumā, tās valkātas vienlaicīgi. No 8.gs. sastopamas manšetaproces ar dobo šķautni (54.att.:3) (*Urtāns V, 1962, 41.lpp.*). Doba šķautne raksturīga visām pārējām Dubnas baseinā atrastajām manšetaprocēm. To augstums no 2- 2,5 cm pieaudzis līdz 4 - 7,4 cm (54.att.:1). Aproces rotā valniši gar malām un trīsinātu līniju ornamenti, kas ietver slīpā krusta motīvus gan ar, gan bez saulītēm krusta centrā un staru galos (Maskava) (*LVM V 9471:10, 9472:2,3*) (A tipa ornaments pēc B. Vaskas). Daļai aproču šis motīvs papildināts ar slīpā krusta augšējā un apakšējā trīsstūra iesvītrojumu ar slīpām līnijām, kas raksturīgs B tipa ornamentam. Aproces ar šādu rotājumu atrastas Ludvigovā

(LVM A 12007:43,44), Maskevicišķos (LVM A 9204:4), Preiļu rajonā (s.a.) (LVM A 11404:2), Aizkalnē (16.k.), Grāveros (LVM A 6335,6336). Aprocēm ar pirmo ornamenta motīvu loka augstums 4,2 - 4,7 cm, bet ar papildināto rotājumu - 5,5 - 6,8 cm. Dažām aprocēm ornamentā izmantots savērstās svastikas jeb ugunskrusta motīvs (Špogi) (LVM RDM IV 105) (pēc B. Vaskas B₂ tipa ornaments). Maskavas savrupatradumu eksemplāriem (LVM A 7598:10,11) savērstās svastikas ornaments papildināts ar augšējā un apakšējā trīsstūra rūtojumu. Manšetaproču ornamenta analīze (Vaska 1996, 137.-145.lpp.) parādījusi, ka A tipa ornaments, kur pamatā slīpais krusts un saulītes, raksturīgs 7. gs. beigās - 8. gs. sākumā. 8. gs. vidū vai beigās parādās aprocēs ar B₁ tipa ornamentu, kas izmaina arī A tipu, radot virkni pārejas tipa ornamentu. Daļu aproču ar B₂ tipa ornamentu tiek attiecinātas uz 9. gs. Kristapiņu kapulaukā, kur iegūts lielākais skaits šo aproču (50 eks.) senākais A tipa ornaments nav konstatēts, nedaudzi eksemplāri rotāti ar B₁ un B₂ ornamentu, bet lielākoties tās rotātas ar pārejas tipa ornamenta variantiem (Vaska 1996, 1.,2.tab.). Kristapiņu kapulaukā manšetaproces atrastas 20 no 26 nepostītajiem 8. gs. b.- 9./10. gs. apbedījumiem (Kuniga 2000, 56. lpp.). Manšetaproces 7.gs. - 10. gs. izplatītas Austrumlatvijā un zemgaļu teritorijā. Agrākās masīvās aprocēs zināmas no Vidzemes daļas, bet Latgales teritorijā, atskaitot Džeriņu kapulauku, tās uzietas vēl Bērzpils Slaveitos. Lielākā skaitā agrās formas sastaptas zemgaļu un Lietuvas teritorijā (Amzašuc 1980, puc.5).

Raksturīga rota sieviešu apbedījumos **spirālaproces**, kas izgatavotas līdz 1 cm platu šķērsgrīzumā trīstūrveida vai segmentveida lentu satinot spirālē (55.att.). Hronoloģiski agrākās 9.gs. aprocēs nākušas no Aizkalnes (11.k.) un Kristapiņu kapulauka apbedījumiem (Kuniga 2000, 57.lpp.). Šīm

aprocēm 3 - 8 trīstūrveida griezuma vijas, rotātas ar trīsinātu līniju rombu un skujiņu rakstiem, vai sīkiem iecirtumiem.

Ievērojams spirālaproču skaits atrasts 10. un 11. gs. apbedījumos. Lietotas tās arī vēl 12. gs. Aprocēm viju skaits ir dažāds, vērojama tendence to skaitam pieaugt. Atsevišķiem eksemplāriem konstatētas pat 13 - 15 vijas (Maskava, Dārzkopības skola, Zeimuļi 6.tr. 6.k.) (*LVM A 10827:20, A 12009: 64, 65*), lai gan nēsātas aproces arī ar mazāku viju skaitu (4 - 5 vijas) (Maskava). Malējo viju gali ir taisni vai noapaļoti, vai noplacināti ar sānu lūzumiem. Sastopami arī eksemplāri ar atšķirīgu malējo viju galu nobeigumu (Dārzkopības skola) (*LVM A 10827:19, 20*). Viju rotājums dažāds, lielākoties rotātas tikai malējās vijas. Tā Aizkalnes kapulauka 17. kapa (ap 1000.g.) aprocēm 9 - 12 vijas, šaurākajā galā divām vijām vidusgropē un iecirstu svītriņu rotājums, bet pārējām vijām trīstūrveida šķērsgrīzums un trīsstūrīšu rotājums. Šī kapulauka 2. kapa spirālaproces vijas šaurākajā galā rotātas ar trīsinātu rombu rakstu, bet ar 10. gs. datētām 15. kapa aprocēm vijas galā caurumiņš piekariņu (zvaniņu) piekārsanai.

Kristapiņu kapulauka spirālaproču analīze rāda, ka ar 10. gs. beigām spirālaproču vijas lielākoties rotātas ar sīku lauztu līniju vai iecirtumu rindām. Raksturīgi, ka ornamentētas divas malējās vai tikai malējā pusvija vienā vai abos galos. Meiteņu apbedījumos atrastās aprocītes darinātas no šaurākas (0,3 - 0,4 cm) lentas un rotātas līdzīgi pieaugušo aprocēm. Kristapiņu kapulaukā bērna aprocīte (*LVM A 12508:82*) rotāta ar rombu rakstu, bet malējo viju gali noformēti savdabīgi - tie noslēdzas ar noapaļotu stiepli, kas abos galos aplocīti ap iepriekšējo viju (*Kuniga 2000, XVI att.: 15*). Līdzīga aproce, kurai malējās vijas viens gals aizlocīts, otrs -noapaļots, bet vijas rotātas ar skujiņas rakstu, zināma arī no Maskevicišķu kapulauka

(55.att.:2).

Spirālaproces Madalānu kapulaukā konstatētas vēl 13. gs. apbedījumos (16.k.), kur vienai no aprocēm malējā vijas gals rotāts ar divām saulītēm, kas atgādina čūskas galvu (*LVM A 12703:47,49*).

Vienas no plašāk valkātajām aprocēm Dubnas baseinā ir **lentveida aprocēs ar nedaudz dobu loku un paplašinātiem galiem** (56.att.). Aproču loks lielākoties rotāts ar iesvītrotiem pinumu veidojošiem rombiem un trīsstūriem, bet aproču gali šķērsvītroti vai rotāti nelieliem valnīšiem, dažkārt arī saulītēm (Aizkalnes 15.k.).

Kapa inventāri ar šīm aprocēm Aizkalnes kapulaukā datējami ar 10. gs., Maskavas un Kristapiņu kapulaukā -galvenokārt ar 10. - 11.gadsimtu. 12. gs. kapa inventāros iegūti tikai daži eksemplāri. Šo aproču izplatības karte norāda uz to biežāku sastopamību Latgalē- Daugavpils rajonā, mazāk Rēzeknes un Ludzas rajonā (56.att.:3). Augšzemē minētās aprocēs zināmas no Sēlpils Ķunciem, Melderišķiem un tiek datētas ar laiku ap 700.gadu (*Šnore E. 1993, VI tab.:16, 22, 25*). Ratulānu kapulaukā atrasts ar 10.gs. datējama aprobe, bet Beteļu kapulaukā – vēli, ar 12. gs. datējami eksemplāri (*Šnore E. 1987a, 77. lpp., 6.att*). Izteikta doma, ka šīs aprocēs veidojušās no aprocēm ar vāļu galiem, kurām līdzīgs rotājums. Kā starpforma tiek atzīmēta aprobe ar paplašinātiem segmentveida galiem un pinuma rakstu uz galiem no Ratulānu uzkalniņa. Diemžēl aprobe ir savrupatradums, kuru nav iespējams precīzi nodatēt (*Šnore E. 1993, 62.lpp*).

Skaitliski vislielāko aproču grupu sastāda lentveida **aprocēs ar zvērgalvu galiem**. Aprocēm ar zvērgalvu galiem vērojama vislielākā ornamenta un formas dažādība. Tās darinātas no griezumā trīsstūrveida (58.att.:1-7) vai segmentveida lentas (57.att.:1-4), kā arī sastopamas aprocēs

ar loka vidusprofilējumu (57.att.:5,6), vītu (58.att.:9) un pītu (58.att.:8) loku. Aproces valkātas sākot ar 11. gs., īpaši bieži tās sastopamas 11. gs. 2. puses un 12. gs. apbedījumos. Vīriešu apbedījumos konstatētās aproces bieži vien ir masīvākas ar spēcīgi veidotām zvēru galvām (57.att.:11, 58.att.:3,8), bet sieviešu apbedījumos biežāk atrodamas šaurākas aproces, kurām zvērgalvu iezīmē nelieli izciļņi vai grafisks krusts. 11. gs. eksemplāriem bieži vien sastopams šim periodam raksturīgais iecirstu svītru rotājums, kas veido rombus vai skujiņu (58.att.:5) (Maskavas 23., 25.k.) (*LVM A 9463:4,5; 9465:6,7*). Šo aproču loks šķērsgriezumā trīsstūrveida (6-8 mm), aproču gali šķērssvītroti, izciļņi nelieli. Līdztekus valkātas aproces ar platāku (1,5 cm) griezumā trīsstūr- vai segmentveida loku (Maskavas 10.k.) (*LVM A 9451:12, 13*), kuram četrstūrīšu un lāsīšu rotājums, kas loka vidū noslēdzas ar trīsinātas līnijas jumtiņiem un saulītēm (Maskavas 41.k.) (*LVM A 9988:1*) (57.att.:2,3). Šīs aproces parasti ir masīvākas un bieži vien uzietas vīriešu apbedījumos (Maskavas 19.k.). Nereti aproces rotātas arī ar rindās pretstatītu trīsstūrīšu rotājumu (58.att.:7), loks tām parasti griezumā trīsstūrveida (Maskava, Līvāni, Mazkusiņi, Lazdānu 1.k.) (*LVM A 10219:34, A 7910:4, A 10584:6, A 10054:6*). Sastopamas arī aproces ar garenvirzienā profilētu loku jeb vidusvalnīti. Šo aproču loks rotāts ar trīsstūrīšu vai trīsstūrīšu ar lāsīti ornamentu (57.att.:5,6) (Lazdānu 1.k. Vecstupelišķi, Krupenišķu pilsk.) (*LVM A 10584:9, A 10129:5, A 7542:3*). Kristapiņu un Jersikas kapulaukā aproces ar profilētu loku atrastas 12. gs. sieviešu apbedījumos, bet Jersikas pilskalnā 12. gs. slānī. 12. gs. izgatavotas zvērgalvu aproces arī ar vītu loku (Stīrnas 1.k., Lazdānu 2.k, Kampānu - Kusiņu 1.k) (*LVM A 10087:6, 10585:2, 5*). Maskavas kapulauka savrupatradumu vidū masīva zvērgalvu aproce ar griezumā

četrstūrveida galu un pretstatītu trīsstūrīšu rotājumu uz loka (*LVM A 10219: 21*) (58.att.:3). Konstatēti atsevišķi ļoti masīvi eksemplāri arī citos kapulaukos (Leišukalns 2.tr. 1.k., Lazdāni) (*LVM A12010: 33, A 10221:3*). Īpaši masīva aproce ar trīsstūrveidā pītu loku un spēcīgi veidotu zvērgalvu, kurai augsti izceltas ausis, iegūta Murānu kapulaukā (*LVM A 11942*) (58.att.:8).

Savdabīga vīriešu, pusaudžu un zēnu rota - **karavīra aproce** (59.att.) Dubnas baseina pieminekļos atrasta 74 eksemplāros. Saskaņā ar J. Daigas izstrādāto karavīra aproču klasifikāciju, tās lielākoties pieskaitāmas III tipam, kurš visraksturīgākais 10. gs. (*Daiga 1974, 2. tab.*), bet atsevišķi eksemplāri attiecināmi uz 11. gs. sākumu. Pirmā tipa (Ia) karavīra aproces iezīmes tiek saskatītas Kristapiņu kapulauka 54. kapa aprocē, kas rotāta ar sīkiem iecirtumiem aproces malās un galos (*Kuniga 2000, 58.lpp., XVIII. att.: 1*). Šīs aproces ir ļoti masīvas, aproces loks tuvs aplim, vidusdaļa sašaurināta, galu šķērsgriezums veido zemu, platu trapeci. Tā lietotas ap 800. gadu vai 9. gs. sākumu. Arī II tipa aproces pārstāvētas Kristapiņu kapulaukā (3.k.) (*Daiga 1974, 2.tab., 193.lpp.*). Šīs aproces nedaudz plānākas, aproču galu šķērsgriezumam raksturīga augsta trapece ar ieliektiem sāniem un samērā platu pamatu. Tās rotātas ar smalku tīklveida ornamentu gar aproces malām, bet aproces galos - rombi ar stariem. Vairākums aproču attiecināmas uz 9. gs., lai gan dažas pieskaitāmas 10. gs. (*Kuniga 2000, 58,59. lpp.*). III tipa karavīra aproču raksturīgā pazīme – šķērsgriezumā trapece ar ierautiem sāniem, bet trapeces apakšmala platāka par augšmalu. Aproces kļuvušas vēl vieglākas. Rotājumam izmantots fasetēts sīku rombu un trīsstūrīšu ornaments, galus rotā rombi ar stariem, kuru galos saulītes. Nelielā skaitā atrastas arī IV tipa aproces ar “T” veida

šķērsgriezumu un ar platu ārmalas šķautni. Rotājumu veido rombiņš ar lāsīti, bet galos rombi ar stariem un saulītēm (Kristapiņi, Aizkalne) (*LVM RLB 337*). Pirmā tipa aproces lielākā skaitā konstatētas Lejasbitēnu kapulaukā (*Daiga 1974, 2. tab., 194.lpp.*), Kokneses Pastamuižas kapulaukā, Aizkrauklē, Lielvārdē, Kaibalā. Izteikta doma, ka senākās karavīra aproču formas nāk no zemgaļu teritorijas (*Atgāzis 1994, 37.lpp.*). Tam par labu runā arī fakts, ka Latgalē tikai Dubnas baseinā atrasta I tipa aproce (Kristapiņi). II tipa aproces Kristapiņu kapulaukā iegūtas 10 eksemplāros, Nukšu kapulaukā - 8 eksemplāros, bet Odukalnā vēl mazākā skaitā (*Daiga 1974, 2.tab.*), bez tam pēdējās ir hronoloģiski nedaudz vēlākas par Kristapiņu eksemplāriem.

Vīriešu apbedījumos līdztekus karavīra aprocei atrod **masīvās lentveida aproces ar šķērsgriezumā puslodes jeb segmentveida galiem** (60.att.). Šo aproču skaits nav visai liels, jo tās sastopamas tikai piedevām bagātākajos 10. gs. un 11. gs. pirmās puses kapu inventāros (ap 10 eks.). Aproču galu platums sasniedz 2,5 cm. Aproces rotātas ar četrstūrīšu un lāsīšu vai punktētu līniju pinuma ornamentu (Ludvigova), viļņveida rotājumu (Leiņukalns). Aizkalnes 12. kapa aprocei oriģināls rotājums - galus klāj ar trīsinātām līnijām aizpildīti trīsstūr- un četrstūrveida laukumiņi, kas uz loka vienā pusē noslēdzas ar trīsinātu skujiņu un diagonālu krustu, bet otrā pusē ar trim trīsinātiem stariem. Sevišķi grezni rotāta Kristapiņu kapulauka 76. kapa aproce - ar šķērsvalnīšu, pinuma, viļņveida līniju un saulīšu motīvu (*Kuniga 2000, XVII att.:4*). Līdzīgas aproces zināmas no Kivtiem (*Šnore E. 1987, VI tab.:1-3*), Lejasdoppelēm (*Šnore E. 1997, 5.att.:4, 6.att.:7*), Priekuļu Kampiem (*Radiņš 1999, 59.att.:6*) u.c. kapulaukiem. Sastopamas tās arī Lietuvas materiālā (*LAB, pr. 57; Volkaite- Kulikauskiene, 1970, pav.30,*

p.180).

Aproču klāstā sastopamas mazāk masīvas **lentveida aproces ar paplašinātiem griezumā segmentveida galiem**, kuras ornamentācijas ziņā atgādina iepriekš aprakstītās. Šīs mazāk masīvās aproces valkājuši kā vīrieši, tā sievietes. Maskavas kapulaukā atrastajām aprocēm ornamenta motīvs līdzīgs, bet dažāds tā izpildījums. Rotājumu veido ornamenti, ko nosacīti varētu nosaukt par pinuma rakstu - aizpildīti laukumiņi mijas ar saulītēm (68.k.), trīsinātām līnijām aizpildīti laukumi mijas ar neaizpildītiem laukumiņiem (45.k.), reta pinuma rakstā iegravētas līnijas papildinātas ar stingrāk iecirstiem punktiņiem (55.k.). Aprocēs datējamas ar 9. - 10.gs. Ar pinuma ornamentu rotātas arī šī veida aproces no Aizkalnes 10. gs. kapu inventāriem (1., 7., 10.k.) (*Vilcāne 1997, 89.lpp.*). Savukārt, Aizkalnes kapulauka 17. kapa divas aproces, kuru galus rotā valnīši ar šķērsvītriņām, bet loku - gareniski ar šķērsvītriņām pildīti viļņveida līniju posmi, kombinēti ar trīsinātu līniju jumtiņiem un saulītēm. Dārzkopības skolas (3.k.) aprocēm ir rombiņu un lāsīšu rotājums (*LVM A 10826:2, 3*). Kristapiņu kapulaukā 10. gs. kapa inventāros uzietas 16 šādas aproces (*Kuniga 2000, 60.lpp.*). Līdzīgas aproces zināmas no Kivtu kapulauka un tiek datētas ar 10. gs. beigām (*Šnore E.1987, V tab.: 18*).

Galvenokārt sieviešu kapa inventāros iegūtas **lentveida aproces ar paplašinātiem griezumā trīsstūrveida galiem** (60.att.). Lielākā skaitā tās atrastas Kristapiņu kapulaukā (15 eks.) (*Kuniga 2000, 60.lpp.*), bet zināmas arī no Ludvigovas (*LVM A 9201:22*), Brūveru kapulauka (*LVM A 10617:6*). Aprocēm raksturīgs trīsstūrīšu rindu rotājums.

Dubnas baseinā nelielā skaitā sastopamas **vītās aproces**. Vairākos eksemplāros pārstāvētas no trim stieplēm vītās aproces ar sasietiem galiem

(Maskavas 19. k., Kristapiņi - 5 eks.) un aproces, kuru galu noslēgums veido "gliemezīšus" (Maskavas 19.k., Kristapiņi-2 eks.) (61.att.:4) (*Vilcāne 1996, 174.lpp.; Kuniga 2000, 62.lpp.*). Līdzīgas aproces izraktas arī Jersikas pilskalna 12. gs. slānī (*LVM A 10330: 781*). Vīta aproce ar sasiem galiem triju gliemezīšu veidā zināma no Grāveru kapulauka (10.gs.) (*LVM A 6399*) (61.att.:3). Jersikas pilskalna 12. gs. slānī fiksēta vīta aproce ar cilpu galiem (*LVI 300: 571*) (61.att.:4). Tādas liktas arī Madalānu kapulauka 13. gs. apbedījumā (*LVM A 12351: 10*).

Aproces ar sasiem galiem nav raksturīgas Austrumlatvijas teritorijai. Tās nākušas no Daugavas un Dņepras augšteces rajoniem (*Музыревич 1965, стр.89*), kur tās sastopamas 11.un 12. gs. pieminekļos. Vītās aproces ar cilpu galiem tipiskas vjatiču teritorijai Okas augšteces baseinā 12. un 13. gs. (*Музыревич 1965, стр. 90*).

Latvijā aprakstītās aproces biežāk konstatētas Latgales austrumdaļā (61.att.:7).

Dubnas baseinā lietotas dažas retāk sastopamu aproču formas. Aizkalnes kapulauka 20.kapā mirušajam līdzīgi dotas divas šauras **aproces ar sašaurinātiem galiem un šķērsgrīzumā ovāli trīsstūrīgu loku** (60.att.: 3,4). Aproces ar sašaurinātiem galiem un šķērssvītru grupu rotājumu nelielā skaitā uzietas Kristapiņu kapulaukā pie ar laiku ap 1000. gadu un 11. gs. apbedītiem mirušajiem (*Kuniga 2000, 58.lpp.*), bet kā savrupatradumi konstatētas Ludvigovas kapulaukā (*LVM A 9201: 24, 25*). Aproces sastopamas latgaļu teritorijā 10.-11.gs. vīriešu apbedījumos. Analogiskas aproces atrastas Radžu, Nukšu kapulaukā (*Mugurēvičs 1977, L tab.:5,6, 113. lpp.; Шноре, Зеїд 1957, табл. V:1,3*). Līdzīgas aproces vērojamas arī lībiešu materiālā (*Šnore E. 1996, 10. att.:4, Zariņa 1997, 3. att.: 17*).

Aizkalnes 8. un 10. kapā un Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 60.lpp.*) (kopumā 5 eks.) konstatētas **aproces ar šķērsriezumā trīsstūrveida un nedaudz paplašinātiem galiem un loka vidusrievu** (60.att.:1). Aproču gali rotāti ar šķērsrievām, bet vidusrievai abās pusēs trīsstūrīšu raksts. Līdzīga aprobe zināma no Kivtu kapulauka 77.kapa (*Šnore E. 1987, VI tab.:10, 25. lpp.*). Grezni ar rombu un saulīšu rakstu rotāts Kristapiņu kapulauka eksemplārs (*Kuniga 2000, XVII: 20*). Aproses tiek datētas ar 10. gs.

Maskavas kapulaukā 6. ugunskapā (11.gs.) divām **aprocēm šķērsriezumā sešstūrainis vienmērīga platuma loks un taisni gali**. Aproču virsējās šķautnes ornamentētas ar četrām trīsstūrīšu rindām, bet gali šķērsvītroti (*Vilcāne 1996, 174.lpp.*). Līdzīga aprobe atrasta Vampeniešu I kapulauka 75. kapā un , šķiet, arī 77. ugunskapā (*LVI 124: 724, 732*).

Maskavas 25. kapā (11.gs.) līdzī dotā **plāna lentveida aprobe ar sašaurinātiem galiem** un pavisā izpildītu ornamentu. Līdzīgas lentveida aproses ar dažādiem trīsstūrīšu, punktiņu, līkloču līniju rotājuma motīviem konstatētas Jersikas pilskalna 11. - 13. gs. slāņos (*LVM A 10330: 383, 10332: 24; LVI 300: 383, 948, 1163*). Šādas aproses izraktas arī Asotes pilskalna 11. - 13.gs. slāņos (*Шноре Э. 1961, табл. IV :7,12,13, 23, 25*).

Ludvigovas kapulauka 5.tr. 2.k. aproses darinātas līdzīgi kā noplacinātais kaklariņķis. Aproses loks šķērsriezumā trīsstūrveida, rotāts seklām fasetēm (*LVMA 12007:11,12*).

Gredzeni

Gredzeni neatņemama tērpa rotu komplekta sastāvdaļa. Tos varēja iegādāties arī sabiedrības mazāk turīgie pārstāvji, tāpēc sastopami

apbedījumos ar trūcīgām kapa piedevām un dažkārt ir vienīgā kapa piedeva. Gredzeni ir parasts atradums arī dzīvesvietās. Tā Jersikas pilskalna 1990.-2000. gada izrakumos tie uzieti 45 eksemplāros.

No gredzeniem visraksturīgākie ir **spirālgredzeni**. Maskavas kapulaukā tie konstatēti 57 apbedījumos un to skaits sasniedz 166 eksemplārus, Aizkalnes kapulaukā 15 apbedījumos pārstāvēti 44 spirālgredzeni, Jersikas kapulaukā - 9 apbedījumos - 18 spirālgredzeni.

Visizplatītākie ir spirālgredzeni, kas darināti no bronzas stieples ar trīsstūrveida griezumam (62.att.:1,2). Kristapiņu kapulaukā atrasti vairāk kā 250 šādi gredzeni (*Kuniga, 2000, 63.lpp.*), Maskavas kapulaukā - 70, Aizkalnes kapulaukā - 16 gredzeni. Aprakstītie gredzeni konstatēti 8. gs. apbedījumos, dominē 9. un 10. gs., un sastopami arī vēl 11. gs. Gredzeniem vijas bieži vien arī rotātas ar šķērssvītriņām, iecirtumiem vai gravētu lauztu līniju. Atsevišķos gadījumos iecirstās šķērsrieviņas rotā tikai malējās vijas (Maskavas 9., 41., 45., 48., 50.k.). Kristapiņu kapulaukā līdztekus spirālgredzeniem, kas izgatavoti no šķērsgriezumā trīsstūrveida stieples, hronoloģiski senākajos apbedījumos konstatēti spirālgredzeni, kas darināti no stieples ar garengropi (*Kuniga 2000, 62.lpp.*) (62.att.:3). Maskavas kapulaukā līdzīgi darināts gredzens uzziets tikai vienā 9. gs. apbedījumā (40.k.). Kivtu kapulaukā tāpat kā Kristapiņos minētie gredzeni konstatēti visai lielā skaitā 7. - 8. gs. apbedījumos (19 eksemplāri 14 apbedījumos) (*Šnore E.1987, 25.lpp.*).

9.gs. parādās, bet pa retam lietoti arī 11. un 12.gs., spirālgredzeni, kas veidoti no griezumā segmentveida (62.att.:5) vai apaļas stieples (62.att.:4,9). Gredzeni, kas izgatavoti no griezumā segmentveida stieples nav sevišķi iemīļoti (Aizkalnes kapulaukā - 7, Maskavas - 15, Kristapiņu kapulaukā - 53

eksemplāri). No apaļas stieples izgatavoti gredzeni, savukārt visraksturīgākie tieši 11. un 12. gs. Šo gredzenu stieples diametrs parasti 2 - 3 mm, atsevišķos gadījumos konstatēta ļoti smalka stieple (Maskavas 24.k.), vai arī resna stieple (Kristapiņu 69.k.). Līdztekus plaši lietotajām gredzenu formām konstatēti arī savdabīgāk darināti eksemplāri. Tā, Maskavas kapulauka 10. kapā uziets no apaļas stieples darināts spirālgredzens, kuram vijas savītas no trim apaļām smalkām stieplītēm un viju galos izveidotas cilpiņas, līdzīgi kā vītajiem kaklariņķiem ar cilpu galiem (62.att.:7). Minētā kapulauka 35. kapā atrasti divi gredzeni, kuriem vijas savītas no divām apaļām stieplēm, bet viju gali nosmailināti. Citam šajā kapā atrastajam spirālgredzenam ar griezumā segmentveida vijām, malējās vijas tordētas.

Atrastajiem gredzeniem viju skaits dažāds. Agrākajiem eksemplāriem parasti 4 - 6 vijas, visai reti to skaits sniedzas līdz 7 - 8. Vēlākajiem, sevišķi no apaļas stieples izgatavotajiem gredzeniem - viju skaits dažkārt sasniedz 12 - 13 vijas. Viju gali nocirsti taisni (iespējams, ka daļai gredzenu tie nolūzuši), noplacināti (piemēram, Maskavas 15., 18., 62., 67., 72.k.) vai nosmailināti. Dažkārt spirālgredzeniem ar griezumā trīsstūrveida vai apaļu viju, to galos ar riņķīšu vai izlocītu cilpveida važturišu palīdzību piekarinātas trapecveida mēlītes (Aizkalnes 12. kaps, Kristapiņu 264.kaps) (23.att.:15,16; 62.att.:9). Spirālgredzeni ar trapecveida mēlīšu piekariņiem zināmi arī no citiem Austrumlatvijas kapulaukiem.

Galvenokārt uz 11. - 12. gs. attiecināmi spirālgredzeni, kas darināti no noplacinātas, četrstūrainas, dobas stieples vai ar tievāku stiepli notītas stieples (62.att.: 6). Visi uzskaitītie spirālgredzenu veidi uzieti Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 63.lpp.*), bet pa kādam konstatēti arī citos Dubnas baseina pieminekļos. Vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē valkāti arī gredzeni ar

pusotru vai divām vijām, kas darināti no masīvākas gredzena priekšpusē paplatinātas, šķērsrievām rotātas stieples (62.att.:11).

10.gs. parādās un līdz pat 12.gs. valkāti **gredzeni ar vidusplāksnīti**. Šie gredzeni bijuši sevišķi iecienīta vīriešu rota 10.gs. otrajā pusē un 11.gs. Gredzeniem raksturīga profilēta vidusplāksnīte un taisni vai slīpi, vai arī skujiņā šķērssvītrotas malējās vijas (62.att.:12,13). Uziet arī gredzeni bez vidusplāksnītes profilējuma. Reizēm gredzeniem uz vidusplāksnītes ir saulīšu rotājums (62.att.:10). Malējās vijas parasti griezumā segmentveida vai trīsstūrveida, retāk - apaļas. Atšķirībā no spirālgredzeniem, gredzeni ar vidusplāksnīti nav sastopami masveidā, parasti apbedījumos atrodami uz rokas pa vienam eksemplāram. Sieviešu apbedījumos lielākā skaitā tie izmantoti no spirālgredzeniem un cilindrišiem darināto rotu papildināšanai. Piemēram, Maskavas kapulauka 10. kapā šādas rotas izgatavošanai izmantoti arī 6 gredzeni ar vidusplāksnīti (43.att.:4).

Dažkārt apbedījumos uz rokas kā gredzeni uzieti **bronzas rievotie cilindriši** (Aizkalnes 17.kaps, Maskavas 65.k., Kristapiņu 149., 252. u.c. kapi), no kādiem parasti darināja grīstes vainagus. Skārda cilindrišu kā gredzenu pielietošana novērota arī Kivtu un Nukšu kapulaukā (*Šnore E.1987, 25.lpp.*).

12. gs., sevišķi tā otrajā pusē spirālgredzenu vietā ieviešas gredzeni ar **gludu paplatinātu, vītu vai pītu priekšpusi** (62.att.:13), kuri, kā rāda kapulauku materiāls nav valkāti kopā ar citiem gredzeniem (*Kuniga 2000, 64.lpp.*). Minētie gredzeni lietoti arī vēlākajos gadsimtos (*Apala 1987, 104.,105.lpp.*). Dubnas baseina kapulaukos atrasto gredzenu skaits nav liels. Piemēram, Kristapiņu kapulaukā konstatēti 8 gredzeni ar paresninātu gludu, tikpat daudz gredzeni ar vītu priekšpusi (*Kuniga 2000, 64.lpp.*). Maskavas

un Aizkalnes kapulaukā minēto formu gredzeni nav pārstāvēti. Zināmi šādi gredzeni no Jersikas un Madalānu pilskalna materiāla (*LVI 300: 86, 293, 522, 529, LVMA 12351: 11, 25*).

Piekariņi

Dubnas baseina arheoloģiskajā materiāla sastopami dažāda veida piekariņi : trapecveida mēlītes, zvaniņi, zvārgulīši, kaula un bronzas divpusējās ķemmītes, kaula pīlītes, krustiņi, medaljonveida piekariņi, dažādi dzīvnieku zobu un ilķņu piekariņi.

Masveidīgākie atradumi ir gan rotātas, gan nerotātas **trapeceveida mēlītes**, kuru pielietojums ļoti daudzveidīgs - sieviešu apbedījumos tās uzietas bronzas spirālīšu lentveida vainagu noslēgumos, grīstes vainagu “bižu” galos. Tās piestiprinātas pie kaklariņķu loka un spirālgredzeniem, krūšu važiņu rotām. Trapecveida mēlītēm izgreznoja arī apģērbu un apavus. Līdztekus mēlītēm bieži izmantoti arī **bronzas zvaniņi** (45.att.) un **zvārgulīši**. Dubnas baseinā atrasti divu veidu bronzas zvaniņi – ap 800.gadu lietoti zvaniņi ar visai platu atlocītu apakšu (Kristapiņi, Maskava) un vēlākos ar 10.gs. datētos apbedījumos atrastie zvaniņi, kam malā trijos caurumos ievērtas trapecveida mēlītes (Kristapiņu 148., 281.k., s.a., Aizkalnes 2.k., Aulejas Vēveri). Zvaniņi ar mēlīšu piekariņiem nav plaši izplatīti. Konstatēti vēl Odukalnā, Rēznas Jusos, Koknesē, kā arī vairākos Smoļenskas apgabala pieminekļos (*Urtāns V. 1970, 64.-74.lpp.*) Zvaniņi raksturīga 7 - 11.gs. sēļu un latgaļu kapu piedeva (*Šnore E. 1987, 20.lpp.*). 9.gs. beigās parādās zvārgulīši ar vienkāršo šķēlumu un trim koncentriskiem valnīšiem korpusa vidū. Lietoti arī zvārgulīši ar krustveida šķēlumu un bumbierveida zvārgulīši. Zvārgulīši dzelzs laikmetā sastopami visā Latvijas

teritorijā. Retāk uzieti bronzas **ķemmveida piekari** un kaula un bronzas **divpusējo ķemmīšu piekari** (26.att.:1, 28.att.:1). Ķemmveida piekari atrasti Kristapiņu kapulaukā 12.gs. sieviešu apbedījumos, Jersikas pilskalna augšējos slāņos (*LVM A 10330:553, A 10332:48,146*). Kaula un bronzas divpusējo ķemmīšu piekari Kristapiņu un Aizkalnes kapulaukā uzieti galvenokārt 10. - 11.gs. vīriešu un sieviešu apbedījumos (*Kuniga 2000, 45.lpp., Vilcāne 1997, 91.lpp.*). Visai reti atradumi ir **kaula pīlītes**, kuras 10.gs. greznojušas vīriešu svārku priekšpusi (Kristapiņu 62., 91.k., s.a., Aizkalnes 12.k.). Pīlīšu piekari iegūti Odukalna, Nukšu, Kampu, Aizkraukles, Ģūģeru, Liepiņu, Dzērvju kapulaukā, Asotes un Sēlpils pilskalnās un tiek datēti ar 10. - 11.gs. (*Vilcāne 1997, 89.lpp.*). **Medaljonveida piekaru** vidū izplatītākie ir svētā Jura piekariņi (6 eks.) (Kristapiņi, Jersikas pilsk.) (*Kuniga 2000, 46.lpp.; LVM 10330:1020, LVI 300:188*). Medaljonveida piekars ar Dievmātes attēlu konstatēts Kristapiņu kapulauka 64.kapa rotā (*Kuniga 2000, 46.lpp.*). Svētā Jura piekariņi raksturīgi Krievzemes ziemeļrietumu apgabaliem. Medaljonveida piekari Latvijas teritorijā izplatās līdz ar pareizticību 11. - 12.gs. Kā piekariņi dažādās rotās bieži lietoti arī krustiņi. Krustiņu formas daudzveidīgas. Tās klasificējis Ē. Mugurēvičs (*Мугуревич 1965, с.63-71*). Konstatēts, ka daļa atrasto krustiņu pēc no Krievzemes ievestajiem paraugiem darināti uz vietas.

Džeriņu un Ružu un Muktupāvelu kapulaukā uzieti 7.gs. raksturīgie **trīstūrveida piekariņi** (72.att.:5), kas vairāk izplatīti Augšzemē un Vidzemes rietumdaļā (*Ciglis 2000, 8.att.*).

Tikai vienā eksemplārā pārstāvēti **bronzas āmuļa lapas veida piekars** (Kristapiņu 72.k.), **bronzas karotīte** (Kristapiņu 254.k.), **bronzas cirvīša piekars** (Kristapiņi, s.a.) (*Kuniga 2000, 46.,47.lpp.*), **piekars ar putna attēlu** (Jersikas pilsk.) (*LVI 300: 22*), **bronzas zirdziņa piekars** (Jersikas pilsk.) (*LVI 300:*), **bronzas riteņveida piekars** (Jersikas pilsk.) (*LVM A 10330:908*). Jersikas pilskalnā uzieti vairāki **kaula un bronzas nažveida piekariņi** (*LVI 300:1043,1168*), kas tāpat kā karotīšu piekariņi raksturīgi lībiešu kultūrai. Jersikas kapulauka 1.kapā atrasti divi **lunulveida piekariņi** (*Kalējs 1940, 19.att.:2,4*).

Dzīvnieku zobu, ilkņu, žoklīšu piekariņi ir bieži atradumi dzīvesvietās, piem. Jersikas pilskalnā uzieti lāču un mežacūku ilkņi (*LVI 300:647, 719, 747, 1020*), bebru kauliņi (*LVI 300: 801,803*), caunas žoklīšu (*LVI 300: 1021,1022, 1083*) u.c. piekariņi.

Ieroči

Ieroču kategorijā ietilpst šķēpa gali, kaujas naži, zobeni un cirvji, kas neapšaubāmi pildīja arī darba rīka funkcijas.

Šķēpa gali

Dubnas baseinā sastopamas visas trīs iedzītņa šķēpa galu formas: ar atkarpēm, lapveida, rombveida.

Dzelzs iedzītņa **šķēpa gals ar atkarpēm** pārstāvēts divos eksemplāros. Savrupatradums (*LVM A 9112:2*) no Višķu ezera krasta pieder M. Atgāža izstrādātās šo šķēpu tipoloģijas B tipa šķēpiem, kas raksturīgi sēļu apdzīvotajai teritorijai 6.-8.gs. abos Daugavas krastos. Maskavas 40. kapā atrastais šķēpa gals (63.att.:3) iedalīts C1 tipā un pārstāv šī varianta agro

formu, kas pēc savām pazīmēm no visiem C tipa šķēpiem tuvāks B tipa šķēpiem (*Atgāzis 1974, 3.att., 158.,159. lpp., Atgāzis 1998, 9.lpp.*). Maskavas kapulauka šķēpa gals atrasts kopā ar vītollapas šķēpa galu, šķērsrievotu dobo bronzas aproci un dzelzs kruķadatu ar bronzas stieples notinumu un ir datējams ar 9.gs. Kopumā zināmi 6 šādi šķēpa galu eksemplāri, kas atrasti galvenokārt Latgales teritorijā (Radžu kpl., Viļakas Cīrnava 37. uzsk., Mērdzenes Mediševas purvs, L.Ludzas ezera krasts u.c.).

Vēlākas formas šķēpa gali ar atkarpēm iegūti Jersikas pilskalnā. Abiem šķēpiem viena atkarpe iztrūkst (vienam šķiet tīšām nolīdzināta?). Vienam eksemplāram iedzītņis taisnstūrveida, kakliņš apaļš, otram - kakliņš griezumā noapaļots četrstūris, bet iedzītņis nolūzis (*LVM A 10330: 603, 10332: 222*). Abi šķēpa gali atrasti 12./13. gs. mijas slāņos. Pēc M. Atgāža tipoloģijas tie varētu piederēt D3 variantam. (*Atgāzis 1974, 4.att., 160., 161.lpp.*). Apbedījumā šāda tipa šķēpa gals iegūts Dignājas Strautmaļu 10.kapā (12. gs.) (*LVM*).

Skaitliski lielu grupu sastāda **iedzītņa šķēpa gali ar vītollapas veida lapu** un uzbiezinātu pāreju no iedzītņa uz kakliņu (63.att.:1). Lielāks šo šķēpa galu eksemplāru skaits nāk no plašāk pētītajiem kapulaukiem - Maskavas (17 eks.), Kristapiņi (28 eks.), Maskevicišķi (5 eks.), Ludvigova (7 eks.), Zeimuļi (3 eks.), Aizkalne (1 eks.), savrupatradumi (7 eks.).

Dubnas baseinā šo šķēpa galu atradumi lielākoties datējami ar 8. un 9. gs., lai gan sastopami daži arī vēlāki eksemplāri. Hronoloģiski vēlāko šķēpa galu pazīme - iedzītņa kakliņa četrstūrveida šķērsriezums. Kristapiņu kapulaukā daži šķēpa gali attiecināti uz 10. gs. 1. pusi un pat 2. pusi vai laiku ap 1000. gadu (*Kuniga 2000, 65. lpp.*).

Minēto šķēpa galu garums lielākoties svārstās no 23,5 - 36 cm (Maskava

69.k., Ludvigova 6.tr.2.k.) (*LVM A 10014: 2, A 12007: 38*), lapas garums – 9 - 20 cm (Maskavas 69.k., Ludvigovas 6.tr.2.k.), lapas platums no - 2,9 - 3 cm (Maskavas 69.k., Ludvigovas 6.tr. 2.k., Maskevicišķi) (*LVM A 12007:73, A 8235:5*) līdz 4,4 cm (Maskavas 15.k.) (*LVM A 9456: 4*). Sevišķi garš šķēpa gals uziets Kristapiņu kapulauka 153. kapā (g. - 40,5 cm, lapas pl. - 4,5 cm) (*Kuniga 2000, 65.lpp.*).

Vēlā dzelzs laikmeta sākumā iedzītņa šķēpa gali ar vītollapasveida lapu pārveidojas - iedzītņis kļūst īsāks, lapa lejasdaļā iegūst asus sānu lūzumus, tādējādi veidojas iedzītņa **šķēpa gals ar rombveida lapu** (63.att.:2) (*LA 1974, 243.lpp.*). Šī veida šķēpa galu izmēri: šķēpa galu garums - ap 30 cm, lapas garums – 15 - 20, platums - 4,5 - 5,5 cm. Šķēpa galu formas pārveidošanos izsekojama Lazdānu savrupatrastajam eksemplāram (*LVM A 10588: 7*), kuram vērojams īss kakliņš ar uzbiezinājumu, slaida lapa ar paplatinājumu lejasdaļā, bet vēl bez asiem sānu lūzumiem. Šī lapasveida šķēpa gala pārveidotā forma pārstāvēta Aizkalnes kapulauka 12.kapā (ap 1000.g.) (*LVM A 10567: 2*). Pēc šī šķēpa gala konstatējams arī iekātojuma veids - lai šķēpa gals stingrāk turētos kātā tas ticis notīts, tādējādi novēršot kāta plīšanu. Pie iedzītņa šķēpa galiem ar rombveida lapu pieskaitāms arī Aizkalnes kapulaukā savrupatrastais eksemplārs (*LVM A 10578: 1*). Šim šķēpa galam kakliņš slaidāks, griezumā apaļš, iedzītņis griezumā četrstūrainis ar tordējumu, lapa platāka (*Vilcāne 1997, 92. lpp.*). Divi līdzīgas formas šķēpu gali konstatēti Maskavas kapulaukā (19.k., s.a. pie 22.k.). Tiem iedzītņa daļa ir šķērsgriezumā četrstūrveida, saglabājies uzbiezinājums pārejā uz kakliņu, kurš šķērsgriezumā apaļš. 19. kapa šķēpa gals datējams ar 12. gs. Līdzīgs šķēpa gals zināms arī no Relenģu kapulauka (*LVM A 6266*). Lielāks skaits šādu iedzītņa šķēpa galu atrasts Kristapiņu

kapulaukā (12 eks.), kas tiek datēti ar 11. gs. b. un 12. gs. Vēlākajiem šķēpa galiem vērojami iedzītņi bez vidusdaļas uzbiezinājuma. Tiem iedzītņi griezumā ir četrstūrveida, vidusdaļā - ieapaļi, bet lapai vērojami stāvāki sānu lūzumi (*Kuniga 2000, 66. lpp.*). Pēc M. Atgāža šķēpu klasifikācijas šie šķēpi pieder III grupai - D tipa iedzītņa šķēpa galiem ar rombveida lapu (*Atgāzis 1998, 10. lpp.*).

Jersikas pilskalnā un kapulaukā (32.k.) atrasti iedzītņa šķēpa gali, kas pārstāv metamo šķēpu grupu. Tie ir 26 un 31 cm gari ar slaidu 12 un 16,5 cm garu lejasdaļā nedaudz paplašinātu ap 1,5 cm platu lapu, kura šķērsgriezumā veido biezu rombu (63.att.:6,7). Šķēpa galiem iedzītņis šķērsgriezumā taisnstūrveida, ar nelielu uzbiezinājumu pārejā uz kakliņu, kurš šķērsgriezumā taisnstūrveida. Lai stingrāk nostiprinātu šos šķēpa galus kātā, iedzītņa gals aizliekts uz sāniem. Šie šķēpa gali raksturīgi kuršu teritorijai, bet sastopami visā Latvijas teritorijā (*LA 1974, 244. lpp., 47. tab.: 9*). Kristapiņu kapulaukā šāda šķēpa gals atrasts apbedījumā ar kuršiem raksturīgām senlietu formām (*Kuniga 2000, 66. lpp.*).

Metamo šķēpu grupu pārstāv arī **iedzītņa šķēpa gali ar rombveidā paplašinātu platu lapu** (63.att.:5). Tie atrasti dažos apbedījumos Jersikas (17.k.) (*Kalējs 1940, 17. att.: 1*), Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 66. lpp.*). Lielāks skaits šādu šķēpa galu iegūts 12. - 13. gs. slāņos Jersikas pilskalnā (4 eks.) (*LVM A 10330: 85,393,649*). Šo šķēpa galu izmēri sekojoši: garums – 19 - 25 cm, lapas garums – 9 - 10,5 cm, lapas platums – 3 - 5 cm. Atzīmēta šo šķēpa galu lielāka izplatība Rēzeknes un Daugavpils apkārtnē (Kivtu kpl., Odukalnā). Kivtu kapulauka eksemplārs tiek datēts ar 10. gs. (*Šnore E. 1987, IX tab.:7, 28. lpp.*). Minētie šķēpa gali atrasti Asotes pilskalna 13. gs. slāņos (*Шноре Э. 1961, табл.:X:29, 30*), Beteļu

kapulaukā Augšzemē (*Šnore E. 1987a, 13.att.: 9*).

Dubnas baseinā pazīstami **harpūnveida šķēpa gali**, kurus vajadzības gadījumā varēja izmantot kā metamos šķēpus, lai gan piemērotāki tie bijuši medībām un zvejai (63.att.:8,9). Jersikas pilskalnā tādi iegūti 7 eksemplāros. Šiem šķēpa galiem iedzītņa kakliņš lielākoties tordēts (*LVM A 10332: 344, 378, Balodis 1940, VI tab.: 4*), bet sastopams arī apaļa griezuma (*LVI 300: 78, 51*). Iedzītņi minētajiem šķēpa galiem griezumā taisnstūrveida, un tā gals aizliekts. Harpūnveida šķēpa gali uzieti arī dažos ar 11. un 12. gs. datētos vīriešu kapu inventāros - Jersikas kapulauka 23. kapā (*Kalējs 1940, 17.att.:3*), Kristapiņu kapulaukā (2 kapi) (*Kuniga 2000, 66. lpp.*).

Atrasto **uzmavas šķēpa galu** skaits pārsniedz 50 eksemplārus.

Dubnas baseinā viens no raksturīgākajiem uzmavas šķēpa galu veidiem - **šķēpa gali ar ļoti slaidu lancetveida lapu, kura šķērsgriezumā rombveida** (J. Petersena E tips, M. Atgāža A tips) (64.att.:3-6). Šķēpi 23 - 45 cm gari, lapas platums 2 - 3,5 cm. Hronoloģiski senākie eksemplāri aplūkojamajā teritorijā uzieti Maskavas un Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 66. lpp.*). Maskavas kapulauka 68. kapā (9. gs.) šķēpa gals īss (21,5 cm), lapa slaida, rombveida, 12 cm gara un 1,5 cm plata. Šī veida šķēpi visraksturīgākie 10. gs., bet sastopami vēl 11. gs. Uz 10. gs. attiecināms Maskavas kapulauka 55. kapa eksemplārs ar ļoti slaidu garu lapu (64.att.: 3). Šķēpa gala garums - 41 cm, lapas platums - 3 cm. Ar 10. gs. vai 10./11. gs. miju datējams Aizkalnes 1.kapa šķēpa gals, kas salīdzinot ar iepriekš aprakstīto ir īsāks (29,5 cm). Garākās šo šķēpa galu formas zināmas vēl no Maskevicišķu kapulauka (*LVM A 7339:16, 7526:1*), Leiņukalna (*LVM A 12010:30*). Kristapiņu kapulauka (76.k.). Īsāki šķēpa gali atrasti Aizkalnes kapulauka 21.kapā, Ludvigovā (*LVM A 10576:3, A 12007: 59*), bijušajā

Jasmuižas pagasta teritorijā (*LVM 8039: 2*), Maskeviciškos (*LVM 6981*).

Kristapiņu kapulaukā konstatēti 25 šo šķēpa galu eksemplāri. 9./10.gs. eksemplāriem raksturīga īsa uzmava, noplacināta lancetveida lapas daļa. 10.gs. otrajā pusē un 11.gs. sastopami vidēja garuma šķēpa gali ar pagaru iedzītni un samērā īsu lapas daļu, bet dažos ap 1000.gadu datētos apbedījumos atrasti ļoti gari šķēpa gali. 11.gs. kapos vērojami šķēpa gali ar izteikti šauru un masīvu, rombveida griezuma lapu (*Kuniga 2000, 66. lpp., XXII att.: 1,5-16*).

Austrumlatvijā minētā tipa šķēpa gali atrasti Radžu kapulaukā, kur tie tiek datēti ar 10. gs. (*Mugurēvičs 1977, XLVIII tab.: 11, L tab.: 9, LIV tab.: 12*), Kivtu kapulaukā (*Šnore E. 1987, IX tab.: 12*), Priekuļu Kampu u.c. Šī forma izplatīta visā Latvijā un plaši pazīstama Ziemeļeiropā (*LA 1974, 243.lpp.*)

Mazākā skaitā Dubnas baseinā pārstāvēts otrs uzmavas šķēpa galu tips – **šķēpa gali ar lejasdaļā rombveida un pret smaili stieptu lapu** (J.Petersena M tips, M.Atgāža B tips, A.Kirpičnikova III tips) (64.att.: 7). Lapas sāni viegli iežņaugti, platākā daļa atrodas leļpus šķēpa gala vidusdaļas. Šiem šķēpa galiem raksturīga masīva, šķērsriezumā rombveida smailes daļa. Arī šie šķēpa gali samērā gari – 34 - 45 cm, lapas platums lejasdaļā - 4,5 - 5 cm. Apbedījumos šie šķēpa gali atrasti Kristapiņu kapulaukā (6 eks.) (*Kuniga 2000, 67. lpp.*) un Dārzkopības skolas 1. kapā (*LVM A 10824 : 1*), bet kā savrupatradumi tie zināmi no Nīcgales (*LVM A 12217*), Līvānu kapulauka (*LVM A 11881: 19*). Jāatzīmē, ka kapu inventāri, kuru sastāvā šie šķēpa gali uzieti izceļas ar piedevu daudzumu. Šādas formas šķēpa gali lietoti visā Latvijā un 11. - 12. gs. Tā arī ir visā Ziemeļeiropā izplatītākā uzmavas šķēpa galu forma (*Atgāzis 1998, 11.lpp.*).

Uzmavas šķēpa gali ar lapasveida lapu Maskavas kapulaukā sastāda vairākumu no atrastajiem šķēpa galiem (9 eks.) (64.att.:9). Maskavas kapulaukā trīs no šiem šķēpa galiem atrasti kapu inventāros (54., 67., 69.k.), kas tiek datēti ar 9. - 11. gs. (*Vilcāne 1996, 175.lpp.*). Līdzīgi šķēpa gali uzieti Leiņukalna (4.tr. 3.k.) (*LVM A 12010:76*), Džeriņu (*LVM A 9569: 11*), Kučeru kapulaukā (*LVM A 12117*).

Šķēpa gali ar garu liesmveida lapu pēc formas tuvi aplūkotajiem šķēpa galiem ar rombveida lapu un īsu uzmavu. Šāda šķēpa eksemplārs līdzī dots mirušajam Jersikas kapulauka 15. kapā (*Kalējs 1940, 7.att.: 2*). Šie šķēpa gali lielākoties sastopami lībiešu teritorijā, retāk Kurzemē, zemgaļu un latgaļu novados (*LA 1974, 60. tab.: 29, 243. lpp.*).

Cirvji

Dubnas baseinā iegūto **šaurasmens cirvju** skaits pārsniedz 100 eksemplārus.

Kā savrupatradumi aplūkojamajā teritorijā uzieti šaurasmens cirvji vēl ar apaļu kātcaurumu (Ružas, Bikaunieki u.c.), kāds raksturīgs agrā dzelzs laikmeta dzelzs šaurasmens cirvjiem, bet atsevišķos gadījumos uziets vēl 5. gs. (65.att.:3)

Vairākums no iegūtajiem šaurasmens cirvjiem ir **cirvji ar pieta segas pagarinājumiem**, kas lielākā skaitā pārstāvēti Kristapiņu kapulaukā (76 eks.) (*Kuniga 2000, 69.lpp.*). Agrākajiem cirvjiem raksturīgas 8. gs. beigu un 9. gs. cirvjiem vērojamas iezīmes - ovāls, slīps kātcaurums, gandrīz taisna mugura, pāreja no pieta uz asmeni šaura, viegli iežmaugta, asmens līnija izliekta, pieta segai abpusējs pagarinājums (ar lielāku pagarinājumu pret kātu) (65.att.:4). Cirvji visumā ir nelieli ar šauru izliektu asmeni, lai gan

9. gs. vērojami arī masīvāki eksemplāri. Tie ir līdzīgi Kalniešu II kapulauka 8. gs. 2. puses šaurasmens cirvjiem (*Urtāns V.1962, VIII tab.:5,6*).

10. un 11. gs. sākumā šī veida cirvjiem kāta caurums kļūst ovāli noapaļots, lielākoties ar abpusēji vienādu pieta segas pagarinājumu. Cirvji masīvāki ar nedaudz uzrauktu asmeni (65.att.:2).

Tikai no Kristapiņu kapulauka 4 eksemplāros zināmi šaurasmens **cirvji ar norauktu pieta segu un trīstūrveida izlaidumiem kāta cauruma sānos** un apaļi ovālu kāta caurumu. Hronoloģiski senākie tiek attiecināti uz 9. gs. 2. pusi, vēlākie uz 10. gs. (*Kuniga 2000, 70.lpp.*). Pētījumi rāda, ka šie cirvji sastopami galvenokārt Latgales austrumdaļā (*Atgāzis 1964, 110. lpp., 1.karte*).

Trešā veida **cirvji - ar pagarinātu pieta segu un trīsstūrveida izlaidumiem kāta cauruma sānos** līdzīgi iepriekšējiem maz izplatīti. Kristapiņu kapulaukā uzieti 4 eksemplāri (*Kuniga 2000, 70. lpp.*) un tiek datēti ar 10. gs. un laiku ap 1000. gadu. Līdzīgs cirvis atrasts Jersikas kapulauka 32.kapā (12.gs.), ko M.Atgāzis pieskaitījis pie kaujas cirvjiem (*Atgāzis 1964, 7. att.: 1*). Šo cirvju agrās formas vērojamas Krievzemē (*LA 1974, 235.lpp.*).

Tikai vienā eksemplārā Dubnas baseinā atrasts **šaurasmens cirvis ar gariem mēlesveida izlaidumiem kāta cauruma sānos** (Preiļu uzsk.) (*LVM RDM IV 102*) (66.att.:3). Šīs formas cirvji Latvijā nav plaši izplatīti, zināmi galvenokārt Latgales austrumdaļā (Odukalns, Balvu Šķilbēni), Vidzemes daļā- Ķentē (*Atgāzis M.1964, 1. karte*) un Augšzemē - Ratulānos (*Šnore E. 1993, XII tab.: 3,6*). Lielākā skaitā tie atrasti Lietuvas austrumdaļā, kur agrākais tiek datēts ar 5. gs., un Rietumbaltkrievijā Austrumlietuvas tipa uzkalniņos (7.-8. gs.). Zināmi tie Igaunijā, Somijā (6. -7.gs.), bet ir tipiski

Krievzemei (*Казакявичюс 1988, стр.79-80*). Šos cirvjus neuzskata par kaujas cirvjiem, taču Lietuvā atrasti eksemplāri ar kaujas cirvjiem raksturīgu rotājumu. Arī Preiļu eksemplāram uz mēlesveida izlaidumiem vērojamas svītras.

Latvijā šīs formas cirvju eksemplāri iegūti kā savrupatradumi, tāpēc tos grūti datēt. Ratulānu cirvis tiek datēts ar l.g. tūkst. 2. pusi, bet pārējie atskaitot vienu Odukalnā atrasto netiek uzskatīti jaunāki par 9. gs. (*Atgāzis 1964, 112. lpp.*). Izteikta doma, ka daļa šo cirvju nonākuši Latvijā no Austrumlietuvās.

Vēlajā dzelzs laikmetā šaurasmens cirvjus nomaina **platasmens cirvji**. Plašāk lietoti **platasmens cirvji ar pieta segas pagarinājumiem** uz abām pusēm un lokveida izgriezumu zem kātcauruma (M. Atgāža I tips), kas parādās 10. gs. beigās un pastāv līdz 14. gs. (*Atgāzis 1998, 17. lpp.*).

Dubnas baseinā uzskaitīti 38 šādu cirvju eksemplāri. Tie fiksēti visos pētītajos kapulaukos, bet vairāk kā puse atrasti Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 71.lpp.*). Tiek uzskatīts, ka šie cirvji pakāpeniski izveidojušies no vēlā dzelzs laikmeta masīvā šaurasmens cirvja, paplašinot asmens plāksnes lejasdaļu kāta virzienā. Atsevišķu cirvju stāva augstums sasniedz pat 20 cm, bet asmens platums 11 - 13,5 cm (Līvānu kpl., s.a. no Līvānu p., Kristapiņu 45.k., s.a. pie Maskavas 45.k.) (*LVM A 11779: 1, A 4183, A 10030: 12*). Dažiem cirvjiem lokveida izliekums noslēdzas ar nelielu noapaļotu izcīlni asmens sānos (Kristapiņu 302.k, Maskavas 21.k., s.a. pie Stupānu ez.) (*Kuniga 2000, XXVII att.: 10, LVM A 9460: 5, A 9201: 31*).

Platasmens cirvji ar pietsegas pagarinājumiem un trīsstūrveida izlaidumiem kātcauruma sānos lietoti mazāk (ap 24 eksemplāri)

(67.att.:4,5). Liela daļa šīs formas cirvju tiek uzlūkoti par kaujas cirvjiem, jo tiem raksturīgs vieglums, plāna asmens plāksne, mazs kāta cauruma diametrs (nepārsniedz 3 cm). Masīvs, liels eksemplārs zināms no Stirnu kapulauka 4. kapa (*Atgāzis 1964, 3. att.: 7*). Šiem cirvjiem nereti asmens plāksnes vidū atrodas caurums, kas saistīts ar tā nēsāšanas veidu, kāds raksturīgs jātņiekam (67.att.:1). Viens tāds cirvis iegūts Maskavas kapulaukā un otrs Kristapiņu kapulaukā 11./12. gs. mijas apbedījumā (170.k.) (*Kuniga 2000, 71. lpp.*). Šī tipa cirvi izplatīti visā Latvijā, bet biežāk sastopami 11. un 12. gs. latgaļu un lībiešu apbedījumos (*Atgāzis 1998, 18. lpp.*).

Gan starp šaurasmens, gan platasmens cirvjiem sastopami nelieli, darbam maz noderīgi cirvi, kas dažkārt arī ornamentēti. No šaurasmens cirvjiem tāds minams no Maskavas kapulauka 55. kapa (25.att.:15), kurš sver tikai nedaudz vairāk par 200 g. Līdzīgs cirvis Kristapiņu kapulaukā 31. kapā. Abi cirvi atrasti ar piedevām bagātos apbedījumos (skat. iepriekšējo nodaļu). Ornamentēts šaurasmens cirvītis kā savrupatradums atrasts Maskavas kapulaukā (66.att.:4). Rotājums izkārtots stāva augšdaļā - sānus rotā divas paralēlas horizontālas līnijas zem kātcauruma un divas līnijas asmens vidusdaļā, starp tām slīpu līniju rūtojums. Cirvja augšdaļas šķautnes rotātas ar iecirtumiem. Apbedījumos atrod arī kaujas cirvjiem raksturīgās kāta notinuma skārda lentes ar kāta paliekām. Maskavas kapulaukā kā savrupatradumi uzietas divas lentes, viena šaurāka ar trīsinātas līnijas skujiņas rotājumu (platums 1,1 cm), otra platāka (2,5 cm), kas rotāta ar trīsinātas līnijas rombiņu rakstu (66.att.:1,2). Skārda lentas atrastas arī Kristapiņu kapulaukā (71., 106., 264.k.) (*Kuniga 2000, 70.lpp., XVI att.: 13*). Hronoloģiski agrākās lentes šaurākas, vēlākās - platākas. Agrākie

atradumi attiecas uz 8. gs., vēlākie uz 10./11. gs. miju. Līdzīgi atradumi zināmi arī no citiem plašāk pētītajiem kapulaukiem latgaļu teritorijā (Nukšas, Odukalns, Kivti) (*Стуцин 1893, табл. XV:4, Шноре Э. 1957, табл. XVIII:1*), kā arī sēļu novadā (Boķi, Lejasbitēni).

Platasmens cirvji, kas pēc formas varētu būt kaujas cirvji atrasti kā savrupatradumi pie Stupānu ezera, pie Braslavas pilskalna (*LVM A 65411, 9201: 31*). Šie cirvji pieder pie platasmens cirvju tipa ar abpusēji pagarinātu pieta segu.

Kristapiņu kapulauks vienīgais Dubnas baseinā un visā Latgalē, kur atrasts **āvas cirvis** (255.k.), kas tiek datēts ar 12. gs. (*Kuniga 2000, 71.lpp., XXVII att.: 12*). Kā rāda pētījumi āvas cirvji lietoti visās Baltijas jūras zemēs no Britānijas līdz Karēlijai. Latvijā tie plašāk izplatīti Rietumvidzemē un Kurzemē, bet to izcelsme tiek saistīta ar Skandināviju (*Atgāzis 1997, 62. lpp., 1. att.*). Tiek uzskatīts, ka pēc āvas cirvju parauga darināts Līksnas Jaunušānos atrastais cirvis (67.att.:6) ar nelielu kāta caurumu (2,4 cm un svaru (356 g) (*LVM A 8102:4*). Uz šī cirvja vietēju darinājumu norāda pieta forma - abpusēji pieta segas pagarinājumi un trīsstūrveida izlaidumi kātcauruma sānos (*Atgāzis 1964, 6.att.:3*).

Dažos eksemplāros atrasti pavisam **miniatūri šaurasmens un platasmens cirviši**. Tāds zināms kā savrupatradums no Bikauniekiem (67.att.:2) (stāva garums - 8 cm, asmens platums - 5 cm) (*LVM A 11888: 2*). Minētie cirviši atrasti Kristapiņu 306. un 88. bērna kapā (*Kuniga 2000, 71. lpp., XXVII att.: 7, 8*), Jersikas (*LVM A 10271: 10*), Ludvigovas (*LVM A 12007: 37*) kapulaukā (65.att.:1). Austrumlatvijas teritorijai miniatūri cirviši nav raksturīgi. Atsevišķi eksemplāri zināmi no Radžu (7., 8., 10.k.), Krustpils Oglenieku (20.k.), Lejasdopeļu (2.uzk., 11.k.), Beteļu (20.k.)

kapulauka. Latgaļu zemēs atrastie miniatūrie cirvīši (14 eks.) sastopami 11. – 13. gs. vairāk teritorijas rietumdaļā. Lielākā skaitā tie atrodami pie lībiešiem, bet raksturīgi kuršiem un Rietumlietuvas ugunskaņu kultūrai (*Atgāzis 1964, 123.lpp.*). Austrumlatvijas cirvīši tiek raksturoti kā indivīda vecumam atbilstoši darbarīki jeb rotaļietas (*Atgāzis 1964, 123.lpp., Šnore E. 1987a, 74.lpp.*). Pēc M. Atgāža domām šie cirvīši atspoguļo Rietumbaltijas kultūras ietekmi uz latgaļiem un sēļiem.

Kaujas naži

Dubnas baseinā konstatētie **īsie platie kaujas naži** atbilst M. Atgāža izstrādātas tipoloģijas 3. un 4. tipam (*Atgāzis 1998, 13.lpp.*). 3. tips ietver īsos platos kaujas kaujas nažus, kas arheoloģiskajā literatūrā tiek dēvēti arī par platajiem vienasmens zobeniem jeb skramasaksiem. 3. tipa kaujas nažiem ir taisna mugura, asmens pret smaili vienmērīgi paplašināts un strauji pret galu taisni vai noapaļoti noraukts. Aplūkojamajā teritorijā šādi kaujas naži pārstāvēti 49 eksemplāros : Maskavas (11), Maskevicišķu (1), Zeimuļu (4), Kristapiņu (22), Ludvigovas (7) kapulaukos un kā savrupatradumi Braslavā (1), Ostravā (1), Mazkusiņos (1).

Hronoloģiski senākie plato kaujas nažu eksemplāri fiksēti Kristapiņu kapulaukā 8. gs. beigu kapa inventāros (52., 106., 139., 203.k.) (*Kuniga 2000, 67.lpp.*), bet vēlākie attiecināmi uz 10. gs. 1. pusi (Maskava 33.k.) (68.att.:3). Šajā laikā plato kaujas nažu forma neizmainās. Atšķirības vērojamas izmēros. Senākajiem eksemplāriem asmens maksimālais paplašinājums neliels : 3 - 3,4 cm (Maskava 1., 85., 88.k.) (68.att.:2,5,7), bet pakāpeniski tas pieaug un sasniedz 5,5 - 6,2 cm (Ostrava, g.-48 cm, pl.-6,2 cm; Zeimuļi 6.tr., 3.k., g.-38, pl.-4-6; Maskevicišķi, pl.-5) (*LVM A 8908: 1,*

A 12009: 56, A 9204: 11), savukārt kaujas nažu garums no 25 - 35 cm palielinās līdz 45 - 52 cm. Sevišķi masīvs eksemplārs atrasts Kristapiņu kapulauka 25. kapā (9./10.gs), tā garums sasniedz 52 cm, asmens maksimālais platums - 7,8 cm, lai gan tas nerasniedz šo ieroču pašu masīvāko eksemplāru izmērus (g.- 60 cm, pl.- 10 cm) (*Atgāzis 1998, 13.lpp.*). Šī veida kaujas ieroči, kas bija raksturīgākie cērtamie ieroči tuvcīņā izplatīti no 7. gs. latgaļu, sēļu, zemgaļu un žemaišu apdzīvotajā teritorijā (*Amazuc 1980, cmp. 97, puc.4*).

Platos vienasmens nažus nēsāja koka vai ādas makstīs. Kristapiņu kapulaukā dažos kapos uzieti no griezumā trīsstūrveida stieples darināti maksts galu apkalumi un maksts malas sastiprināšanai izmantoti bronzas šķērsrievotie cilindriši (*Kuniga 2000, XXIV att.: 7,9*). Līdzīgi atradumi zināmi no Nukšu kapulauka 90. kapa (*Шноре Э.1957, табл.: 15*), Kivtu 97. kapa (*Šnore E. 1987, X tab.: 6*). Kapos atrasti arī riņķi šo makstu piestiprināšanai pie jostas (Kristapiņi, Zeimuļi 6.tr.2.k.) (*Kuniga 2000, XXIV att. : 2,3, LVM A 12009: 53*).

Mazākā skaitā pārstāvēts kaujas nažu 4. tips- **šaurie garie kaujas naži** (11 eks.). Tie ir 30 - 40 cm gari, taisnu un biezu (0,4 - 1,0 cm) muguru, 2,3-3 cm platu asmens daļu, kurš pret smaili nedaudz paplašināts. Šī tipa kaujas naži uzieti kapa piedevām bagātos apbedījumos Dārzkopības skolas 2. kapā, Leiņukalna 1.tr. 3.k. (*LVM A 10825: 22, 12010:31*) un vairākos apbedījumos Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 68.lpp.*). Kaujas naži nēsāti greznās ar bronzu apkaltās ādas makstīs, par ko liecina saglabājušies makstu apkalumu fragmenti (Dārzkopības skolas 2.k.) (*LVM A 10825:22*). Kaujas naži konstatēti 10. un 11. gs. apbedījumos. Šo kapa inventāru raksturīga sastāvdaļa šķēpa gali (M. Atgāža A, Petersena E tips). Kristapiņu

kapulaukā kapa inventāros ar šaurajiem garajiem kaujas nažiem atrastas arī vēl zirglietas (5 apbedījumos).

Kā rāda pētījumi šādi kaujas naži tiek lietoti ar 10. gs.sāk. un izmantoti arī vēl 11.gs. sāk. visā Austrumlatvijā un zemgaļu teritorijā (*Atgāzis 1998, 13.lpp.*).

Zobeni, zobena maksts uzgaļi

Divasmens zobeni ir reti sastopams ierocis latgaļu apdzīvotajā teritorijā. Dubnas baseinā vienīgais eksemplārs nāk no Kristapiņu kapulauka 280.kapa (ap 1000.g.). Tas bijis ievietots koka makstī ar ažūru bronzas uzgaļi un tā garums 93 cm (*Kuniga 1988, 90.lpp., 16.att.*). Otrs pēc formas līdzīgs zobens Latvijā uzziets dižciltīga latgaļa apbedījumā Ģūģeru kapulauka 30.kapā (*Apala, Zariņa 1991, 19. lpp., 4. att.: 14*).

Šī tipa zobeni (Petersena V tips) izplatīti visā Eiropā 10. gs. 2.pusē - 11.gs. 1.pusē. Baltu zemēs apzināti 13 šādu zobenu eksemplāri, lielākā skaitā tie zināmi austrumslāvu zemēs. Šo zobenu izcelsmi saista ar Rietumeiropas ieroču darbnīcām (*Kazakevičius 1996, 61.lpp.*). Kristapiņu zobena maksts gala uzgalis tiek attiecināts uz II tipa c variantu (*Kazakevičius 1998, 16 pav.*), kas rotāts tā sauktajā Borres stilā un baltu zemēs sastopami ar 10.gs. 2. pusi - 1000. g. (*Kazakevičius 1998, 328.p.*).

Otrs zobena maksts uzgalis atrasts Jersikas pilskalna 9. slānī (*LVM A 10330: 1159*), kuru F. Balodis datējis ar 11. gs. 1. pusi. Jaunākie pētījumi rāda, ka šo uzgaļu plašākas izmantošanas periods tiek attiecināts uz 12. gs. vai 13. gs. sākumu (*Asaris 1994, 3. att., 24. lpp.*). Pēc J. Asara izstrādātās zobenu maksts uzgaļu tipoloģijas, Jersikas eksemplārs tiek pieskaitīts pie 3. tipa 2. varianta. Šī tipa uzgaļi lielākoties zināmi no Kurzemes (16 eks.) un

tiek pausts uzskats, ka tie arī tur izgatavoti. Vēl Latvijā līdzīgi eksemplāri zināmi no Vecrīgas (*Caune 1975, 3.att.: 13*) un Kokneses Mūkukalna.

Zirglietas un jātnieka piederumi

Iemauktu dzelži un laužņi

No zirglietām lielākoties atrasti iemauktu dzelži un laužņi. Iemauktu dzelži bijuši ar 10. gs. datētā Maskevicišķu 5. kapā, Višķu kapulaukā (*Urtāns V.1977, 47.lpp., KPM 2034: 12*) un vairākos apbedījumos Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 72.lpp.*). Biežāk lietotie ir trīsposmu dzelži ar griezumā četrstūrīgiem vai vītiem locekļiem un riņķiem galos (Kristapiņi 7 eks.) (*Radiņš A.1999, 66.att.: 18*). Izmantoti arī divposmu dzelži ar riņķiem galos (Kristapiņi 284.k., ap 1000.g.), kā arī divposmu laužņi ar sānu aizsargdzelžiem galos (Kristapiņu 141.k., 10. gs.). Laužņi ar sānu aizsargdzelžiem zināmi no Sauleskalna III depoziāta (*Urtāns V. 1977,85.att.: 5*). Kristapiņu eksemplāram līdzīgs atrasts Tērvetes pilskalnā (*LA 1974, 55.tab.: 36*), zināmi arī Lietuvas arheoloģiskajā materiālā (*LAA 1978, 150.p.*). Divposmu dzelži lietoti no 9. gs., bet plašāk ieviešas ar 1100.gadu, bet trīsposmu - izmantoti laika posmā no 10. - 14.gs. (*Курпичников 1973, стр.17*). Senākie - agrā dzelzs laikmeta zirglietu eksemplāri zināmi no Saukas Augšzemē un 5.-6.gs. zemgaļu apbedījumiem (*Urtāns V.1977, 48.lpp.*).

Zvani

Zvani uzieti tikai Kristapiņu kapulauka vīriešu apbedījumos (6 eks.) (*Kuniga 2000, 73. lpp.*). Tas ir vienīgais kapulauks Austrumlatvijā, kur sastopami šādi priekšmeti. Pēc formas tie ir cilindrveida ar nedaudz

sašaurinātu augšdaļu (diam.2,7 - 5,9 - 3,2 - 6 cm, augstums no 5,7 - 9,8 cm). Kristapiņos zvani konstatēti piedevām bagātākajos 10.gs. 2.puses un ap 1000. g. datētos vīriešu apbedījumos. Līdzīgi zvani sastopami Centrālās un Austrumlietuvas pieminekļos, kur atrasti kā zirgu kapa piedeva (*Kulikauskiene, Rimantiene 1966, p.162, 215*), senprūšu pieminekļos (*Кулаков 1990, табл. XXXIII- LXXI*).

Pātagas kāti

Maskevicišķu kapulauka 5.kapā un Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 72. lpp.*) kopumā 4 eksemplāros iegūti pātagas kāti. Literatūrā ir ziņas par šādu atradumu arī Maskavas kapulaukā (*Urtāns V. 1977, 48.lpp.*). Līdzīgi pātagas kāti zināmi no Sauleskalna III depoziāta, Āraišu ezerpils (2 eks.) (*Urtāns V. 1977, 48.lpp.*). Šie jātnieku rīki tiek datēti ar 9. - 11. gs. Eiropas ziemeļdaļā pātagas kāti sastopami kopš 7. vai 8. gs., bet Krievzemē tie atrasti no 10. - 11gs. (*Кирпичников 1973, стр. 73*). Pātagas kāti konstatēti arī Austrumlietuvas kapulaukos (*Antanavičius 1975, p.188-194.*) .

Seglu kāpšļi

Seglu kāpšļa fragments atrasts Jersikas pilskalnā A tranšejas 2.k. (*LVM A 10330:497*). Kāpšļa apakšējā daļa nav saglabājusies, bet augšdaļas loks ovāli trīsstūrainšns. Kāpšļi Austrumlatvijā atrasti Lejasdopeļu kapulaukā, Rēzeknes raj. Rēznas Jusos. Atradumi liecina par sakariem ar lietuviešiem (*LA 1974, 245.lpp., Kulikauskiene, Rimantiene 1958, tab.559*). .

Pieši

Jātnieku pieši un to fragmenti zināmi no Madalānu pilskalna (*LVM A 12443:85*) un Kristapiņu apmetnes, Jersikas (*LVM A 10330: 347,528*,

10331:273) pilskalna. Madalānos atrastie pieši nelieli, viengabala, to loks griezumā segmentveida, loka gali atlocīti, dzelksnis konusveida. Līdzīgi pieši uzieti Saukā (*Moora 1929, Tafel XXXII :6*), Ķentes pilskalnā (*Stubavs 1976, XI tab.:9*). Ārpus Latvijas aprakstītās formas dzelzs pieši uzieti Gorodišces pilskalnā un apmetnē Baltkrievijā (*Митрофанов 1978, рис. 58: 27-29, рис.54:6, рис. 52:20*). Analogiski pieši atrasti arī 6. - 7.gs. Lietuvas materiālā (*Moora 1938, S. 526-527, Stubavs 1976, 117.lpp.*).

Jersikas pilskalna veselajam pieša eksemplāram (*LVM A 10330:962*) sānskatā V veida loks, kas izgatavots no griezumā segmentveida stieņa un inkrustēts ar sudraba (?) stīgām, galus noslēdz cilpas, bet konusveida dzelksnim profilēta apakšdaļa. Pieši ar V veida loku raksturīgi 11. - 13. gs., bet profilētie dzelkšņi lietoti 12. - 13. gs. Pārējiem fragmentiem gala noformējumi līdzīgi (četrstūrveida ar diviem garenim caurlauzumiem). Vienam atradumam loka bronzas punktiņu inkrustācija līdzīga Kokneses pilskalna 8. slāņa eksemplāram (*LA 1974, 60.tab.:20*). Pieši nereti sastopami kuršu zemēs un arī lībiešu teritorijā (*LA 1974, 245.lpp.*).

Darba rīki

Raukņi

Raukņi jeb sirpjveida naži atrasti Madalānos (*Urtāns V.1981*) un Ružu apmetnē (69.att.:2,3,6). Ružu eksemplāram raksturīgs vienmērīgs muguras liekums (*LVI 298: 12, 1991.g.*). Pēc formas līdzīgi raukņi pārstāvēti Melderišķu I uzsk. 7. kapā, Lejnieku 1. kapā (*Šnore E.1993, 69.lpp., XIII tab.:13, 16*) un tiek datēti ar laiku ap 300.gadu un 4. gs. Latvijā šādi darba rīki parādās ar 2. gs. un lietoti līdz 1. gadu tūkstoša vidum (*ИЭАП, с.63*).

Sirpji

Dzelzs sirpji atrasti gan sieviešu apbedījumu kapa piedevās, gan dzīvesvietu kultūrslāņos (Jersikas, Madalānu pilskalnā, Kristapiņu, Maskavas, Aizkalnes kapulaukā, Ružu apmetnē) (ap 30 eksemplāri). Plašāk lietoti divu veidu sirpji- ar vienmērīgi liektu asmens daļu (69.att.:5) un sirpji ar taisnu muguru un liektu asmens galu (69.att.:7,8). Šiem sirpjiem raksturīga arī iedzītņa atkāpe asmens pusē. Šādi sirpji raksturīgi Centrālajai un Austrumlatvijai. Tie parādās 4./5. gs. mijā un ir visizplatītākā forma vidējā dzelzs laikmetā, bet sastopami vēl 10. - 12. gs. (*ИЭАП, с.64, 65, рuc.43: II6*). Tikai Madalānu pilskalnā uziets uz 1. g. tūkst. vidu attiecināms sirpis ar vienmērīgi liektu muguru un uzliektu galu (69.att.:4). Vairāki šādi sirpji atrasti Lielupes baseinā - Kakužēnu un Stūru kapulaukā, Tērvetes pilskalnā (*Граудонис 1985, с.31*). Šo sirpju izplatības pamatteritorija Centrāl- un Austrumlietuva (aptuveni 50 eksemplāri no 15 atradumu vietām). Daži minēto sirpju eksemplāri uzieti Baltkrievijā un Smoļenskas apgabalā. Šī tipa sirpji lietoti 5. - 7.gs. (*Волкайте-Куликаускаiene 1985, с.10,11. рuc.2*)

Naži

Nazis ir universāls darba rīks un iedzīves priekšmets. Naži - dzīves vietās un kapulaukos visbiežāk sastopamā atradumu kategorija. Tā, Jersikas pilskalna slāņos iegūti vairāk kā 160 eksemplāru, Maskavas kapulaukā -17, Kristapiņu kapulaukā- vairāk kā 65 eksemplāri. Visi naži ir ar iedzītņi. Hronoloģiski agrākajiem nažiem iedzītņis ir bez atkāpēm attiecībā pret naža muguru un asmeni (Aizkalnes 21.k.) (70.att.:10,14). Biežāk sastopami naži, kuriem iedzītņa augšējā mala ir vienā līnijā ar naža muguru, bet asmens

attiecībā pret iedzītņi jau veido atkāpi (70.att.:16). Dzelzs laikmeta otrajā pusē sāk dominēt naži, kuriem iedzītņis ir ar atkāpēm kā pret naža muguru, tā pret asmeni (70.att.:13,15). Starp nažiem dažāda lieluma eksemplāri, gan ar noliektu, gan uzrautu smaili, kas saistīts ar dažādu to funkcionālo pielietojumu. Daļai nažu pie iedzītņa saglabājušās koka spala fragmenti.

Sākot ar 9. gs. bagātākos apbedījumos parādās naži, kas tiek nēsāti greznās ar bronzu apkaltās ādas makstīs. To fragmenti, rotāti ar trīsinātu līniju un trīsstūrīšu ornamentu, uzieti Aizkalnes kapulauka 18. zēna kapā (10.gs.), Maskavas kapulauka 49.kapā, vairākos apbedījumos Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 74.lpp.*).

Īleni

Arī īleni ir viena no biežāk sastopamajām senlietām Dubnas baseina dzīvesvietās un arī kapa inventāros. Dzelzs laikmetā īleni darināti no kaula un dzelzs (Kristapiņi- 13, Maskava- 4, Aizkalne -3, Jersikas pilsk.- ap 70 eks.). Kaula īleni konstatēti tikai dzīvesvietās. Dzelzs īlenu formas ir konservatīvas un atšķiras galvenokārt ar garumu un resnumu (70.att.:1-8). To iedzītņis griezumā kvadrātisks vai taisnstūrveida. Hronoloģiski senākajiem eksemplāriem iedzītņis īss (Madalānu pilsk., Ružu apmetne) (70.att.:3,4,8), vēlākajiem - iedzītņa daļa pagarinās (70.att.:2). Kopš 11. gs. tiek izgatavoti īleni ar tordētu kakliņu (70.att.:8), kas padarīja īlena kakliņu izturīgāku. Īleniem bijuši gan koka, gan kaula rokturi. Kaula rokturis saglabājies Maskavas kapulauka 27.un Kristapiņu kapulauka 102.kapā. (*Kuniga 2000, 74.lpp.*). Nereti šie rokturi ir ar paresninātu apaļu galu un nelieliem punktveida iespaidumiem (Jersika, Kristapiņi) (70.att.:17). Īleni ir viens no dzelzs laikmeta pieminekļos sastopamākajiem darbarīkiem visā

Latvijā.

Dzirkles

Dzirkles iegūtas Kristapiņu kapulaukā (5 eks.) (*Kuniga 2000, 75.lpp.*) un Madalānu pilskalnā (*LVM A 12511:39*), kas pārstāv to divas formas. Hronoloģiski senākās 9. - 10. ar elipsveida rokturi (Kristapiņu 55., 118.k., s.a.). Līdzīgas dzirkles zināmas no Kentes pilskalna (5. - 9.gs.) (*Stubavs 1976, 82.att.*). Vēlākajām (11./12. gs. - 12. gs.) - gala loks ieapaļš ar sānu iežmaugām. Dzirkļu izplatība apbedījumos nav bieži vērojama. Tās uzietas Lejasdopeļu kapulaukā (II uzsk. 17k.) (*Šnore E.1997, 3.att.: 8*). Vairākos gadījumos tās sastaptas lībiešu teritorijā Vampeniešu kapulaukā (I,112., 158.k., II,21., 62.k.) (*Šnore E.1996, 126.lpp.*), Laukskolā (121., 509.k.) (*Zariņa 1997, 1.att.:14, 101.lpp.*). Atšķirībā no latgaļu un sēļu novadiem, lībiešu kapulaukos dzirkles uzietas vīriešu apbedījumos, pat kapa inventāros ar tirgotāja piedevām (Laukskola).

Vērpjamās vārpstas skriemeliši

Dzijas vērpšanai lietotie skriemeliši tika izgatavoti no dažāda materiāla. Apbedījumos pārstāvēti māla (Kristapiņi -16 eks., Maskava - 1 eks.), plienakmens (Maskava - 1, Kristapiņi - 2 eks.), smilšakmens (Kristapiņi - 2 eks.), dzintara (Kristapiņi - 1), sārtā šifera (Maskava - 3, Kristapiņi - 7, Lazdāni - 1, Stirnas -2 eksemplāri) (26.att.:7,27.att.: 2). Ievērojamā skaitā dažāda materiāla (arī kaula) skriemeliši atrasti dzīvesvietās. Jersikas pilskalna pēdējo gadu izrakumos šo atradumu kopējais skaits pārsniedz 100 eksemplāru, t. sk. 8 sārtā šifera skriemeliši.

Formas ziņā vērojama liela dažādība. Biežāk sastopami griezumā bikoniski skriemeliši. Šī forma izmantota gan māla skriemeļu (Maskava,

s.a.), gan sārtā šīfera skriemelišu izgatavošanā (Maskavas 10.k., Lazdānu 1.k.). Bikoniskas formas arī Kristapiņu kapulauka dzintara skriemelītis (*Kuniga 2000, 75.lpp.*). Lietoti arī mucīņveida skriemelīši (Maskavas 24.k., 35.k). Apbedījumos retāk, biežāk dzīvesvietās atrasti plienakmens un smilšakmens skriemelīši, kuriem ripas veida vai diskveida forma (Jersika) (*LVI 300: 369, 833, 395*). Nereti tie rotāti ar dažādu līniju rakstiem (*LVI 300: 395, 500, 501, 618*).

Daži vērpijamās vārpstas skriemelīši Austrumlatvijas teritorijā konstatēti jau agrā dzelzs laikmeta pieminekļos (Madalāni). Ievērojamā skaitā šajā periodā tie pārstāvēti švīkātās keramikaš kultūras dzīvesvietās Baltkrievijas teritorijā un Lietuvā, kur atrasto vērpijamās vārpstas skriemelišu forma (apaļi sāni, virsmas vienpusējs vai abpusējs iedziļinājums), ornaments raksturīgs tikai šīm teritorijām (*Мумрофанов 1978, рuc. 26- 30, с.40*). 5.-8. gs. skriemelīšiem forma mainās - raksturīga kļūst bikoniska forma (*Мумрофанов 1978, с. 13,114, рuc. 54: 11-29, рuc. 57: 19-25*). Bikoniska vērpijamās vārpstas skriemelišu forma ar vidējo dzelzs laikmetu plaši sastopama arī Austrumlatvijas pieminekļos (*Мугурēвичс 1977, 35.lpp.*).

Dubnas baseinā vērpijamās vārpstas skriemeļi atrasti ar 10. gs. datētos apbedījumos (Kristapiņi). Maskavas kapulaukā tie uzieti 11. - 12. gs. kapa inventāros. Sārtā šīfera vērpijamās vārpstas skriemelīši parādās sākot ar laiku ap 1000. gadu vai 11. gs. sākumu (Kristapiņi, Maskavas 24.k.), bet lielākoties iegādāti tirdzniecisko sakaru ceļā no austrumslāvu teritorijas 12.gs. (*Музыревич 1965, с.35, табл. 2*). Dzintara skriemelīši kopš 1.g.tūkst. vidus sastopami galvenokārt Rietumlatvijā un lībiešu pieminekļos (*Urtāns V.1977, 77.lpp.*).

Vērpijamās vārpstas skriemelīši visraksturīgākie tieši latgaļu (Asotē

vairāk kā 300 eks.) un sēļu (Lejasdopeles II uzsk., 10.k., I uzsk., 6.k.) apdzīvotajās teritorijās (*LA 1974, 238. lpp., Šnore 1997, 77.lpp.*). Lībiešu un kuršu teritorijā tie pazīstami mazāk, reti tie atrasti apbedījumos, kur parastāki sārta šīfera un dzintara skriemeliši. Zemgaļu teritorijā vērptām vārpstas skriemeliši uzieti tikai dzīvesvietās un nelielā skaitā sieviešu kapa inventāros (*LA 1974, 239. lpp.*).

Celu dēliši

Celu dēliši - celaiņu aušanas darba rīki konstatēti plašāk pētītajos Dubnas baseina kapulaukos (Maskava (1), Aizkalne (2), Kristapiņi (7), Maskevicišķi (2)), kopumā 12 eksemplāros, bet celu dēliša sagatave-Jersikas pilskalnā (*LVMA 10331:36*).

Dubnas baseinā iegūti celu dēliši ar četriem caurumiņiem, t.i. bez vidējā cauruma (22.att.:20,21), kas lietošanā ieviešas ar 9. gs. (*Urtāns V.1977, 48.att.: 6*). Aizkalnes celu dēlišu izmēri 3,2 x 3,5 cm, bet Kristapiņu un Maskevicišķu kapulaukā iegūtajiem eksemplāriem malu izmēri sasniedz 4,5 cm. Celu dēliši nereti ornamentēti ar tīklveida joslām gar celu dēliša malām, diagonālām līnijām vai bedrīšu rindām. Iegūtie celu dēliši izgatavoti no kaula, taču domājams, ka lietoti arī koka, kas nav saglabājušies.

Hronoloģiski agrākie celu dēliši attiecināmi uz 9./10.gs. miju (Kristapiņi) (*Kuniga 2000, 76.lpp.*), lietoti tie arī 10. - 12. gs.

Austrumlatvijā celu dēliši nav konstatēti bieži (Ķīšu pilsk. pie Ludzas, Asotes pilsk.). Celu dēliši vairāk sastopami kuršu zemēs, kur vienā apbedījumā fiksēti pat 3 - 4 eksemplāri kopā ar citiem celu aušanas rīkiem (Sāraju kpl.) (*Asaris 1996, 4.att.: 7, 9*).

Šujamadatas

Šujamadatas atrastas divos ar 11./12.gs. miju datētos sievietes (1.k.) un vīrieša (102.k.) apbedījumos Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga 2000, 76. lpp.*). 102.kapā adata bija ievietota no kaula darinātā adatkārbiņā. Abas gatavotas no bronzas. Lielākā skaitā adatas atrastas Jersikas pilskalna 12. - 13 gs. slāņos, kur pārstāvētas no bronzas (26 eks.), kaula (31 eks.) un dzelzs (3 eks.) izgatavotas adatas.

Šķīlamakmeņi un šķīlamdzelzis

Dubnas baseinā kā savrupatradumi no Leiņukalna, Brišķu sādžas (*LVM AA*), Līksnas Kokinišķiem (*LVM A 11981: 2*), Auzānu apmetnes (*LVI 263: 19*), Jersikas kpl. (*LVI, s.a.*) un citām tuvāk nefiksētām atradumu vietām (*PLMNM 3773*) zināmi vairāki **ovālie šķīlamakmeņi** ar vāji izteiktu sānu gropi. Šādi šķīlamakmeņi sastopami 1. gadu tūkst. sākumā un lietoti vēl 5. - 6. gs. Ievērojamā skaitā tie atrasti Latvijas depozītos (Kokmuižas, Vecmoku) un 5. - 6. gs. vīriešu apbedījumos (Tērvetes Stūru, Īles Gailīšu u.c. kpl.) Tie sastopami arī vēlākā periodā - Ķentē, Āraišu ezermītnē, Aizkraukles pilskalnā u.c. (*Moora 1938, S. 569-574, Taf. XXXIX 7-9,12-14, Urtāns V. 1977, 58.,59.lpp.*). Šķīlamakmeņi izgatavoti no kvarcīta, kvarca un smalkgraudaina smilšakmens.

Uguns iegūšanai izmantotās šķīlamdzelzis (28 eks.) atrastas gan kapulaukos, gan dzīvesvietās (Jersikas pilsk.) un pārstāv četrus to veidus.

Dominē **šķīlamdzelzis ar atrotītiem galiem un trīsstūrveida izvīrījumu uz pamatnes** (veģveida). Šādas šķīlamdzelzis liktas četros Maskavas kapulauka apbedījumos (6., 21., 22., 27.k.), kas tiek datēti ar 11.un 12. gs. Tās divos eksemplāros atrastas Kristapiņu kapulaukā (*Kuniga*

2000, 77.lpp.), vairākos eksemplāros - Jersikas pilskalnā (*LVM A 10330: 40, 10331: 202, 10332: 100, 217, LVI 300: 1050*). Šī veida šķīlamdzelzis sāk lietot jau vidējā dzelzs laikmeta 2. pusē (Kokmuižas II depoziāts) un mazliet pārveidotā formā izmantotas vēl viduslaikos (*Mugurēvičs 1977, 79.lpp.*).

Garenās **šķīlamdzelzis ar taisniem galiem un ovālu caurlauzumu** atrastas tikai Kristapiņu kapulaukā vienā apbedījumā (287.k.) (*Kuniga 2000, 77.lpp.*), bet pārējās iegūtas Jersikas pilskalnā, agrākā no tām slānī (A tr., 8.sl.), ko F. Balodis datē ar 11. gs. (*LVM A 10330: 1150*). Pētījumi rāda, ka šī forma neparādās ātrāk par 12. gs. (*LA 1974, 71.tab.: 33, 239. lpp.*). Šāda šķīlamdzelzis zināma no Kivtu kapulauka 149.kapa (*Šnore E. 1987, 29.lpp.*) un kā savrupatradums no Nukšu kapulauka (*Шноре Э. 1957, табл. X: 6*).

Garenā **šķīlamdzelzis ar taisnstūrveida caurlauzumu** iegūta Jersikas pilskalnā (*LVI 300:157*) 12. gs. 2. puses slānī.

Reta forma arī **šķīlamdzelzis ar četrstūrveida pamatni un atlocītiem pie pamatnes piespiestiem un atrofītiem galiem** (veģveida formas pārveidotais variants) (*LVM 10332:359*), ko F. Balodis arī datē ar 11. gs. Līdzīga atrasta Kivtu kapulauka 61. zēna kapā (*Šnore E. 1987, VIII tab.: 8*). Līdzīgas Novgorodas materiālā tiek datētas ar 12. gs. (*Колчин 1959, с.101*). Šķīlamdzelzis apbedījumos pa retam sastopamas arī citos latgaļu kapulaukos (Radžu kpl. 8.k.) (*Mugurēvičs 1977, XLV tab.: 9, 16. tab.*).

Dubnas baseina materiālās kultūras formas nevienmērīgi pārstāv visus dzelzs laikmeta posmus. Maz liecību par laikmeta pirmo pusi. Plašajā atradumu klāstā vērojamas senlietas, kas sastopamas visā Austrumlatvijā, un senlietas, kurām analogijas atrodamas Augšzemē un Vidzemes dienvidrietumos. Virknei atradumu līdzīgas formas izplatītas plašās atšķirīgu kultūru teritorijās, tādējādi apliecinot savstarpējos kontaktus.

Atšķirības atsevišķu priekšmetu (sevišķi rotu) izplatībā norāda uz īpatnībām kultūras attīstības procesā.

5. nodaļa.

Dzelzs laikmeta kultūru mijiedarbība Dubnas baseinā

Agrajā dzelzs laikmetā Dubnas upes baseins ietilpa teritorijā, kur turpināja pastāvēt un attīstīties švikātās keramikas kultūra, par kuras nesējiem vienprātīgi tiek uzskatīti austrumbalti, bet šo cilšu etnonīms nav zināms (*Vasks 1998, 13.lpp*). Šīs kultūras izplatība minētajā periodā aptvēra Latgales dienviddaļu, Augšzemes austrumdaļu, Austrumlietuvu un Rietumbaltkrieviju.

Lai gan aplūkojamajā periodā Dubnas baseins, sevišķi upes augšteces rajons bijis samērā blīvi apdzīvots, plašākam kultūras raksturojumam materiāls ir nepietiekošs. Dubnas baseinā, arī ārpus tā, švikātās keramikas cilšu apdzīvotajās zemēs nav zināmas šīs kultūras nesēju apbedījumu vietas, apbedīšanas parašas. Šo kultūru raksturo vienīgi dzīvesvietas. Dubnas baseinā apzināti vairāk kā 30 šī perioda pilskalni un apmetnes. Liecības katras vietas hronoloģijas noteikšanai ir trūcīgas. Lielākoties tie ir tikai švikātās keramikas savrupatradumi, kuri ļauj noteikt apdzīvotības galējās robežas švikātās keramikas lietošanas ietvaros, bet nav izmantojami precīzākai datēšanai. Dažāda apjoma arheoloģiskie izrakumi veikti piecos pilskalnās- Madalānu, Gūtiņu, Ciriša ezera Upursalas Upurkalna, Jersikas un Šnopstu pilskalnā. Pētot vēlāka perioda kapulaukus konstatētas apmetnes Kristapiņos, Aizkalnē, Maskevicišķos, Džeriņos, taču to kultūrslānis spēcīgi postīts ierokot mirušos.

Nozīmīgākais arheoloģiskais materiāls iegūts Madalānu pilskalna izrakumos. Kultūras slāņa apakšējā horizontā konstatētas stabu konstrukcijā būvētas celtņu vietas, kuru apsildīšanai izmantoti zemē iedziļināti pavardi un pavardi ar māla apmali. Pilskalna aizsardzībai izmantoti guļbaļķu nocietinājumi, kurus saturēja pamatzemes mālā ierakti

stabi. Stabu vietas no zemē iedziļinātām celtnēm konstatētas Gūtiņu pilskalnā, bet Kristapiņos un Aizkalnē par šī perioda apdzīvotību liecināja zemē iedziļināti pavardi.

Agrais dzelzs laikmets raksturīgs ar to, ka iepazīts ir metāls, no kura varēja izgatavot daudz produktīvākus darba rīkus. Dzīvesvietās metāla priekšmetu atradumu šajā periodā nav daudz. Lielākā skaitā tos atrod kapu piedevās. Kā jau minēts Dubnas baseinā šī perioda apbedījumu vietas nav zināmas. Tāpēc par metāla darba rīkiem un rotām varam spriest tikai balstoties uz kaimiņu teritorijās konstatēto. Dubnas baseinā, kā arī citās švīkātās keramikas dzīvesvietās Latgalē un Augšzemē, lielākoties atrasti tikai no akmens, kaula izgatavoti priekšmeti. Dzelzs un bronzas priekšmetu atradumu skaits pētītajās dzīvesvietās ir neliels. Tādējādi kultūras attīstības procesi, kontakti ar kaimiņu teritorijām izsekojami galvenokārt uz keramikas bāzes. Pētītajās dzīvesvietās iegūts bagātīgs švīkātās un gludās keramikas lausku skaits, ko izanalizējot konstatēts; ka 1. g. tūkst. pēdējā ceturksnī pr. Kr. dienvidaustrumu Latvijas iedzīvotāji bija apguvuši un vienlaicīgi ar vecajiem lietoja jaunus trauku darināšanas paņēmienus. Trauki tika gatavoti mālam pievienojot ne tikai zvirgzdus, bet arī organiskos materiālus, šo materiālu salikumā ievērojot noteiktas proporcijas. Trauku virsmu klāja švīkājums. Līdztekus spaiņveida un profilētiem traukiem, lietoti trauki, kuriem forma zīmīga ar aso plecu šķautni. Izteikta doma, ka vēlā švīkātā keramika ar aso plecu šķautni izplatījusies dienvidaustrumu Latvijā no Lietuvas austrumiem vai dienvidaustrumiem un Baltkrievijas rietumdaļas, jo šīs teritorijas robežojas ar kultūrām, kurās minētās formas trauki dominē agrāk (*Backe 1991, c. 66-70, 105*).

Vienlaicīgi ar švīkāto keramiku lietota arī gludā keramika, kuras darināšanā izmantoti tie paši paņēmieni kā švīkātajai. Agrā dzelzs

laikmetā ietvaros izzūdot švīkātājai keramikai gludā keramika kļūst dominējošā.

Švīkātās keramikas kultūra attīstījās saņemot impulsus arī no kaimiņteritorijām, par ko liecina nelielā daudzumā dzīvesvietās konstatēta tekstilā keramika (Kristapiņos -2,4%, Madalānos -2,6%), kuras izgatavošanas veids un trauku formas līdzīgas jau zināmajām. Tā lielākoties sastopama 1. g. tūkst. 1. puses slāņos. Tekstilā keramika agrajā dzelzs laikmetā lietota Ziemeļaustrumlatvijā, tādējādi atradumi liecina par sakariem ziemeļu virzienā (*Vasks 1994, 62.lpp.*). Tiek izteikta doma, ka vienlaicīgi ar tekstilo keramiku Dubnas baseinā ienākusi arī gludinātā un spodrinātā keramika, jo Ziemeļaustrumlatvijā tekstilā keramika parasti sastopama kopā ar gludināto un spodrināto. Dubnas baseinā uz 1. gadu tūkst. pirmo pusi attiecināmas šīs keramikas lauskas nelielā skaitā (0,1%) iegūtas Kristapiņos (*Васкс 1991, табл. 17*). Daudzslāņu dzīvesvietā Madalānos izdalīt agrā dzelzs laikmeta un vēlāku periodu lauskas ir sarežģīti. Gludinātā keramika parādās tikai agrā dzelzs laikmeta beigu posmā un tiek lietota arī vēlākos gadsimtos. Ņemot vērā, ka tā ievērojamākā skaitā sastopama Kerkūzos (12,5%), tad pastāv arī iespējamība par kontaktiem dienvidu virzienā. Šī veida trauki sastopami ģeogrāfiski plašās teritorijās un hronoloģiski ilgstošā laika posmā, tāpēc viennozīmīgi noteikt sakaru virzienu nav iespējams.

Agrā dzelzs laikmeta beigu un vidējā dzelzs laikmeta sākumposmā (4.-5.gs.) švīkātās keramikas izgatavošana izbeidzas. Dzīvesvietās, kur 1. g. tūkst. 1.pusē bija mituši šīs kultūras nesēji, vērojams dzīves apsūkums. Atradumi rāda, ka Madalānu pilskalnā tās iedzīvotāji pātraukuši patstāvīgu dzīvi 1. g. tūkst. otrā ceturkšņa sākuma posmā (*Urtāns V. 1979, 82.lpp., Urtāns V. 1984, 99.lpp.*). Par pilskalna pamestību liecina 3-5 cm bieza gaišākas zemes kārtā, kas atdala dažādu periodu apdzīvotības slāņus. Gūtiņu pilskalnā apdzīvotības apsūkums konstatēts 1. g. tūkst.

vidū, tāpat arī Kristapiņu apmetnē. Arī ārpus Dubnas baseina pētītajās švīkātās keramikas dzīvesvietās līdzīga parādība. Kerkūzu apmetnē apdzīvotības liecības sniedzas līdz 5.gs., Vilmaņu III apmetnē- līdz 4.gs. (*Zagorska 1988, 156.lpp.*), Indricas un Slobodas – līdz 1. g. tūkst. vidum (*Zariņa 1996, 200., 204.lpp.*). Pētītajās apmetnēs nav iegūti norādījumi par apmetņu pamešanas iemesliem. Izrakumu vadītāji kā vienu no Daugavas krastos situēto apmetņu atstāšanas cēloņiem min ūdens līmeņa celšanos mainoties klimatiskajiem apstākļiem, uz ko norāda arī plūdu sanesumi apmetņu rajonā (*Vasks 1994, 59.lpp., Zariņa 1996, 200., 204.lpp.*). Šis periods saistās ar klimatiskajām izmaiņām, kurām raksturīgs nokrišņu pieaugums, kā rezultātā zemākās platības pārpurvojās (*LD, 1995., 2.sēj., 157.lpp.*). Pārpurvošanās procesā un nokrišņu rezultātā izskalojoties augsnei, pazeminājās augsnes kvalitāte. Līdzšinējos pētījumos Dubnas baseinā nav konstatēts, ka šajā teritorijā agrajā dzelzs laikmetā būtu ierīkoti jauni pilskalni un apmetnes. Tās izveidojušās jau iepriekšējā periodā 1. g. tūkst. pr. Kr. Tādējādi ilgstoši dzīvojot vienā vietā dabas resursi izsīka. Dabas resursu samazināšanās un augsnes kvalitātes izmaiņas radīja nepieciešamību ierīkot jaunas apmetnes saimniekošanai piemērotākās vietās. Arī vairāki pilskalni bija ierīkoti zemās vietās, kā rezultātā saimniekošana to tuvumā bija apgrūtināta. Izrakumi Upursalā rāda, ka pēc tam, kad dzīve pilskalnā bija apsīkusi, tā tomēr turpinājusies apmetnē pilskalna pakājē. Arī Madalānu pilskalns tomēr izmantots īslaicīgi kā slēptuve jeb patvēruma vieta briesmu gadījumā (*Urtāns V. 1979, 82.lpp.*). Tas nozīmē, ka pilskalna tuvumā pastāvējusi apmetne. Tādējādi pilskalnu pamešanai meklējami arī citi iemesli. Jāatzīmē, ka agrajā dzelzs laikmetā visā Latvijā vērojamas izmaiņas pilskalnu un lauku apmetņu attiecībās, ko noteica dzelzs darba rīku izmantošana un līdumu zemkopības attīstība. Dzelzs darba rīku pakāpeniska ieviešanās sekmēja zemkopības un lopkopības attīstību,

darba ražīguma un produktivitātes pieaugumu, vienlaicīgi izvirzot prasības jaunam dzīvesvietu novietojumam un saimnieciskās darbības veidam. Pateicoties darba rīku attīstībai, pastāvīgi varēja saimniekot arī nelielas saimes. Saimniekošanas modeļa izmaiņu rezultātā iedzīvotāji pārcēlās no pilskalniem uz lauku apmetnēm. Iespējams, ka tie procesi, kas agrā dzelzs laikmeta sākumā norisinājās piem., Daugavas lejtecē (*Vasks 1994, 70.-71.lpp.*), Dubnas baseinu vēl maz skāra, bet uzskatāmāk izpaudās perioda beigās un vidējā dzelzs laikmeta sākumā. Tiesa uz patreizējo brīdi, šis apgalvojums attiecībā uz Dubnas baseinu ir vairāk teorētisks, jo zināmas tikai dažas 5.gs. 2. pusē un 6.gs. ierīkotas apmetnes. Te jāņem vērā, ka lauka apmetnes ar nelielu kultūrslāni grūtāk ir konstatēt un intensīvas lauksaimnieciskas darbības rezultātā ātrāk tiek nopostītas.

Baltkrievijā švīkātās keramikas izplatības teritorijā krīzes pazīmes konstatētas jau 1.gs. beigās, bet 4.gs. beigās- 5.gs. vidū apdzīvotas tikai nedaudzas nocietinātās apmetnes Ziemeļrietumu Baltkrievijā un Nemunas upes dienvidpieteku augštecēs. Vienlaicīgi švīkātās keramikas kultūras teritorijā Baltkrievijā jau kopš 1. g. tūkst. 2.cet. vērojama pāreja uz lauka apmetnēm, kas noslēdzās 5.gs. Šīs izmaiņas tiek saistītas ar līduma zemkopības un lopkopības attīstību, ko paātrināja jaunu cilšu ieplūšana (*Митрофанов А.Г.1978, с.84.-85, Егорейченко А.А. 1997, с. 76*). Līdzīgi procesi minētajā laika periodā norisinājušies arī švīkātās keramikas izplatības rajonos Lietuvā, kur lielākā daļa nocietināto apmetņu pārtrauc savu pastāvēšanu 2. – 4. gs. Skaidrots tas tiek ar jaunu iedzīvotāju - uzkalniņu kultūras pārstāvju pieplūdumu no rietumu rajoniem (*Tautavičius A. 1996, p.46*).

Pēc ziņām literatūrā, Dubnas baseinā atrasti arī agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi, kuru lokalizācijas vietu- Preiļu apkārtnē starp Tistovas un Seimaņu (Zeimaņu) ciemiem, kā jau iepriekšējās nodaļās

minēts, joprojām nav izdevies precizēt. Balstoties uz agrā dzelzs laikmeta atradumiem minētajos uzkalniņos un savrupatradumiem, Latgale tikusi iekļauta uzkalniņkapulauku ar akmeņu riņķi izplatības teritorijā. Pēc E. Šnora domām, Latgalē agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi ar akmeņu riņķi ir vāji saglabājušies zemes sadrumstalotības (šņuoru sistēma) un intensīvas izmantošanas rezultātā. Jāatzīmē, ka pētniece uzskatīja, ka Latgalē uzkalniņus ierīkoja sēļiem radniecīgie latgaļi, kuri ienākot Latvijā vienlaicīgi ar sēļiem apmetušies uz dzīvi uz austrumiem no Lubāna ezera (*Šnore E.1993, 80.,86.lpp.*). Latgales teritorijā pie baltu kapu uzkalniņiem tiek pieskaitīti daži uzkalniņi ziemeļaustrumu daļā (Dzilnaskalns, Daņilovka, Nauduševa) un austrumu daļā (Pildas Bradaiži) (*Šnore E. 1993, 83.att.*). Nenoliedzot uzkalniņkapulauku kultūras ietekmi Latgales teritorijā, jaunākos pētījumos, balstoties uz novērotajām atšķirībām, ziemeļaustrumu Latgales uzkalniņi tiek uzlūkoti par lokālu parādību, kas saistīta ar iepriekšējā perioda vietējām apbedīšanas tradīcijām. Atsevišķie uzkalniņkapulaukiem raksturīgie priekšmeti, kas uzieti šajā Latgales daļā tiek uzskatīti par maiņas sakaru rezultātu (*Vasks 1994, 77.lpp., Radiņš 1999, 164.lpp.*).

Uzkalniņu parādīšanās švīkātās keramikas kultūras zonā norāda uz šīs kultūras pārstāvju tendenci paplašināt savas apdzīvotās teritorijas. Zināmās agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kultūrai raksturīgās atradumu vietas Dubnas baseinā lokalizējas gandrīz uz švīkātās keramikas kultūras izplatības robežlīnijas, no kuras uz ziemeļiem, acīmredzot lielās purvainības dēļ, vērojama mazapdzīvota teritorija. Tādējādi dzīves apsīkums, kas vērojams švīkātās keramikas kultūras pētītajās dzīvesvietās, domājams saistāms ar sociāli ekonomiskām izmaiņām un ne tik daudz ar jaunas kultūras nesēju parādīšanos Dubnas baseinā agrajā dzelzs laikmetā. Jāpiebilst, ka arī Augšzemē uzkalniņi blīvi grupējas galvenokārt uz t.s. Sēlijas vaļņa virzienā Viesīte – Sēlpils, bet lielā daļā

teritorijas starp valni un Daugavu šie uzkalniņi tikpat kā nav. Tas rāda, ka ienācēji respektējuši vietējos iedzīvotājus.

Arheoloģiskās liecības nepietiekošas tiešas saistības konstatēšanai starp šo cilšu un vēlāko vidējā dzelzs laikmeta līdzeno kapulauku kultūras pārstāvjiem. Vidējā dzelzs laikmeta pirmā puse vāji pārstāvēta, gan dzīves vietu, gan kapulauku materiālā. Līdzeno kapu kultūrai raksturīgie savrupatradumi lielākoties attiecināmi uz 7.gs. Tikai Ružu kapulaukā iegūtas liecības par agrākiem apbedījumiem, kas sinhroni blakus 5.gs. otrajā pusē vai 5./6.gs. mijā ierīkotajai apmetnei (*Jefimova 1992, 60., 63.lpp*). Taču ievērojams līdzeno kapulauku un dzīvesvietu skaits pieaugums aplūkojamajā teritorijā turpmākajos gadsimtos tomēr netieši norāda uz to, ka šīs teritorijas senākie iedzīvotāji iekļāvušies latgaļu kultūras veidošanās procesā. Arī analizējot, tipiskās apmestās keramikas, kas Austrumlatvijā ieviešas šajā periodā, izplatību, A. Vasks norāda uz tās nevienādu īpatsvaru dažādos minētās teritorijas pieminekļos. Mazākā skaitā tā atrasta jau iepriekšējā periodā apdzīvotās dzīvesvietās (piem.Madalānos). Šī parādība tiek saistīta ar senāko podniecības tradīciju noturību, kas traucēja 6.-7.gs. straujai tipiskās apmestās keramikas tehnoloģijas ieviešanai (*Vasks 1996, 152.lpp.*). Jāatzīmē, ka nav iegūtas liecības par švīkātās keramikas kultūras iedzīvotāju aizplūšanu no Dubnas baseina. Švīkātās keramikas kultūras teritorijās ārpus dienvidaustrumu Latvijas jau kopš agrā dzelzs laikmeta vērojamas atšķirības kultūras attīstības procesā. Bez tam šajās teritorijās notiekošie etniskie procesi, kā to pētnieki jau atzīmējuši, nevarēja veicināt iedzīvotāju pieplūšanu, bet gan aiziešanu (*Radiņš 1999, 164.lpp.*). Jāpiebilst, ka tieši vidējā dzelzs laikmetā Austrumlatvijā ievērojamā skaitā palielinās vērpijamās vārpstas skriemeliņu lietošana. Iepriekšējā perioda pieminekļos iegūto eksemplāru skaits ir visai neliels, turpretī švīkātās keramikas teritorijās Baltkrievijā un Lietuvā šie atradumi ļoti

raksturīgi gan agrajā, gan vidējā dzelzs laikmetā (*Митрофанов 1977, c.13, 114, puc.54:11-29, puc.57:19-25*). Zīmīga ir arī šo skriemelīšu forma – agrajā dzelzs laikmetā tiem apaļi sāni un vienpusējs vai abpusējs virsmas iedziļinājums. Dubnas baseinā daži līdzīgas formas skriemelīši uzieti tikai Madalānu pilskalnā, citās pētītajās švīkātās keramikas dzīvesvietās tādi nav konstatēti. 5. – 8. gs. skriemelīšiem Baltkrievijā un Lietuvā raksturīga bikoniska forma. Tādi skriemelīši plaši sastopami vidējā dzelzs laikmetā arī Austrumlatvijas pieminekļos (*Mugurēvičs 1977,35.lpp.*). Iespējams, ka šo priekšmetu masveidība Austrumlatvijā saistīta ar kādu iedzīvotāju grupu ienākšanu šajā teritorijā.

Dubnas baseina līdzenajos kapulaukos apbedīšanas tradīcijas izsekojamas ar 8.gs. otro pusi. No šī perioda iegūti netraucēti kompleksi, kas rāda latgaļu kultūrai raksturīgo gandrīz konsekventi ievēroto mirušo vīriešu un sieviešu pretējo austrumu – rietumu apbedīšanas virzienu. Kapulaukos dominē skeletkapi, ugunskapi sastopami sporādiski, bet simboliskie apbedījumi konstatēti pavisam reti. Skeletapbedījumi ierakti četrstūrainas vai ovālas formas kapa bedrēs. Mirušie guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras ar dažādās variācijās uz krūtīm, pāri jostas vietai vai gar sāniem noliktām rokām. Mirušie apbedīti uz dēļu paklāja, koku mizām vai bērza tāsīm, dažkārt konstatēti arī bluķa šķirsti. Sievietes nereti pārsegtas ar villaini, vīrieši- ar auduma pārklāju. Bēru rituālam raksturīgi ugunsriti un iespējams arī paparžu likšana mirušajām sievietēm pagalvī. Apbedījumus raksturo savdabīgās kapu piedevas un to noteikts novietojums kapā. Gan kapa inventārā, gan līdzdoto priekšmetu sortimentā un daudzumā vērojamas pakāpeniskas izmaiņas, ko noteica sabiedrības sociāli ekonomiskā attīstība un mirušā materiālās iespējas, kā arī modes tendences tērpā un rotās. Sievietēm līdzīgi doti spirāļu lentveida vainagi, kaklariņķi ar seglu un kāša vai noplacinātiem galiem, rotadatas un važiņu rotas ar zvaniņiem, manšetapoces un spirālapoces,

spirālgredzeni. Vīriešu kapu piedevās zīmīgi īsie platie vienasmens zobeni, iedzītņa šķēpu pāris, šaurasmens cirvis, stopasaktas, atsevišķos gadījumos pūcessaktas, aproces ar vāļu galiem. Vēlajā dzelzs laikmetā sieviešu apbedījumos izplatīti bronzas spirālīšu lentveida un grīstes vainagi, kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, tordētie kaklariņķi ar četrskaldņu galiem, vītie kaklariņķi ar cilpu un konusu galiem, bronzas cilindrišu un gredzenu rotas, kaklarotas no stikla krellēm, kauri gliemežvākiem, bronzas zvārgulīšiem, važiņu rotas, spirālaproces, aproces ar zvērgalvu galiem, spirālgredzeni un ar bronzu rotātas villaines. Vīriešu kapu inventārā šaurasmens cirvjus nomaina platasmens cirvjī, īsos platos vienasmens zobenus- šaurie kaujas naži, iedzītņa šķēpus- uzmavas šķēpi. Vīriešu kapos atrasto rotu vidū pakavsaktas, karavīra aproces un masīvās aproces ar šķērsgriezumā segmentveida galiem, kuras vēlāk aizstāj aproces ar zvērgalvu galiem, spirālgredzeni. Dažkārt uzieti arī grezni ar bronzu rotāti svārki, rokauti, galvasegas un ādas makstis. Aprakstītās apbedīšanas parašas un kapa inventāra komplekti raksturīgi visai Austrumlatvijas līdzeno kapulauku teritorijai, kurā izsekojama apbedīšanas tradīciju stipra noturība līdz pat 13.gs., kad rakstītajos avotos atrodamas ziņas par latgaļu apdzīvotajām zemēm.

Dubnas baseina 1. gadu tūkstoša otrās puses dzīvesvietās un kapulaukos iegūtajā atradumu kompleksā izdalāmas divas priekšmetu kategorijas: 1) senlietas, kurām līdzīgas sastopamas Augšzemē un Vidzemē un nav raksturīgas latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumdaļai, 2) priekšmeti, kas sastopami visā Austrumlatvijā. Pirmā grupa dalās priekšmetos, kas atrasti gan uzkalniņos, gan līdzenajos kapulaukos un priekšmetos, kas specifiski uzkalniņkapu izplatības pamatareālam. Otrajā grupā ietilpst atradumi a) kas raksturīgi tikai Austrumlatvijas līdzeno kapulauku kultūrai, b) kas sastopami plašākās atšķirīgu kultūru teritorijās.

Senlietu vidū, kurām līdzīgas sastopamas uzkalniņkapu un agrāko līdzeno kapulauku izplatības teritorijā Augšzemē un Vidzemē Aiviekstes baseinā, vairākas aproču formas. Skaitliski lielāko grupu veido aproces ar skaldņotiem un apaļiem vāļu galiem. Aproces ar skaldņotiem vāļu galiem uzietas Ružu un Kristapiņu kapulaukā. Savrupatrastajai Ružu aprocei ar skaldņotiem galiem un skujiņā izkārtotu svītru rotājumu (*LVI 298:85*) (72.att.:1), līdzīgas saskatāmas Saukas Ratulānu un Sēlpils Ķuncu eksemplāros (*Šnore E. 1994, VI .tab.:9,10,15*). Sēlpils Ķuncu 59.kapā atrastā aproce tiek datēta ar 8.gs. Kristapiņu aproces attiecinātas uz vēlāku laiku- 800.g.- 9.gs. (*Kuniga 2000, 55.lpp.*). Otra veida aproce ar šķērsriezumā apaļiem vāļu galiem un svītriņu rotājumu Ružu kapulauka 13.kapā vīrietim vilkta uz kreisās rokas un pēc šķēpa gala un cirvja tiek datēta ar 8.gs. (19.att.:9). Dubnas baseinā lielākā skaitā atrasti eksemplāri, kuriem raksturīga šāda aproču forma ar apaļiem galiem un vidējam dzelzs laikmetam raksturīgo šķērssvītru pinuma ornamentu (Maskava, Džeriņi, Kristapiņi, u.c.). Aproces ar vāļu galiem Latvijā pazīstamas kopš 5.gs. (*Moora 1938, S.431*), bet Austrumlatvijas agrākie eksemplāri uzieti Boķu III uzkalniņa 23.kapā (6.gs.) (*Vankina 1962, 14.lpp.*). Šo rotu agrās formas aplūkojamajā teritorijā nav konstatētas. Dubnas baseinā aproces ar vāļu galiem zināmas no 6 atradumu vietām 14 eksemplāros, bet kopumā tās plaši izplatītas- uzskaitītas vairāk kā 140 aproces no 40 atradumu vietām- lielākoties Augšzemē, Vidzemē, ievērojami mazāk Latgalē, sevišķi tās austrumdaļā (*Ciglis 2000. 1., 4.att.*).

Jāatzīmē, ka E. Šnore izteikusi domu, ka no aprocēm ar vāļu galiem attīstījusies dobā aproce ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu (56.att.: 1,2), kurš pirms tam, kā jau minēts, nereti sastopams uz aprocēm uz vāļu galiem, norādot kā iespējamo pārejas formu- aproces ar līdzīgu rotājumu un šķērsriezumā segmentveida galiem. Pētniece atzīmējusi arī šo aproču ar paplašinātiem galiem un pinuma rotājumu,

plašāku izplatību tieši Daugavpils un Preiļu rajonos (*Šnore E., 1987, 8.att., Šnore 1994, 62.lpp.*). Te jāpiebilst, ka autore apzinājusi ievērojami lielāku atradumu vietu skaitu (16) gan minētajā teritorijā, gan Augšzemē, kas pastiprina izteikto domu par to izplatības teritoriju (56.att.: 3). Daži Sēlpils Ķuncu un Rites Melderišķu uzkalniņos atrastie eksemplāri tiek attiecināti uz laiku ap 700.g. Dubnas baseinā aplūkotās aprocas iecienītas 10.- 11.gs., bet dažkārt vilktas vēl 12.gs.

Ružu kapulaukā vienīgā eksemplārā Dubnas baseinā pārstāvēta aprobe, kas izgatavota no plāna skārda lentas (72.att.:3). Aprocas gali rotāti ar trīsinātas līnijas diagonāliem krustiem. Tādas aprocas pazīstamas kā savrupatradumi no Sēlpils Ķunciem (*Šnore E. 1993, V tab.: 22, 23*). Netraucētos apbedījumos tās iegūtas Sīlates III grupas 2.uzkalniņa B. kapā (*Šnore E.1933, XXV tab.: 9,10*), Kalniešu II kapulauka 7.un 14.kapā (8.gs.2.puse) (*Urtāns V.1962, VI tab.: 13, 14*) un Nautrēnu Smiltaines līdzenajā kapulaukā (*LVM A 8719*) kopā ar kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, kas tiek datēts ar 7.gs.

Savukārt Ružu kapulauka aprobei, kas darināta no apaļas vienmērīga resnuma stieples, bet galos divās rindās četrstūrveida iespaidumi (72.att.:4) (*LVI 298:84*), analogiskas zināmas tikai no Ratulānu uzkalniņa. Trīs šādas aprocas atrastas ar bagātām piedevām apveltītā 27.vīrieša kapā un pēc senlietu komplekta tiek datēta ar laiku ap 600.gadu. Vēl viena aprobe šajā kapulaukā iegūta kā savrupatradums (*Šnore E.1993, VI tab.: 12, 18*).

Kā uzkalniņos tā līdzenajos kapulaukos un arī dzīves vietās nereti sastopamas dzelzs rotadatas – spieķadatas un kruķdadatas ar agrajam un vidējam dzelzs laikmetam raksturīgu formu. Ružu kapulaukā un apmetnē atrastas dzelzs spieķadatas, kurām galva saspiests ovāls vai noapaļota trīstūra forma ar cieši pieguļošu gliemežveidīgi satītu un pie adatas kāta piespiestu galu (72.att.:10) (*LVI 298:42*). Dažkārt gals ir nolūzis un

atgādina noslēgta ovāla riņķa formu (kā Ružu apmetnes eksemplārs) (72.att.:11) (*LVI 298:27*). Līdzīgas formas spieķadatas atrastas Jersikas pilskalna 11. un 13.gs. slānī, kas acīmredzot nonākušas tur celtniecības darbu rezultātā no senākiem slāņiem (44.att.: 3, 4) (*LVI 300: 91, 625, LVM A 12007:52, Vilcāne 1996, 22.att.: 8*). Kruķadatām, kuru eksemplārs atrasts Ružu apmetnē (72.att.:9) (*LVI 298:35*), raksturīgi asi kruķa izliekuma stūri un tordēts adatas galvas kakliņš. Minētās formas rotadatas lielākā skaitā pārstāvētas Slates sila uzkalniņos (*Šnore R. 1930, 40., 41.lpp., I tab.: 1-7, II tab.: 2*) un tiek datētas ar 3.-4.gs. Tādas spieķadatas un kruķadatas atrastas Dignājas pilskalna 3.-7.gs. apmetnes slāņos (*Balodis 1940, 6.att.: 7-9, 10-12*), arī Vidzemes dienvidrietumos-Kārļu Simtēnu kapulaukā 6.-7.gs. inventāros (*Amzazuc 1980, puc. 2: 2, 10*). Vidējā dzelzs laikmetā šīs rotadatas iegūst bronzas aptinumu, un to izplatības teritorijas paplašinās.

Retāk sastopamas rotadatas ar apaļu, paplašinātu un koncentriskām līnijām rotātu galu, un austiņu sānos važiņu piestiprināšanai. Divas tādas rotadatas zināmas no Džeriņu kapulauka (72.att.:12) (*LVM V 9568:16*), kuras pēc važiņā piekārtajiem zvaniņiem varētu datēt ar 7.gs. Pēc formas līdzīgas minētajām sastaptas Slates sila uzkalniņos, kur tās tiek pieskaitītas pie agrā dzelzs laikmeta beigu posma rotadatām (*Šnore E. 1933, XXIII tab.: 9, 24.lpp., Šnore R. 1930, VI tab.: 10, 11, 57.lpp.*), taču acīmredzot to lietošanas laiks ir plašāks.

No trim atradumu vietām Dubnas baseinā nāk trīstūrveida piekariņi (Ružu, Džeriņu, Muktupāvelu kpl.) (72.att.:5) (*LVI 298:26, LVM A 9569:2, DM*). Līdzīgi piekariņi zināmi Augšzemē no Ratulānu uzkalniņa 27.kapa (ap 600.g.) (*Šnore E. 1993, 68.att.:1, 70.att.:9*), Slates sila uzkalniņiem (I gr. 7.uzk.,s.a., II gr. 6.uzk., A kaps, III gr. 2.uzk. D kaps) (*Šnore E.1933, XXIII tab.:7, 10, 8.lpp.*), Ābeļu Boķiem (*LVM A 11777*), Vidzemē no Ņeipenes Saliņu kapulauka (*LVM RDM I 398b, V 5765*),

Cesvaines Lucēm, Odzienas, Tauresnes pagastnama u.c. (*LVM RDM I 1141, 1144-1146*).

Dažos eksemplāros Dubnas baseinā pārstāvētas stopasaktas ar trīstūrveida pēdu (Lopatišķi, Madalāni, Ružas) (46.att.: 1,2, 72.att.:6) (*LVM A 1167, Urtāns V. 1979, 14.att.: 5, Jefimova 1990, 60.lpp., 14.att.: 2*). Līdzīgas saktas zināmas sēļu teritorijā no Zasas Antūžu uzkalniņkapulauka (*Urtāns J., Vilka 1991, 8.lpp.*), Saukas (*LA 1974, 42.tab.:4*), Slates sila (*Moora 1938, S.157*) sēļu teritorijā un no Rundāles Ziedoņskolas zemgaļu teritorijā (*Atgāzis 2000, 1.att.: 2*). Latvijā atrastajām saktām tuvākas paralēles vērojamas Lietuvas austrumdaļā un vidusdaļā (skat. IV. nod.). H. Moora saktu ar trīstūrveida pēdu izcelsmi saistījis ar Austrumlietuvu un datējis ar 5.-7.gs. Atradumu vietu uzskaitījums rāda, ka tās iemīļotas sēļu apdzīvotajā teritorijā Augšzemē un Dubnas baseinā, kur tās varētu būt nonākušas maiņas sakaru ceļā ar sēļu starpniecību.

Ružu kapulaukā ziedojumā likto priekšmetu vidū kaklariņķis ar rombveidā paplašinātiem galiem (72.att.:2). Otra šādas formas kakla rota zināma no Ratulānu kapulauka 59.vīrieša kapa, kur bija kopā ar gandrīz līdzīgu priekšmetu komplektu- dzelzs uznavas šķēpa galu, šaurasmens cirvi, agras formas kaklariņķi ar seglu un kāša galiem un citām piedevām un tiek datētas ar 6.gs. (*Šnore E. 1993, 67.att.*). Līdzīgs kaklariņķis zināms no Lietuvas Ģirkalnišķiem (*Šnore E.1993, 55.lpp.*). Izteikta doma, ka no šiem kaklariņķiem veidojušies vēlākie kaklariņķi ar skaldņotiem galiem, kas nereti arī atrasti kopā ar kaklariņķiem ar seglu un kāsi (*Urtāns V.1977, 19.lpp.*) un raksturīgi gan sēļu, gan zemgaļu teritorijai.

Dažām rotām paralēles zināmas tikai līdzenajos kapulaukos. Savrupatrastajai stopasaktai ar atliektu taisnstūrveida pēdu no Aizkalnes Ludvigovas kapulauka (72.att.:7) (*LVM A 12007:52*), tipoloģiski līdzīgas saktas, tikai nedaudz mazākas uzietas Kalniešu II kapulauka 16. un

28.vīrieša kapā, kur bijušas komplektā ar dzelzs šaurasmens cirvi, skramasaksu, uznavas bultas galu un aproci ar vāļu galiem un tiek datētas ar 8.gs. 1.pusi un vidu (*Urtāns V. 1962, IV tab.:1,2, 40.lpp.*).

Ružu kapulaukā 1990.gada izrakumos atrasta rotadata ar plakanu smailu galu un caurumiņu galvas vidū važiņu piekārsanai (72.att.:8) (*LVI 298:12*). Līdzīga, bet hronoloģiski vēlāka rotadata ar no griezumā trīstūrveida stieples darinātas važiņas fragmentu uzietā Višķu Maskavas kapulauka 32.kapā (9.gs.). Adatas galva ornamentēta ar skujiņas rakstu (44.att.:9). Līdzīgas zināmas gan no Kalniešu II kapulauka (*Urtāns V. 1962, V tab.: 7*), gan arī tālākiem pieminekļiem- Nītaures un Doles Lejaskivutiem, kur tās tiek attiecinātas gan uz 3. - 4.gs., gan vidējo dzelzs laikmetu (*Šnore R. 1933, 55. lpp., VI tab.: 1, 2*). Kārļu Simtēnu kapulaukā rotadata ar noplacinātu smailu trīstūrveida galu konstatēta 6. - 7.gs. inventārā (*Amzasuc 1980, puc. 3: 7*). Jāpiebilst, ka pēdējos divos kapulaukos vērojamas zemgaļu kultūras iezīmes.

No atradumiem, kas specifiski uzkalniņkapu kultūrai atzīmējams savrupatradums no Višķu ezera krasta - iedzītņa šķēpa gals ar atkarpēm, kas pārstāv M. Atgāža izstrādātās šo šķēpu tipoloģijas B tipu (*LVM A 9112:8, Atgāzis 1974, 5.att.*). M. Atgāzis konstatējis iedzītņa šķēpu ar atkarpēm B tipa izplatības sakrītību ar 1.- 6.gs. uzkalniņu un sēlisko izlokšņu areālu, tādējādi šī tipa šķēpi tiek uzlūkoti par sēļu kultūras iezīmi. Višķu Maskavas kapulauka 40.kapā (9.gs.) (20.att.:12) atrasts iedzītņa šķēpa gals ar atkarpēm, piederīgs minēto šķēpu C1 tipam, kas izplatīts plašākās teritorijās. Pēc M. Atgāža domām “ C tips, būdams A un B tipu turpinājums, it kā rāda vienas, šķietami sēliskas iezīmes ieplūšanu un pakāpenisku zušanu latgaļu un lībiešu iedzīvotāju pamatvidē” (*Atgāzis 1974, 163.lpp.*). Pētnieks uzskata arī, ka latgaļu apdzīvotajai teritorijai tik raksturīgo dzelzs iedzītņa šķēpu izgatavošanas

tradīcijas aizsākumi meklējami sēļu apdzīvotajā Augšzemē un Aiviekstes baseinā 6.-7.gs. (*Atgāzis 1994, 36.lpp.*).

Ružu kapulaukā kā savrupatradums iegūts arī vidējam dzelzs laikmetam raksturīgs īlens ar trīstūrveidā paplatinātu galu (72.att.:13) (*LVI 298:86*). Analogisks īlens uziets Augšzemē Krigānu ezersalas apmetnē. Šis īlens līdzīgi kā īlens ar pusapaļu galvu tiek saukts par sēļu tipa (*Stubavs 1980, 15.att.:25,26, 88.lpp*). Abu formu īleni reti sastopami. Īlens ar pusapaļu galvu Dubnas baseinā nav atrasts. Latgalē tāds zināms no pilsapmetnes pie Dinaburgas pils (*Mugurēvičs, Vilcāne 1986, 15.att.:40*) un Kivtu apmetnes (*Šnore E. 1978, 19.att.:55*). Bet īleni ar trīstūrveidā paplatinātu galu vairākos eksemplāros uzieti arī 1. gadu tūkstoša trešā ceturkšņa slāņos Ģorodišces pilskalnā un apmetnē Baltkrievijas teritorijā (*Митрофанов 1978, с.109, рис.57, 7; 58, 11*). Šo īlenu izcelsme un piederība kādai kultūrai vēl skaidrojama.

Plašāka arheoloģiskā materiāla analīze rāda, ka Austrumlatvijā uzkalniņu ar akmens riņķi un līdzeno kapulauku ar hronoloģiski agrākiem apbedījumiem izplatības teritorijas sakrīt (*Radiņš 1999, 9.att.*). Konstatēta arī atsevišķu senlietu formu sastopamība gan uzkalniņos ar akmeņu riņķi, gan līdzenajos kapulaukos. Tāpat izsekojama uzkalniņos atrasto senlietu formu tālāka attīstība līdzenajos kapulaukos. Minētais apliecina kultūras attīstības nepārtrauktību, uz ko jau norādījis R. Šnore (*Šnore R.1933, 20019 sl.*) un H. Moora (*Moora 1952, 75.-81.lpp.*), bet no jauna tam pievērsis uzmanību J. Ciglis (*Ciglis 2000, 125.lpp.*). Šo senlietu kartografēšana (*Ciglis 2000, 1., 3., 4., 8.-10.att.*) rāda, ka tās faktiski izplatītas uzkalniņkapulauku izplatības areālā gan Daugavas kreisajā, gan labajā krastā. Kā redzams no iepriekš izklāstītā, lai arī nedaudzos eksemplāros, šādas senlietas sastopamas arī Dubnas baseinā, kas neapšaubāmi apliecina šo teritoriju ciešus savstarpējos kontaktus.

Uz līdzību ar teritorijām Vidzemē Aiviekstes baseinā un Augšzemē norāda arī Dubnas baseinā konstatētas atšķirības dažu rotu valkāšanas paradumos un izplatības ziņā. Tā, dobā aproce ar sašaurinātiem galiem un šķērsrievotu loku Maskavas kapulaukā konstatēta 8/9.gs. vīriešu apbedījumos, kur tā vilkta mirušajam uz kreisās rokas (*Vilcāne 1996, 173.lpp.*). E. Šnores pētītajos uzkalniņos šo aproču valkāšanas tradīcijas nav nosakāmas, tā kā visi eksemplāri ir savrupatradumi (*Šnore E. 1994, 62.lpp.*). Kalniešu II kapulaukā minētās aproces arī bijušas vīriešu rota un valkātas uz kreisās rokas (*Urtāns V.1962, 52.,53.lpp., XXI tab.:2, XXIII tab.:4*). Lejasbitēnu kapulaukā šīs aproces atrastas vīriešu apbedījumos uz kreisās rokas (22., 44., 80., 85., 117., 121., 174., 207.k), sieviešu apbedījumos – pa vienai uz katras rokas (58., 149., 155., 210., 228., 283., 453.k.). Dažos sieviešu apbedījumos tās atrastas komplektā ar manšetaproci (278., 410.k.) (*Urtāns V. 1961a, 1962a, 1963, 1964*). Turpretī Kivtu kapulaukā aplūkotās aproces-sieviešu aproču komplekta, kurā ietilpst arī spirālaproce un manšetaproce- sastāvdaļa (*Šnore E.1987, 12.lpp., 1.pielikums*). Dubnas baseinā arī Kristapiņu kapulaukā konstatēti gadījumi, kad šīs aproces vilktas sievietēm, bet tikai dažkārt komplektā ar manšetaproci. Jāpiebilst, ka Kivtu kapulaukam raksturīgais triju aproču salikums Dubnas baseina sieviešu kapos nav novērots, tāpat nav sevišķi izplatītas masīvās un dobās vīriešu aproces ar profilējumu garenvirzienā, kas Kivtu kapulaukā sastāda attiecīgi 38% un 28% no visa kapulaukā atrastā aproču skaita (*Šnore E. 1987, 21., 23.lpp.*).

Kaklariņķi ar seglu un kāša galiem atrasti gan Augšzemē, gan Vidzemē, gan Latgalē, tomēr vērojama to plašāka izplatība starp Aivieksti un Gauju un Dubnas baseinā (42.att.:6). Latgales austrumu daļā tie sastopami ievērojami retāk, arī skaitliskā ziņā mazāk. Hronoloģiski agrākais šī tipa kaklariņķis uziets Saukas Ratulānu kapulaukā (6.gs.).

Sevišķi iemīļots tas bijis 8.gs. Kaklariņķis ar seglu un kāša galiem konsekventi saglabājas līdz pat 12.gs., lai gan to skaits ievērojami samazinās ieviešoties vēlajā dzelzs laikmetā citu tipu kaklariņķiem.

Latgaļu kapulaukos parasti ir nažu atradumi vīriešu apbedījumos, bet darba rīku līdzdošana sieviešu kapos vērojama latgaļu apdzīvotās teritorijas dienvidrietumu daļā (74.att.). Darba rīki nav atrasti nevienā sieviešu apbedījumā plaši pētītajos Nukšu un Kivtu kapulaukos (*Шноре Э. 1957, cmp.38, Šnore E. 1987, 29.lpp.*) Nukšu un Kivtu kapulaukā sirpis likts vienā vīriešu apbedījumā, abos kapulaukos divos vīriešu kapos līdzī dotas šķiļamdzelzis. Turpretī Dubnas baseina kapulaukos daļā sieviešu kapu inventāru atrodami sirpji, īleni, vērpijamās vārpstas skriemeļi, celu dēlīši, naži. Ar darba rīku sortimentu izceļas Kristapiņu kapulauks, kur bez nosauktajiem- uzietas arī dzirkles, šujamادات. Daudzveidīgāki darba rīku un sadzīves priekšmetu atradumi raksturo arī vīriešu kapos. Sirpji, celu dēlīši, dzirkles konstatētas vienīgi sieviešu, bet šķiļamdzelzis- tikai vīriešu apbedījumos, līdztekus nažiem, īleniem, arī vērpijamās vārpstas skriemeļiem. Šīm savdabībām apbedīšanas tradīcijās līdzības atrodamas Radžu (*Mugurēvičs 1977, 110., 111.lpp.*), Kokneses (*Žeiere 1988, 168.lpp., Žeiere 1990, 190.lpp.*), Jaunākēnu (*Graudonis 1973, 74.lpp., Graudonis 1972, 37.lpp.*) kapulaukos Vidzemē un Lejasdopeļu (*Šnore E. 1997, 3.,4.att.,68.lpp.*), Dignājas Strautmaļu (*LVM AA 300*) un Ābeļu Boķu (*Vankina 1962, 14.lpp.*) kapulaukā Augšzemē. Tā Radžu kapulaukā sieviešu apbedījumos atrasti sirpji, īleni, bet Kokneses kapulaukā, līdztekus minētajiem rīkiem – arī dzirkles. Sirpji, īleni, naži likti kapā arī Jaunākēnu kapulaukā apbedītajām sievietēm.

Analizējot Lejasdopeļu kapulauka kapu inventāru, kā raksturīga sēļu apbedīšanas tradīcija tiek uzsvērtā darba rīku līdzdošana mirušajām sievietēm. Šajā kapulaukā sieviešu un meiteņu kapu inventāros darba rīku komplektu sastāda dzelzs sirpji vai rauķņi, īleni, naži, vērpijamās vārpstas

skriemeļi un vienā gadījumā pat sarene (slota). Raksturīgi, ka darba rīku komplekts visos gadījumos novietots pie kājām, vienā kapā ievietots pat tāšu kārbīnā. Arī vienā no nedaudzajiem Dignājas Strautmaļu kapulauka sieviešu apbedījumiem īlens un sirpis likts pie kāju potītēm (*LVM AA 300*). Šāds darba rīku novietojums fiksēts arī etniski jauktajā Kokneses kapulaukā, kur līdztekus mituši latgaļi, lībieši un sēļi (*Žeiere 1988, 170.lpp.*). Arī Dubnas baseinā reizēm darba rīku komplekts likts mirušajai pie kājām. Tādi gadījumi novēroti Kristapiņu kapulaukā (55.,198.,224.k.) (*Kuniga 2000, 75.lpp.*). Interesesanti atzīmēt, ka divu minēto kapu inventārā liktas arī dzirkles. Pie kājām novietots darba rīku komplekts (sirpis, nazis) bijis arī Jersikas kapulauka 18.sievietes kapā (*Kalējs 1940, 3.zīm., 20.lpp.*).

Darba rīku līdzdošana novērojama agrā un vidējā dzelzs laikmeta uzkalniņu sieviešu apbedījumos, kuros atrasti sirpji un īleni (*Šnore E.1993, 70.lpp., 1.-3.pielikums*), kuriem paralēles izsekojamas arī vēlākajos vidējā dzelzs laikmeta līdzētajos kapulaukos.

Dubnas baseinā darba rīku atradumi konstatēti atsevišķos 9.gs. apbedījumos, bet to klāsts un biežums palielinās ar 10.gs., ievērojami – ar 11.gs. Tas iespējams saistīts ar nelielo hronoloģiski agrāko apbedījumu skaitu, bez tam darba rīki netika likti visos apbedījumos. To varētu skaidrot arī ar latgaļu un sēļu kultūras mijiedarbības pastiprināšanos, pieaugot tirdznieciskajiem un politiskajiem kontaktiem. Jāatzīmē, ka Aiviekstes baseinā Radžu kapulaukā konstatēts sēļu ietekmes pieaugums 11.un 12.gs. (*Mugurēvičs 1977,118.lpp.*).

Līdztekus teritoriāli vienojošām senlietu formām, līdzībām atsevišķās apbedīšanas parašās, konstatēta arī kaut kādā mērā šo teritoriju saistība ar saimniekošanas veidu.

Ē. Mugurēvičs, analizējot teritoriāli nelielā Daugavas labajam krastam un Aiviekstes ietekai pieguļošā rajonā, arheoloģiski pētīto

dzīvesvietu (Oliņkalna, Lokstenes, Mežmalu pilskalna) saimnieciskās dzīves rādītājus, konstatējis zīmīgas atšķirības. Tās parādās darba rīku formās un daudzumā, kā ar paleozooloģiskajā materiālā. Salīdzinot mājdzīvnieku kaulu procentuālās attiecības ar pētītajiem sēļu pilskalniem (Dignāju, Sēlpili), Ē.Mugurēvičs izteicis domu par latgaļu un sēļu ekonomikas atšķirīgām iezīmēm. Sēļu pilskalnu osteoloģiskā materiāla analīze rāda, ka neskatoties uz procentuālo attiecību atšķirībām vienas sugas ietvaros, vērojams liels cūku īpatsvars (*Mugurēvičs 1977, 96.lpp.,13.tab.*). Šāda aina konstatēta Lokstenes un Mežmalu pilskalnā, turpretī Oliņkalnā mājdzīvnieku kaulu vidū ar nelielu pārsvaru dominē liellopi (29,4%), kā arī konstatēts samērā daudz zirga kaulu (13,8%) (*Mugurēvičs 1977, 43.lpp., 2.tab.*).

Arī Jersikas pilskalna paleozooloģiskā materiālā izteikti dominē cūku kaulu īpatsvars (54,5%), gandrīz uz pusi mazāk iegūts liellopu kaulu (27,38%) un visai nedaudz pārstāvēts zirgs (3,6%)*. Līdzīga aina vērojama arī Asotes pilskalnā, kur cūku kaulu īpatsvars sastāda 69,06%, sīklopi -10,85 %, liellopi-14,02%, zirgs- 5,38% (*Цалкин 1961 стр. 221*) (73.att.). Autorei trūkst salīdzinošā materiāla no citām latgaļu dzīvesvietām, piemēram Dinaburgas pilsapmetnes, Madalānu pilskalna. Tādējādi viennozīmīgi nav iespējams apgalvot, ka šie rādītāji norāda uz atšķirīgām saimnieciskajām nodarbēm un kāda no tām saistāma ar sēļu ietekmi. Līdzīgas saimniekošanas iezīmes varēja noteikt arī Daugavas krastos pastāvošie apstākļi, bet atšķirības- nelielā hronoloģiskā starpība minēto vietu apdzīvotībā.

Kā liecina hroniku apraksti, pastāvējuši cieši kontakti starp sēļu zemēm Daugavas kreisajā krastā un atsevišķām apdzīvotām vietām Daugavas labajā pusē (*IH, XI: 9, XIII: 4*). Šādas liecības ir arī par Dignāju

un Jersiku. F. Balodis izteicis domu, ka noteicošā loma zemkopības un lopkopības darbu pārzināšanā bijusi Dignājas pils iedzīvotājiem, kuri apgādājuši ar nepieciešamo arī Jersikas pilskalna iedzīvotājus (*Balodis 1940, 39.lpp.*). Dignājas pilskalna un apmetnes arheoloģiskajā materiālā sirpju atradumi daudz biežāki (*Balodis 1940, 17.att.*), turpretī Jersikas pilskalnā tie nāk pārsvarā no augšējiem slāņiem, periodā, kad Dignājas kā saimnieciskā centra nozīme jau bija mazinājusies.

Tādējādi Dubnas baseina dzelzs laikmeta arheoloģiskajā materiālā konstatējamās līdzības, kas saista Latgales dienvidrietumu daļu ar Augšzemi un Aiviekstes baseinu un nav novērojamas Latgales austrumdaļā. Atsevišķas parādības, kā piemēram, darba rīku novietojumi kājgalī, dzirkles kapu inventārā tipiska sēļu kultūras iezīme. Ružu kapulauka atsevišķām agrākām rotām ir atrodamas paralēles tikai Saukas Ratulānu kapulaukā Augšzemē. Līdzīgi ir arī ieroči, darbarīki. Rindai rotu analogijas rodamas rajonos, kur sēļu kultūras iezīmes izpaužas visspilgtāk. Augstāk izklāstītais rāda, ka viens no latgaļu kultūras veidošanās komponentiem bijusi sēļu kultūra. Tā spēcīgi ietekmējusi latgaļu kultūras attīstību Dubnas baseinā arī pēc tam, kad var runāt jau par latgaļu kultūrai raksturīgām pazīmēm, kas izsekojamas aplūkojamajā teritorijā nepārprotami ar 8.gs.

Jautājums par sēļu kultūras ietekmi Latgales dienvidrietumu daļā ir visai sarežģīts. Jautājuma būtība – vai tā ir tikai latgaļu kultūras izcelsmes avots, vai to var saistīt arī ar sēļu fizisko klātbūtni šajā teritorijā, jo kultūras iezīmju pastāvēšana vēl nenozīmē kultūras nesēju klātesamību noteiktā teritorijā, kā to rāda labi zināmais piemērs ar Kivtu kapulauku, kad kranioloģiskais materiāls latgaļu kapulaukā uzrādīja somiskās iezīmes. Dubnas baseina kranioloģiskie dotumi (Kristapiņi, Maskava)

* Jersikas pilskalna 1990.-1996.g. izrakumos iegūtos kaulus noteica I.Renga un A. Mugurēvičs (LVI pārskati Nr.940). Procentuālos rādītājus izskaitļojusi autore pēc minētajiem pārskatiem un V. Calkina

uzrāda latgaļiem raksturīgo dolihokrāno eiropīdo tipu ar samērā izteiktu masivitāti, turpretim sēļiem, balstoties uz Lejasdopeļu kapulauka materiālu konstatēta šaura gracila seja (*Денисова 1990, с.75., рис.4*).

Lielākā vai mazākā mērā kontakti izsekojami Dubnas baseina arheoloģiskajās liecībās sākot ar agro dzelzs laikmetu un novēroti viduslaiku antropoloģiskajā materiālā, valodnieciskajos un arī etnogrāfiskajos dotumos.

Jersikas Ružu kapulauka 17.gs. otrās puses izrakumu materiālā pārstāvētas gan masīvas platsejainas, gan arī gracilākas, šaursejainas antropoloģiskas formas. Savukārt no odontoloģiskā viedokļa daļa iedzīvotāju tiek identificēti kā Dienvidu gracilā tipa, kurš tiek saistīts ar sēļu etnosu, pārstāvji. Antropoloģe R. Grāvere domā, “ka pilnīgi iespējams, ka daļa no gracilajiem šaursejainajiem indivīdiem pēc savas cilmes varētu būt sēļu pēcteči, kurus savā kultūras vidē lokā vēlāk integrēja latgaļi...” (*Grāvere 1997, 137.lpp.*).

Ar sēļu kultūru tiek saistītas izšūtās villaines. To greznākie un daudzveidīgākie eksemplāri sastopami teritorijās ar sēliskajām izloksnēm, bet izplatības areāla robeža austrumos iziet ārpus sēļu kultūras pamatareāla un iesniedzas Dubnas baseinā (*Слава 1977, рис. 1:4*).

Domājams, ka tik stipra kultūru mijiedarbība tomēr būtu neiespējama bez sēļu iedzīvotāju klātbūtnes. Taču ņemot vērā, ka Dubnas baseinu agrajā dzelzs laikmetā apdzīvoja švīkātās keramikas kultūras pārstāvji, ka šajā teritorijā neiesniedzas sēļiem raksturīgā kāpjošā intonācija un nav konstatēts dzelzs laikmetā tiem raksturīgais antropoloģiskais tips, nav pamata uzskatīt, ka sēļi te dzīvojuši masveidā.

Visai iespējams, ka nedaudzi uzkalniņkapu kultūras pārstāvji pārvietojoties gar Daugavu nonāca līdz Dubnai un tās pietekām un apmetās uz dzīvi švīkātās keramikas kultūras nesēju mazapdzīvotajās

Dubnas baseina teritorijās. Sēļi varēja ienākt Dubnas baseinā arī vidējā dzelzs laikmetā, pārvietojoties līdzeno kapulauku kultūras pārstāvjiem un apgūstot jaunas teritorijas uz austrumiem no Aiviekstes. Bet vēlajā dzelzs laikmetā latgaļu un sēļu kultūras mijiedarbību un iedzīvotāju pārvietošanos sekmēja ekonomisko un politisko aktivitāšu pastiprināšanās Daugavas baseinā. Tādējādi varam pieņemt, ka Latgales dienvidrietumu daļā sēļu izcelsmes iedzīvotāju “saliņas” varēja pastāvēt jau no agrā dzelzs laikmeta, kas iespējams atspoguļojas arī vēl mūsdienās sastopamajos apdzīvoto vietu nosaukumos: “Kļavsala”, “Vanagsala”, “Bērsala”, “Vecā sala” un tml., kas atrodami visvairāk Preiļu, Vārkavas, Līvānu apkārtnē, kā arī Aiviekstes baseinā un arī Daugavas kreisajā krastā (*Endzelīns 1954, 166., 167., 170., 172., 174.lpp.*) un kuri vienlaicīgi atspoguļo apdzīvotības iespējas šajos Dubnas baseina mežainākajos un purvainākajos rajonos.

Materiālās kultūras analīze rāda, ka vairāku līdzēno kapulaukos un attiecīgajās dzīvesvietās atrasto senlietu pamatformas sastopamas zemgaļu apdzīvotajās zemēs. To vidū jau minētā stopasakta ar taisnstūrveida pēdu no Ludvigoavas kapulauka. Analogas stopasaktas atrastas arī Viduslatvijā, Viduslietuvā un Austrumlietuvā, pie kam senākie tipi sastopami zemgaļu teritorijā Viduslietuvā un Dienvidzemgalē 7.gs. (*LLA 1978, žemél.29, Tautavičius 1996, p.201*).

Domājams, ka šķērsrievotās stopasaktas ar magoņpogaļu galiem pirmsākumi arī meklējami zemgaļu kultūrā. Zemgalē bieži sastop stopasaktas ar magoņpogaļu galiem un gludu virsmu. Dubnas baseinā agrākie šī tipa saktas ar šķērssvītrotu virsmu eksemplāri attiecināmi uz laiku ap 800.gadu. Pie hronoloģiski vecākām saktām (7gs.b.-8.gs. sāk.) Latvijā tiek pieskaitīta Ķeipenes Saliņu kapulaukā uzietā (*Brīvkalne 1974, 122.lpp.*). Taču Lietuvā zemgaļu teritorijā atrastās 7.gs. saktas ar magoņpogaļu galiem, rievotu pēdu un vēl reālistisku zvēra galvas

atainojumu uz tās (piemēram, Jauneikių kapulauka 381.k.) (*Tautavičius 1996, 92.pav.*) varētu būt vēlāko saktu ar magoņpogaļu galiem, šķērsrievotu pēdu un stilizētu zvēra atainojumu prototips. Jāatzīmē, ka stopasaktas ar magoņpogaļu galiem ir plaši izplatīta rota ne vien Latvijā, bet arī 7.-9.gs. Vidus- un Rietumlietuvā (*LAA 1978, žemel. 31*), bet to attīstības līnijai nav pietiekoši izsekots.

Gan Viduslatvijā, gan Austrumlatvijā iemīļotas bijušas manšetaproces. Tās attīstījušās no šauras aproces ar masīvu vidusšķautni, kuru sākotnējās formas atrodamas zemgaļu teritorijā 5.-6.gs. materiālā. Dubnas baseinā Džeriņu kapulaukā konstatētas divas aproces vēl ar pildītu vāji izteiktu vidusšķautni (*LVM V 9568: 14, A 11924*). Šādas aproces no Kalniešu II kapulauka tiek datētas ar 7.gs. beigām – 8.gs. sākumu (*Urtāns V. 1962, 38.lpp.*). Šī veida aproces Latgalē retas, zināmas vēl no Bērzpils Slaveitiem, bet lielākā skaitā sastaptas Vidzemes daļā (*Amzazuc 1980, puc.5*). Apskatāmajā teritorijā plašāk izplatītas 3,5-7,5 cm platās manšetaproces, kurām vērojama jau nostabilizējusies forma un ornamenta sistēma. Aproču ornamenta analīze rāda, ka liela daļa Dubnas baseina kapulauku aproču (37% no analizētajām aprocēm) rotājuma ziņā (B.Vaskas A, B1, B2 tips) līdzīgas Vidzemē (Ķeipenes Saliņas, Jaunpiebalgas Ezerbrīci) un pie Daugavas (Lejasbitēni, Kalnieši II) atrastajām (*Vaska 1996, 137.lpp.*). Minētie rotājuma tipi nav pazīstami Latgales austrumdaļā. Jāatzīmē arī, ka Dubnas baseina kapulaukos aplūkotās aproces parasti vilktas pa vienai uz katras rokas. Vienīgi Kristapiņos dažos kapos atrastas kopā ar dobo aproci ar sašaurinātiem galiem un šķērssvītrotu loku, dobo garenvirzienā profilētu aproci un spirālaproci (*Kuniga 2000, 56.lpp.*).

Izteikta doma, ka karavīra aproces pirmforma, kurai galu šķērsgriezums veido zemu trapeci un zemgaļiem raksturīgo rotājumu atrodamas zemgaļu teritorijā (*Atgāzis 1994, 37.lpp.*). Kristapiņu

kapulauka 54.kapā atrastajā karavīra aprocē saskatīta šo aproču senākā forma (I tips), kāda pazīstama no Lejasbitēnu kapulauka aprocēm. Šajā kapulaukā samērā daudz arī 9.gs. raksturīgo II tipa aproču (10 eks.-21%) (Kuniga 2000,58.lpp.), kādas tikai dažos eksemplāros konstatētas Kivtu kapulaukā un Ludzas Odukalnā un nedaudz plašāk Nukšu kapulaukā (*Daiga 1974, 2.tabula*).

Arī dobo šķērsrievoto aproču izcelsmi saista ar zemgaļu šķērsrievotajām aprocēm ar segmentveida griezumu, kuras pazīstamas zemgaļu un sēļu teritorijā 4.-7.gs., bet latgaļu teritorijā lietotas līdz 10.gs. (*Urtāns V.1970, 34.lpp., Moora1938, S.423- 425, Abb.52.*). Uz šo aproču valkāšanas veida savdabībām Dubnas baseinā norādīts jau augstāk.

Bronzas spirālīšu lentveida vainaga prototips 5.gs. parādās zemgaļu teritorijā, kamēr latgaļu agrākais vainags atrasts 7.gs. apbedījumā (*Zariņa 1970, 112.lpp*), bet vēl senākas- 4.gs. otrās puses bronzas spirālīšu lentveida vainaga formas konstatētas Lietuvā aukštaitu un žemaišu robežjoslā Plinkaigailis kapulaukā (*Vaškevičiutė 1992, P.128, 1.pav.*).

Dubnas baseina kapulaukos līdzīgi kā visā latgaļu teritorijā dominējoša parādība- šķēpu novietošana mirušajam pie kājām ar smaili kājgala virzienā. Taču vērojams, ka dažkārt šķēpi novietoti arī pie galvas, tās labajā vai kreisajā pusē ar smaili uz augšu. Višķu Maskavas kapulaukā no 16 apbedījumiem ar līdzdotiem šķēpiem, galvgalī novietoti šķēpa gali konstatēti 4 kapos (4.,40.,57.,75.k.). Šādi gadījumi fiksēti arī Kristapiņu (153.,311.k.), Jersikas (17.k.) kapulaukā.. Daži apbedījumi sastapti Nukšu kapulaukā, bet Kivtu kapulaukā tikai vienā kapā (95.k.) šķēpa gali likti galvas labajā pusē. Lielākoties tie ir hronoloģiski agrākie uz 8./9.gs.- 9.gs. attiecināmi apbedījumi ar iedzītņa šķēpa galu pāriem. Jersikas apbedījums attiecas uz 11.gs. un iespējams, ka šķēpa novietojumam te nejaušs raksturs. Pie galvas novietoti šķēpa gali atsegti Kalniešu II kapulaukā (11.,12.,16.k.), kā arī Augšzemes un Aiviekstes

baseina uzkalniņos (Rites Melderišķu I uzkalniņa 6., 7.k. (4.gs.), II uzkalniņa 4.(4.gs.),5.(ap 400.g.),6.k.(4.gs.), Rites Stūreļu 3.k.(ap 400.g.) Ratulānu 27.k. (ap 600.g.), Ķuncu 68.k. (8.gs.), Sāvienas II uzkalniņa 6., 7.k), (Šnore E. 1993, 44.lpp., 44., 52., 58.att.), kur galvgalī atrasti lielākoties uznavas šķēpi. Parāsa novietot šķēpus ar smaili pie galvas novērota zemgaļu apdzīvotajā teritorijā kopš agrā dzelzs laikmeta (*Atgāzis 1994, 35.lpp.*). Tā aptvērusi plašākas teritorijas. Arī 2.-4.gs. apbedījumos Lietuvas rietumu daļā, Viduslietuvā un centrālajā Žemaitijā šķēpa gali parasti likti pie galvas, bet ar 4.gs. beigām -5. gs. visā Lietuvā dominē šķēpu novietošana pie galvas. Agrajā dzelzs laikmetā šķēpi novietoti pie kājām Lietuvas ziemeļdaļā, bet 4.gs. beigu un 5.gs. sākumā- tikai daļā skeletapbedījumu Austrumlietuvā (*Kazaķavičus 1988, c.18-19*). A. Radiņš, analizējot Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka materiālu konstatējis, ka 19 % gadījumu šajā kapulaukā šķēps novietots pie galvas. Apbedījumos, kuros šķēps novietots pie galvas, vīriešu apģērbs sasprausts ar rotadatām. Bez tam šie kapi izvietojušies kapulauka daļā ap varbūtējiem uzkalniņiem (*Radiņš 1999, 157.lpp.*). Dubnas baseina apbedījumos ar mirušajiem pie galvas novietotiem šķēpiem, nav tik izteikta rotadatu līdzdošana. Kapu piedevās minētajiem apbedījumiem- iedzītņa šķēpu pāris, bronzas spirāgredzeni, dzelzs šaurasmens cirvis, dzelzs kruķadatas (Maskavas 40.,57.k.), dobā aprobe šķērsrievotu loku un sašaurinātiem galiem, aprobe ar vāļu galiem, dzelzs sprādze ar iežmaugtiem sāniem, bronzas pakavsakta (Maskavas 75.k.), pūcessakta (Kristapiņu 153.k.). Teiktais rāda, ka šāda tradīcija sakņojas jau iepriekšējā periodā un Dubnas baseina apbedījumos konstatējamas vājas šīs parašas pēdas.

Minētais attiecas arī uz atšķirībām cirvja novietojumā. Apbedījumos vērojamas atkāpes no tradicionālā cirvja novietojuma kapā. Latgaļiem un sēļiem pastāvējusi paraša cirvi novietot rajonā no gūžām

līdz kāju pēdām, visbiežāk līdzās labās kājas celim ar kātu pret galvgali. Taču atsevišķos gadījumos Dubnas baseinā konstatēts cirvja novietojums galvgalī pie pleca, elkoņa vai jostas rajonā ar kātu pret kājgali. Vairāki apbedījumi ar līdzīgi kapā novietotu cirvi konstatēti Višķu Maskavas (2.,19.,50.,81.,84.,85.k.) un Kristapiņu kapulaukā. Vairums no šiem apbedījumiem piederīgi 8.-9.gs., daļa 10.gs., bet 19.kaps- 12.gs. Latgales austrumu daļas pētītajos kapulaukos pie galvas novietots cirvis nav uzziets (Radiņš 1999, 74.att.). Kapa galvgalī novietots cirvis konstatēts arī uzkalniņos ar akmeņu riņķi (*Šnore E. 1993, 44.lpp.*), bet minētā paraša pazīstama Zemgalē kopš agrā dzelzs laikmeta un sevišķi raksturīga vēlā dzelzs laikmeta pirmajā posmā (*Atgāzis 1994, 35.lpp.*).

Tādējādi, ja atsevišķas senlietas (manšetaproces ar pildīto šķautni, kaklariņķis) varētu būt kādas ieprecētas zemgalties rotas vai arī nonākušas maiņas sakaru ceļā, kā, tad rotu izejformas un reminiscences ieroču novietojumā, ierāda zemgaļu kultūrai nozīmīgāku lomu latgaļu kultūras veidošanās procesā. Tā jāuzlūko par latgaļu kultūras komponentu, kas iekļāvās sēļu kultūrā tās saskares zonās Vidzemes teritorijā un Augšzemē, un caur to izplatījušās arī kaimiņu teritorijās.

Augstāk minētais norāda ne tikai uz sēļu un zemgaļu kultūras līdzdalību latgaļu kultūras veidošanā, bet arī uz faktu, ka tās formēšanās pirmsākumi meklējami ārpus Dubnas baseina, jo minētajā teritorijā kultūra izplatījās jau ar tai raksturīgām apbedīšanas parašām un kapu inventāru. Aplūkojamajā teritorijā norisinājās tās tālāka attīstība.

Materiāla izklāstā jau vairākkārt norādīts uz atšķirībām senlietu formās, rotu valkāšanas veidā, apbedīšanas tradīcijās Dubnas baseinā un Latgales austrumdaļas kapulaukos. Atzīmēts masīvo un dobo profilēto aproču mazais īpatsvars Dubnas baseina aproču vidū. Masīvās aproces ar profilētu loku Kivtu kapulaukā tiek attiecinātas uz 8.gs. pirmo pusi, bet dobās – uzlūkotas par tipoloģiski vēlākām (ap 800.g.) (*Šnore E. 1987,*

23., 24.lpp.) .Latgales austrumdaļas kapulaukos biežāk uzietas pirmās. Dubnas baseinā pazīstamākas otrā tipa aproces (Aizkalnes Maskevicišķi, Ludvigova, Aulejas Grāveri) (52.att.:3). Kristapiņu kapulaukā dažos bērnu kapos gan konstatētas arī pavirši darinātas pirmā tipa aproces, taču plašāk pārstāvētas dobās, piedevām tās liktas ne tikai vīriešu apbedījumos, bet arī dažos sieviešu apbedījumos. Tās tiek datētas ar 8.gs.b.-9.gs. (*Kuniga 2000, 55.lpp.*). Nukšu kapulaukā masīvās profilētās aproces iegūtas divos ar 8./9.gs. miju datētos apbedījumos, bet dobās – nav uzietas. Šo kapu inventārā 2 iedzītņa šķēpa gali, šaurasmens cirvis (*Шноре Э. 1957, XVII:3,4*). Kapos ar masīvajām aprocēm neatņemama inventāra sastāvdaļa- pilns ieroču komplekts – šaurasmens cirvis, 2 iedzītņa šķēpa gali, īsais platais kaujas nazis (skramasaks). Kivtu kapulaukā šajos apbedījumos bieži liktas stopasaktas ar magoņpogaļu galiem, atsevišķos kapos- pūsessakta, dzelzs pakavsakta ar atrofītiem galiem un bronzas stieples notinumu. Kapos ar otra veida aprocēm līdztekus ieroču komplektam liktas gan stopasaktas ar magoņpogaļu galiem, gan dzelzs pakavsaktas. Rietumdaļā minētās aproces zināmas no Aizkraukles Lejasbitēnu (6 eksemplāri) (*LVM A 11822: 48, 443, 468, A 11823:191, 270, 362*) un Boļu kapulauka VIII uzkalniņa vīriešu apbedījumiem. Šo kapu inventārā parasti ieroču komplekts un spirālgredzens. Abu veidu aproces izplatītākas Lubāna baseinā un teritorijā uz austrumiem un ziemeļiem no ezera (*Šnore E. 1987, 9.att.*). Kā zināms, iepriekšējā periodā šajā teritorijā iesniedzās Baltijas somu apdzīvotās zemes. Kivtu kapulauka agrākajiem apbedījumiem konstatēts antropoloģiskais tips, kas raksturīgs šai etniskajai vienībai (*Денисова 1990. c.69*). Tādējādi, acīmredzot, gan minētās aproces, gan dažas lokālas iezīmes ieroču formās, gan atšķirības rotu valkāšanas parašās, baltiskās un somiskās kultūras mijiedarbības rezultāts.

Pētnieki jau norādījuši uz grīstes vainagu, kurus sāk lietot 9.gs., biežāku sastopamību latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumdaļā (*Zariņa 1970, 114.lpp.*). Atzīmējams arī fakts, ka Nukšu un Kivtu kapulaukā lentveida vainags nevienā apbedījumā nav konstatēts kopā ar grīstes vainagu, atšķirībā no Dubnas baseina kapulaukiem, kur minētie vainagi atsevišķos kapos atrasti komplektā. Arī vītie kaklariņki ar trim konusiem vienā galā un vienu konusu un divām noplacinātām stieplēm otrā galā plašāk izplatīti Latgales teritorijā, nedaudz vairāk tās austrumdaļā.

Minētais neapšaubāmi norāda uz savdabībām etniskajos procesos Latgales austrumdaļā. Sarežģītāks ir jautājums par šī procesa dalībniekiem- vai tas saistīts tikai ar somiskā substrāta saglabāšanos latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumdaļā.

Interesanti, ka Nukšu kapulaukā senākie 8./9.gs. piecpadsmit apbedījumi pieder tikai vīriešiem, piedevām daļa no tiem tiek uzlūkota par simboliskiem apbedījumiem (60.,131., 134.k.), kuros piedevām šķēpa gali novietoti pie galvas (73.k.,131.,60.k.) skramasaks taisni uz leju gar sāniem (90.k., ap 800.g.) vai uz kājas (129.k., 9.gs.). Tātad pirmie ienācēji šajā teritorijā bija bruņoti vīrieši, kuru kapa piedevas līdzīgas latgaļu rietumu teritorijās pazīstamajām. Hronoloģiski senākie sieviešu apbedījumi šajā kapulaukā tiek attiecinātu 10.gs. un to skaits ievērojami mazāks par vīriešu skaitu. Pieci no sieviešu apbedījumiem ir ugunskaņi, visos tajos piedevu vidū – grīstes vainags. Pārējās piedevas visumā līdzīgas-kaklariņki ar noplacinātiem galiem, spirālaproces, pakavsaktas, spirālgredzeni. Vienā no kaņiem pakavsaktas vietā likta zvaigžņu sakta (*Шноре Э. 1957. Сводная табл.*). Ievērojams skaits sieviešu ugunskaņu konstatēts Ludzas Odukalnā (16), kuros arī kaņu piedevās grīstes vainagi. Arī šajā kapulaukā atrastas vairākas zvaigžņu saktas (*[Спицын] 1893, с.10,11, табл.V:3*). Latgales austrumdaļā atrasts visai ievērojams šo saktu skaits. Tās uzietas Mērdzenes Dzērvju “Kara kaņos” (*LVM A*

12181:31,34) Nirzasciemā (*LVM A 8847:9*), tuvāk nezināmās vietās Austrumlatgalē (*LVM 860-862*). Ņemot vērā, ka Ludzas apkātnē un tai pieguļošajā teritorijā ārpus Latvijas uziets samērā liels skaits šo saktu un bez tam daļa no tām pārstāv tipoloģiski agrākās formas, pastāv iespēja, ka minētajā teritorijā atradies šo saktu izgatavošanas centrs (50.att.:3). Pētnieki uzskata, ka zvaigžņu saktu formas izcelsme un attīstība sakņojas baltu kultūrā. Šīs saktas izplatītas arī slāvu zemēs, kas tiek saistīts ar baltu substrāta saglabāšanos (*Седов 1970, пус.39, с.140*). Tādējādi jāpiekrīt izteiktajam uzskatam, ka līdztekus Baltijas somiem kultūras veidošanās procesā piedalījās arī slāvu ekspansijas rezultātā atspiestie austrumbalti. Sākotnēji tie vēl saglabāja vecās apbedīšanas tradīcijas, uz ko norāda neproporcionāli lielā atšķirība starp abu dzimumu apbedījumiem. Vēlāk daļa ieprecēto jau bija pārņēmuši slāviem raksturīgo mirušo sadedzināšanu un šī tradīcija sporādiski izplatījās latgaļu teritorijā. Teiktais nav pretrunā ar antropoloģiskajiem pētījumiem (*Денисова 1990, с. 68, 69*).

Zināmā mērā šī procesa rezultāti (atsevišķās senlietu formas, apbedīšanas tradīcijas) atspoguļojas arī Dubnas baseinā, lielākoties upes augšteces rajonā. Taču šajā teritorijā nav izplatīti nedz somiskie, nedz slāviskie hidronīmi (*Breidaks 1972, 19.lpp.*), kas norāda, ka minētie kultūras veidošanās līdzdalībnieki integrējās latgaļu vidū. Dažiem Dubnas baseina hidronīmiem ir atbilstoši nosaukumi slāvu apdzīvotajās teritorijās, bet tie tiek uzlūkoti par baltu cilmes vārdiem.

Vēlajā dzelzs laikmetā atšķirības nonivelējas. Daudzu rotu formas (kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, kaklariņķi ar cilpu galiem, spirālaproces, aproces ar zvērgalvu galiem, pakavsaktas u.c.) vienlīdz vienmērīgi izplatītas pa visu latgaļu apdzīvoto teritoriju. Bez tam vēlajā dzelzs laikmetā pieaugot ekonomisko un tirdzniecisko sakaru aktivitātēm un intensitātei, latgaļu materiālā kultūra papildinās ar latgaļiem gan

kaimiņos dzīvojošo tautību, gan attālāku teritoriju rotu, ieroču formām. Materiālajā kultūrā pamazām izzūd lokālas formas, vērojama plašos reģionos sastopamu formu izplatība un to vietēji atdarinājumi. Atsevišķi priekšmeti nonākuši apskatāmajā teritorijā tirdzniecisko sakaru ceļā. Piemēram ir uznavas šķēpa gali ar slaidu šķērsgrīzumā rombveida lapu (Maskeviciški, Kristapiņi), kas lietoti 9.-11.gs.sāk. un ir visā Ziemeļeiropā pazīstama šķēpu forma (Petersena E tips), daži no tiem uznavas šķēpa gali ar šaurā leņķī sakārtotu paralēlu līniju ornamentu (Kristapiņi) importēti no Skandināvijas (*Kazakevičius 1999, p.192.*). Kristapiņu kapulaukā uzziets vienīgais Latgalē zināmais skandināviskais āvas cirvis, kas biežāk atrodams lībiešu un sevišķi kuršu zemēs (*Atgāzis 1997, 1.att., 62.lpp.*). Līdz Dubņas baseinam nonācis arī viens Rietumeiropas darbnīcās darināts dzelzs zobens. Šādi ieroči 10.gs. pirmajā pusē bija izplatīti plaši visā Eiropā, bet 10.gs. otrajā pusē un 11.gs. 1.pusē lietoti baltu zemēs (*Kazakevičius 1996, p. 63-64*). Zināmu Rietumbaltijas kultūras ietekmi atspoguļo atrastie miniatūrcirvīši (65.att.:1, 67.att.:2), kuru izplatību latgaļu zemēs saista ar Lietuvas ugunskaņu kultūru (*Atgāzis 1964, 123.lpp.*). Kuršu tirdznieciskos darījumus apliecina masīvās stopasaktas ar magoņpogaļu galiem, pakavsaktas ar rēdžu galiem, saktas ar paplašinātiem vāļu galiem (Līvāni, Jersikas pilskalns, Kristapiņi (*LVM A 7910:5, LVM A 10330: 102*), iedzītņa šķēpa gals ar šauru rombveida lapu (Kristapiņi), zobena maksts gala apkalums greznots ar krustu un palmeti (Jersikas pilskalns) (*Balodis 1940, III tab.:7*). Kuršu senlietas parādās latgaļu teritorijā 10.- 11.gs. sāk.

Zemgaliskas izcelsmes ir krustadata ar segmentveida važturi riteņveida piekariņi (Jersika) (*LVM A 7839:3, A 1027*).

Lietuvas apbedīšanas tradīcijas atspoguļo apbedījums ar zirgu Jersikas kapulaukā (28.k.), zirglietu atradumi Kristapiņu, Maskevicišku kapulaukā, kurām paralēles Centrālās un Austrumlietuvas pieminekļos.

Daļa priekšmetu tika ievesti masveidā no Austrumu zemēm un Krievzemes (kauri gliemežvāki, stikla krelles, bronzas krustiņi, sv. Jura piekariņi, sārtā šīfera vērpijamās vārpstas skriemeliņi). Masveidīgi izplatoties, tie ieņēma nozīmīgu vietu latgaļu kultūrā. Daļa ievesto priekšmetu kļuva par vietēju atdarinājumu objektu, ieguva latgaliskas iezīmes, tādējādi plašāk iekļaujoties vietējā kultūrā. To vidū- atsevišķas krustiņu formas, vītās aproces.

Dubnas baseina materiālās kultūras izpēte parāda sarežģītu dažādu kaimiņu cilšu kultūru un savstarpējo kontaktu mijiedarbību, dažādu etnisko elementu asimilāciju un konsolidāciju dzelzs laikmeta ietvaros. Aplūkojamajā teritorijā, iesaistoties švīkātās keramikas kultūras pēcnācējiem, norisinājās latgaļu kultūras attīstības un noformēšanās process. Dubnas baseinā vērojama visai spēcīga sēļu kultūras iezīmju klātbūtne. Izsekojamas arī tās savdabības, kas latgaļu kultūras attīstības gaitā, veidojās mijiedarbojoties Baltijas somiem un slāvu atspiestajiem austrumbaltiem. Latgaļu kultūras pirmsākumi meklējami ārpus Dubnas baseina. Šīs kultūras veidošanās gaitā nozīmīga loma sēļu un zemgaļu kultūras komponentam. Jautājuma tālākā skaidrošanā nepieciešama detalizēta Vidzemes un Augšzemes dzelzs laikmeta arheoloģiskā materiāla analīze.

SECINĀJUMI

Detalizēta Dubnas baseina dzelzs laikmeta arheoloģiskā materiāla analīze papildinājusi šīs teritorijas apdzīvotības, apbedīšanas tradīciju un materiālās kultūras vispārēju raksturojumu un ļāvusi konstatēt šī mikroreģiona kultūras veidošanās īpatnības.

Agrajā dzelzs laikmetā Dubnas baseinā turpināja apdzīvot iepriekšējā periodā ierīkotās dzīvesvietas - pilskalnus un lauka apmetnes. Tās koncentrējās, galvenokārt, Dubnas upes augšteces rajonos. Agrā dzelzs laikmeta otrajā pusē un vidējā dzelzs laikmeta pirmajā pusē daļā dzīvesvietu konstatēts saimnieciskās darbības apsīkums, ko varēja izraisīt vairāki faktori: a) dabas resursu samazināšanās ilgstoši dzīvojot vienā vietā, b) klimatiskās izmaiņas, mitruma pieaugums, c) saimniekošanas modeļa izmaiņas, ieviešoties dzelzs darba rīkiem. Vidējā dzelzs laikmeta otrajā pusē vērojams iedzīvotāju skaita pieaugums, kas saistīts ar līdzeno kapulauku kultūras parādīšanos Dubnas baseinā. Vēlajā dzelzs laikmetā apdzīvotība aplūkojamajā teritorijā kļūst vienmērīgāka- dzīvesvietas ierīkotas arī iepriekš mazapdzīvotajā Dubnas baseina ziemeļdaļā. Vērojama dzīvesvietu diferenciācija- pilskalni, lauku apmetnes un lielāki centri, kas ietver sevī labi nocietinātu pilskalnu, plašu apmetni vai senpilsētu, kapulauku. Lai precizētu dzīvesvietu hronoloģiju, apdzīvotības intensitāti nepieciešami plašāki arheoloģiskie izrakumi Dubnas baseina dzīvesvietās.

Dzelzs laikmetā Dubnas baseinā konstatētas divu veidu apbedījumu vietas: uzkalniņi un līdzenie kapulauki. Uzkalniņi attiecas uz hronoloģiski atšķirīgiem laika periodiem- agro dzelzs laikmetu un vēlā dzelzs laikmeta otro pusi. Par pirmajiem saglabājušās ziņas literatūrā, otrajos- pētījumi veikti tikai ārpus aplūkojamās teritorijas.

Līdzēnājos kapulāukos konstatētas latgāļu kultūrai raksturīgās apbedīšanas tradīcijas un kapu inventārs. Salīdzinot Dubnas baseina līdzēno kapulāuku apbedīšanas tradīcijas, ar ārpus šī reģiona līdzēno kapulāuku izplatības teritorijām Austrumlatvijā, konstatētas vairākas īpatnības, kas sasaucas ar šo kapulāuku izplatības teritorijas rietumdaļu: a) darba rīku (sirpju, īlenu, vērpijamās vārpstas skriemeļu, celu dēlīšu, nažu, dzirkļu, šujamādatu) atradumi sieviešu apbedījumos, b) darba rīku (nažu, īlenu, vērpijamās vārpstas skriemeļu, šujamādatu) un iedzīves priekšmetu (šķiļamdzelžu) sastopamība arī vīriešu apbedījumos, c) darba rīku novietojums pie kājām sieviešu apbedījumos, d) atkāpes no tradicionālā cirvja un šķēpu galu novietojuma vīriešu apbedījumos, e) atšķirības atsevišķu rotu valkāšanas tradīcijās.

Dubnas baseina dzīvesvietās un kapulāukos iegūtājā atradumu kompleksā izdalāmas divas priekšmetu kategorijas: 1) senlietas, kurām līdzīgas sastopamas Augšzemē un Vidzemē un nav raksturīgas latgāļu apdzīvotās teritorijas austrumdaļai, 2) priekšmeti, kas izplatīti visā Austrumlatvijā. Pirmajā grupā ir senlietas: a) kas specifiskas tikai uzkalniņkapu izplatības pamatareālam, b) kas sastopamas gan uzkalniņos, gan līdzēnājos kapulāukos. Otrajā grupā ietilpst atradumi: a) kas raksturīgi tikai Austrumlatvijas līdzēno kapulāuku kultūrai, b) kas vairāk raksturīgi atsevišķiem šīs teritorijas reģioniem, c) kas sastopami plašākās atšķirīgu kultūru teritorijās.

Atšķirības Dubnas baseina apbedīšanas tradīcijās un materiālajā kultūrā saistītas ar dažādu kultūru elementu līdzdalību latgāļu kultūras veidošanās procesā. Dubnas baseina materiālās kultūras izpēte parāda sarežģītu dažādu kaimiņu cilšu kultūru un savstarpējo kontaktu

mijiedarbību, dažādu etnisko elementu asimilāciju un konsolidāciju dzelzs laikmeta ietvaros. Aplūkojamajā teritorijā, iesaistoties švikātās keramikas kultūras pēcnācējiem, norisinājās latgaļu kultūras attīstības un noformēšanās process. Švikātās keramikas kultūras nesēju dzīvesvietu vājā izpēte un apbedīšanas vietu iztrūkums nedod iespēju konkretizēt šīs kultūras līdzdalību līdzeno kapulauku kultūras veidošanās procesā.

Latgaļu kultūras veidošanās pirmsākumi meklējami ārpus Dubnas baseina. Virkne konstatēto īpatnību apbedīšanas parašās, rotu lietošanas tradīcijās, senlietu formu sastopamībā, aplūkojamo teritoriju tuvina Daugavas kreisajam krastam un Aiviekstes baseinam. Latgaļu kultūras veidošanās sākumposmā nozīmīga loma sēļu un zemgaļu kultūras komponentam.

Pētījums apliecina jaunākajās publikācijās izteiktās domas par latgaļu kultūras formēšanās sākumiem Daugavas labajā krastā uz rietumiem no Aiviekstes, taču jautājums par atsevišķiem šī procesa līdzdalībniekiem skaidrojams uz pamatīgākas Augšzemes un Rietumvidzemes agrā un vidējā dzelzs laikmeta arheoloģiskā materiāla analīzes bāzes.

Dubnas baseinā vērojama visai spēcīga sēļu kultūras iezīmju klātbūtne. Izsekojamas arī tās savdabības, kas latgaļu kultūras attīstības gaitā veidojās mijiedarbojoties ar Baltijas somu un slāvu atspiesto austrumbaltu kultūru. Pieaugot ekonomisko un tirdzniecisko sakaru aktivitātēm, latgaļu materiālā kultūra papildinās gan ar kaimiņos dzīvojošām tautībām raksturīgām, gan plašos reģionos sastopamām rotu, darba rīku, ieroču formām un to vietējiem atdarinājumiem.

Līdzeno kapulauku izplatības dažādu mikroreģionu apbedīšanas tradīciju, kapu inventāra un materiālās kultūras formu detalizēta izpēte var sniegt būtiskus papildinājumus latgaļu kultūras veidošanās procesa izpratnei.

DARBĀ IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS *

- AE - Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 1957. –
- IMM - Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Rīga 1920.-1939.
- LA - Lietuvos archeologija.- Vilnius, 1980-
- LS - Latvijas Saule: Mākslas un senatnes mēnešraksts. – Rīga, 1923.-1931.
- LVI AA - Latvijas vēstures instituta Arheoloģijas nodaļas Fondu
LVIŽ daļas arhīvs
- Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Rīga, 1991. -
- LVM AA - Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs.
- LVMR - Latvijas Vēstures Muzeja Raksti.- Rīga, 1960-
- LZAV - Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – Rīga, 1946. – 1990.
- SLVA - Senās Latvijas vēstures avoti. –1. –2.burtn. –Rīga, 1937-1940.
- SM - Senatne un Māksla.- Rīga, 1936-1940.
- RT - Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... pētījumu rezultātiem.– Rīga, 1959. – 1971.
- Sb. GEG - Sitzungberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1861-1923. Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1924-1938. - Tartu (Dorpat), 1861-1940.
- Sb. Kurl. - Sitzungberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1850-1935/1936. – Mitau, R. 1850-1937.

- ZASM - Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1972. – 1998
- КСИА - Краткие сообщения Института археологии. – Москва, 1939 -
- МИАЛ - Материалы и исследования по археологии Латвийской ССР. – Р., 1957-1961.
- СА - Советская археология. – Москва, 1957 -
- АН - Atskaņu hronika / V. Bisenieka atdzejojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds, Ē. Mugurēviča, K. Kļaviņa komentāri. – Rīga, 1998. – 387 lpp.
- Ancītis, Jansons 1963 - Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi // AE. – Rīga, 1963. – 5. Laid. – 25. – 68. lpp.
- Apala, Zariņa 1991 - Apala Z., Zariņa A. Dižciltīga latgaļa apbedījums Ģūģeru kapulaukā // LVIŽ. – 1991. – Nr. 1. – 11. – 29. lpp.
- Apals 1972 - Apals J. 1971.gada izrakumi Drabešu Liepiņās.-ZASM par 1971.gadu.- Rīga, 1972.- 34.-42.lpp.
- Apals, Apala 1974 - Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs

- 1973.gadā // ZASM par 1973 gadu. Rīga, 1974.- 5.-6.lpp.
- Apals, Apala 1991 - Apals J., Apala Z. Arheoloģiskie pētījumi Cēsu novadā no 1965. līdz 1990. gadam: Izstādes katalogs. – Cēsis, 1991. – 61 lpp.
- Asaris 1994 - Asaris J. 11.-13.gs.zobena maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē // AE.- Rīga, 1994.- 17.laid.- 21.-28.lpp.
- Asaris 1996 - Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11. – 13. gs. // AE.- Rīga, 1996.-19.laid.-38.-42.lpp.
- Aspelin 1877-1884 - Aspelin I. Antiquités du Nordfinnoougrien. – Helsinki, 1877-1884.
- Atgāzis 1964 - Atgāzis M. Latgaļu 9. – 12. gs. cirvji // AE. – Rīga, 1964. – 6. Laid. – 105. – 125.lpp.
- Atgāzis 1974 - Atgāzis M. Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā // AE. – Rīga, 1974. – 11. laid. – 154. – 173.lpp.
- Atgāzis 1994 - Atgāzis M. Dreņģeru-Čunkānu 241. Kaps un šķēpu līdzdošanas tradīcija 8. – 9.gs. zemgaļu apbedījumos // AE. – Rīga, 1994. – 17.laid. – 29. – 40. lpp.
- Atgāzis 1997 - Atgāzis M. Āvas cirvji Latvijā // AE. – Rīga, 1997. – 19. laid. – 53. – 63. lpp.
- Atgāzis 1998 - Atgāzis M. Tuvcīņas ieroči senajā Latvijā 10.-13.gadsimtā. Promocijas darba

- kopsavilkums. - Rīga, 1998.-79.lpp.
- Atgāzis 2000 - Atgāzis M. Dzelzs laikmeta jaunieguvumi Rundāles pagasta Ziedoņskolas senvietās 1998. gadā // Arheologu pētījumi Latvijā 1998.un 1999. gadā. – Rīga, 2000. – 75. – 89. lpp.
- Balodis 1926 - Balodis F. Vēlais dzelzs laikmets // LA 1926. – 86. – 90. lpp.
- Balodis 1938 - Balodis F. Senākie laiki: Latviešu senvēsture // Latviešu vēsture / F. Baloža un A. Tenteļa red. – Rīga, 1938. – 1. Sēj., 1. Daļa.- lpp.
- Balodis 1940 - Balodis F. Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi. – Rīga, 1940. – 103 lpp.
- Bähr 1850 - Bähr F. K. Die Gräber der Liven. Ein Beitrag zur nordischen Alterthumskunde und Geschichte. – Dresden, 1850. – 74 S.
- Berga 1986 - Berga T. Augustinišķu kapsēta // ZASM par 1984.un 1985.gadu.- Rīga, 1986.- 34.-39.lpp.
- Berga 1988 - Berga T. Slutišķu viduslaiku kapsēta un apmetne// ZASM par 1986.un 1987.gadu.- Rīga, 1988.- 40.-44.lpp.
- Berga 1996 - Berga T. Saliekamie svarīņi Latvijā (10.-13.gs.) // AE. – Rīga, 1996. – 18. Laid. – 49. – 61.lpp.
- Berga 1997 - Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos (14.gs.-16.gs. sākums) // AE. – R., 1997. – 19. laid. – 119. – 129. lpp.

- Bielenstein 1892 - Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im XIII. Jahrhundert. – St.-Petersburg, 1892. – S.74-101.
- Brastiņš 1928 - Brastiņš E. Latvijas pilskalni: Latgale. – Rīga, 1928. – 166 lpp.
- Breidaks 1972 - Breidaks A. Upju nosaukumu liecības par Latgales etnisko vēsturi // ZASM par 1971.gadu. – Rīga, 1972. – 17. – 20. lpp.
- Brežgo 1931 - Brežgo B. Senatnes pieminekļu aizsardzība Latgalē laikmetā no XVIII-XX g.s.// IMM-1931.-Nr.5./6.-511.-522.lpp.
- Brežgo 1937 - Brežgo B. Latgale XVII gadu simtenī // Sējējs. – 1937. – Nr. 7. – 679.-686.lpp.
- Brežgo 1943 - Brežgo B. Latgolas inventari un generalmēreišonas zemu apkārti 1695. – 1784. – Daugavpils, 1943. – 411.lpp.
- Briede 1978 - Briede I. Jauni pētījumi Kristapiņu kapulaukā 1977. gadā // ZASM par 1977.gadu. – R., 1978. – 20. – 22. lpp.
- Briede 1979 - Briede I. Kristapiņu kapulauks // ZASM par 1978.gadu – Rīga, 1979. – 17. – 19. lpp.
- Briede 1980 - Briede I. Kristapiņu kapulauks un apmetne // ZASM par 1979.gadu. – Rīga, 1980. – 29. – 31.lpp.
- Briede 1982 - Briede I. Izrakumi Kristapiņu kapulaukā 1980.

- gadā // ZASM par 1980.un 1981.gadu. – Rīga, 1982. – 52. – 54. Lpp.
- Briede 1984 - Briede I. 11.gadsimta apkalta ādas josta // Muzeji un kultūras pieminekļi. – Rīga, 1984. – 19.lpp.
- Brīvkalne 1974 - Brīvkalne E. Tērvetes saktas// AE.- Rīga, 1974.- 11.laid.- 121.-140.lpp.
- Caune 1975 - 1974.gada izrakumi Vecrīgā // ZASM par 1974.gadu.-Rīga, 1975.-12.-17.lpp.
- Ceplīte 1974 - Ceplīte R. Atsvariņi 10. – 13. gs. kapu inventārā // AE. – Rīga, 1974. – 11.laid. – 198. – 211. Lpp.
- Ciglis 2000 - Ciglis J. Daži latgaļu etniskās vēstures jautājumi.// Cauri gadsimtiem. Rakstu krājums veltīts Valdemāram Ģinteram (1899.-1979.)- Rīga, 2000.- 123.-138.lpp.
- Cimermane 1968 - Cimermane I. Latvijas tekstīlā keramika un tās sakari ar Djakovas kultūras apgabalu.- AE.- Rīga,1968.- 8.laid.-53.-64.lpp.
- Cimermane 1974 - Cimermane I. Spodrinātā keramika Latvijā.- AE.-Rīga, 1974.- 11.laid.- 99.-110.lpp.
- Daiga 1974 - Daiga J. Karavīra aprobe // AE. – Rīga, 1974. – 11. laid. – 174. – 197.lpp.
- Deņisova 1989 - Deņisova R. Baltu cilšu etniskās vēstures procesi m.ē. 1. gadu tūkstošā // LZAV. – Rīga, 1989. – Nr. 12. – 20. – 36. lpp.

- Deņisova 1990 - Deņisova R. Latgaļu etniskās vēstures jautājumi // ZASM par 1988 un 1989.gadu – Rīga, 1990. – 79. – 81. lpp.
- Döring 1878 - Döring J. Der Pilskalns in Schlossberg in Polish – Livland, mutmaßlich das alte Gercike // Sb. Kurl. – R., 1878.
- Ebert 1913 - Ebert M. Die Baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Praehistorische Zeitschrift. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 498 – 559.
- Endzelīns 1925 - Endzelīns E. Latvijas vietu vārdi: II daļa: Kurzemes un Latgales vārdi. – R., 1925. – lpp.
- Graudonis 1971a* - *Graudonis J. Pārskats par 1971.gada izrakumiem Jaunākēnu kapulaukā // LVI AA, Nr. 239.*
- Graudonis 1971b* - *Graudonis J. Pārskats par Dienvidlatgales apzināšanas ekspedīciju 1971. gadā // LVI AA, Nr. 268.*
- Graudonis 1972a - Graudonis J. Izrakumi Ērgļu Jaunākēnu kapulaukā 1971. gadā // ZASM par 1971.gadu. – Rīga, 1972. – 72. – 76. lpp.
- Graudonis 1972b - Graudonis J. Dienvidlatgales arheoloģisko pieminekļu apzināšana 1971. gadā // ZASM par 1971.gadu. – Rīga, 1972. – 76. – 81. lpp.
- Graudonis 1972c* - *Graudonis J. Pārskats par 1972.gada*

- izrakumiem Jaunākēnu kapulaukā // LVI AA, Nr. 275.*
- Graudonis 1973a - Graudonis J. Ērgļu Jaunākēnu kapulauks // ZASM par 1972.gadu. – Rīga, 1973. – 34. – 39.lpp.
- Graudonis 1973b - Graudonis J. Daugavpils HES zonas arheoloģisko pieminekļu apzināšana 1972.gadā // ZASM par 1972.gadu. – Rīga, 1973. – 42. – 44.lpp.
- Grāvere 1995 - Grāvere R. Sēļu problēma antropoloģijā // LZAV. – Rīga, 1995. – Nr. 3./4. – 1. – 13.lpp.
- Grāvere 1996 - Grāvere R. 1. g.t. beigu un 2. g.t. sākuma baltu cilšu odontoloģiskie tipi un to izmaiņas laika gaitā // LVIŽ. – 1996. – Nr. 3. – 5. – 24.lpp.
- Grāvere 1997 - Grāvere R. Latgales 14. – 18.gs. iedzīvotāju odontoloģiskā skatījumā // AE. – Rīga, 1997. – 19. laid. – 135.-139.lpp.
- Grewingk 1865 - Grewingk C. Das Steinalter der Ostseeprovinzen in Liv-,Est- und Kurland und einiger angrenzenden Landstriche// Schriften der Gelerten Estnischen Gesellschaft.- Dorpat,1865.-Nr.4.
- Grigorovičs 1925 - Grigorovičs M. Vēsturiskas vietas Latgalē, Rušunas apkārtnē // Latvijas saule. – 1925. – Nr. 35. – 376. – 378. lpp.
- Grigorovičs 1927 - Grigorovičs M. Senatnes liecinieki Rušunas

- apkārtņē Latgalē // Latvijas saule. – 1927. – Nr. 49./50. – 544. – 545. lpp.
- Grigorovičs 1929 - Grigorovičs M. Senvietas Latgalē // Latvijas saule. – 1929. – Nr. 73./74. – 791.lpp.
- Ģinters 1936 - Ģinters V. Latviešu tautas tērpa aizvēsture// Ievads Latviešu tautas tērpu vēsturē. Rīga, 1936.- 7.-90.lpp.
- Ģinters 1937 Ģinters V. Kāds vidējā dzelzs laikmeta latviešu ornaments // SM.-1937.- Nr. 2.- 39.-56.lpp.
- Hausmann 1896 - Hausmann R. Einleitung zur Abtheilung Archäologi // Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. – Riga, 1896. – S.IX-LXXXV.
- Hausmann 1908 -Hausmann R. Übersicht über die Archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im Letzten Jahrzehnt. Vortrag gehalten auf dem Historikertag zu Riga 1908. – Riga, 1908. - S. 42 – 50.
- IH - Indriķa hronika / Ā. Feldhūna tulkojums un priekšvārds, Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga, 1993. – 451 lpp.
- Jākobsons 1928 - Jākobsons F. Pārskats par 1928.gada izrakumiem Kristapiņu kapulaukā // LVM AA, Nr. 80.
- Jākobsons 1929 - Jākobsons F. Senlatviešu ienākšana Latvijā // Senatne. – 1929. – Nr. 1. – 2. – 10. Lpp.

- Jākobsons 1999 - Jākobsons F. Austrumlatvijas dzelzs laikmeta pētījumi// LVMR.- Rīga, 1999.- Nr.6.- 95.lpp.
- Jefimova 1990 - Jefimova N. Arheoloģiskie izrakumi Jersikas Ružu kapulaukā // ZASM par 1988.un 1989.gadu. – Rīga, 1990. – 96. – 100. – lpp.
- Jefimova 1992 - Jefimova N. Pētījumi Jersikas Ružu arheoloģiskajā kompleksā un Janomoles uzkalniņu kapulaukā // ZASM par 1990.un 1991.gadu. – Rīga, 1992. – 58. – 63. – lpp.
- RK - Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. - Riga, 1896. – 340 S.
- Kalējs 1939* - *Kalējs O. Pārskats par 1939.gada izrakumiem Jersikas kapulaukā // LVM AA, Nr. 206.*
- Kalējs 1940 - Kalējs O. Jersikas senkapi // SM. – 1940. – Nr. 2. – 11. – 29. lpp.
- Karnups 1928 - Karnups A. Die Haupttypen der lettischen Halsringe in der jüngeren Eisenzeit // Sb. GEG. – Tartu (Dorpat), 1928. – S. 16 – 140.
- Karnups 1936 - Karnups A. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.gadā// SM.- 1936.- Nr.4.-67.-85.lpp.
- Kazakevičius 1993 - Kazakevičius V. Plinkaigailio kapinynas // LA-Vilnius, 1993.- 10.t.- 218 p.
- Kazakevičius 1996 - Kazakevičius V. IX – XIII a. baltu kalavijai. – Vilnius, 1996. – 173 p.

- Kazakevičius 1998 - Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltu ginklu istorijos (kalaviju makštu galu apkalai) // LA.- Vilnius, 1998.- 15 t.- p. 287-332.
- Kazakevičius 1999 - Kazakevičius V. Dėl E tipo ietigaliu ornamentuotomis imovemis chronologijos ir kilmes. //Archaeologia Lituana.-I.- Vilnius 1999.-p.179-196.
- Kovaļevska 1997 - Kovaļevska O. Ģeogrāfisko nosaukumu vārdnīca. – Rīga, 1997. – lpp.
- Kruse 1842 - Kruse F. Necrolivonica oder Alterhtümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung derChristlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee – Gouvernements. – Dorpat – Leipzig, 1942. – Beilage C. – S. 1 – 34.
- Kulikauskiene,
Rimantiene 1958 - Lietuviu liaudies menas. Senoves lietuviu papuošalai.I.- Vilnius, 1958.- 360 psl.
- Kulikauskas,
Kulikauskiene,
Tautavičius 1961 - Kulikauskas P., Kulikauskiene R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai.- Vilnius 1961.- p.562
- Kuniga 1986 - Kuniga I. Kristapiņu kapulauks // ZASM par 1984. un 1985.gadu – Rīga, 1986. – 80. – 83. lpp.
- Kuniga 1988 - Kuniga I. Kristapiņu kapulauks // ZASM par 1986. un 1987.gadu. – R., 1988. – 89. – 92. lpp.
- Kuniga 2000a - Kuniga I. Pētījumi Kristapiņu kapulaukā un apmetnē // APL 1998.un 1999.gadā. Rīga, 2000.

- Kuniga 2000 - Kuniga I. Kristapiņu kapulauks. Rīga 2000.-242 lpp.
- Kursīte 1999 - Kursīte J. Mītiskais folklorā literatūrā un mākslā. – Rīga, 1999. - 524. lpp.
- LA 1974 - Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 376 lpp.
- LAA 1978 - Lietuvos TSR archeologijos atlasas: I – XIII a. radiniai. – Vilnius, 1978. – 4. Knyga. – 42. p., 27 pav.
- LD 1995 - Latvijas daba .-Rīga, 1995.- lpp.
- LKPS 1969 - Latvijas PSR kultūras pieminekļu saraksts.- Rīga 1969.- 309 lpp.
- LVKPS 1984 - Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļu saraksts.- Rīga, 1984.- 293 lpp.
- LRAP 1993 - Latvijas republikas arheoloģijas pieminekļi.- Latvijas valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 1993.-162 lpp.
- Loze 1974* - *Loze I. Pārskats par izrakumiem Īdeņu vidējā dzelzs laikmeta kapulaukā 1974.gadā// LVI AA Nr. 770*
- LPE 1986 - Latvijas padomju enciklopēdija. – Rīga, 1986. – 8. sēj. – 730.lpp.
- LTT 1941 - Latviešu tautas ticējumi.- Rīga, 1941.- 4.sēj.- lpp.
- Moora 1929 - Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.1. Die Funde.Tartu, 1929.
- Moora 1938 - Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. – Tartu, 1938. – Teil II. Analyse.

- Moorā 1952 - Moorā H. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. – Rīga, 1952. – 168 lpp.
- Mugurēvičs 1974 - Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. Līdz 15. gs. // AE. – Rīga, 1974. – 11. laid. – 220. – 239. lpp.
- Mugurēvičs 1977 - Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15.gs. arheoloģiskie pieminekļi. – Rīga, 1977. – 143 lpp.
- Mugurēvičs, Tautavičs 1978 - Mugurēvičs Ē., Tautavičs A. Baltu tautu etnoģenēzes arheoloģiskās izpētes stāvoklis un uzdevumi// LPSR ZAV.- 1978.-Nr.2.-112.-119.lpp.
- Mugurēvičs, Vilcāne 1986 - Mugurēvičs Ē., Vilcāne A. Naujienas arheoloģiskās ekspedīcijas darbs // ZASM par 1984. un 1985.gadu – Rīga, 1986. – 91.-96.lpp.
- Mugurēvičs 1990 - Mugurēvičs Ē. Profesora B.Brežgo ieguldījums Latgales arheoloģisko pieminekļu pētniecībā.// Profesors Boļeslavs Brežgo (1887.-1957.)- Rīgā 1990.-25.-31.lpp.
- Mugurēvičs, Vilcāne 1992 - Mugurēvičs Ē., Vilcāne A. Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā // ZASM par 1990. un 1991.gadu – Rīga, 1992. – 75. – 80.lpp.

- Mugurēvičs 1995 - Mugurēvičs Ē. Rakstītie avoti un arheoloģijas materiāli par latgaļu senāko vēsturi // Baltu filoloģija. V. rakstu krājums. – R., 1995. – 7.-12.lpp.
- Mugurēvičs 1996 - Mugurēvičs Ē. Latvijas vēstures institūta arheologu darbs piecdesmit gados (1946-1995) // ZASM par 1994.un 1995.gadu – Rīga, 1996. – 81.-86. lpp.
- Mugurēvičs 1997 - Mugurēvičs Ē. Ethnic processes in Baltic-inhabited territories and the emergence of the Latvian nation in the 6th to the 16th century// Humanities and Social Sciences Latvia. Latvian Ethnic History. –3(16).- University of Latvia.- Riga 1997.- P.75-92.
- Mugurēvičs, Kļaviņš 1998 - Mugurēvičs Ē., Kļaviņš K. Komentāri // AH 1998.- 303.-357.lpp.
- Mugurēvičs 1999 - Mugurēvičs Ē. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12.-16.gs.vidus) // Latvijas zemju robežas 1000 gados. Rīga, 1999.- 54.-90.lpp.
- Mugurēvičs, Vilcāne 2000 - Mugurēvičs Ē., Vilcāne A. Jersikas arheoloģiskās pētniecības desmitgade// APL par 1998.un 1999.gadu.-Rīga 2000.-96.-107.lpp.
- Ozols 1939 - Ozols K. Senie latviešu audumi. //SM.-1939.-II. –76.-101.lpp.

- Plater 1847 - Plater A. Über alte Graber und Altertümer in Polish-Livland // Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. – R., 1847. – Bd. 4. – S.253-279.
- Puzinas 1938 - Puzinas J. Stand der archäologischen Forschungen in Litauen// Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā 16.-20.VIII 1937.Runas un referāti. Rīga,1938., S.62.-69.
- Radiņš 1978 - Radiņš A. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Ogres un Gulbenes rajonā, izrakumi Gūtiņu pilskalnā Preiļu rajonā 1977. Gadā // ZASM par 1977. – Rīga, 1978. – 60. – 62. Lpp.
- Radiņš 1979 - Radiņš A. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Daugavpils un Rēzeknes rajonā 1978. gadā // ZASM par 1978.gadu. – Rīga, 1979. – 65. – 66.lpp.
- Radiņš 1980 - Radiņš A. Arheoloģiskie izrakumi Gūtiņu pilskalnā un Salnaskroga kapulaukā 1979. gadā // ZASM par 1979.gadu– Rīga, 1980. – 84. – 86. lpp.
- Radiņš 1983 - Radiņš A. Par uzkalniņu senkapu izplatību, situāciju un ārējām pazīmēm latgaļu teritorijā 2. g.t. pirmajā pusē // Latvijas PSR Vēstures problēmas. – Rīga, 1983. – 53. – 57. Lpp.
- Radiņš 1985 - Radiņš A. Apbedīšanas paražas uzkalniņu senkapos latgaļu teritorijā II gadu tūkstoša

- pirmajā pusē (Pēc Rēzeknes rajona materiāla)
// Feodālisms Baltijas reģionā. – Rīga, 1985. –
5. – 16. lpp.
- Radiņš 1993 - Radiņš A. 10. – 13.gadsimta kapulauki latgaļu
apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas
etniskās vēstures jautājumi // LVIŽ. – 1993. -
Nr. 4. – 13. – 41.lpp.
- Radiņš 1994 - Radiņš A. 10. – 13.gadsimta kapulauki latgaļu
apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas
etniskās vēstures jautājumi // LVIŽ. -1994. -
Nr.1.– 9.-30.lpp.
- Radiņš 1996 - Radiņš A. Apbedījumi ar sievietes rotu
kompleksa “ziedojumiem” latgaļu
apdzīvotajā teritorijā 11. – 13. gs. // AE. –
Rīga, 1996. – 18.laid. – 98. – 103. lpp.
- Radiņš 1999 - Radiņš A. 10.- 13.gadsimta senkapi latgaļu
apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas
etniskās, sociālās un politiskās vēstures
jautājumi// LVMR. –Rīga, 1999.- Nr.5-
199.lpp.
- Riekstiņš 1930 - Riekstiņš H. Arhaioloģijas kartes // Latviešu
aizvēstures materiāli. – Rīga, 1930. – 1. krāj. –
5. – 35.lpp.
- Riekstiņš 1931* - *Riekstiņš H. Pārskats par 1931. gada
izrakumiem Maskevicišķu kapulaukā // LVM
AA, Nr. 81.*

- RK - Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. Riga 1896.- 255 S.
- Riekstiņš 1935 - Riekstiņš H. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas paražas dzelzs laikmetā. – Rīga, 1935. – lpp.
- Rudzīte 1964 - Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. – Rīga, 1964.- lpp.
- Rūķe 1940 - Rūķe V. Programma izlokšņu aprakstiem. – Rīga, 1940.
- Sitzka 1896 - Sitzka J. Archäologische Karte von Liv-, Est- und Kurland, im Auftrage der Gelehrten Estnischen Gesellschaft entworfen. -Jurjew (Dorpat), 1896.
- Slava 1961 - Slava M. Latviešu zemnieku kreklu tipi 18. gs. b. – 19.gs. 1. pusē // AE. – Rīga, 1961. – 3. laid. – 83.-96.lpp.
- SLVA 1940 - Senās Latvijas vēstures avoti // Latvijas vēstures avoti / Izd. A. Švābe. – Rīga, 1940. – 2. sēj., 2. burtn. – 236. Dok.
- Stepiņš 1938* - *Stepiņš P. Aizsardzības izrakumi Jasmuižas Džeriņu kapulaukā 1938.gadā// LVM AA Nr.211*
- Stepiņš 1939* - *Stepiņš P. Pārskats par 1939. gada izrakumiem Skaistas Stirnu senkapos // LVM AA, Nr. 215*
- Stubavs 1976 - Stubavs Ā. Ķentes pilskalns un apmetne.-

- Rīga, 1976.-143 lpp.
- Stubavs 1980 Stubavs Ā. Krigānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā // ZASM par 1979.gadu – Rīga, 1980. – 86.-90.lpp.
- Strods 1990 - Strods H. Profesora B. Brežgo dzīve un darbs // Profesors Boļeslavs Brežgo: Lekciju konspekts / Sast. H. Strods. – Rēzekne, 1990. – 3.-24.lpp.
- Šmits 1932 - Šmits P. Miršana un bēres // LTD. – Rīga, 1932. – 10. Sēj. – 769. – 788.lpp.
- Šnore E. 1933 - Šnore E. Izrakumi Slates sila uzkalniņu kapos 1927. Gadā // Archaioloģijas Raksti. – Rīga, 1933. – 1. Sēj., 1. Daļa. – 32 lpp.
- Šnore E. 1940 - Šnore E. Pārskats par 1940.gada izrakumiem Aizkalnes kapulaukā // LVM AA, Nr. 648.
- Šnore E. 1940a - Šnore E. Pārskats par pārbaudes izrakumiem Kalupes Lazdānu ciemā 1940.gadā// LVM AA Nr. 218
- Šnore E. 1963 - Šnore E. Sēļu ekspedīcijas darbs 1962. gada vasarā // RT par 1962.gadu – Rīga, 1963. – 14.-15.lpp.
- Šnore E. 1978 - Šnore E. Celtniecības liecības Kivtu apmetnē//AE.- Rīga, 1978.- 12.laid.- 52.- 75.lpp.
- Šnore E. 1987a - Šnore E. Beteļu kapulauks Augšzemē // AE. – Rīga, 1987. – 15. laid. – 68. – 81. lpp.

- Šnore E. 1987b - Šnore E. Kivtu kapulauks. – Rīga, 1987. – 85 lpp.
- Šnore E. 1993 - Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā.- Rīga, 1993. – 111.lpp.
- Šnore E. 1994 - Šnore E. Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem Latvijā // AE. – Rīga, 1994. – 17.laid. – 105. – 107. Lpp.
- Šnore E. 1996 - Daugavas lībieši Doles salā // AE.- Rīga, 1996.- 18.laid.- 111.-136.lpp.
- Šnore E. 1997 - Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā // AE. – Rīga, 1997. – 19.laid. – 64.-81.lpp.
- Šnore R. 1928a - Šnore R. *Pārskats par 1928. gada izrakumiem Kristapiņu kapulaukā // LVM AA, Nr. 79.*
- Šnore R. 1928b - Šnore R. *Pārskats par 1928.gada izrakumiem Releņģu kapulaukā // LVM AA, Nr. 78.*
- Šnore R. 1930 - Šnore R. Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aizvēstures materiāli. – R., 1930. – 39.-108.lpp.
- Šnore R. 1933 - Šnore R. Latgaļi // Latviešu konservācijas vārdnīca.– Rīga, 1933 – 1934.– 10. Sēj.– 20270.– 20294. sl.
- Šnore R. 1936 - Šnore R. Latvijas aizvēstures kartes. I: Agrais un vidējais dzelzs laikmets (1. – 8. gs. pēc Kr.) // Latvijas Universitātes Raksti. Filoloģijas un filozofijas fakultātes sērija, 1.

- Sēj. Papildinājums. – Rīga, 1936. – Nr. 2. – 63.lpp.
- Šnore R. 1938 - Šnore R. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados // SM. – 1938. – Nr. IV. – 39. – 72. lpp.
- Šturms 1926 - Šturms E. Akmens laikmets // LA 1926.- lpp.
- Šturms 1936 - Šturms E. Vilkumuižas ezera atradumi // SM.- 1936.- Nr.2.- 72.-85.lpp.
- Šturms 1939 - Šturms E. Sēji // Latvijas konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1939. – 19. sēj. – 38062 – 38065 sl.
- Tautavičius 1996 - Tautavičius A. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V-IX a.). – Vilnius, 1996.– p.367
- Thunmark- Nylèn 1998 - Thunmark – Nylèn L.Die Wikingerzeit Gotlands.II. Stockholm, 1998.-316 pl.
- Toropina 1989 - *Toropina G. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ezerbricu senkapos 1989.gadā// LVI AA Nr. 695*
- Urtāne 1990 - Urtāne S. Pētījumi Madalānu II kapulaukā un apmetnē // ZASM par 1988. Un 1989.gadu – Rīga, 1990. – 153. – 157. lpp.
- Urtāns J. 1978 - Urtāns J. Arheoloģisko pieminekļu apsekošana Valkas un Preiļu rajonā un izrakumi Cirīša ezera Upursalā 1977.gadā // ZASM par 1977.gadu – Rīga, 1978. – 79. – 83. Lpp.

- Urtāns J. 1982 - Urtāns J. Izrakumi Kausa pilskalnā, Grotēnu viduslaiku kapsētā un Rušona ezera Upursalā // ZASM par 1980. Un 1981.gadu – Rīga, 1982. – 131. – 134.lpp.
- Urtāns J., Radiņš, Čudars 1980 - Urtāns J., Radiņš A., Čudars D. Arheoloģisko pieminekļu apsekošana Latvijā // ZASM par 1979.gadu – Rīga, 1980. – 108. – 110. lpp.
- Urtāns J., Vilka 1991 - Urtāns J., Vilka A. Zesas Antūžu senkapi. – Jēkabpils, 1991. – 12.lpp.
- Urtāns J. 1993 - Urtāns J. Aglonas senvēsture // Acta Latgalica. Zinotnisku rokstu krojums. – Rēzekne, 1993. – Nr. 8. – 34. – 64.lpp.
- Urtāns J. 1995 - Urtāns J. Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni. – Rīga, 1995. – 76. – 85., 100. – 105. lpp.
- Urtāns V. 1961a* - *Urtāns V. Pārskats par 1961. gada izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā // LVI AA, Nr. 83.*
- Urtāns V. 1961b - Urtāns V. Pūces sakta // AE. – Rīga, 1961. – 3. laid. – 39. – 59. Lpp.
- Urtāns V. 1962a* - *Urtāns V. Pārskats par 1962. gada izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā // LVI AA, Nr. 118.*
- Urtāns V. 1962b - Urtāns V. Kalniešu otrais kapulauks // Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija. – Rīga, 1962. – 37. – 83. Lpp.
- Urtāns V. 1963* - *Urtāns V. Pārskats par 1963. gada izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā // LVI AA, Nr. 119.*

- Urtāns V. 1964* - *Urtāns V. Pārskats par 1964. gada izrakumiem Lejasbitēnu kapulaukā // LVI AA, Nr. 120.*
- Urtāns V. 1969* - *Urtāns V. Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1968. gadā // ZASM par 1968.gadu– Rīga, 1969. –55.-56.lpp.*
- Urtāns V. 1970a* - *Urtāns V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5. – 9. gs. // AE. – Rīga, 1970. – 9. laid. – 61. – 85. lpp.*
- Urtāns V. 1970b* - *Urtāns V. Bronzas zvaniņu rotas VII – XI gs. // LPSR ZA Vēstis.– Nr. 8.– Rīga, 1970.– 64.-75.lpp.*
- Urtāns V. 1977a* - *Urtāns V. Pārskats par 1977.gada izrakumiem Madalānu II senkapos kapulaukā // LVI AA Nr. 359.*
- Urtāns V. 1977b* - *Urtāns V. Senākie depoziiti Latvijā (līdz 1200. g.). – Rīga, 1977. – 283 lpp.*
- Urtāns V. 1978a* - *Urtāns V. Izrakumi Madalānu pilskalnā un kapulaukā 1977. Gadā // ZASM par 1977.gadu – Rīga, 1978. – 75. – 76. Lpp.*
- Urtāns V. 1978b* - *Urtāns V. Pārskats par 1978. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā un Madalānu II senkapos // LVI AA Nr. 382.*
- Urtāns V. 1979* - *Pārskats par izrakumiem Madalānu pilskalnā 1979.gadā.- LVI AA Nr.398.*
- Urtāns V. 1980* - *Urtāns V. Pārskats par 1980. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā un Madalānu II senkapos*

// LVI AA Nr.443.

- Urtāns V. 1981* - *Urtāns V. Pārskats par 1981. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā un Madalānu II senkapos // LVI AA Nr.463*
- Urtāns V. 1982a* - *Urtāns V. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madalānu pilskalnā un kapulaukā 1982.gadā// LVI AA Nr.480.*
- Urtāns V. 1982b* - *Urtāns V. Madalānu pilskalna un Madalānu kapulauka pētījumi 1980. un 1981. Gadā // ZASM par 1980. un 1981.gadu. – Rīga, 1982. – 126. – 130. lpp.*
- Urtāns V. 1983* - *Urtāns V. Pārskats par 1983. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā un*
- Urtāns V. 1984* *Madalānu II senkapos // LVI AA Nr.*
- *Urtāns V. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madalānu pilskalnā un*
- Urtāns V.1984a* *senpilsētā 1984.gadā// LVI AA Nr.525.*
- *Urtāns V. Arheoloģiskie izrakumi Madalānu pilskalnā un kapulaukos// ZASM par 1982.un 1983.gadu.- Rīga, 1984.- 99.-103.lpp.*
- Urtāns V. 1985* - *Urtāns V. Pārskats par 1985. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā, ciemā un Madalānu II senkapos // LVI AA Nr.547.*
- Urtāns V. 1986* - *Urtāns V. Pārskats par 1986. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā, ciemā un Madalānu II senkapos // LVM AA Nr. 565*

- Urtāns V. 1987* - *Urtāns V. Pārskats par 1987. gada izrakumiem Madalānu pilskalnā, ciemā un Madalānu II senkapos // LVM AA Nr.578.*
- Urtāns V. 1988* - *Urtāns V. Madalānu pilskalna, ciema un kapulauka izpēte // ZASM par 1986.un 1987.gadu.– Rīga, 1988. – 141. – 145. lpp.*
- Vaitkunskiene 1981* - *Vaitkunskiene L. Sidabras senovés Lietuvoje. – Vilnius, 1981. – 125 p.*
- Vankina 1962* - *Vankina L. Arheoloģiskie izrakumi Boķu kapulaukā 1961. Gadā // RT par 1961.gadu – Rīga, 1962. – 13.-15.lpp.*
- Vaska 1996* - *Vaska B. Latgaļu 8. – 9.gs. manšetafroķu ornaments // AE. – Rīga, 1996. – 18.laid. – 137. – 146. lpp.*
- Vasks 1984* - *Vasks A. Pārskats par arheoloģisko pieminekļu apzināšanu Jēkabpils HES zonā 1984.gadā.// LVI AA Nr. 528.*
- Vasks 1994a* - *Vasks A. Apdzīvotība, saimniecība un sabiedrība Daugavas baseinā bronzas un senākajā dzelzs laikmetā // LVIŽ. – 1994. – Nr. 4. – 54. – 76.lpp.*
- Vasks 1994b* - *Vasks A. Agrā dzelzs laikmeta apmetne Kerkūzos // AE. – Rīga, 1994. – 16.laid. – 46.-64.lpp.*
- Vasks 1994c* - *Vasks A. Briķuļu nocietinātā apmetne. Lubāna zemiene vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā.*

1000. g. pr.Kr. – 1000. g. pēc Kr. – Rīga, 1994. – 122.lpp.
- Vasks 1996 - Vasks A. Apmetās keramikas izplatība Latvijā // AE. – Rīga, 1996. – 18. laid. – 151., 152. lpp.
- Vasks 1997 - The cultural and ethnic situation in Latvia during the early and middle iron age (1st-8th century AD) //Humanities and Social Sciences Latvia. Latvian Ethnic History.- 3(16).- Rīga 1997.- p.49-74.
- Vasks, Vaska, Grāvere 1997 -Vasks A., Vaska B., Grāvere R. Latvijas aizvēsture.-Rīga, 1997.- 223.lpp.
- Vasks 1998 - Vasks A. Kultūretniskā situācija agrajā un vēlajā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā // LVIŽ. – 1998. – Nr. 1.– 7.-27.lpp.
- Vaškevičiute 1992 - Vaškevičiute I. IV-XI a. Īvijinai apgalviai// LA.- Vilnius, 1992.- Kn.8.- p.128-134.
- Vilcāne 1983 - Vilcāne A. Zvaigžņveida saktu tipi un to izplatība Latvijas PSR teritorijā 10. – 13. gs. // Latvijas PSR vēstures problēmas. – Rīga, 1983. – 63. – 65. lpp.
- Vilcāne 1990* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jersikas pilskalnā 1990.gadā // LVI AA Nr.753*
- Vilcāne 1991* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem*

- pētījumiem Jersikas pilskalnā 1991.gadā//
LVI AA Nr.809*
- Vilcāne 1992* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem
pētījumiem Jersikas senvietu kompleksā
1992.gadā //LVI AA Nr.874*
- Vilcāne 1993* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem
pētījumiem Jersikas senvietu kompleksā
1993.gadā//LVI AA Nr.849*
- Vilcāne 1994* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem
pētījumiem Jersikas pilskalnā, senpilsētā un
kapulaukā 1994.gadā// LVI AA Nr.875*
- Vilcāne 1995* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem
pētījumiem Jersikas pilskalnā 1995.gadā
//LVI AA Nr.889*
- Vilcāne 1996* - *Vilcāne A. Višķu Maskavas kapulauks (8. – 12.
gs.) // AE. – Rīga, 1996. – 18.laid. – 162. –
180. lpp.*
- Vilcāne 1996a* - *Vilcāne A. Arheoloģiskie izrakumi Jersikā //
ZASM par 1994. un 1995. Gadu – Rīga,
1996. – 120.-123.lpp.*
- Vilcāne 1996b* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem
izrakumiem Jersikas pilskalnā 1996.gadā
//LVI AA Nr.940*
- Vilcāne 1997* - *Vilcāne A. Aizkalnes kapulauks (9. – 11.gs.)
// AE. – Rīga, 1997. – 19. laid. – 82. – 96.lpp.*
- Vilcāne 1997 a* - *Vilcāne A. Daži rakstīto avotu fakti par*

- Jersiku arheoloģisko izrakumu
gaismā//LVIŽ.-Rīga, 1977.- Nr.1.- 5.-19.lpp.
- Vilcāne 1997b* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jersikas pilskalnā 1997.gadā// LVI AA Nr.965*
- Vilcāne 1998* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jersikas pilskalnā 1998.gadā// LVI AA Nr.980*
- Vilcāne 1999* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jersikas pilskalnā 1999.gadā// LVI AA Nr.992*
- Vilcāne 2000* - *Vilcāne A. Senā Jersikas pils//Daugavas raksti. –Rīga 2000.- 40.-51.lpp.*
- Vilcāne 2000a* - *Vilcāne A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jersikas pilskalnā 2000.gadā// LVI AA Nr.1001*
- Vilka 1991* - *Vilka A. Pārskats par izrakumiem Skripstu senkapos Cēsu rajona Drustu pagastā 1991.gadā// LVI AA Nr.811*
- Vilka 1992* - *Vilka A. Pārskats par izrakumiem Skripstu senkapos 1992.gadā// LVI AA Nr. 834*
- Vilka 1995* - *Vilka A. Arheoloģiskie pētījumi Skripstu senkapos //Cēsu novada vēsture.I. – Cēsis,1995. – 35. – 58.pp.*
- Zagorska 1988* - *Zagorska I. Izrakumi Vilmaņu III apmetnē// ZASM par 1986.un 1987.gadu. Rīga, 1988.-*

- 151.-156.lpp.
- Zariņa 1960 - Zariņa A. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gs. // AE. – Rīga, 1960. – 2. laid. – 79. – 95. lpp.
- Zariņa 1970 - Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs 7. – 13. gs. – Rīga, 1970. – 287 lpp.
- Zariņa 1996 - Zariņa A. Indricas un Slobodas agrā dzelzs laikmeta apmetnes ar apdzīvotību arī viduslaikos // AE. – Rīga, 1996. – 18. laid. – 191.-211.lpp.
- Zariņa 1997 - Zariņa A. Kapi ar tirgotāja piederumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (10.-13.gs.) // AE.- Rīga, 1997.- 19.laid.-97.- 106.lpp.
- Zemzaris 1981 - Zemzaris E. Mērs un svars Latvijā 13. – 19. gs. – Rīga, 1981. – 265.lpp.
- Zeps 1982 - Zeps V. Places Names of Latgola: A Dictionary of East Latvian Toponyms. – Madison, 1982. – 632 p.
- Žeiere 1988 - Žeiere I. Izrakumi Kokneses senkapos // ZASM par 1986. un 1987. gadu – Rīga, 1988. – 167. – 170. lpp.
- Žeiere 1990 - Žeiere I. Izrakumi Kokneses senkapos // ZASM par 1988. un 1989. gadu -Rīga,1990. -188. – 191. lpp.
- Альбомъ 1906 Альбомъ рисунковъ, помещенныхъ въ отчетахъ Императорской археологической

- коммисси зв 1882-1898 годы.- С.-Петербургъ, 1906.
- Атгазис 1980 Атгазис М.К. Вопросы этнической истории земгалов // Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии). Рига, 1980. – С. 89 – 101.
- Баллод 1910 Баллод Ф.В. Некоторые материалы по истории латышского племени с IX по XIII столетие // Записки Московского археологического института. – Москва, 1910. – Т. 9. – С. 1 – 125.
- Беценбергер 1897 Беценбергер А.О. О доисторических древностях Восточной Пруссии//Труды девятого археологического съезда и Вильне. Москва 1897.- Т.2 . Протоколы.- с.
- Берга 1988 Берга Т.М. Монеты в археологических памятниках Латвии IX - XII вв. – Рига, 1988. - 101 с.
- Ванкина, Граудонис, Шноре 1964 Ванкина Л., Граудонис Я., Шноре Э. Археологические данные по этногенезу Латвии. - VII международный конгресс антропологических и этнографических наук, Москва VIII 1964 г.- Москва, 1964. - 9 с.
- Васк 1983 Васк А. В. Некоторые вопросы

культурного развития Юго-восточной Латвии в эпоху поздней бронзы и раннего железа по данным изучения керамики // Изв. АН. Латвийской ССР. – 1983. - № 11. – С. 53 – 65.

Васкс 1991

Васкс А.В. керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии. – Рига, 1991. – С.198.

Волкайте - Куликаускиене
1985

Волкайте – Куликаускиене Р. О серпах Литовского типа // Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий.- Таллин 1985. – с. 24 – 35.

Граудонис 1967

Граудонис Я. Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа. – Рига, 1967. – 164 с.

Граудонис 1985

Граудонис Я. Серпы и косы 2-9 вв. на территории Латвии // Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий.- Таллин 1985. – с. 24 – 35.

- Денисова 1990
 Денисова Р. Я. География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в I – начале II тысячелетия н.э. на территории Литвы и Латвии // Балты, славяне, прибалтийские финны, Этногенетические процессы. – Рига, 1990. – С. 28 – 81.
- Егорейченко 1997
 Егорейченко А. А. Поздний этап культуры штрихованной керамики// Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI Международного Конгресса славянской археологии. Т.3.- Москва 1997.- 407 с.
- Ефимова 1989
 Ефимова Н. Отчет об раскопках 1989 года в археологическом комплексе Ерсикас Ружи// LVI AA Nr.678
- Ефимова 1990
 Ефимова Н. Отчет об раскопках 1990 года в археологическом комплексе Ерсикас Ружи//LVI AA Nr.744
- Зейдс 1989
 Зейдс Т. Образование латышской народности в отображение письменных источников.// Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов.- Рига,1989. С.57-61.
- ИЭАП
 Историко-этнографический атлас Прибалтики. Земледелие.- Вильнюс 1985.-

- 139 с.
- Казакявичус 1988 Казакявичус В. Оружие балтских племён II – VIII веков на территории Литвы. – Вильнюс, 1988- 160с.
- Кирпичников 1973 Кирпичников А.Н. Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX- XI вв.// Археология ССР.Свод археологических источников. Ленинград 1973.- Выпуск Е1-36.-140 с.
- Корзухина 1978 Корзухина Г.Ф. Предметы убора с выемчатыми эмальями V- первой половины VI в.н.э. в среднем Поднепровье.- Ленинград 1978.- 122 с.
- Кулаков 1990 Кулаков В.И. Древности пруссов V- XI вв. // Свод археологических источников.- Москва 1990.- Выпуск Г1-9 –167 с.
- Мальм 1967 Мальм В.А. Подковообразные и кольцевидные застёжки- фибулы.-Очерки по истории русской деревни X- XI вв.- Москва 1967, с.49-190.
- Мажулис 1981 О связях литовского-латышского с другими древнебалтийскими диалектами // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.- Тезисы докладов, март 1981.-

- Вильнюс 1981.- с.101-102.
- Митрофанов 1978 Митрофанов А.Г. Железный век средней Белоруссии (VII – VI вв. до н.э. – VIII в. н.э.). – Минск, 1978. – 169 с.
- Моора 1954 Моора Х. Археологические памятники I-IV вв. В Прибалтике // КСИИМК.- Москва, 1954.- Вып.53.- С.6-22.
- Мугуревич 1965 Мугуревич Э.С. Восточная Латвия и соседние земли в X – XIII вв. Экономические связи с Русью и другими территориями. Пути сообщения. - Рига,1965. –145 с.
- Мугуревич 1985 Мугуревич Э. Проблема формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии)// Проблема этногенеза и этнической истории балтов.- Вильнюс 1985.- С. 33-35.
- ОИАК 1892 Отчет Императорской Археологической комиссии за 1892 год.- Санктпетербург,1894.- 173 с.
- ОИАК 1893 Отчет Императорской Археологической комиссии за 1893 год.- Санктпетербург, 1895.-122с.
- Рудзите 1980 Рудзите М. К. К вопросу о селах на правобережье Даугавы.// Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. – Рига, 1977. – С.159-163.

- Седова 1981 Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X-XII вв.)- Москва 1981.- 195 с.
- Седов 1967 Седов В.В. Булавки восточных балтов в эпоху раннего железа // Acta Baltico-slavica.- Białystok 1967.- V.- с.129-145.
- Седов 1970 Седов В.В. Славяне верхнего Поднепровья и Подвинья. -Москва 1970.-199 с.
- Седов 1987 Седов В.В. Финно-угры и балты в эпоху средневековья.- Москва, 1987.- с.510.
- Сергеева 1980 Сергеева З.М. Культурно- экономические связи западно русских земель с Прибалтикой в X- XIII вв. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук.- Москва 1980.
- Слава 1977 Слава М. Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории Проблемы этнической истории балтов. Тезисы докладов . – Рига, 1977. – С.85-89.
- Слава 1980 Слава М.. Латышская народная одежда как источник для изучения этнической истории// Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов.-Рига 1980.- с. 91-101.
- Стубавс 1981 Стубавс А. Некоторые аспекты этнической истории селов II-XII вв. // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов:

- Тезисы докладов, март 1981.-Вильнюс, 1981.-с.48-52.
- Цалкин 1961 Цалкин В.И. Фауна из раскопок средневековых городищ на территории Латвии // МИАЛ. – Рига, 1961. – Т. 2. – с.
- Циглис 1996 Циглис Я. Роль Юго-восточных связей в процессе формирования Латгальской культуры // Беларусь у сістэме трансэнуапейскіх сувязяў у I тысячагоддзі Н.Э. Тэзісы докладаў I паведамленняў міжнароднай канферэнцыі. – Мінск, 1996. – С. 87. – 88.
- Цимермане 1980 Цимермане И. Керамика I тысячел.н.э. как источник для исследования этнической истории и культурных взаимоотношений на территории Латвии// Из древнейшей истории балтских народов по данным археологии и антропологии.- Рига, 1980,- с.70-79.
- Шноре Э., Зейд 1957 Шноре Э.Д., Зейд Т.Я. Нукшинский могильник МИАЛ.-Рига,1961.- Т.2.-166 с.
- Шноре 1961 Шноре Э.Д. Асотское городище // МИАЛ. – Рига, 1961. – Т. 2. – 166 с.
- Шноре 1985 Шноре Э. К вопросу этногенеза латгалов // Проблемы этногенеза и этнической истории

балтов.- Вильнюс, 1985.- С. 39-45.

* sarakstā slīpajā šriftā rakstīti autoru nepublicētie arheoloģisko izrakumu pārskati

Saīsinājumi tekstā un darba pielikumā

apm.- apmetne

atr.- atradumi

att.- attēls

br.- bronzas

cet.- ceturksnis

c.- ciems

eks.- eksemplārs

g.t.sāk.- gadu tūkstoša sākums

g.t. pēc Kr. – gadu tūkstotis pēc Kristus dzimšanas

gs.- gadsimts

dz.- dzelzs

izr.- izrakumi

k.- kaps

kpl.- kapulauks

kr.-kreisais

kult.sl.-kultūras slānis

lab.-labais

lpp.- lappuse

lit.- literatūra

p.- pagasts

pilsk.-pilskalns

plak.- plakums

raj.- rajons

rel.augst.- relatīvais augstums

s.a.- savrupatradums

sāk.-sākums

tr.- tranšeja